

Les ruralitats

Els micropobles de Lleida

Càtedra d'Estudis Socioeconòmics
i Despoblament del Territori de Lleida (Ed.)

Les ruralitats

Els micropobles de Lleida

Càtedra d'Estudis Socioeconòmics
i Despoblament del Territori de Lleida
(ed.)

Edicions de la Universitat de Lleida

Lleida, 2021

Càtedra d'Estudis Socioeconòmics i Despoblament del Territori Rural de Lleida, 2021

Edicions de la Universitat de Lleida, 2021

Maquetació: Edicions i Publicacions de la Universitat de Lleida

Fotografia de portada: Josep Maria Torrelles Montanuy

ISBN 978-84-9144-337-7

DOI 10.21001/les_ruralitats.2021

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

Índex

Presentació	7
Despoblament rural a Europa. Trajectòries històriques i polítiques públiques actuals	9
<i>Mario Hernández-Trejo</i>	
Polítiques i accions contra la despoblació en el marc de l'estat espanyol i les seves comunitats autònomes	35
<i>Sergio Andrés Cabello, Jordi Garreta Bochaca</i>	
Espai i població: passat, present i futur dels petits pobles de Lleida	63
<i>Jordi Domingo, Joan Ganau</i>	
Urbanisme i ruralitat a les Terres de Lleida	83
<i>Joan Carol, Carles Guerrero, Josep Maria Llop</i>	
Dinàmica ocupacional dels territoris rurals a les terres de Lleida.....	119
<i>Pere Enciso Rodríguez, Mercè Sala Ríos, Teresa Torres Solé</i>	
Situació dels serveis socials al territori rural de Lleida	161
<i>Xavier Pelegrí Viaña</i>	
Els determinants de la salut a Lleida: una visió de la situació sanitària de les poblacions rurals	195
<i>Juan Agustín González Rodríguez, Xavier Miranda Ruche</i>	
Les escoles rurals: una fita educativa per millorar la inclusió i la innovació.....	223
<i>Olga Bernad, Núria Llevot, M. Paz López, Roger Marín</i>	

Presentació

Anys enrere, pràcticament des de mitjan segle XIX, amb més o menys intensitat segons el moment històric, hem assistit a un progressiu desplaçament de població de les zones rurals cap a les urbanes. I per a les primeres, la reducció de població ha comportat efectes socials (envelliment de la piràmide demogràfica; *fugida de talent*, atès que els joves formats no s'hi poden establir per desenvolupar totes les seves capacitats per l'estructura laboral existent; reducció de serveis socials, sanitaris, educatius, bancaris...) i territorials (abandonament i/o poca cura de les propietats agrícoles, forestals i, fins i tot, d'habitatges) que cal conèixer i analitzar. La solució no sembla fàcil ni realitzable a curt termini. Una dinàmica de concentració urbana que ha durat dècades no és senzilla d'aturar i revertir, ni que sigui parcialment i lentament.

Tot i que és evident que cal actuar, i, de fet, ja des de fa un temps, és al centre del debat mediàtic, polític i social (recordem el debat entre l'Espanya "buida" o "buidada" que ha animat tertúlies i ha generat articles d'opinió i acadèmics). I Catalunya i Lleida no són alienes a aquesta problemàtica i debat. De fet, en l'actualitat, una part important de la població de Catalunya és filla o neta de l'èxode rural. I les institucions s'interessen per actuar de cara a equilibrar més el territori. Dins d'aquestes iniciatives institucionals s'ha creat la Càtedra d'Estudis Socioeconòmics i Despoblament del Territori Rural de Lleida, en constatar el creixent despoblament de part del territori lleidatà i els impactes socioeconòmics, culturals i de la vida quotidiana dels seus habitants que comporta.

Una càtedra universitat-institució/empresa és un acord de col·laboració estratègica per aprofundir en una temàtica des del punt de vista de la investigació i, també, per transferir el coneixement adquirit al conjunt de la societat. Per tant, la Càtedra d'Estudis Rurals de la Universitat de Lleida i la Diputació de Lleida pretén analitzar la situació i les necessitats del territori rural de les comarques de Lleida i de la població que hi resideix, així com identificar els factors influents en el despoblament i el repoblament. Els resultats de tot plegat es difondran a la pàgina web de la Càtedra (<https://catedrarural.com>) i en jornades i seminaris adreçats a la població en general i a polítics i professionals que han de prendre decisions. El coneixement adquirit ha de ser transferit i ha de permetre ser el punt de partida de la presa de decisions.

Dirigits per una comissió mixta de les dues institucions, investigadors de la Universitat de Lleida de diferents àrees de coneixement (sociologia, geografia, economia, treball social i pedagogia) han iniciat el treball per conèixer en profunditat les ruralitats del nostre territori. Ruralitats, en plural, en el sentit que no existeix un patró comú i la realitat i les necessitats dels pobles de Lleida són diverses i complexes. Per aquest mo-

tiu, cal fer microanàlisi per definir-les i proposar actuacions. De forma més concreta, la Càtedra té com a objectius potenciar l'estudi de la situació socioeconòmica i cultural del territori rural de Lleida; analitzar els factors influents en el despoblament i detectar factors potenciadors del repoblament rural; difondre els resultats de la recerca i proposar accions, i sensibilitzar sobre la importància del territori rural (i de la població que hi resideix) en l'àmbit històric, de present i de futur.

Els ambiciosos objectius que dirigeixen la Càtedra, l'equip d'acadèmics i professionals engrescats en el projecte de millora i reconeixement del territori rural i la sinergia entre institucions posen de manifest que *"lo rural"* està prenent força, forma part de l'agenda pública i es percep com a temàtica prioritària sobre la qual cal fer alguna cosa, especialment per millorar la qualitat de vida dels que hi resideixen i equilibrar el territori.

Aquest primer llibre de la Càtedra d'Estudis Socioeconòmics i Despoblament del Territori Rural de Lleida pretén ser una primera aproximació a les ruralitats de les comarques de Lleida mitjançant una diagnosi a nivell múltiple, emmarcat en un retrat dels discursos i les polítiques a escala internacional (especialment de la Unió Europea [capítol 1]) i estatal [capítol 2]). I ja centrats en Lleida, s'aprofundeix en la situació i l'evolució des de la perspectiva de la demografia i la geografia humana (capítol 3), per continuar amb l'urbanisme (capítol 4), el mercat laboral (capítol 5), els serveis socials (capítol 6), els serveis sanitaris (capítol 7) i els serveis educatius (capítol 8). La redacció d'aquests textos ha partit de fonts existents (secundàries) i en alguns casos, pocs, de treballs de camp necessaris per aprofundir en llacunes existents. I ha de representar el punt de partida de l'anàlisi de les realitats rurals de Lleida i de les diverses situacions i experiències dels que hi resideixen.

**Càtedra d'Estudis Socioeconòmics
i Despoblament del Territori Rural de Lleida**

Universitat de Lleida i Diputació de Lleida

Lleida desembre de 2021

Despoblament rural a Europa. Trajectòries històriques i polítiques públiques actuals

Mario Hernández-Trejo (PhD)
Honorary Research Fellow – University of Manchester

Introducció

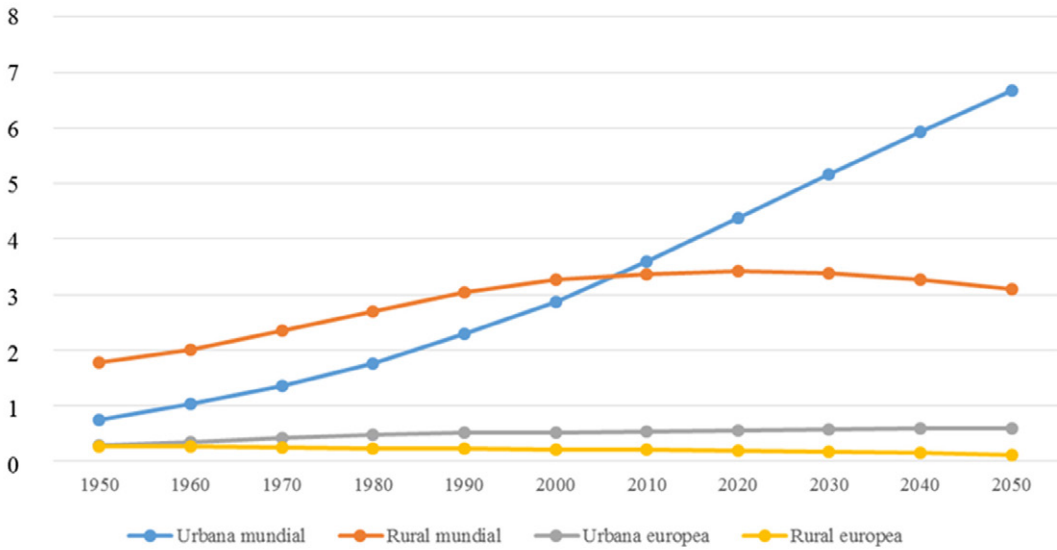
Aquest capítol examina el despoblament rural a escala europea, principalment en relació amb el treball agrícola. Descriu els seus antecedents en processos de canvi agrari en la transició del segle XIX i XX. Utilitza els exemples d'Espanya i el Regne Unit per il·lustrar les disparitats que s'intenten revertir a través de polítiques públiques des de la Unió Europea (UE). La darrera secció, la cinc, presenta algunes de les principals fonts de finançament que, des del marc institucional de la UE, s'han enfocat, directament o indirectament, al problema del despoblament rural.

El procés global de concentració de la població en zones urbanes està estretament vinculat a la dinàmica poblacional de zones rurals. El 2018, l'Organització de les Nacions Unides (ONU) va estimar que entre el 1950 i el 2018 la població mundial que vivia en zones urbanes va augmentar del 30% al 55% (Nacions Unides, 2019). Les projeccions de l'ONU preveuen que el 2050 el 68% de la població mundial serà urbana. Les recerques en les quals es basen aquestes anàlisis defineixen aquesta tendència com a “urbanització”. Lech (2017) planteja, per exemple, que la urbanització és un procés demogràfic en el qual la població urbana augmenta més ràpid per comparació a la població rural. Com mostra el gràfic 1, a escala mundial el desfasament entre la població urbana i rural es va produir entre els anys 2000 i 2010. Durant aquest període, el percentatge de canvi de la població urbana va ser del 25,3%, mentre que el de la població rural va ser del 2,6%. No obstant això, la tendència global de la urbanització, la relació entre les zones urbanes i rurals presenta matisos regionals importants. En el cas d'Europa, la urbanització té característiques històriques i regionals que compliquen les generalitzacions sobre la urbanització a la regió.

El gràfic 1 mostra que el procés d'urbanització a Europa va començar dècades abans que el desfasament entre els dos tipus de població es manifestés a escala global. No hi ha una sèrie íntegra de dades que permeti conèixer el nombre de població en zo-

nes rurals i urbanes a Europa abans de 1950. No obstant això, la pèrdua relativa de la importància de la mà d'obra agrícola en la producció ofereix una aproximació a la relació entre la població urbana i la rural. El quadre 1 mostra la població dedicada a l'agricultura en quatre països europeus en dos anys: 1900 i 1950. A Suècia, el Regne Unit i Holanda, s'observa el declivi progressiu del nombre de treballadors agrícoles, especialment al Regne Unit, on el percentatge de canvi s'acosta al 50%. En contrast, en el mateix període de temps la població dedicada a l'agricultura a Espanya va augmentar, tot i que a un ritme lent.

GRÁFIC 1. NOMBRE DE PERSONES QUE VIUEN EN ZONES URBANES
I RURALES AL MÓN I A EUROPA, DE 1960 A 2020 (BILIONS)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Banc Mundial.

QUADRE 1. POBLACIÓ OCUPADA EN AGRICULTURA (MILIONS) EL 1900 I EL 1950*

País	1900	1950	% de canvi
Espanya	5,14	5,27	2,52918288
Suècia	1,09	0,64	-41,2844037
Regne Unit	2,42	1,35	-44,214876
Holanda	0,69	0,63	-8,69565217

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de World in Data.

Aquestes dades suggereixen una diversitat de trajectòries històriques en el rol del treball agrícola en les economies europees. A continuació, il·lustrem breument aquestes diferències amb dos exemples: el Regne Unit i Espanya.

Apunts sobre els orígens del despoblament rural

En primer lloc, el procés pioner d'industrialització al Regne Unit, que va implicar l'abandó del camp des del segle XIX. La població rural passa del 20% al 10% de la total entre 1867 i 1894 en el context de la caiguda dels preus agrícoles i la ràpida adopció d'*inputs* com a fòsfats per millorar la producció (Benkhala i Levesque, 2018). El rebuig dels aranzels en la importació de cereals (*corn laws*) per part del Parlament britànic va impactar negativament en els salaris dels treballadors agrícoles en un context rural summament jerarquitzat (Van Vugt, 1988). Conjuminat amb això, des del segle XVI un conjunt de polítiques agràries (*Enclosure Acts*) van facilitar la privatització de terres agrícoles d'ús comú pertanyents a pagesos (Byres, 2009). Als llocs on aquestes privatitzacions no van ser rellevants, la diferència de salaris entre zones rurals i urbanes va ser un detonant de moviments migratoris entre el camp i la ciutat (White, 1969). En aquest context de crisi per a la població rural a Anglaterra van sorgir algunes de les primeres expressions polítiques que mostraven interès pel “despoblament rural”.

El febrer de 1904, D.C. Pedder va presentar a la Societat Fabiana de Londres un escrit titulat *El secret del despoblament rural* (Pedder, 1904), en què va criticar les condicions en les quals es trobava la població rural a Anglaterra a inicis del segle XX, com ara precarietat, salaris baixos i maltractaments, a les quals els propietaris (*squires*) sotmetien els treballadors agrícoles desposseïts, i el poc impacte que va tenir la formació del Sindicat de Treballadors Agrícoles per revertir la situació. Val la pena citar la descripció de Pedder per contextualitzar el despoblament en la consolidació de la industrialització a Anglaterra: “Els homes joves que no s'atreveixen a desafiar l'arrogància dels seus ocupadors troben el coratge suficient per escapar d'ells a les vies del tren o a les ciutats [...] Els pares treballadors planegen la fugida dels seus fills del camp, com si fossin presoners en un país enemic. Ningú s'hi queda per voluntat pròpia” (Pedder, 1904: 5). La cita il·lustra com les relacions de classe en zones rurals angleses es vivien com una opressió i mostra també que un problema estructural, a saber, la dissociació del treball familiar dels mitjans de producció del camp, es vivia quotidianament no sols com un condicionant, sinó com una predisposició. En aquest sentit, un plantejament derivat del text de Pedder és que el secret del despoblament rural consisteix a entendre com i en quin moment els treballadors agrícoles deixen de valorar el seu propi treball.

Per a autors com Byres (2009), la separació del treball i les terres agrícoles al començament de segle XX a Anglaterra s'ha d'entendre com a part de la consolidació d'una nova estructura de classes, en la qual la terra és tractada com una mercaderia i pot ser venuda, rendida i acaparada. Aquest procés havia estat descrit per Engels (1975 [1845]) anys enrere, quan va dir que les propietats de petits productors van ser abandonades progressivament per quedar en mans d'arrendataris (*tenants-at-will*) que van començar a expandir-se, i alguns van arribar a acumular més de 80 hectàrees con-

reades amb tècniques que permetien incrementar-ne els rendiments. Engels (1975 [1845]) va relacionar l'auge manufacturer a les ciutats, potenciat en gran manera amb la migració rural-urbana apuntada per Pedder (1904), amb el desenvolupament de l'agricultura intensiva en l'àmbit rural. Aquesta forma de producció es basa en la crisi d'una classe de productors agrícoles i propietaris de petita escala, i la consolidació d'una classe burgesa agrícola que l'últim quart del segle XIX s'afanyava, infructuosament, per competir en tecnologia i *inputs* amb productors dels Estats Units i Alemanya (Koning, 1994).

Durant el primer quart del segle XX, a Anglaterra el procés de diferenciació socioeconòmica entre la població ocupada en l'agricultura era profunda. Howkins (2003) cita censos d'aquest període en els quals es registren agricultors de gran escala que posseïen 809 hectàrees i altres que en tenien 2. D'altra banda, la cita anterior de Pedder (1904) que fa referència al treball en la construcció de la creixent xarxa de vies de comunicació apunta a un procés que es va consolidar durant la Primera Guerra Mundial a Anglaterra, a saber, la diversificació d'ocupacions en zones urbanes, i que va influir en canvis en la migració de zones rurals a urbanes, com l'increment de la migració de dones solteres per treballar en el sector dels transports o en fàbriques de municions durant la guerra (Howkins, 2003).

El ràpid descens de la població dedicada a l'agricultura a Anglaterra durant la primera meitat del segle XX no pot reduir-se a una massiva i homogènia migració del camp a les ciutats. Les diferències regionals en els processos de diversificació de fonts d'ocupació (Howkins, 2003) i en el procés de privatització de la terra (Mingay, 1997; White, 1969) han de tenir-se en compte per a una anàlisi més acurada sobre les causes del despoblament. No obstant això, estructuralment els canvis en les formes de propietat (Bernstein i Byres, 2001) i en les tecnologies (Malm, 2016), així com l'obertura al mercat internacional de productes bàsics (Van Vugt, 1988), conformen un marc que va determinar la tendència general per a la separació entre el treball i les terres agrícoles. Més, fins i tot, com hem apuntat en un paràgraf anterior, perquè els efectes d'aquests factors estructurals tenen una temporalitat variada a l'interior d'Europa.

A Espanya, per exemple, a diferència de països com Suècia o el Regne Unit, l'agricultura del segle XIX va mantenir la seva importància com a font de treball a causa, en gran part, del creixement demogràfic i la falta de grans capitals que contribuïssin a la industrialització (Vilar, 1980), amb el seu potencial efecte centrípet sobre zones rurals. Una altra diferència substancial amb l'exemple del Regne Unit, exposat anteriorment, concerneix a la política econòmica enfocada al sector agrícola. Al Regne Unit, l'eliminació d'aranzels sobre cereals importats a mitjan segle XIX va confrontar industrials liberals i propietaris de terres agrícoles (Barnes, 2006 [1930]). D'altra banda, a Espanya, durant el segle XIX, l'augment de les importacions de blat va detonar la implementa-

ció de polítiques proteccionistes per sostenir la producció agrícola de la qual depenia gran part de la població i reforçar els mercats interns (Hermida Revilla, 1996). Alguns autors plantegen la caiguda dels preus dels cereals provocada per les importacions com a detonant de l'emigració en zones rurals (Rodríguez, 2002) i altres argumenten que els aranzels a les importacions de cereals a Espanya van protegir els preus només fins que el Regne Unit va alliberar els dels cereals, per la qual cosa la política proteccionista espanyola va tenir poca capacitat d'evitar la crisi del sector agrícola (Pinilla Navarro, 2017). Tot i així, com descrivim més endavant, l'emigració va ser de nivells baixos, si els contrastem amb altres països.

Per comparació al Regne Unit, on la crisi de l'agricultura de petita escala vuitcentista està molt relacionada amb la migració interna cap a ciutats, a Espanya, només Madrid, Barcelona i Bilbao van atreure població rural en nombres significatius (Sánchez-Alonso, 2000). Durant l'últim quart del segle XIX i principis del XX, l'emigració externa, especialment a Cuba, l'Argentina i el Brasil, va ser molt important, si es compara amb la migració interna. Aquesta dinàmica va estar marcada en gran manera pel context rural d'aquesta època. Sánchez-Alonso (2000) afirma que el 1887 el 72% de la població masculina activa estava ocupada en l'agricultura. Entre 1900 i 1910, aquest percentatge es va reduir al 65%. De la població espanyola que va emigrar cap a països de l'Amèrica Llatina entre 1911 i 1913, el 60% eren treballadors rurals. Malgrat això, a principis del segle XX, el despoblament rural no va tenir la mateixa profunditat que al Regne Unit, en part per la diversitat de formes de propietat que prevalien a Espanya.

Les lleis liberals del segle XIX, que promovien els mercats de terres mitjançant la desamortització de terres propietat de l'església, i la desvinculació de terres senyorials van tenir efectes regionals diversos (Gallego Martínez, 2001). Així, per exemple, la relació comercial entre la producció de cereals a Castella la Vella i la indústria barcelonina, amb la preponderància del minifundi en aquestes regions, pot citar-ho com un factor que va impulsar les polítiques de protecció aranzelària del finals del segle XIX (Hermida Revilla, 1996; Soler i Prat, 2002). Així, un polític espanyol de l'època veia en el sosteniment dels ingressos agrícoles una manera que la indústria no acumulés "saldos de producció sense demanda" (Hermida Revilla, 1996: 48). No obstant això, com van apuntar alguns treballs d'història econòmica d'Espanya als anys setanta, l'objectiu d'augmentar el poder adquisitiu de la població agrícola i la demanda de productes manufacturats no es va aconseguir de manera generalitzada (Iriarte Goñi; Pinilla Navarro, 2020). A Catalunya, per exemple, el sector agrícola, cap a finals del segle XIX, es va veure severament afectat per la caiguda en els preus dels cereals, l'oli d'oliva i els productes vitivinícoles, situació que va provocar conflictes entre usufructuaris-parcers i propietaris de les terres (Garrahou i Segura et al., 1992).

A Aragó, la primera meitat del segle XIX es va caracteritzar per l'expansió de les terres de cultiu de cereals impulsada per la desamortització i el desenvolupament d'un mercat regional estimulat per l'auge de la indústria farinera i la demanda barcelonina de cereals (Pinilla Navarro, 1995). Aquest procés expansiu es va veure severament afectat la dècada dels vuitanta amb la caiguda dels preus del blat en el mercat mundial i la consolidació d'Espanya com a país importador de cereals. D'acord amb Pinilla Navarro (1995: 294), l'expansió agrícola aragonesa no va escapar a l'efecte de la crisi finisecular a Espanya: "La reducció de la superfície ocupada pels cereals, un descens paral·lel de la producció, la ruïna de molts pagesos i una forta emigració del camp a la ciutat o a ultramar." En suma, a Catalunya i Aragó, així com en bona part de la vall de l'Ebre, l'agricultura va tenir un desenvolupament important fins a finals del segle XIX. Dos factors, entre d'altres, van afavorir aquest desenvolupament: primer, una estreta relació entre el sector agrícola i l'industrial, i segon, les polítiques comercials proteccionistes que van reforçar mercats regionals i l'expansió de terres agrícoles. Aquest marc va impulsar les lleis de desamortització en el seu objectiu d'incentivar el mercat de terres. No obstant això, en altres regions espanyoles les relacions de propietat van impedir encara més l'aplicació de les polítiques agràries liberals.

A Andalusia, Castella-la Manxa i Extremadura, segons Domínguez Martín (2002: 184), "la concentració de la propietat de la terra en un petit grup de persones vinculades a sectors no competitius permetia que exercissin una pressió rellevant sobre les institucions polítiques o bé orientessin la inversió cap a activitats amb un lent creixement potencial". A Andalusia, particularment, el pagament de rendes a grans propietaris per part de petits productors que depenien del treball agrícola familiar en petites explotacions es va mantenir com a base de les relacions de producció (González de Molina, 1984). Les famílies agrícoles treballadores no van accedir a la terra, en alguns casos ho van fer "la burgesia mercantil i, en menor mesura, un grapat d'antics propietaris" (González de Molina, 1984: 192). Segons el mateix autor, una de les principals característiques del sistema agrari andalús era l'"absentisme", és a dir, grans propietaris que vivien a les ciutats utilitzant les rendes que cobraven a les famílies pageses en béns de consum i serveis.

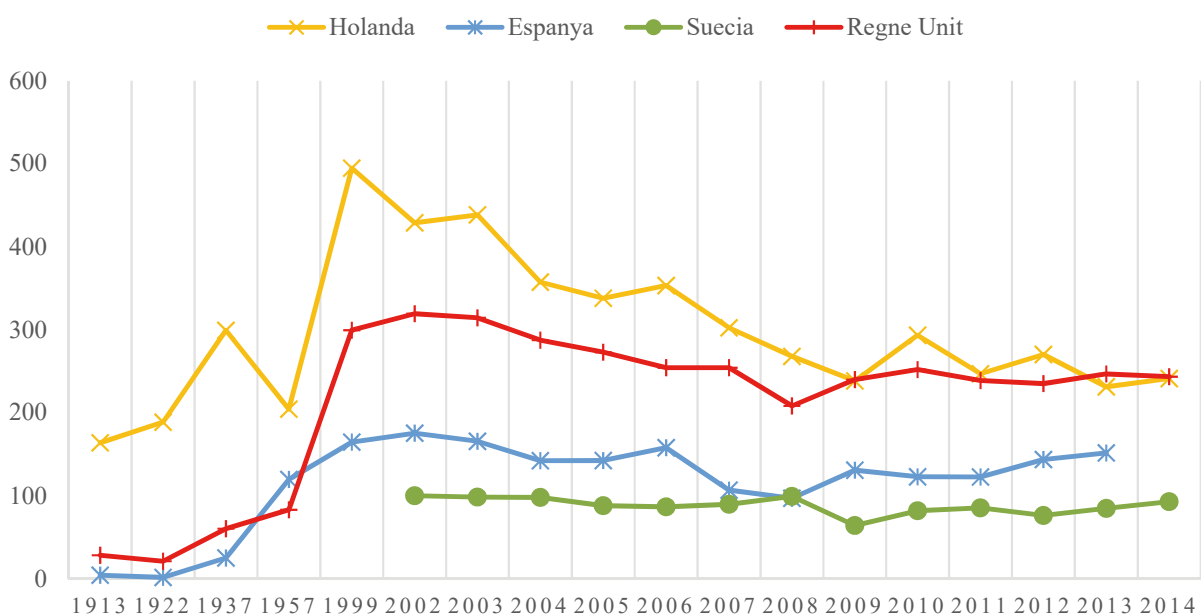
En resum, a Espanya, les reformes liberals que van intentar activar el mercat de terres es van enfrontar, i en alguns casos van reproduir una distribució desigual de la propietat. La crisi dels preus agrícoles de finals del segle XIX va alentir el procés d'expansió de terres agrícoles que van desenvolupar diverses regions espanyoles i va provocar conflictes entre classes en algunes. A diferència del Regne Unit, on, en general, els canvis vuitcentistes en les relacions de propietat van generar migracions importants de les zones rurals a les ciutats, a Espanya, com mostra el quadre 1, a començaments del segle XX la població rural persistia malgrat la crisi.

El despoblament rural al segle XX

Segons Clar et al. (2015), en finalitzar el segle XIX, l'agricultura encara era el principal sector productiu a Espanya, ja que més del 60% de la població activa estava ocupada en aquesta rúbrica. No obstant això, l'increment dels rendiments agrícoles experimentats abans de la crisi per mitjà de l'increment de la superfície conreada i els salaris en zones rurals es van mantenir baixos. Aquest fet, d'acord amb els mateixos autors, va alentir el canvi tecnològic aplicat als sistemes productius. Més encara, els autors suggereixen que el preu baix del factor treball en el sector agrícola durant aquesta època està relacionat amb la baixa capacitat d'atracció de mà d'obra de les ciutats espanyoles. En aquest sentit, el procés tardà del despoblament rural a Espanya (vegeu el quadre 1) es pot estudiar en relació amb la inversió en altres elements del capital, com, per exemple, el consum d'agroquímics. El gràfic 2 mostra les taxes mitjanes d'aplicació de fertilitzants en el període de 1880 a 2014 als quatre països considerats al quadre 1. Com es pot observar, el Regne Unit i Holanda tenen nivells de consum més alts que Espanya durant la primera meitat del segle XX, sobretot l'últim país.

La comparació del quadre 1 i el gràfic 2 no permet afirmar que l'ús de fertilitzant i el despoblament rural hi estiguin correlacionats. Malgrat això, sí que s'assenyalen indicis que a Europa alguns països que van experimentar moviments migratoris importants cap a les ciutats des del segle XIX van substituir la força de treball humana amb altres formes de capital com a *inputs* agroquímics.

GRAFIC 2. TAXES D'APLICACIÓ DE FERTILITZANTS A LLARG TERMINI, DE 1913 A 2014 (KG/HA)

Font: Elaboració pròpia a partir d'aFAO i Federico (2015).

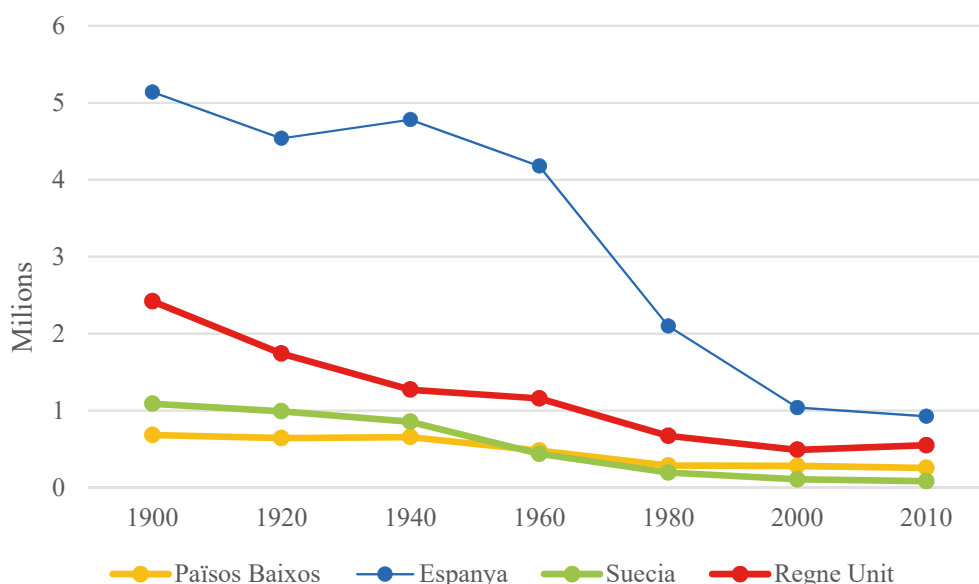
Les dades de Suècia s'han d'observar en relació amb el baix percentatge de terres cultivables en aquest país. Les dades disponibles indiquen que el 1961 aquest percentatge era del 10,3%, i el 2018 es va reduir al 7,3%. Cal assenyalar, també, les diferències entre Holanda i Espanya, tots dos països amb percentatges de terres cultivables similars, 68,5% i 66,4% el 1961, i 54,1% i 52,4% el 2018, respectivament. En aquesta comparació, no s'han d'ometre les variables ambientals, és a dir, el clima mediterrani i l'aridesa a Espanya, i el clima oceànic i els alts nivells d'humitat als Països Baixos. No obstant això, les diferències mostrades al gràfic 2 entre tots dos països també s'han d'entendre en el marc de les diferències entre el sud i el nord d'Europa respecte a la industrialització com a factor clau del despoblament rural. Aquest plantejament coincideix amb el de Pinilla Navarro et al. (2008), que assenyala les diferències en intensitat i periodicitat en la industrialització al nord i el sud d'Europa com a variable primordial per entendre la problemàtica actual del despoblament rural.

Seguint amb la comparació entre els quatre països anteriors, el gràfic 3 mostra el nombre de població emprat en l'agricultura durant el segle XX i començaments del XXI. Com hem apuntat amb anterioritat, el descens de la població agrícola treballadora als Països Baixos, el Regne Unit i Suècia va associat al ràpid procés d'industrialització, sobretot en els dos primers. Al mateix temps, com mostra el gràfic 2, a Espanya l'ús de fertilitzants augmentava seguint la tendència marcada des de la Primera Guerra Mundial per països industrialitzats. No obstant això, cal observar que entre 1920 i 1940 hi ha un lleuger augment de la població espanyola ocupada en l'agricultura. Car et al. (2015) assenyalen que entre 1900 i 1935 la productivitat del treball agrícola, considerada com la producció final agrària per productor masculí, va augmentar en aquest país el 65%. Però a més, l'extensió de terres conreades també va augmentar: entre 1910 i 1954 va passar de 44.928 a 50.426, xifra que indica, segons els mateixos autors, que els baixos preus de la terra i la mà d'obra van afavorir un procés d'expansió de les terres de cultiu que ja s'havia consolidat des del segle XIX. Així mateix, la prevalença d'un procés extensiu en l'agricultura espanyola explica en certa manera el decrement en l'aplicació de fertilitzants durant els anys 50, com mostra el gràfic 2.

En resum, fins ara el capítol ha usat variables com la població ocupada en l'agricultura per a una aproximació al despoblament rural. A través d'una descripció de processos de canvis agraris, sobretot a Anglaterra i Espanya, es mostra que el procés d'industrialització és fonamental per entendre les dinàmiques poblacionals en zones rurals. A escala europea, com mostren els exemples d'Anglaterra i Espanya, hi ha diferències importants entre els països que van experimentar un procés d'industrialització primerenc que va atreure la població rural a les ciutats i va transformar les relacions de propietat al camp, i els que van mantenir formes de propietat de la terra que van contribuir a mantenir la població a les zones rurals i van dilatar la substitució de la

mà d'obra per altres formes de capital. Aquest patró conforma un marc espacial i econòmic en el qual, amb diferents temporalitats en els diversos països, es polaritzen les relacions entre el camp i la ciutat.

GRAFIC 3. POBLACIÓ OCUPADA A L'AGRICULTURA (NOMBRE D'HABITANTS)

Font: Elaboració pròpia a partir d'Eurostat.

Cal recordar que la polarització entre el camp i la ciutat és una característica del desenvolupament del capitalisme (Bernstein, 2010; Marx, 1990 [1867]), per tant, el despoblament rural ha d'entendre's com un efecte de la divisió del treball. Com apunten Lefebvre (1983), i Bernstein i Byres (2001), la configuració d'un "sector agrícola" aparentment oposat a la indústria va començar a tenir sentit quan va adquirir importància per al capital, i més encara quan la industrialització es va convertir en un objectiu del "desenvolupament nacional". En aquest marc, és significatiu el fet que algunes de les primeres referències al "despoblament rural" com a tal les hagin encunyat autors anglesos (vegeu Longstaff, 1893; Pedder, 1904). Al Regne Unit, com va descriure Engels (1975 [1845]) al segle XIX, les mateixes màquines que van donar lloc al proletariat industrial són un factor en l'origen del proletariat agrícola.

Un altre dels elements que destaquen en passatges anteriors del capítol és el rol dels mercats internacionals per a la configuració d'una organització espacial del treball. Com il·lustren els casos del Regne Unit i Espanya al segle XIX, l'expansió del mercat internacional de cereals a Europa va contribuir a l'eliminació dels aranzels al Regne Unit per influència de mercantilistes manufacturers mancurians que demanaven preus agrícoles baixos per proveir la creixent població urbana. D'altra banda, a Espanya es van implementar aranzels per reforçar els mercats interns dels quals depenia el

sector agrícola i afavorir les indústries de les valls de l'Ebre. En tot cas, tant Espanya com el Regne Unit es van convertir en importadors de blat, provinent principalment dels Estats Units. Els moviments de la població rural a Europa, per tant, responen en gran manera a l'especialització productiva de les diferents regions, marcada sobretot per la indústria. Per exemple, Mazoyer i Roudart (2006) esmenten que el declivi de la ramaderia humana transhumant que dotava les zones muntanyenques a Europa d'un cert dinamisme econòmic entre els segles XIX i XX està relacionat amb el procés d'industrialització i l'auge de regions que es van especialitzar en la producció de cereals. El fet que les zones muntanyenques a Europa siguin les que han sofert més nivells de despoblament rural (Mac Donald et al., 2000) està relacionat amb aquest procés de divisió espacial del treball.

Entre els segles XIX i XX, el sistema agrari a Europa es va transformar. Va desaparèixer el sistema agrari basat en un mosaic multiregional de subsistemes (regions de pasturatge o producció ramadera per a productes lactis i carnis, de producció de cereals, de producció de fruita, de producció vitivinícola etc.) que es complementen (Mazoyer i Roudart, 2006). L'agroindústria, el sistema agrari prevalent al segle XX, depèn, primer, d'un conjunt d'indústries químiques, mecàniques i extractives que li proveeixen mitjans de producció, i segon, d'un altre conjunt d'indústries que emmagatzemen, processen i venen els productes primaris. Tot això, com expliquen Mazoyer i Roudart (2006), va eliminar molts vincles directes entre productors i consumidors, i va augmentar la distinció entre tasques materials i intel·lectuals relacionades amb la producció agrícola.

Com mostra aquest capítol amb els exemples anteriors, no tots els països europeus van començar aquest procés d'especialització de manera paral·lela, sinó que la industrialització té trajectòries i temporalitats diverses que escapen de qualsevol intent de concepció lineal de desenvolupament. En general, l'enfortiment de l'agroindústria sorgeix el primer quart del segle XX i la crisi de proveïment de productes primaris en alguns països durant el període de les guerres va ser seguida de polítiques d'intervenció en la producció i el desenvolupament de mercats per a una distribució eficient. Cinc anys després de la Segona Guerra Mundial, els nivells de producció a Europa havien arribat als nivells del període preguerra. Entre 1948 i 1950, les collites de cereals a Europa van augmentar de mitjana un 30%, i en països com Àustria, França i Grècia es va arribar a percentatges del 50% en el mateix període (Hoggart et al., 2014).

Pel que fa a la productivitat, el quadre 2 mostra xifres que fan referència al treball i la terra en cinc continents, i que representen la ràtio entre la producció bruta, l'estoc de terra i el nombre de treballadors. Observem que durant la segona meitat del segle passat, la productivitat del treball a Europa va augmentar exponencialment fins a aconseguir el seu punt màxim el 1990. Com s'ha esmentat anteriorment, a Europa aquest

augment de la productivitat va ser apuntalat pels estats. Sobre aquest tema, Federico (2005) fa algunes anotacions rellevants quant a l'enfocament general d'aquestes polítiques públiques.

QUADRE 2. PRODUCTIVITAT DEL TREBALL I DE LA TERRA EN CINC CONTINENTS, 1950-2000

	1960	1970	1980	1990	2000
Treball					
Europa	178,7	266	342,1	392,4	277,3
Nord-amèrica	131,7	166,2	187,1	199,1	240,3
Sud-amèrica	128,6	140,8	175,9	276,5	331
Àsia	138,8	154,9	175,9	247,7	290,8
Àfrica	131,1	139,7	138,2	162,8	159,8
Global	134,1	149,5	175,6	200,2	202
Terra					
Europa	144,1	175,8	223,3	246,7	254,2
Nord-amèrica	107,6	122,8	156,9	169,7	211,3
Sud-amèrica	175,4	179,4	200,7	241,1	302
Àsia	110,7	137,8	180,8	242,1	337,5
Àfrica	169	198,1	212,6	260,6	311
Global	126,2	150,1	196,7	220,6	266,7

Font: Elaboració pròpia a partir de Federico (2005).

L'autor sosté que, durant el període d'entreguerres, la concepció dels dissenyadors europeus de polítiques públiques agràries es basava en la idea que la fragmentació de la producció en petites propietats agràries era un desavantatge. Segons aquesta concepció, les unitats de producció familiars amb petites propietats trigaven a adoptar noves tecnologies, la qual cosa, entre altres factors, endarreriria la modernització dels sistemes agrícoles. L'autor troba els primers intents de polítiques de "consolidació", és a dir, la fusió de diverses propietats i la prohibició de fragmentar les propietats agrícoles per herència als Països Baixos i l'Alemanya nazi. Un dels objectius d'aquestes polítiques era prevenir la migració a les ciutats. França va aplicar el 1950 una política de consolidació "gairebé obligatòria" (Federico, 2005: 151) i, finalment, la UE va aprovar el Pla Mansholt el 1972, que va promoure retirar la població adulta gran del treball agrícola, augmentar la mitjana de la grandària de les propietats agrícoles i reservar (*set aside*) terres de la producció.

Fins a aquest punt, el capítol ha exemplificat les trajectòries i les temporalitats diferents del desenvolupament agrícola a Europa. També ha descrit alguns elements importants per entendre la consolidació de l'agronegoci en aquest continent. S'ha mostrat que la variable de l'ocupació en l'agricultura és pertinent per entendre els efectes dels canvis de model productiu en les dinàmiques poblacionals rurals. Avui dia, com

apunten Mazoyer i Roudart (2006: 378), “amb una població agrícola treballadora reduïda a menys del 5% del total de la població treballadora n’hi ha prou per alimentar tota la població de països industrialitzats”. Les projeccions presentades al principi mostren una tendència definitiva al declivi de la població rural. Paral·lelament, les mesures institucionals a escala europea al segle XX buscaven incrementar la productivitat del sector agrícola segons el model de l’agronegoci, que, *a priori*, sembla que exclou l’agricultura familiar de petita escala, però en molts països d’Europa totes dues formes d’organització s’han fusionat.

Segons els autors abans citats, la paradoxa, malgrat les previsions dels dissenyadors de polítiques respecte al fet que l’agricultura d’agronegoci només funcionaria en explotacions de gran escala, és que l’agricultura motomecanitzada ha tingut un gran auge en unitats de producció familiars de països industrialitzats. A Europa, el 1950 hi havia 990.000 tractors i el 2000 n’hi havia 9,6 milions (Federico, 2005). D’acord amb la FAO, el 2016 hi havia 10,5 milions d’explotacions agrícoles a la UE, i el 95,2% van ser classificades com a explotacions familiars, és a dir, “una propietat agrícola administrada i operada per una unitat domèstica i on el treball agrícola és en gran manera proveït per aquesta unitat domèstica” (European Union, 2019). No obstant això, les propietats agrícoles familiars europees tenen característiques diferents segons el país.

La primera diferència que destaca és l’extensió de les propietats. En general, s’observa una discrepància entre països del nord i el sud. Les propietats més extenses són al Regne Unit, amb una mitjana 68 hectàrees. Dinamarca i Alemanya se situen en el tercer i quart lloc: en el primer, les propietats familiars tenen de mitjana 52 hectàrees, mentre que a Alemanya són 42 hectàrees. D’altra banda, a Espanya les propietats tenen de mitjana 17 hectàrees; a Itàlia, menys de 10, i a Romania, entre 1,5 i 2 hectàrees. Ara bé, gairebé un terç (3,4 milions) de les propietats familiars es localitzen a Romania i un altre terç el conformen les propietats familiars de Polònia (1,4 milions), Itàlia (1,1 milions) i Espanya (0,8 milions). Les unitats domèstiques espanyoles van ser les que van aprofitar en major mesura les seves propietats el 2016. Van explotar 14,1 milions d’hectàrees, el 13,1% del total europeu (European Union, 2019).

Considerant la comparació anterior entre el Regne Unit i Espanya, podem distingir que les dades que fan referència a l’extensió de les propietats familiars reflecteixen els canvis en l’estructura agrària iniciats des del segle XIX. En el cas d’Anglaterra, amb l’apoderament d’una classe agrícola rendista que va expandir les seves possessions gràcies a l’abandó progressiu del camp per part de la població que va migrar a les ciutats, i en el cas espanyol, amb la persistència del minifundi que va arrelar amb les polítiques liberals del segle XIX, sobretot al nord del país. Cal recordar que en el cas anglès, un dels efectes dels canvis en l’estructura agrària va ser, en termes generals, el despoblament de zones rurals cap a zones urbanes. A Espanya, la població rural també

va migrar, tot i que a un ritme més lent, i la migració internacional va ser rellevant. Tot i així, com en altres països del sud i l'est d'Europa, el país manté un nombre considerable de famílies dedicades a l'agricultura que s'han adaptat al model de l'agronegoci, el mateix que en els inicis va detonar la primera onada de despoblament rural. A continuació, s'aborden contradiccions com aquesta en el continent europeu.

El despoblament urbà en relació amb l'ingrés i la migració

L'apèndix inclou un grup de gràfics que il·lustren els nivells d'ingressos mitjans en dotze països europeus entre 2003 i 2019, segons el nivell d'urbanització: ciutats, ciutats intermèdies i zones rurals. A primera vista, s'observen les diferències generals en els nivells d'ingressos entre països. El 2019, l'ingrés mitjà més baix en zones rurals era a Romania (3.229 €), seguit per l'ingrés mitjà anual rural a Bulgària (3.869 €) i Polònia (6.847 €). D'altra banda, els ingressos més alts en zones rurals se situen a Dinamarca (34.080 €), Àustria (28.482 €) i Irlanda (27.855 €). Excepte Grècia, on el 2013 els preus en els tres nivells d'urbanització van descendir ràpidament i no van començar a recuperar-se lentament fins al 2018, en general els ingressos mitjans han augmentat progressivament. Alguns països mostren decrements lleus entre 2007 i 2008, com Irlanda i Polònia.

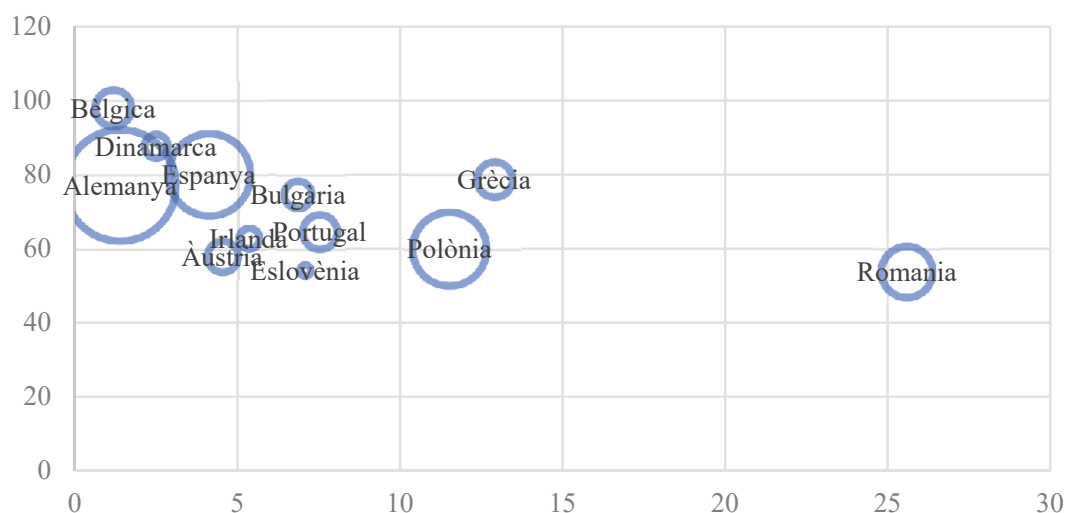
Les diferències entre ciutats, ciutats intermèdies i zones rurals, entre països del nord, d'una banda, i països del sud i l'est, de l'altra, són també significatives. El cas més clar és Romania, on la bretxa entre els tres nivells d'urbanització mostra una tendència a ampliar-se. El 2019 l'ingrés mitjà anual en una ciutat romanesa és de 6.196 €, mentre que en una zona rural és de 3.229 €. En ordre descendent de la diferència d'ingressos entre els tres nivells d'urbanització, segueixen Bulgària, Espanya, Polònia i Portugal. En països del nord també hi ha una tendència a la diferenciació entre nivells d'urbanització, però amb xifres molt baixes. Fins i tot, com en el cas alemany, els ingressos a les ciutats intermèdies es mantenen per sobre dels següents dos nivells, i els ingressos de les zones rurals s'assimilen alguns anys als de les ciutats. El país amb el grau de desigualtat menor entre zones d'urbanització és Àustria; de fet, des de 2011 els ingressos de zones rurals són una mica més alts que els de les ciutats la majoria dels anys.

Vinculant les dades anteriors sobre ingressos anuals de mitjana, amb la informació precedent sobre l'extensió de les propietats familiars, cal preguntar-se per les dinàmiques poblacionals implicades en les contradiccions de l'agricultura d'avui dia a Europa. Podem plantejar el problema de la següent manera: la majoria de les explotacions agrícoles a Europa són de propietat familiar, malgrat que la majoria són en països on els ingressos en zones rurals són més baixos i les propietats menys extenses. D'altra banda, als països del nord, l'estructura familiar de la propietat es manté, però les propietats són en general molt més extenses. Cal recordar, a més, que la tendència gene-

ral de la població ocupada en l'agricultura és de decreixement. Les diferències entre països del nord i del sud-est d'Europa es manifesten també en aquesta tendència a la urbanització, els orígens de la qual es troben en el procés d'industrialització.

El gràfic 4 mostra els percentatges de població que treballen en l'agricultura (abscisses) i el percentatge de la població que viu en zones urbanes (ordenades), el 2015, als mateixos dotze països vistos en l'anàlisi anterior sobre els ingressos. La mida dels cercles representa el total de la població.

GRÀFIC 4. OCUPACIÓ A L'AGRICULTURA (%) VS. POBLACIÓ URBANA (% DEL TOTAL)

Font: Elaboració pròpia a partir d'Eurostat.

Els països del nord tenen, en general, els percentatges menors de població ocupada en l'agricultura, que, no obstant això, tenen més ingressos. Romania, Polònia i Grècia tenen el nombre de població més gran que treballa en l'agricultura i la seva dinàmica poblacional està marcada en menor mesura per la urbanització.

En suma, el context abans descrit és que en els països del nord l'agricultura és una activitat rendible i el grau d'urbanització és més gran, i en els del sud i l'est, l'agricultura genera menys ingressos i el grau d'urbanització és menor. Com es mantenen nivells de productivitat alts en aquest context? Segons la literatura, una variable clau és la migració. Un report del programa ESPON, una xarxa d'observatoris territorials europeus finançada pel Fons Europeu de Desenvolupament Regional de la UE, mostra que la polarització entre zones rurals i urbanes és el resultat de la migració (ESPON, 2013). La taxa de fertilitat a la baixa Europa ha deixat de ser la variable que explica les dinàmiques poblacionals. A més, identifica les diferències entre països pel que fa a l'ingrés i els nivells d'ocupació com un dels principals detonants de la migració. Quant als patrons de migració, el report refereix que a la dècada de 1970 el patró marcat

des de la Revolució Industrial, de migració de zones rurals a urbanes, ha començat a canviar. En aquest sentit, el model presenta un cicle migratori que els permet captar la diversificació de la migració a Europa: **urbanització-suburbanització-contraurbanització-(reurbanització)**.

La urbanització implica l'assentament de població rural en zones urbanes. La suburbanització fa referència a l'expansió d'aquestes zones urbanes per factors com la migració, i es defineix la contraurbanització com "un procés de desconcentració de la població que implica un moviment de condició de més concentració a una altra de menys" (ESPON, 2013: 88). El report mostra que hi ha molt poques regions a Europa on s'estiguin produint processos de contraurbanització, tot i que val la pena assenyalar que el report es va realitzar abans de la pandèmia de la Covid-19. Hi ha, a més, un component generacional en la manera com es reproduïxen els patrons del model esmentat.

La població jove tendeix a migrar de manera ascendent en la jerarquia d'assentaments (rural → periurbà → suburbà → urbà), sobretot quan la població jove habita en assentaments rurals. On s'ha observat un procés de contraurbanització, aquest mostra característiques variades i no té necessàriament un component relacionat amb el treball agrícola i és més visible en la població d'adults grans (ESPON, 2013). No obstant això, al llarg del report el tipus de contraurbanització que busca il·lustrar sembla que no considera el rol de la migració intercontinental, de treballadors agrícoles de països amb baixos ingressos cap a països d'ingressos més alts, com, per exemple, la migració de treballadores i treballadors de països no comunitaris de l'est d'Europa a països de la UE (Vasylytsiv et al., 2020), de l'Àfrica subsahariana a la UE (Rinelli, 2015) o bé la migració intracomunitària basada en programes de treball temporal agrícola (Consterdine i Samuk, 2015; Voivozeanu, 2020). El report admet que hi ha "reminiscències" (ESPON, 2013: 90) de moviments rurals-urbans vinculats al procés d'industrialització, però la contraurbanització que descriu s'emmarca en la concepció de la "nova ruralitat" (ESPON, 2013: 89). En aquest marc, les zones rurals "tenen més en comú amb àrees urbanes i densament poblades, i han pres avantatge de les possibilitats vinculades al desenvolupament d'una 'nova ruralitat', a més, sovint són regions de benestar [vegeu OCDE (2014)] caracteritzades per l'accessibilitat, el desplaçament fàcil a àrees de treball i el creixement" (ESPON, 2013).

Aquestes formes de "nova ruralitat" són més comunes en zones rurals pròximes a les ciutats, que no s'han vist afectades per l'expansió de la taca urbana (*urban sprawl*), i l'article presenta alguns exemples a Suècia. Un component rellevant de la caracterització anterior de la "nova ruralitat" és la referència als processos de desindustrialització i les polítiques d'austeritat, en els quals ciutats europees perifèriques on la indústria va ser abandonada es converteixen en districtes industrials amb desavantatges pel que fa a mobilitat i condicions d'habitatge. Segons el report, aquest component de la des-

industrialització també ha tingut efecte en zones rurals europees on l'expansió de les metròpolis ha mostrat els beneficis de viure en zones rurals ben connectades. En vista de l'anàlisi anterior, que mostra una desigualtat important entre països europeus en les condicions del treball agrícola i el principal motor i element de retenció de la població rural, cal preguntar-se quines són les regions on la "nova ruralitat" podria desenvolupar-se com una alternativa al despoblament rural. Precisament, en el marc de la Unió Europea, part de les polítiques enfocades a alleujar els efectes del despoblament rural han estat mesures per retallar la bretxa en les diferències econòmiques entre les diferents zones rurals del continent. Tot seguit, revisem les més rellevants i proveïm d'alguns elements per entendre-les en el marc polític econòmic descrit anteriorment.

Polítiques públiques europees enfocades al despoblament rural

La secció tres d'aquest capítol va abordar com les polítiques agràries de la postguerra a Europa van incentivar l'augment de la productivitat. Bona part d'aquestes mesures es van concretar en la Política Agrària Comuna (PAC), creada entre les dècades de 1950 i 1960. Aquesta secció presenta algunes de les polítiques europees associades directament o indirectament amb el despoblament rural, i totes s'emmarquen institucionalment a la UE. Les característiques principals del disseny de la PAC van ser: 1) un mercat comú, sense aranzels per al comerç de mercaderies entre els estats membres; 2) preferència pel comerç de productes dels estats membres mitjançant la imposició d'aranzels; 3) la distribució compartida de les càrregues financeres i els beneficis de la PAC per a la comunitat com una entitat independent més que a través de procediments d'atorgament per a estats i d'estats (Gray, 2000). El mercat comú com a marc de la PAC, en el seu disseny, buscava implementar aquestes mesures comercials i al mateix temps; 4) assegurar la provisió d'aliments, i 5) proveir estàndards de vida alts en zones rurals (Averyt, 1977). No obstant això, per arribar a aquestes metes, una de les mesures tècniques que va adoptar la UE en la dècada de 1970 va ser fer una regionalització que captés la diversitat i la desigualtat econòmica.

És pertinent esmentar aquest procés de regionalització perquè mostra, d'una banda, la complexitat d'implementar un mercat comú en països amb formes de propietat i nivells de producció diferents, i, de l'altra, els efectes dels processos de despoblament rural que van començar al segle XIX. El 1975, en el marc de la PAC, la UE defineix àrees menys afavorides (AMF) amb l'objectiu de prevenir l'abandó de la terra. Cal apuntar que aquesta regionalització va marcar l'inici dels pagaments directes a productors amb un enfocament espacial (Dax, 2005).

La regionalització va tenir en compte elements geogràfics i econòmics per al seu disseny, i a començaments del segle XXI la classificació d'AMF era en: a) àrees de muntanya, on la topografia imposava problemes a la mecanització de la producció; b) àrees

amb condicions edafològiques pobres que impedeixen l'increment de la productivitat, i c) àrees amb un handicap específic, normalment relacionat amb el medi ambient i el paisatge, que conformen un element important que complementa l'activitat econòmica d'una zona rural. No obstant això, com apunten alguns autors, aquesta regionalització té components polítics que van provocar desequilibris en l'aplicació de la política (Gray, 2000). Així, per exemple, alguns dels estats membres amb un percentatge alt de zones muntanyenques, com Grècia o Eslovènia, no tenen un percentatge important d'AMF, mentre que altres amb característiques ambientals més favorables, com el Regne Unit, sí que presenten un percentatge alt d'AMF (Dax, 2005).

La definició d'AMF i la canalització de recursos té com a antecedents el despoblament rural en zones muntanyenques, com, per exemple, a la regió pirinenca, on predominava la ramaderia transhumant. Com descriu una secció anterior d'aquest capítol, el procés d'industrialització i la intensificació de la producció en zones baixes fèrtils va provocar el primerenc despoblament d'aquestes àrees. Com mostra el report d'ESPON (2013), les zones rurals remotes, generalment situades en àrees muntanyenques, són espais on gairebé es descarta per complet l'activitat agrícola per la situació demogràfica crítica.

A través de regionalitzacions com les AMF, la PAC ha mirat d'abordar alguns dels problemes plantejats en els programes de desenvolupament rural nacionals, que marquen les directrius i les prioritats del seu finançament, i que s'emmarquen en el segon pilar de la PAC, que té com a objectius desenvolupar sectors no agrícoles en zones rurals, mitigar el despoblament rural i millorar els serveis bàsics. Actualment, el marc pluriennal financer europeu adoptat el 2020 inclou 386,6 bilions d'euros per a la PAC. D'aquesta suma, el Fons Agrícola Europeu per al Desenvolupament Rural (el pilar 2) inclourà 8,1 bilions d'euros (European Comission, 2021).

En aquest punt, cal citar les prioritats que la Comissió Europea ha dictat per al disseny de la política de desenvolupament rural a la UE, i que representen el marc ampli per a l'operació de la PAC: "1) promoure la competitivitat agrícola; 2) assegurar el maneig sustentable dels recursos naturals i l'acció climàtica, i 3) aconseguir un desenvolupament territorial balancejat en les economies i comunitats rurals, incloent-hi la creació i el manteniment de l'ocupació" (ESPON, 2020: 18). La prioritat 3 demostra la importància que té el problema del desenvolupament desigual i els seus efectes demogràfics en les zones rurals. No obstant això, la prioritat número 1 sembla que reproduïx en gran manera el model que va donar lloc a les disparitats en el continent europeu.

¿En quina mesura el conjunt de polítiques emmarcades en la PAC reproduïxen un cercle viciós basat en la resolució de problemes socials mitjançant la implementació de mesures econòmiques similars a les que els van crear? En aquest capítol, no hi ha prou elements per abordar aquesta qüestió, però es mostren algunes característiques de les

trajectòries històriques del despoblament rural, que proveeixen algunes conclusions rellevants per al redisseny de polítiques o l'anàlisi per al replantejament del model productiu. L'última secció d'aquest capítol inclou aquestes conclusions. A continuació, es mostren altres exemples mitjançant els quals la UE ha intentat escurçar la bretxa en el desenvolupament rural dels diferents països.

Altres fons europeus per a zones escassament poblades provenen d'una estratègia més àmplia de la UE: els Fons Europeus de Desenvolupament Regional, que es divideixen en el Fons de Cohesió (FC), el Fons de Desenvolupament Regional Europeu, el Fons Social Europeu i el Fons Marítim i de Pesca Europeu. Respecte al FC, el marc general depèn del Tractat sobre el Funcionament de la Unió Europea, que indica, a l'article 174, que "s'ha de parlar esment particular a les àrees rurals afectades per la transició industrial i a les regions que sofreixen handicaps demogràfics naturals permanents o severos, com ara les regions de l'extrem nord, amb una densitat de població molt baixa i regions de muntanya, interfronteres o illes" (ADE, 2012). L'elegibilitat depèn del fet que l'estat membre en qüestió tingui un PIB menor al 90% de la mitjana de la UE. Quan es va a crear, el 1993, el FC cobria més del 17% de la població europea. Entre 2007 i 2013, Irlanda i Espanya van sortir de la llista a causa del creixement del seu PIB. La majoria dels recursos del FC (32,7 bilions d'euros) es van dirigir, entre 2014 i 2020, a infraestructures de transport i energia, seguits per projectes de protecció ambiental (16,8 bilions d'euros), economia baixa en carboni (8,0 bilions d'euros), adaptació al canvi climàtic i prevenció de riscos (3,7 bilions d'euros) i assistència tècnica (2,1 bilions d'euros) (Sapala, 2016).

Finalment, des de l'any 2000, la UE va introduir les Provisions Comunes per al Desenvolupament Local Dirigit per la Comunitat (DLDC), un fons que representa una proporció petita del pressupost de la PAC, i que intenta aplicar un enfocament integrat i situat, *bottom up*, que busca reunir actors públics, privats i de la societat civil. Segons un report d'ESPON (2020), el DLDC cerca motivar les comunitats per desenvolupar enfocaments *bottom up* on hi ha la necessitat de respondre a reptes territorials i locals, construir capacitat de comunitària d'innovació i emprenedoria, i assistir la governança multinivell per proveir una ruta per a les comunitats locals perquè contribueixin a donar forma als objectius de les polítiques de la UE. El DLDC és similar a l'enfocament LEADER, que va posar en marxa el 1991 la UE per proveir les comunitats rurals "d'un mètode per involucrar socis locals en el desenvolupament futur de la seva àrea" (Labianca i Navarro Valverde, 2019: 226). LEADER ha tingut un impacte especial a Espanya i a Itàlia (Labianca i Navarro Valverde, 2019).

Quant a la producció d'informació i recerca aplicada a política pública, cal destacar el programa ESPON 2020, que buscava produir i disseminar evidència territorial per als dissenyadors de polítiques interessats en temes de cohesió a la UE. El despoblament

rural ha estat un dels seus principals temes de recerca. Han identificat consistentment les regions rurals que pateixen despoblament i s'han vist tres reptes importants per al seu desenvolupament: 1) símptomes de la contracció (*shrinkage*), en termes generals, una població decreixent esdevé en un creixent desfasament entre l'oferta i la demanda de serveis i crea problemes per als sectors públics i privats, 2) capacitat d'innovació, és a dir, pèrdua d'habilitats que afecten sistemes d'innovació local i la desconnecten de l'economia global, i 3) governança precària, és a dir, incapacitat de desenvolupar polítiques a escala local a causa d'un ingrés fiscal reduït i a l'augment de costos (ESPON, 2020). Aquest últim problema ha estat especialment greu a les “regions ressagades” (ESPON, 2020: 6) a l'est i el sud d'Europa, on la governança precària ha impedit la integració d'estratègies de desenvolupament. Com s'observa en aquestes iniciatives institucionals de gran escala, la UE ha desenvolupat diverses maneres de gestionar els problemes de les “regions ressagades”.

El 2017, la Comissió Europea va publicar el report *Competitivitat en regions de baix ingrés i baix creixement. El report de les regions ressagades*, en què se situen les regions a Bulgària, Grècia, Espanya, Hongria, Itàlia, Polònia, Portugal i Romania. El report identifica que els nivells d'endeutament públic i privat han frenat els intents d'invertir en activitats productives, argumenta que “els desequilibris macroeconòmics causats per la crisi mostren que la falta de polítiques de desenvolupament adequades posen en risc dues dècades d'esforços per a la cohesió europea” (European Commission, 2017: 5). Confirma també alguns dels patrons demogràfics del despoblament rural que aquest capítol ha esmentat: a les regions de baixos ingressos, des del 2000 hi ha una pèrdua de població a causa d'una migració neta negativa. “Això significa una emigració de treballadors joves qualificats i una capacitat limitada d'atreure talent d'altres regions” (Comissió Europea, 2017: 4).

Reprenent la idea de les contradiccions en què la política europea per al despoblament rural està immersa, cal concloure amb la pregunta què passaria si l'emigració dels treballadors joves deixés de créixer amb solucions macroeconòmiques que en alguns casos reforcen les disparitats regionals abans esmentades. En un article recent sobre les negociacions a la Unió Econòmica i Monetària sobre els fons Next Generation per a la recuperació econòmica a l'Eurozona, els autors conclouen que el predomini de préstecs sobre donacions i la disconformitat sobre l'adopció de deutes mutualitzats reforcen les asimetries existents a l'Eurozona (Howarth i Quaglia, 2021). És a dir, el finançament europeu que posi en marxa iniciatives en zones rurals despoblades, a través de la PAC, per exemple, tindrà el seu origen en aquestes asimetries i en aquest model basat en el deute, que posa en risc la cohesió a la UE i en les comunitats rurals.

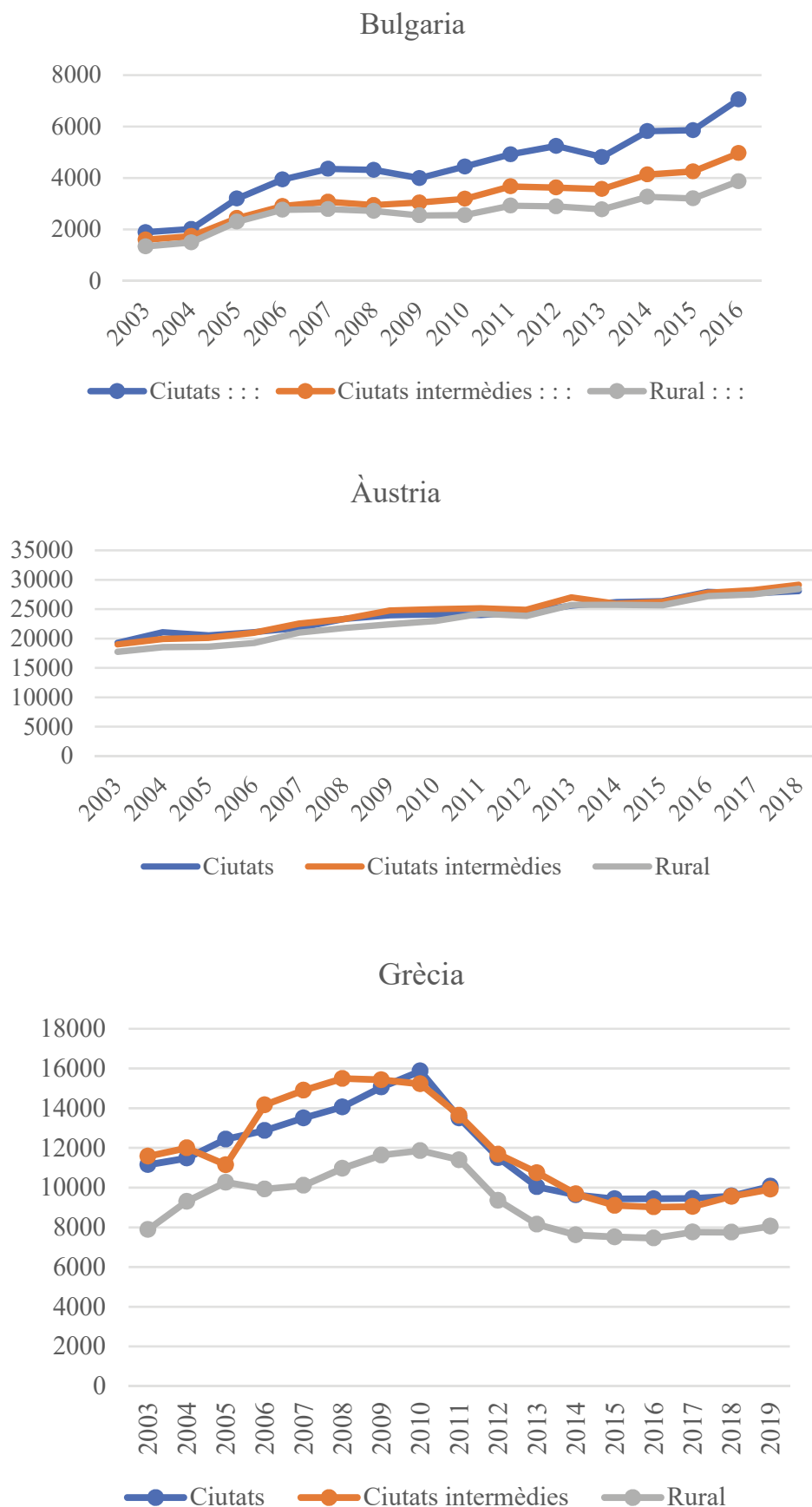
Referències

- ADE (2012): *Study on the relevance and the effectiveness of ERDF and Cohesion Fund support to Regions with Specific Geographical Features – Islands, Mountainous and Sparsely Populated areas*. Analysis for Economic Decisions.
- Averyt, W. F. (1977): *Agropolitics in the European Community: interest groups and the Common Agricultural Policy*. Praeger.
- Barnes, D. G. (2006 [1930]): *A History of English Corn Laws. From 1660-1846*. Routledge.
- Benkhala, A., Levesque, R. (2018): Hétérogénéité et différenciation des unités de production agricole européennes : illustrations des situations anglaise, allemande et française. *Foncier & Développement*(26), 1-11.
- Bernstein, H. (2010): *Class Dynamics of Agrarian Change*. Fernwood Publishing.
- Bernstein, H., Byres, T. J. (2001): From Peasant Studies to Agrarian Change. *Journal of Agrarian Change*, 1(1), 1-56: <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/1471-0366.00002>
- Byres, T. J. (2009): The land lord class, peasant differentiation, class struggle and the transition to capitalism: England, France and Prussia compared. *The Journal of Peasant Studies*, 36(1), 33-54: <https://doi.org/10.1080/03066150902820453>
- Clar, E., Martín-Retortillo, M., Pinilla, V. (2015): Agricultura y desarrollo económico en España, 1970-2000. *Sociedad Española de Historia Agraria*.
- Consterdine, E., Samuk, S. (2015): *Closing the Seasonal Agricultural Workers Scheme: A Triple Loss*. U. o. Sussex.
- Dax, T. (2005): *The redefinition of Europe's Less Favoured Areas*. MPRA.
- Domínguez Martín, R. (2002): Desigualdades sociales y crecimiento económico regional en España a largo plazo. *Revista de Historia Industrial*, 22, 177-192.
- Engels, F. (1975 [1845]). The Condition of the Working-Class in England. From Personal Observation and Authentic Sources. A: *Marx & Engels Collected Works* (vol. 4, 295-583). Lawrence & Wishart.
- ESPON (2013): *EDORA - European Development Opportunities for Rural Areas. Annex 1*. ESPON & UHI Millenium Institute.
- ESPON (2020): *European Shrinking Rural Areas: Challenges, Actions and Perspectives for Territorial Governance*. ESPON-European Union.
- European Comission (2017): *Competitiveness in low-income and low-growth regions. The lagging regions report*. European Comission.
- European Comission (2021): *Common agricultural policy funds*: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-funds_en
- European Union (2019): *Agriculture Statistics - family farming in the EU*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Agriculture_statistics_
- Federico, G. (2005): *Feeding the World. An economic history of agriculture, 1800-2000*. Princeton University Press.

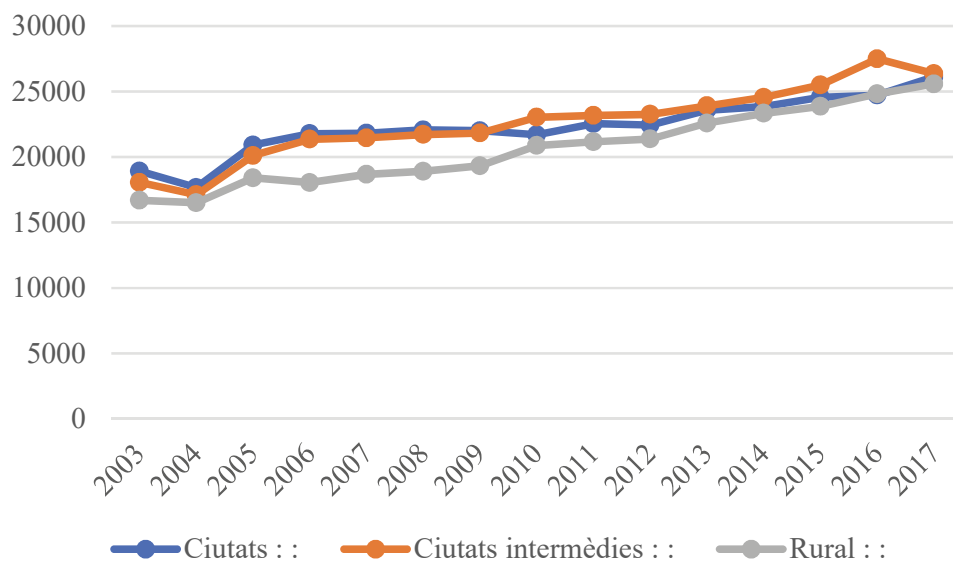
- Gallego Martínez, D. (2001): Sociedad, naturaleza y mercado: un análisis regional de los condicionantes de la producción agraria española (1800-1936). *Historia Agraria*, 24, 11-57.
- Garrabou Segura, R., Pujol Andreu, J., Colomé Ferrer, J., Saguer Hom, E. (1992): La crisi finisecular i la recomposició del món rural a Catalunya. *Reserques: Historia, Economía, Cultura*, 26, 107-132.
- González de Molina, M. (1984): Estancamiento agrario y desarmortización en Andalucía (1820-1823). *Agricultura y Sociedad*, 30, 169-197.
- Gray, J. (2000): The Common Agricultural Policy and the Re-Invention of the Rural in the European Community. *Sociologia Ruralis*, 40(1), 30-52.
- Hermida Revilla, C. (1996): La política triguera en España y sus repercusiones en el bloque de poder 1890-1936. *Historia y Comunicación Social*, 47(1).
- Hoggart, K., Buller, H., Black, R. (2014): *Rural Europe. Identity and change*. Routledge.
- Howarth, D., Quaglia, L. (2021): Ailing forward in Economic and Monetary Union: explaining weak Eurozone financial support mechanisms. *Journal of European Public Policy*, 28(10), 1555-1572.
- Howkins, A. (2003): *The Death of Rural England. A social history of the countryside since 1900*. Routledge.
- Iriarte Goñi, I., Pinilla Navarro, V. J. (2020): El desarrollo de la historia agraria de la España contemporánea en el marco de la historia económica. A: A. Díaz Geada i L. Fernández Prieto (eds.). *Senderos de la historia. Miradas y actores en medio siglo de historia rural*. Comares, p. 167-185.
- Koning, N. (1994): *The Failure of Agrarian Capitalism. Agrarian politics in the UK, Germany, the Netherlands and the USA, 1846-1919*. Routledge.
- Labianca, M., Navarro Valverde, F. (2019). Depopulation and aging in rural areas in the European Union: practices starting from the LEADER approach. *Perspectives on rural development*, 223-252.
- Lech, M. (2017): *International migration and city growth*. U. Nations.
- Lefebvre, H. (1978): *De lo rural a lo urbano*. Ediciones Península.
- Lefebvre, H. (1983): La teoría marxista leninista de la renta de la tierra. A: H. Lefebvre, J. M. Caballero, O. González i W. Kamppeter (eds.). *La Renta de la Tierra. 5 Ensayos*. Tlaiualli.
- Longstaff, G. B. (1893): Rural Depopulation. *Journal of the Royal Statistical Society*, 56(3), 380-442.
- MacDonald, D., Crabtree, J. R., Wiesinger, G., Dax, T., Stamou, N., Fleury, P., Gibon, A. (2000): Agricultural abandonment in mountain areas of Europe: Environmental consequences and policy response. *Journal of Environmental Management*, 59, 47-69.
- Malm, A. (2016): *Fossil Capital. The Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming*. Verso.
- Marx, K. (1990 [1867]): *Capital I*, vol. I. London: Penguin Books.

- Mazoyer, M., Roudart, L. (2006): *A history of world agriculture: from the Neolithic Age to the current crisis*. Earthscan.
- Mingay, G. E. (1997): *Parliamentary Enclosure in England. An Introduction to its Causes, Incidence and Impact, 1750-1850*. Routledge.
- OCDE. (2014): *How's Life in Your Region? Measuring Regional and Local Well-being for Policy Making*. O. Publishing.
- Pedder, D. C. (1904): The secret of rural depopulation. *The Fabian Tract*, 118, 1-19.
- Pinilla Navarro, V. (1995): *Entre la inercia y el cambio. El sector agrario aragonés, 1850-1935*. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación.
- Pinilla Navarro, V. (2017): *Agricultural Crisis in Spain. 19th and 20th centuries*. Sociedad de Estudios de Historia Agraria.
- Pinilla Navarro, V., Ayuda, M. I., Sáez, L. A. (2008): Rural Depopulation and the Migration Turnaround in Mediterranean Western Europe: A Case Study of Aragon. *Journal of Rural and Community Development*, 3, 1-22.
- Rinelli, L. (2015): *African Migrants in Europe*. Routledge.
- Rodríguez, J. S. (2002): Las emigraciones interiores en España durante los siglos XIX y XX: una revisión bibliográfica. *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Local*, 8(2), 227-247.
- Sapala, M. (2016): *Cohesion Fund*. European Parliament.
- Smith, N. (2008): *Uneven Development: nature, capital and the production of space*. The University of Georgia Press.
- Soler, R., Prat, M. (2002): La formación de redes comerciales y el fracaso de la penetración internacional de los tejidos catalanes, 1850-1930. *Revista de Historia Industrial*, 21, 201-225.
- Sánchez-Alonso, B. (2000): Those Who Left and Those Who Stayed Behind: Explaining Emigration from the Regions of Spain, 1880–1914. *The Journal of Economic History*, 30(3), 730-755.
- United Nations (2019): *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*. United Nations.
- Van Vugt, W. E. (1988): Running from Ruin? The Emigration of British Farmers to the U.S.A. in the Wake of the Repeal of the Corn Laws. *The Economic History Review*, 41(3): <https://doi.org/https://doi.org/10.2307/2597368>
- Vasylytsiv, T., Lupak, R., Levytska, O. (2020). Trends and Characteristics of the Migration from Ukraine to Poland: The Aspect of Rural Areas and Conclusion for State Migration Policy. *Wiés i Rolnictwo*, 186, 51-67.
- Vilar, P. (1980): *Crecimiento y desarrollo. Economía e historia: reflexiones sobre el caso español*. Ariel.
- Voivozeanu, A. (2020): “I wanted to see how to make money too”: Mobility strategies of Romanian seasonal workers in the agricultural sector abroad. *Social Change Review*, 18, 13-38.
- White, L. J. (1969): Enclosures and Population Movements in England, 1700-1830. *Journal of Explorations in Entrepreneurial History*, 6(2), 175-185.

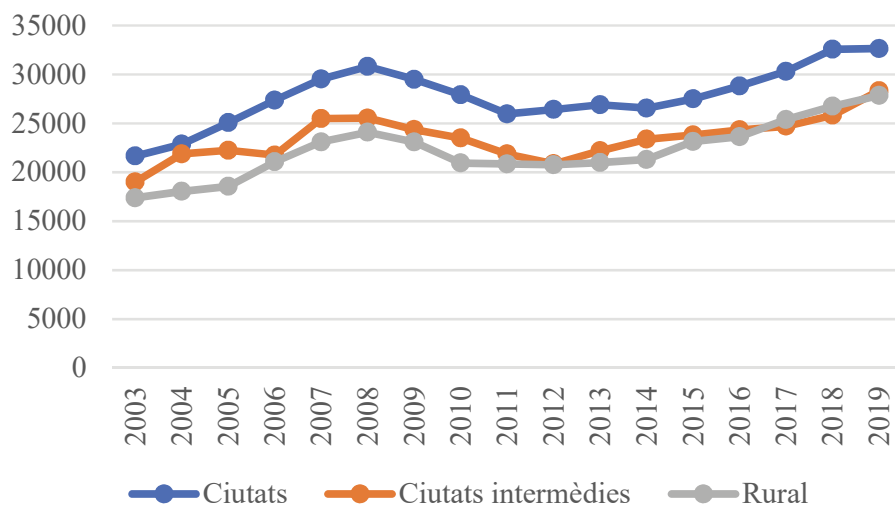
Apèndix: Ingressos nets equivalents mitjans per grau d'urbanització (€)

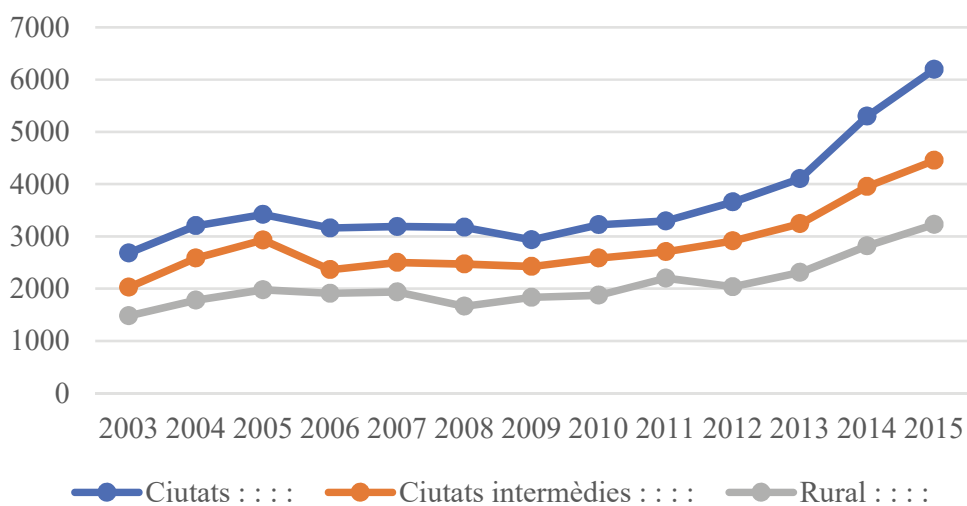
Alemanya

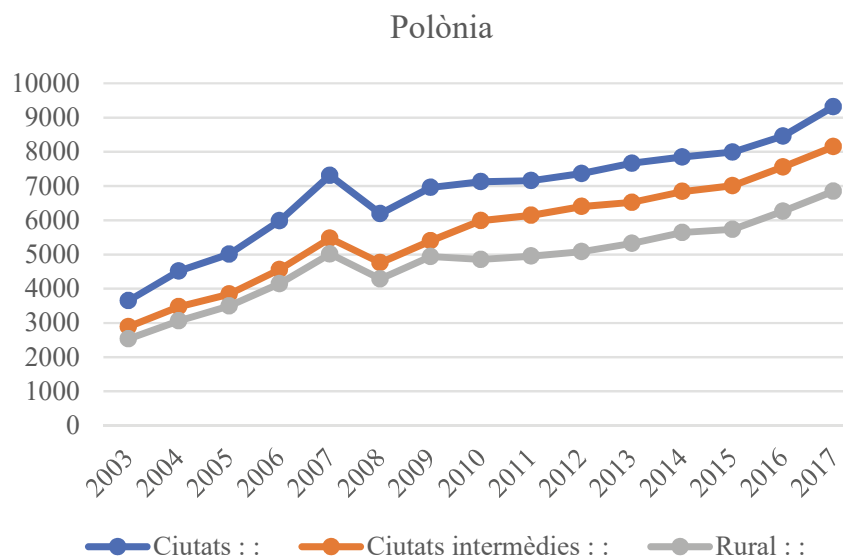
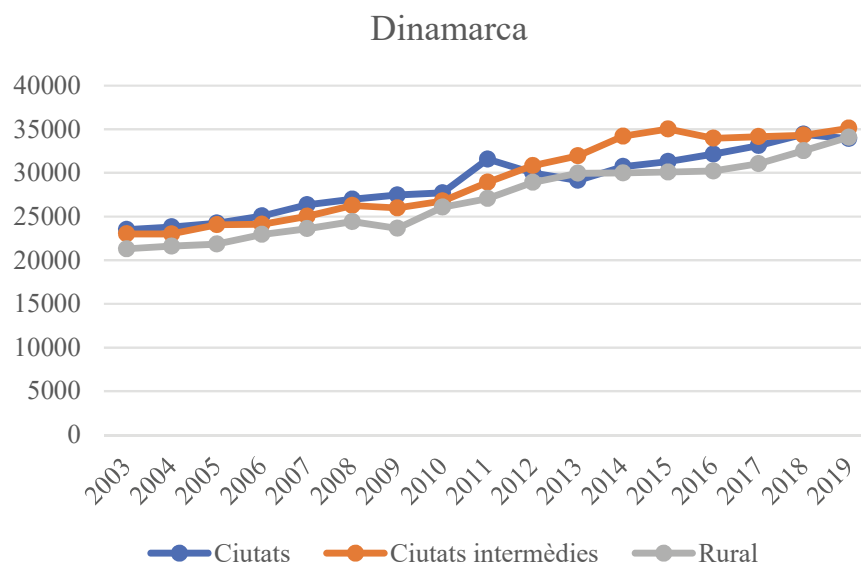
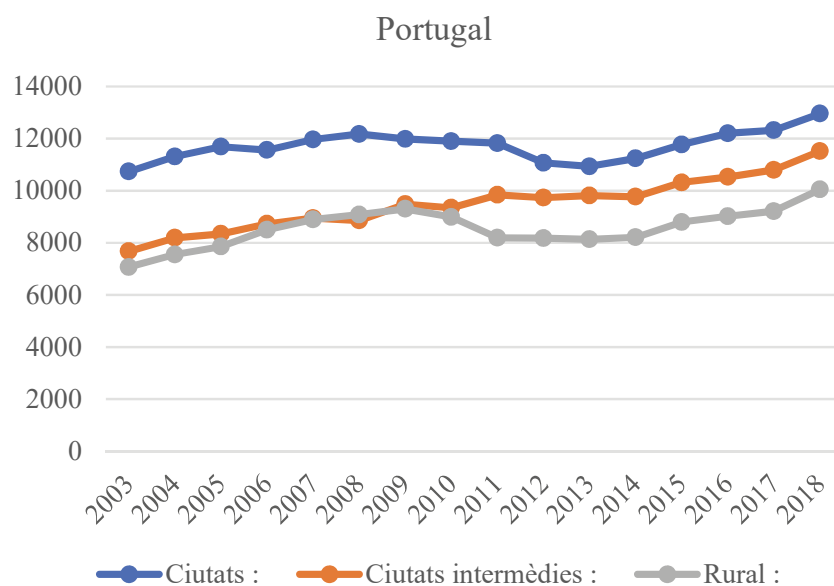

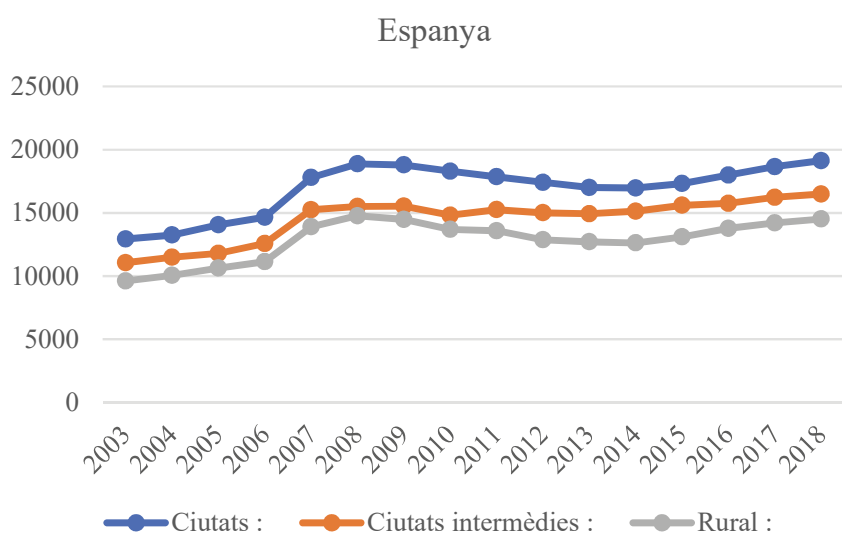
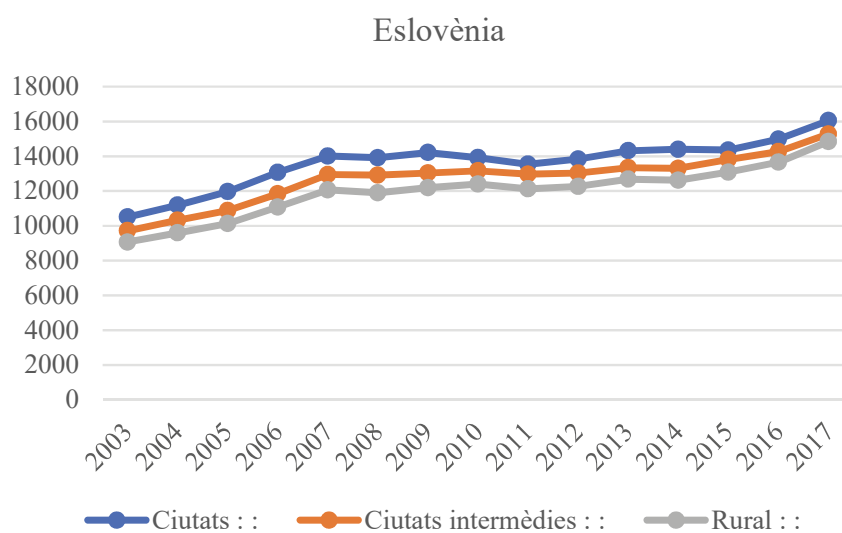
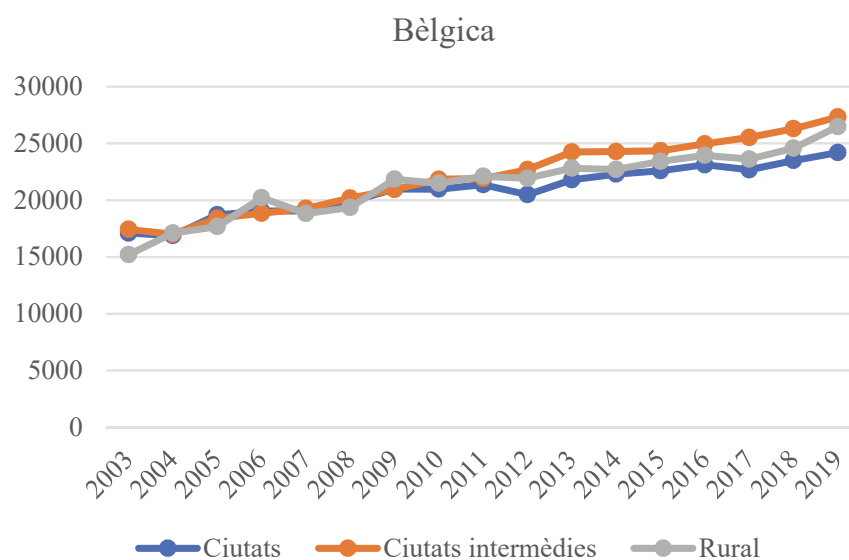
Irlanda

Romania

Font: Elaboració pròpia a partir d'Eurostat [ilc_di17].

Polítiques i accions contra la despoblació en el marc de l'estat espanyol i les seves comunitats autònomes

Sergio Andrés Cabello
Universidad de La Rioja
Jordi Garreta Bochaca
Universidad de Lleida

Introducció

En l'última dècada, la despoblació del medi rural s'ha convertit en una de les qüestions més presents en l'agenda pública de l'Estat espanyol. Encara que el fenomen de la despoblació no és ni molt menys recent (al contrari, comença en la segona meitat del segle XIX), la conscienciació sobre aquest procés i les seves polítiques públiques s'intensifiquen en l'última dècada. Com en el cas anterior, les mesures contra la despoblació ja estaven presents almenys des de la dècada dels noranta del segle XX, vinculades en part a l'entrada d'Espanya a la Unió Europea el 1986. A partir d'aquests moments, els fons de Cohesió, el programa LEADER o la Política agrària comuna (PAC) tindran una perspectiva relacionada amb el món rural. D'aquesta forma, la mirada sobre aquests territoris en declivi demogràfic i econòmic anirà canviant a mesura que també es produeixen altres transformacions en el marc de l'Estat: d'una banda, el desenvolupament de l'estat autònom i les transferències de competències, que també incidiran en polítiques sobre el medi rural més pròximes; d'altra banda, la posada en valor d'aquests territoris a través de valors mediambientals, identitaris i turístics, amb el desenvolupament del turisme rural, de naturalesa i de muntanya. Com veurem posteriorment, aquest fet va ser clau en la diversificació d'activitats en el medi rural, però també va ser presentat a manera d'un cert «solucionisme», com si el desenvolupament del sector pogués frenar per si mateix la despoblació. Al llarg de les tres dècades transcorregudes des de llavors, es produiran nous «solucionismes» relacionats amb altres àmbits, que seran analitzats en la seva relació amb les polítiques públiques dutes a terme.

Malgrat els avenços en relació amb aquesta posada en valor del medi rural, amb els intents per diversificar les activitats econòmiques i productives, amb les reivindicacions d'actors de la societat civil, creixents en l'últim decenni i moltes vegades provinents paradoxalment del medi urbà, que es constitueixen l'any 2021 en una

plataforma electoral seguint el model de Teruel Existe i en el qual s'integraran associacions i entitats de fins a trenta províncies, amb el desenvolupament de tot un corpus teòric i empíric sobre la qüestió a partir de nombroses recerques i estudis, encara que amb unes dècades de retard sobre Europa, i amb una conscienciació i acció creixent des de les polítiques públiques, la despoblació del medi rural és un fenomen que no s'ha pogut frenar i que s'ha consolidat com a estructural. S'incideix en plans i estratègies, que van des dels marcs europeus fins als estatals passant pels autonòmics i provincials, sense oblidar la dimensió territorial vinculada a l'impacte de la covid-19. En aquest context, es va produir una reivindicació del món rural com un lloc segur enfront de la pandèmia. D'aquesta forma, es van generar relats i discursos optimistes de governs i institucions des de tots els àmbits en mitjans de comunicació, encara que està per veure si s'ha produït un impacte en aquesta direcció amb independència de fets puntuals. Els motius pels quals la despoblació del medi rural no s'està aturant i les polítiques no estan fent efecte cal buscar-los en una multiplicitat de factors, que inclouen el pes de les decisions individuals, el sistema de valors imperant i les mateixes fortaleeses i febleses del territori, sense oblidar una dimensió territorial més global. I, a més, el fet que moltes de les mesures i línies d'actuació s'han basat en el curterminisme.

En les pàgines següents es presentarà una aproximació a les polítiques estatals i autonòmiques que s'estan duent a terme sobre la despoblació del medi rural, així com la seva evolució en la mesura que sigui possible. Igualment, és necessari contextualitzar-les en relació amb els marcs de la despoblació. Entenem per aquests marcs els paràmetres i valors que estan definint el relat i el discurs sobre aquest procés, la qual cosa té el seu impacte en la manera d'abordar-lo. D'aquesta forma, no són pocs els elements en els quals es basa que incideixen en la idealització de la vida en el món rural, que emfatitzen la dicotomia rural-urbà, que insisteixen en els dèficits i mancances d'aquestes zones (els quals no es neguen, encara que no és menys cert que s'hauria de valorar també l'evolució d'aquests territoris i l'impacte de les polítiques públiques en aquesta evolució) i en l'abandonament de les administracions públiques, entre altres. Aquestes visions estan institucionalitzades, com veurem en les pròximes pàgines, i tenen un correlat en els mitjans de comunicació i en diferents publicacions, documentals, sèries de televisió i pel·lícules.

El present capítol s'estructura en dos grans blocs de contingut. El primer és un diagnòstic de la situació que té com a base la construcció d'aquest relat i el discurs sobre el medi rural i la despoblació. El segon bloc se centra en les polítiques i accions que s'han desenvolupat sobre el procés i en quin és l'estat actual de la qüestió. Finalment, es presenten una sèrie de conclusions i propostes d'actuació sobre la base dels aspectes plantejats.

Diagnòstic

Al llarg de l'última dècada han estat nombrosos els articles, informes i llibres que han abordat la situació de la despoblació del medi rural. És un fet evident que, com s'ha assenyalat, no és un fenomen recent sinó que té les arrels en la segona meitat del segle XIX. És llavors quan, amb la incipient industrialització limitada a uns pocs territoris i el creixement de les capitals de província, i en menor mesura altres localitats dependents de les estructures de cada demarcació, el medi rural comença a perdre població. No obstant això, és a partir de la segona meitat del segle XX quan aquest fet serà pràcticament definitiu. En aquest moment, una bona part de la població del medi rural, especialment les cohorts més joves, emigraran del camp a la ciutat en un procés que es basarà en les possibilitats que ofereix el medi urbà, en una urbanització creixent de l'Estat i en la mecanització del camp. Al costat d'aquest procés, el poble i les activitats agràries i ramaderes es veuran estigmatitzades com un estadi a superar.

En una societat que estava entrant en la modernitat, accelerant-se a partir de la transició a la democràcia i consolidant-se en la dècada dels vuitanta i noranta del segle XX, el medi rural apareixia en un segon o tercer pla. No seria fins a la posada en valor d'aquest medi en l'última dècada d'aquesta centúria quan començarien a desenvolupar-se processos en un sentit contrari però de forma molt tímida. Els fons europeus, les seves polítiques associades, el desenvolupament de les competències autonòmiques i la reivindicació d'aquest medi rural, sovint per part de descendents d'aquests municipis, anirien fent germinar noves visions sobre el medi rural. Però, malgrat aquest escenari, la despoblació no ha cessat.

El relat de la despoblació va estar molt present en algunes obres de la literatura, clàssics que es van convertir en referents, encara que amb una mirada nostàlgica d'un passat que s'havia perdut (Delibes, 2019 i 2020; Llamazares, 2019). No obstant això, aquest canvi en el relat sobre el medi rural i la despoblació, que es venia afermant al començament del segle XXI però amb menys visibilitat, va tenir diversos salts qualitatius en la dècada següent. Des de concepcions del tipus «regió muntanyenca celtibèrica», com aquesta zona de l'interior peninsular afectada especialment per la despoblació (Burillo Quadrat *et al.*, 2013), fins a nombrosos fenòmens literaris i d'assaig (Del Molino, 2016; Cerdà, 2016; Sánchez, 2019), ha anat germinant un nou relat sobre la ruralitat i la despoblació. Aquest relat és el que s'ha institucionalitzat sobre la base d'unes coordenades definides per la secularitat de l'escenari generat, l'abandonament de les administracions públiques, el dèficit de serveis i la idealització de la vida en el medi rural enfront d'un món urbà més caòtic i accelerat (Andrés Cabello, 2021). L'expressió que Sergio del Molino va encunyar en la seva obra referencial *La España vacía* va donar pas a una altra visió molt més determinista, la de l'«Espanya buidada», avui institucionalitzada.

No obstant això, cal tenir en consideració una mirada més àmplia del fenomen de la despoblació del medi rural, i és la que fa referència al context territorial de l'Estat espanyol i a la seva evolució, en el qual es generen uns desequilibris a conseqüència de processos econòmics, polítics i socials. D'aquesta forma, la qüestió de la despoblació del medi rural no és aliena tampoc a aquest context més ampli, vinculat en general a la globalització i als seus impactes en el territori (Walliser i Sorando, 2019). De fet, les zones amb una situació més complexa en relació amb el seu medi rural, especialment territoris de muntanya, coincideixen amb les regions que estan en escenaris més regressius en el seu conjunt i en l'àmbit demogràfic, la qual cosa no implica que, en altres regions i províncies més dinàmiques, també es donin processos de despoblació en zones rurals i de muntanya, com està succeint. És a dir, els desequilibris territorials es donen tant en l'àmbit de l'Estat com a l'interior de les seves regions i províncies.

Alguns estudis estan alertant en els últims anys sobre aquest escenari destacant com les zones més riques s'han convertit en focus d'atracció, en part aprofitant els capitals acumulats en diferents àmbits (econòmic, polític, social, cultural), amb Madrid al capdavant en els últims anys. Colino *et al.* (2020) indiquen que Espanya compta amb quatre zones dividides entre «Espanya rica» (Madrid, País Basc, Navarra i Catalunya), amb dues grans àrees metropolitanes i zones industrials més desenvolupades; «Espanya acomodada del nord i cantàbrica» (Aragó, Castella i Lleó, La Rioja, Cantàbria, Galícia i Astúries), que disposa de bons indicadors de renda, ocupació, educació, etc., però el saldo migratori de les quals és majoritàriament negatiu en el sentit que perden població cap a la primera categoria; «Espanya mediterrània» (Illes Balears, Comunitat Valenciana i Múrcia), que compta amb més desocupació per l'estacionalitat del turisme i amb menys nivells educatius, però que també aconsegueix atreure població; i «Espanya pobre» (Illes Canàries, Castella-la Manxa, Andalusia i Extremadura), els indicadors de la qual són conseqüència, en bona part, de la desigualtat secular. El treball de Colino *et al.*, per tant, relaciona indicadors econòmics i de nivell de vida amb els processos migratoris interiors a escala estatal.

Per la seva part, Bandrés i Azón (2021) titulen el seu informe per a FUNCAS amb l'explícit nom *La despoblación de la España interior*. Partint d'una anàlisi demogràfica exhaustiva, i relacionant-la amb altres indicadors econòmics, classifiquen les vint-i-tres províncies de l'Espanya interior (Aragó, Castella i Lleó, La Rioja, Extremadura, tot Castella-la Manxa exceptuant Toledo, Lugo i Ourense a Galícia, i Còrdova i Jaén a Andalusia) en tres grans grups. El primer, amb onze províncies, denominat l'Espanya que Decreix, el conformarien tot Castella i Lleó excepte Valladolid i Burgos, Lugo, Ourense, Conca i Terol. El segon, l'Espanya que s'Estanca, estaria format per Extremadura, Còrdova, Jaén, Ciudad Real i Albacete. També amb sis territoris, apareix l'Espanya que Remunta, on hi ha La Rioja, Valladolid, Burgos, Saragossa, Osca i Guadalajara. En

definitiva, no deixen de ser els escenaris de la despoblació del medi rural de l'interior peninsular, però també són zones heterogènies i amb dinàmiques internes.

D'aquesta forma, al llarg de les últimes cinc dècades hi ha comunitats autònomes que s'han mostrat dinàmiques en el seu creixement demogràfic i unes altres que, o bé s'han estabilitzat, o bé han perdut fins i tot població. Seguint les dades de l'Institut Nacional d'Estadística (INE), en el període 1971-2021 Espanya va aconseguir un creixement del 39,23 % d'habitants. Dos factors van ser determinants en aquest fet: la natalitat de les últimes generacions del *baby-boom* en la dècada dels setanta del segle xx i la immigració que va tenir la seva repercussió més gran en la primera dècada del segle xxi. Però, en l'àmbit interior, el creixement ha estat desigual amb unes zones que també es van beneficiar de processos migratoris interns. D'aquesta forma, vuit comunitats autònomes van créixer per sobre de la mitjana: Illes Balears (128,81 %), Canàries (99,43 %), Regió de Múrcia (81,87 %), Comunitat Foral de Navarra (40,97 %), Comunitat de Madrid (79,53 %), Comunitat Valenciana (63,94 %), Catalunya (50,17 %) i Andalusia (41,91 %). És a dir, són les regions de l'arc del Mediterrani i País Valencià i Madrid, juntament amb Navarra, les que van disposar d'un creixement més elevat gràcies als seus desenvolupaments econòmics i productius. En el costat contrari, és l'Espanya de l'interior peninsular i de la cornisa cantàbrica la que compta amb regions que perden població: Castella i Lleó (-10,53 %), Extremadura (-9,52 %) i Principat d'Astúries (-3,71 %). Per la seva part, Galícia va veure augmentat el seu nombre d'habitants en un 0,77 % (INE, 2021b).

Per províncies, el saldo en mostra divuit que perden població, un 34,62 %, inclosa Ceuta i Melilla. Per sobre del 20 % de descens d'habitants, és a dir, que hi ha almenys un habitant de cada cinc menys el 2021 respecte al 1971, apareixen Zamora (-33,61 %), Ourense (-30,47 %), Àvila (-24,88 %), Sòria (-23,45 %), Terol (-23,33 %), Lugo (-22,43 %), Conca (-20,57 %) i Palència (-20,68 %). Per comunitats autònomes, de les províncies castellanolleoneses, només Valladolid incrementa la seva població (26,07 %), i la resta són deficitàries. En el cas d'Aragó, s'intensifica la polarització del territori amb una Saragossa que creix (28,92 %), mentre que Osca es manté i, com hem vist, Terol és una de les províncies més perjudicades per la despoblació. A Castella-la Manxa, Toledo i Guadalajara es beneficien de la proximitat amb Madrid, mentre que Conca i Ciudad Real també estan en posicions negatives. Galícia mostra un clar desequilibri entre la costa (Pontevedra i la Corunya) i l'interior (Lugo i Ourense) (INE, 2021b).

Si reduïm el període d'anàlisi a l'últim quart de segle, les tendències són similars, amb l'important pes que tenen les migracions internacionals i el descens de la natalitat. D'aquesta forma, si Espanya va créixer un 19,07 % del 1998 al 2020, Astúries i Castella i Lleó van perdre població, i Extremadura i Galícia pràcticament es van mantenir

estables en el nombre d'habitants, amb descensos per sota d'un punt. Set comunitats autònomes, junt amb Melilla, van créixer per sobre de la mitjana, i en destaquen Illes Balears (47,09 %), Canàries (39,49 %), Regió de Múrcia (35,53 %) i Comunitat de Madrid (33,16 %) (INE, 2021a).

En el cas de les províncies, en el període del 1996 al 2020 seran tretze les que perdran població, i es repeteixen els patrons anteriors. En alguns casos, aquest descens ha estat superior al 10 %, com per exemple Zamora (-17,78 %), Ourense (-11,61 %), Lleó (-11,75 %), Lugo (-11,44 %) i Palència (-11,21 %) (INE, 2021a). No hi ha dubte que, en nombrosos casos, han estat les migracions internacionals les que han permès el manteniment i fins i tot el creixement de la població.

El concepte de repte demogràfic s'ha incorporat de manera global com el marc en el qual s'enquadra també la lluita contra la despoblació per part de les comunitats autònomes i l'Estat (Andrés Cabello, 2020). Aquesta visió també es dona en les polítiques de la mateixa Unió Europea que han anat avançant en aquesta direcció a través de diferents accions, per exemple, amb l'informe de 2020 de la Comissió Europea al Parlament Europeu, al Consell d'Europa, al Comitè Econòmic i Social Europeu i al Comitè de les Regions sobre els efectes del canvi demogràfic a Europa (Comissió Europea, 2020), o amb la creació d'una Vicepresidència per a la Democràcia i la Demografia en la Comissió Europea. El Repte demogràfic aborda tant escenaris urbans com rurals, i tracta de donar una resposta a l'escenari dels indicadors demogràfics que tenen unes trajectòries bastant definides en les dues últimes dècades.

No hi ha dubte que, en un context d'una demografia que genera canvis en l'estructura social, les accions encaminades cap a aquest àmbit es fan necessàries. Amb un descens de la natalitat que no cobreix la taxa de reemplaçament (2,1 i un índex de fecunditat que a penes supera 1 fill per dona) i amb un envelliment de la població, la qual cosa també és un indicador positiu en el sentit que més persones viuen més temps i amb millor qualitat de vida, les polítiques del Repte demogràfic s'enfoquen a intentar revertir o mitigar el descens de la natalitat i a afrontar aquest escenari de l'envelliment de l'estructura social amb els desafiaments que comporta. Això és una situació complexa i interdependent en la qual el medi rural de l'interior peninsular és paradigmàtic: molt pocs naixements i elevades cohorts per sobre de cinquanta anys que donen lloc a unes piràmides de població invertides en no pocs municipis petits. Al costat d'aquests indicadors, el Repte demogràfic també incorpora les migracions en un context tant europeu com espanyol en el qual s'ha produït un saldo positiu entre immigració i emigració en aquests territoris. De fet, la immigració ha estat vista com a part de la solució a creixements vegetatius negatius que caracteritzen una bona part de les societats europees.

Les tendències regressives de població tenen el seu correlat a escala territorial en l'envelliment dels habitants. D'aquesta forma, si observem l'edat mitjana el 2020, a Espanya era de 43,59 anys i en vuit comunitats autònomes se superava. De nou, Astúries, Castella i Lleó i Galícia estaven en un escenari més negatiu. En el costat contrari, únicament Ceuta i Melilla no aconseguien els quaranta anys d'edat mitjana (INE, 2021c).

En relació amb el percentatge de persones de 65 anys i més, a Espanya el 2020 se situava en el 19,58 % de la població. Deu comunitats autònomes estaven per sobre d'aquesta mitjana, i Astúries hi ocupava un lloc destacat (26,09 %), seguida de Castella i Lleó (25,52 %) i Galícia (25,44 %). Però també s'hi incorporaven regions que no havien comptat amb descensos de població, com és el cas de País Basc (22,84 %), Cantàbria (22,29 %), Aragó (21,73 %), La Rioja (21,28 %) o Navarra (19,96 %), la qual cosa mostra una tendència d'unes zones que estan en risc de regressió. Per províncies, eren 29 de les 52 les que se situaven per sobre de la mitjana estatal, amb Ourense i Zamora per sobre del 30 % (INE, 2021c).

La despoblació està afectant fonamentalment els petits municipis, localitzats sobretot en el medi rural i en les zones de muntanya de l'interior peninsular, però no únicament en aquestes. Dels més de 8.000 ajuntaments d'Espanya el 2020, un 17,21 % disposa de menys de 101 habitants. El 1996 aquest percentatge era del 10,51 %. En la categoria de 101 a 500, es va produir un pas del 36,04 % el 1996 al 32,04 % el 2020. Per la seva part, els municipis de 501 a 1.000 habitants van passar del 14,01 % al 12,31 %. És a dir, encara que en el seu conjunt les localitats de menys de 1.000 habitants s'han mantingut estables, el 60,55 % el 1996 enfront del 61,55 % el 2020, s'observa un transvasament de localitats que passen a tenir menys de 101 habitants. Si el 1996 eren 851, el 2020 se situaven en 1.399 (INE, 2020a). Aquesta tendència és creixent i no reflecteix la realitat de la situació, ja que sovint la població resident real no es correspon amb la censada. És a dir, hi ha més habitants inscrits en moltes d'aquestes localitats que els que hi tenen la residència fixa. Segones residències, vinculació amb els municipis d'origen, etc., són factors que distorsionen i compliquen aquesta realitat. De fet, la població d'aquestes localitats fluctua d'uns hiverns, durs generalment, en els quals hi ha menys habitants dels censats, a uns estius en els quals els habitants s'incrementen per les ja esmentades segones residències i per la vinculació a les localitats d'origen.

Una dècada de recerca i debat sobre el fenomen de la despoblació del medi rural ha mostrat com nombrosos estudis i recerques de diagnòstic, de situacions de dèficit, de necessitats i mancances en l'accés als serveis públics bàsics s'han enfocat en la despoblació que no cessa o en aspectes concrets com el desenvolupament rural, el turisme, l'escola en el medi rural, etc. No cal oblidar el valor que en aquests anys han adquirit els estudis que incorporen la variable de la sostenibilitat, de la qual el medi rural

hauria estat i continuaria sent paradigma, ni en els últims dos anys l'impacte de la covid-19 i les oportunitats per al medi rural o les visions més idealitzadores (Consell Econòmic i Social, 2021; Godoy *et al.*, 2020; Collantes i Pinilla, 2019; Di Donato, 2019; Andrés Cabello i Pascual Bellido, 2018; De Dios, 2017; Morales, 2017). D'aquesta forma, en l'àmbit científic també trobem autors i treballs que van més enllà de les posicions idealitzadores d'un medi rural (Andrés Cabello, 2021; Recaño, 2020; Camarero, 2019, 2017; Delgado Urrecho, 2017; Camarero i Sampedro, 2019; Camarero i del Pino, 2012).

Per tant, hi ha un escenari estructural fruit d'un desequilibri territorial que s'expandeix més àmpliament al mateix medi rural i una despoblació que afecta de manera desigual els diferents territoris de l'Estat espanyol, en el qual la posada en valor, simbòlica, del medi rural ha estat una realitat. No obstant això, com s'ha assenyalat anteriorment, la despoblació segueix el seu curs amb zones estancades demogràficament o en plena regressió, amb «solucionismes» que no solen donar els resultats esperats perquè tampoc no se'ls deixa temps per aconseguir-los. Del turisme a la dotació de serveis, passant per l'expansió d'Internet que faciliti el teletreball, s'observa que es marquen una sèrie de línies a través de les quals cal abordar el problema. I, com a marc, hi ha la definició de què és la ruralitat, els debats sobre la nova ruralitat i el pes d'un sector primari, especialment el ramader, dependent en part d'una PAC amb les seves llums i les seves nombroses ombres, dubtes i debats.

Mentrestant, hi ha el relat ja assenyalat sobre la despoblació del medi rural, que incideix en els aspectes vinculats a la reivindicació a través de la idealització i de l'èmfasi en el dèficit de serveis i prestacions, un relat que sol comptar amb una posició victimista i del qual l'«Espanya buidada» en seria la concreció. Aquest fet no impedeix que la visió sobre el medi rural i la despoblació necessiti unes polítiques públiques que incideixin en la cerca de solucions i que permetin a les persones que volen triar aquest lloc de residència i treball com a projecte de vida, o motivar-les fins i tot, disposar d'oportunitats per a fer-ho. En l'apartat següent s'analitzarà l'escenari actual de les polítiques públiques estatals i autonòmiques sobre la despoblació del medi rural i què estan fent les diferents administracions en aquests dos nivells per a aturar la despoblació. Tot això en el context del marc europeu, de les polítiques de desenvolupament rural i dels plans de reconstrucció derivats de la pandèmia de la covid-19.

Polítiques i accions contra la despoblació

Analitzar les polítiques i accions contra la despoblació del medi rural que l'Estat espanyol i les comunitats autònomes estan portant a terme comporta també contextualitzar-ne l'evolució. Si bé és cert que s'han produït nombrosos plans i iniciatives en l'última dècada, com veurem a continuació, no és menys cert que aquesta qüestió no

semblava tenir una elevada presència en l'agenda institucional fins a finals del segle xx. Com s'ha assenyalat anteriorment, ens trobem davant un procés d'èxode rural que veia el medi rural com un estadi a superar, com una mobilitat social en la qual els emigrants procedents d'aquest medi buscaven noves oportunitats vitals i laborals en les grans ciutats metropolitanes i en les capitals de província. Encara que els discursos idealitzadors del medi rural perfilen un món idíl·lic, la realitat és que la vida en el medi rural era dura, i aquesta duresa depèn també dels diferents territoris, de les condicions geogràfiques i climatològiques, de les estructures socials i de propietat de les terres, etc. Amb unes primeres dècades de la segona meitat del segle xx en les quals una bona part del medi rural va anar perdent habitants, especialment població jove que ja tindria els seus fills en el medi urbà, en la dècada dels vuitanta l'escenari era d'envelliment d'aquests municipis, de cada vegada menys nens, cosa que provocava el tancament de les escoles, i d'uns joves que no s'anaven a dedicar a un sector primari que sovint ha anat subsistint gràcies a la PAC.

A la dècada dels vuitanta, com s'ha assenyalat, hi ha un primer punt d'inflexió per la incorporació d'Espanya a la Unió Europea. D'aquesta forma, Espanya s'integrarà en les polítiques comunes, incloses les relacionades amb el sector primari i la cohesió territorial. La qüestió de la despoblació del medi rural i aquesta cohesió van ser un dels principis rectors de la Unió Europea. Fins i tot, abans de la seva constitució ja hi havia països en els quals es començava a treballar sobre la despoblació del medi rural, per exemple, Suïssa i Noruega. No obstant això, és l'embranchida de la Unió Europea el que serà determinant en un procés de diversificació de les activitats del medi rural davant un escenari de reducció de pèrdua de rellevància del sector primari en la població ocupada. Amb el concepte de desenvolupament rural, s'aborda aquest escenari d'una forma més global i holística, tractant d'integrar les diferents dimensions que abordin la situació d'aquestes zones, primer intentant incrementar-ne la població i, a continuació, veient que no s'estava produint l'objectiu de fixar i mantenir els habitants o evitar-ne el declivi.

Les polítiques de cohesió territorial sobre el medi rural, vinculades a l'assenyalat desenvolupament rural, continuen sent unes de les més destacades de la Unió Europea. A més de la PAC, cal destacar el programa LEADER, que va començar en els inicis de la dècada dels noranta finançant-se a través del Fons Europeu Agrícola de Desenvolupament Rural (FEADER). Aquest programa ha donat lloc a una metodologia LEADER basada en els Grups d'Acció Local (GAL), que gestionen els fons europeus de desenvolupament rural, i en la participació i l'apoderament dels agents del territori, començant pels seus mateixos habitants. LEADER ha estat, sens dubte, el paradigma de les polítiques contra la despoblació a Espanya fins a la segona dècada del segle xxi. És a dir, les accions contra la despoblació s'integren en el desenvolupament rural amb una visió integral de les zones rurals.

El programa LEADER ha comptat amb diverses avaluacions i valoracions a escales europea i estatal, i els GAL s'han consolidat com un dels agents territorials més significatius del medi rural, encara que també s'han produït crítiques en relació amb les posicions asimètriques dels diferents actors i amb l'elevat pes dels ajuntaments (Müller *et al.*, 2020; Esparcia *et al.*, 2015; Martínez-Arroyo *et al.*, 2015; Buciega, 2013; Birolo *et al.*, 2012; Buller, 2000). De fet, nombroses polítiques contra la despoblació, així com participants en aquestes polítiques, tenen la base en les metodologies i en les experiències del programa LEADER.

La Unió Europea continua amb les seves polítiques per a l'equilibri territorial i el desenvolupament regional a través del Fons Europeu de Desenvolupament Regional (FEDER), de les accions vinculades a la sostenibilitat i el canvi climàtic o de les accions vinculades a Next Generation, el programa de recuperació per a la pandèmia de covid-19. La visió territorial i la sostenibilitat es converteixen en transversals i seran incorporades als plans estatals i autonòmics. En el cas de la sostenibilitat, s'incideix en les seves dimensions no centrant-se únicament en la mediambiental, en la lluita contra el canvi climàtic, sinó incidint en l'econòmica i en la social. D'aquesta forma, es tenen en consideració els aspectes relacionats amb la igualtat, les oportunitats per a tothom, el creixement econòmic tenint en compte el territori, la governança i la participació, etc. Per tant, s'incideix en el procés de les polítiques públiques que anaven de la visió econòmica i de les seves activitats, tant del sector primari com de la diversificació del medi rural, als diferents àmbits, abraçant la interrelació i interdependència entre els aspectes econòmics, socials, polítics, etc.

La situació del medi rural en relació amb la despoblació continua generant nombroses anàlisis que van des del mesurament de les polítiques que es desenvolupen fins a concepcions més generals i abstractes sobre la ruralitat, passant per la governança i la participació (Merino & Prats, 2020; Abreu *et al.*, 2019; Alama-Sabater *et al.*, 2019; Kelly & Lobao, 2019; Marques *et al.*, 2018; Camagni, 2017; Rodríguez-Pose, 2017; Abrahams, 2014; Beer, 2014; Camagni & Capello, 2013; Karkagi Kováts & Katona Kováts, 2012). Tant la Unió Europea com altres organismes, per exemple l'OCDE, mantenen una elevada producció de documentació i informació sobre el medi rural (OCDE, 2020; EPSON, 2017; European Commission, 2015; European Evaluation Helpdesk for Rural Development, 2015). De la mateixa forma, també han sorgit iniciatives i accions en determinades àrees geogràfiques que funcionen com a models de les polítiques i mesures que han funcionat, i s'han tractat d'extrapolar a altres zones, encara que s'ha de tenir en compte la seva adaptació als contextos específics (Sánchez-Mesa Martínez, 2019; Murciano & Pontones, 2018; SSPA, 2018; Pinilla i Sáez, 2017; Margaras, 2016; Pasca & Rouby, 2012).

En aquest context, amb la despoblació incorporada a l'agenda pública, amb una reivindicació constant pels agents del territori i amb una presència continuada en els mitjans de comunicació (amb notícies i reportatges que van des de les situacions de dèficits en el medi rural fins a les oportunitats i accions que funcionen com a mostra de les possibilitats de desenvolupar un projecte de vida), s'han articulat plans, estratègies i accions contra la despoblació del medi rural, encara que aquesta despoblació s'ha ampliat.

Si les mesures contra la despoblació es van inscriure, com hem vist, en tot el desenvolupament rural, en bona part amb els programes LEADER i les accions més puntuals, sovint relacionades, per exemple, amb sectors específics (el turisme, l'atenció a les persones majors i a la dependència, etc.), en l'última dècada s'observa que s'ha generat una visió més global i estructural que ha anat del desenvolupament rural a la despoblació, el Repte demogràfic i la incorporació de conceptes vinculats a la cohesió i a l'equilibri territorial. En l'actualitat, i en general en totes les comunitats autònomes, es pot parlar d'aquesta visió de conjunt que interrelaciona els diferents aspectes demogràfics, econòmics, socials i polítics que afecten la despoblació i el Repte demogràfic. Si bé encara no s'han produït mesuraments de l'impacte d'aquests plans i estratègies, molts dels quals no tenen ni un lustre, sí que apareixen algunes valoracions sobre qüestions que s'han institucionalitzat com a mesures per a afrontar la despoblació. Sens dubte, és la fiscalitat (un dels avantatges en aquest sentit) una de les més demandades i que compta amb una major visibilitat, encara que els seus efectes estan per determinar (Herce, 2019; Castillo-Murciego *et al.*, 2018). També s'ha incidit en el paper de la immigració com a mitjà de dotar de població aquestes zones, encara que també s'observen escenaris diferents en funció dels territoris (Collantes *et al.*, 2013). Vinculat a la participació i la governança, s'alerta que queda camí per recórrer, encara que són nombrosos els plans i estratègies que incorporen aquest procés (Moyano Pesquera, 2017). I no es pot deixar d'assenyalar el debat sobre la nova o noves ruralitats (Ginés Sánchez i Querol-Vicente, 2019), relacionat amb el debat sobre què és en l'actualitat el medi rural, en el sentit que s'han produït homogeneïtzacions d'universos simbòlics i estils de vida amb el medi urbà, i que s'han diversificat les activitats i maneres de viure en les zones rurals, la qual cosa ha donat lloc a una espècie d'hibridació que difumina les fronteres entre la ruralitat i la urbanitat.

A continuació s'aprofundirà en quines accions i mesures s'estan portant a terme respecte a la despoblació des de l'Estat i les comunitats autònomes a través de l'anàlisi de les seves pàgines web institucionals, en la majoria de les quals apareixen disponibles les accions, plans i mesures que porten a terme contra la despoblació. S'incidirà en si tenen o no un àmbit específic d'actuació en forma de Direcció General o organisme de l'Administració que abordi la situació. Igualment, també es reflectirà si han desenvolupat una legislació sobre aquesta qüestió. A més, és necessari tornar a incidir, entre

altres aspectes, en l'àmbit del desenvolupament rural. Cal no oblidar que, en general, les accions i estratègies s'inscriuen en els marcs establerts per les polítiques europea i estatal encara que cada comunitat autònoma desenvolupi les seves pròpies especificitats.

Des de l'Estat, s'ha produït un increment de les accions i actuacions sobre despoblació, encara que la perspectiva s'amplia al Repte demogràfic. D'aquesta forma, l'Estat disposa d'un Comissionat del Govern per al Repte Demogràfic, que depèn del Ministeri de Política Territorial, i d'una Direcció General de Polítiques contra la Despoblació, integrada en la Vicepresidència Tercera del Govern i el Ministeri per a la Transició Ecològica i el Repte Demogràfic. Com es pot observar, hi ha una sèrie d'agents institucionals en l'àmbit de la política estatal, encara que cal recordar que nombroses polítiques d'aquesta matèria estan transferides a les comunitats autònomes.

El 2019 l'Estat va definir la seva Estratègia nacional enfront del Repte demogràfic. És de caràcter generalista i transversal i es basa en la despoblació, la piràmide de població i la població flotant, fonamentalment. Compta amb mecanismes d'avaluació a través d'indicadors definits però també generals (Ministeri de Política Territorial i Funció Pública, 2019). El 2021, amb la pandèmia de la covid-19, el Govern d'Espanya va presentar el seu Pla de recuperació: 130 mesures enfront del Repte demogràfic. Aquestes accions estaran dotades amb 10.000 milions d'euros procedents dels fons europeus de recuperació Next Generation. Es vinculen amb l'Agenda 2030, la sostenibilitat i l'impacte de la covid-19, i el seu període d'execució serà del 2021 al 2023. Estructurades en deu línies d'actuació, es basen en aspectes molt transversals i de nou en l'impuls als dos eixos clau de la recuperació, sostenibilitat i digitalització; la incidència en dones i joves; el desenvolupament de sectors com el turisme; el paper dels serveis públics, i les reformes normatives i institucionals, centrades en tot l'àmbit legislatiu i regulador, que també és clau en la manera d'afrontar la despoblació en el sentit de facilitar la permanència i assentament d'habitants en el medi rural. Aquestes mesures estan assignades als diferents ministeris i, en la documentació pública disponible, no hi ha un desenvolupament d'indicadors d'avaluació (Ministerio para la Transición Ecológica y el Reto Demográfico, 2021).

Des de la perspectiva del desenvolupament rural, cal destacar la Xarxa Rural Nacional, dependent del Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació. Aquesta xarxa se centra en els programes de desenvolupament rural, i en el seu treball destaca l'aposta per dones i joves, que serà recurrent en algunes comunitats autònomes perquè són agents essencials en la lluita contra la despoblació i incideixen en els aspectes relacionats amb la nova ruralitat. Des del punt de vista legislatiu, cal assenyalar que el marc del desenvolupament rural sostenible és del 2007, concretament la Llei 45/2007, de 13 de desembre, per al desenvolupament rural sostenible. Aquesta llei també serveix de

referència a les comunitats autònomes, encara que algunes han dut a terme la seva pròpia legislació en la matèria.

A més, cal assenyalar que el 2021 l'Oficina Nacional de Prospectiva i Estratègia va presentar el seu informe *España 2050. Fundamentos y propuestas para una Estrategia Nacional de Largo Plazo*. Aquest ambiciós treball era la visió sobre Espanya per a aquesta data, i indicava els reptes i desafiaments que hauria d'abordar l'Estat. Un dels capítols, estructurats tots en forma de desafiaments, porta per títol «Promover un desarrollo territorial equilibrado, justo y sostenible». Ofereix una visió àmplia del concepte territorial, però inclou la despoblació com a eix transversal. De nou, també apareix la vinculació amb la sostenibilitat, un dels marcs clau, com hem assenyalat anteriorment.

Entre les propostes d'àmbit estatal no es pot deixar d'assenyalar el document que el 2017 va publicar la Federació Espanyola de Municipis i Províncies amb el títol *Documento de Acción Comisión de Despoblación. Listado de medidas para luchar contra la despoblación*. És un treball significatiu tenint en compte l'origen, des de la perspectiva municipal i perquè reflecteix també línies d'acció i propostes en línies transversals. No obstant això, aquestes mesures eren una enumeració sense vinculació amb indicadors d'avaluació i anaven dels aspectes abstractes als particulars.

En relació amb les disset comunitats autònomes, no s'han inclòs en aquesta anàlisi Ceuta i Melilla, cal destacar la diversitat i disparitat d'escenaris en relació amb la manera com s'està afrontant la despoblació, així com el Repte demogràfic, que és sovint on s'emmarca. S'observa que hi ha una sèrie de regions en les quals la despoblació ja té estructures institucionalitzades i fins i tot una legislació, estructures que són generalment les més afectades per aquest problema. En segon lloc, un altre grup estaria enfocant l'escenari més recentment, encara que també es pot destacar que avança de manera ràpida. I, en tercer lloc, hi ha territoris en els quals la despoblació no apareix de forma tan clara o definida, fins i tot institucionalment, encara que aquest fet no vol dir que no es portin a terme polítiques i accions.

El primer grup el conformarien Aragó, Castella-la Manxa, Comunitat Valenciana i Extremadura, que són els quatre territoris que estan avançant més en aquestes mesures i plans, a més de generar sovint corpus teòrics i empírics sobre la qüestió. En el segon grup apareixen Astúries, Cantàbria, Castella i Lleó, Galícia, Navarra, País Basc i La Rioja. Cal destacar que una part d'aquestes regions estan afectades en bona part per la despoblació i el Repte demogràfic. De la mateixa forma, al País Basc cal tenir en consideració el pes de les diputacions provincials. Finalment, de forma menys explícita apareix la despoblació a Andalusia, Illes Balears, Canàries, Catalunya, Madrid i Múrcia. Com en el cas del País Basc, a Catalunya també caldria considerar el paper de les diputacions provincials. Finalment, Astúries, Cantàbria, Galícia i Castella i Lleó

han creat un ambiciós projecte de caràcter transregional amb la denominació de Plan Estratégico de Gobernanza de la Despoblación Rural en Asturias, Cantabria, Galicia y Castilla y León (RESOE), presentat a la fi de 2020 i encara en fase de desenvolupament. Cal tenir en compte que aquestes regions estan entre les més envellides d'Europa.

Comunitats autònomes amb un nivell alt de desenvolupament de polítiques de despoblació

Aragó apareix com una de les regions amb un desenvolupament més gran en tots els sentits en relació amb la despoblació. Des del Departament General del Territori, compta amb un Comissionat per a la Lluita contra la Despoblació. Entre els seus documents, destaquen l'*Estrategia de ordenación territorial de Aragón* (2014), que es basa en accions territorials i que disposa d'aspectes vinculats a la cohesió territorial i a l'equilibri demogràfic. A més, en aquest document es defineixen indicadors d'avaluació, i Aragó va comptar amb un decret d'aprovació d'aquesta estratègia. El 2017 es va produir un avenç, la Directriu de política demogràfica d'Aragó, que també va disposar del decret corresponent. El volum IV, «Directriz especial de política demográfica y contra la despoblación», desenvolupa les mesures i els seus indicadors d'avaluació. S'hi incideix en mesures per fomentar l'arribada de població al medi rural així com de dotació de serveis públics. Cal destacar, igualment, que aquestes mesures compten amb un Observatori Aragonès de Dinamització Demogràfica i Poblacional. En relació amb el desenvolupament rural, destaquen la PAC, el LEADER i el suport als joves agricultors. Aragó disposa d'una Llei de desenvolupament sostenible, que és del 2014. En aquesta comunitat autònoma, caracteritzada per un desequilibri entre Saragossa com a capital i la resta del territori, hi ha una elevada conscienciació davant la situació de la despoblació del medi rural.

Castella-la Manxa és una de les comunitats autònomes amb una visió més integral i sistematitzada de la qüestió de la despoblació. Compta amb un Comissionat per al Repte Demogràfic, que depèn de la Vicepresidència de la Junta de Comunitats de Castella-la Manxa. Hi destaca la Inversió territorial integrada (ITI) a Castella-la Manxa, que comença el 2016. Aquest programa disposa de fons europeus i està destinat a zones escassament poblades de la regió. Són mesures transversals que posen l'accent principalment en l'àmbit de la legislació. No obstant això, en aquestes actuacions no apareixen indicadors d'avaluació. El 2020 diferents entitats polítiques, econòmiques i socials van signar el Pacte contra la despoblació de Castella-la Manxa, que té com a objectius la promoció del desenvolupament rural i l'accessibilitat dels serveis públics, així com la igualtat d'oportunitats, i que remet a l'ITI ja assenyalat. Un dels aspectes més destacats de Castella-la Manxa és l'aprovació el 2021 de la Llei 2/2021, de 7 de maig, de mesures econòmiques, socials i tributàries enfront de la despoblació i per al desenvolupament del medi rural a Castella-la Manxa, llei àmplia i ambiciosa que

pretén fixar el marc legislatiu sobre la qüestió en aquest territori. El desenvolupament rural també té una important presència en les seves polítiques autonòmiques, que incideixen en el LEADER així com en els joves agricultors. També presenten plans de seguiment i avaluació d'aquests programes.

La Comunitat Valenciana, que és una regió molt heterogènia, està desenvolupant una important tasca contra la despoblació. Compta amb una Agenda valenciana antidespoblament (AVANT), que depèn de la Presidència de la Generalitat. El 2021 ha presentat una ambiciosa i àmplia Estratègia AVANT 20-30: Pla estratègic valencià antidespoblament, la qual ha estat desenvolupada per la càtedra AVANT, en la qual participen les universitats d'aquesta comunitat. Aquesta estratègia disposa d'un ampli diagnòstic i s'articula en les dimensions econòmica, mediambiental, social, cultural i de governança política, de les quals sorgeixen les seves mesures. Hi ha un pla d'indicadors amb el seu seguiment i avaluació. La Comunitat Valenciana ja va comptar amb una estratègia territorial el 2012, amb una visió no tan concreta com la present. El desenvolupament rural també incideix en l'àmbit dels programes LEADER i presta especial atenció a la dona rural.

La quarta comunitat autònoma que disposa d'unes polítiques i accions més desenvolupades és Extremadura. Des de la Secretaria General de Població i Desenvolupament Rural de la Conselleria d'Agricultura, Desenvolupament Rural, Població i Territori, està en fase d'esborrany l'Estratègia davant el Repte demogràfic i territorial d'Extremadura. No s'ha pogut localitzar aquest document, però en les informacions recaptades s'incideix en la igualtat d'oportunitats entre el medi rural i l'urbà. Es destaquen 286 mesures que van des dels incentius fiscals per a instal·lar-se en el medi rural a la dotació de serveis, l'atenció a les persones majors, infància i joventut en el medi rural, etc. Anteriorment, Extremadura va dur a terme el Pla estratègic de suport al medi rural a Extremadura 2016-2020, amb nou programes estructurats en mesures i finançament. Comptava amb indicadors quantitatius i qualitatius, però no s'ha localitzat el resultat d'aquest pla. A Extremadura destaca el fet que el 2021 s'ha presentat la Proposta de llei de mesures davant el Repte demogràfic i territorial d'Extremadura. Quant al desenvolupament rural, el principal protagonisme és per als GAL de la regió.

Comunitats autònomes amb un nivell mitjà de desenvolupament de polítiques de despoblació

A Astúries, és la Conselleria de Medi Rural i Cohesió Territorial la que apareix com a encarregada d'aquestes accions. El 2017 es va desenvolupar, per encàrrec a l'Observatori de Territori de la Universitat d'Oviedo, el Pla demogràfic del Principat d'Astúries 2017-2027. Transversal i amb una visió de conjunt del territori, està més centrat en el Repte demogràfic, fet que s'observa en les seves línies basades en la dinamització

econòmica, la igualtat d'oportunitats, la conciliació, l'envelliment, les migracions i el reequilibri territorial. Aquest pla també té el seu propi seguiment i indicadors, una part dels quals és de tipus qualitatiu. El juny de 2021 es va aprovar la constitució de la Comissió del Pla Demogràfic del Principat d'Astúries (2017-2027), que serà l'òrgan de coordinació d'aquest pla però sense capacitat de decisió, i els seus informes i propostes no tindran un caràcter vinculant. Respecte al desenvolupament rural, incideixen en el LEADER i els fons FEADER, i compten amb legislació pròpia però del 1989 (Llei 4/1989, de 21 de juliol, d'ordenació agrària i desenvolupament rural).

Cantàbria és una comunitat que ha anat desenvolupant certes mesures sobre la despoblació i el Repte demogràfic. Disposa d'un Consell Assessor per a la Lluita contra el Despoblament dels Municipis de Cantàbria (2019), que depèn de la Presidència, Interior, Justícia i Acció Exterior del Govern de Cantàbria. El 2019 també va presentar la seva Estratègia enfront del Repte demogràfic de Cantàbria 2019-2025. En aquesta estratègia, la despoblació apareix com un ítem més, però no és tan central com en altres estratègies. Presenta 344 mesures, les quals són enumerades però no desenvolupades i no tenen indicadors d'avaluació. Els seus eixos són l'envelliment i les cures, el desequilibri territorial, la cohesió territorial, la natalitat, etc. En relació amb el desenvolupament rural, presenten els programes LEADER i els fons FEADER, i compten amb el Decret 30/2010, de 22 d'abril, pel qual es regula l'execució dels programes de desenvolupament rural sostenible a Cantàbria.

En una regió tan afectada per la despoblació com Castella i Lleó, el principal organisme o marc de les polítiques en aquesta direcció és l'Agenda per a la població de Castella i Lleó. Les mesures d'aquesta agenda han estat actualitzades diverses vegades en el període 2010-2017, l'última vegada el 2017. S'observa que van incorporant les accions que fa el conjunt del Govern de la Junta de Castella i Lleó en aquesta direcció. En total, hi ha 174 mesures formulades, però no hi apareixen indicadors d'avaluació. Aquestes mesures tenen com a destinació els joves, les famílies, els immigrants, l'envelliment, etc. El 2021 es va anunciar la Llei de dinamització demogràfica de Castella i Lleó. El Programa de desenvolupament rural de Castella i Lleó, a més de donar importància als fons FEADER, també destaca pel valor atorgat a la dona rural. Compta amb la Llei 1/2014, de 19 de març, agrària de Castella i Lleó.

A Galícia hi ha l'Observatori Gallec de Dinamització Demogràfica, que depèn de la Conselleria de Política Social. S'hi observa una dispersió en les polítiques contra la despoblació. El Pla de fixació de la població en el medi rural (2017-2020) apareix esmentat amb una dotació pressupostària de 230 milions d'euros. S'hi esmenten 23 mesures, que s'estructuren en diferents eixos: cohesió territorial, innovació i formació, agricultura sostenible, competitivitat, relleu generacional, etc. És un pla que sembla estar més centrat en el desenvolupament del sector primari i es relaciona amb la

fixació de població. Aquest observatori també va desenvolupar el Pla per a la dinamització demogràfica de Galícia 2013-2016, Horitzó 2030, molt centrat en aspectes demogràfics. El medi rural hi apareix de manera transversal però no protagonista. El Pla s'estructura en mesures i accions i disposa d'indicadors d'avaluació quantitatius i qualitatius. El 2021 va aprovar la Llei 5/2021, de 2 de febrer, d'impuls demogràfic de Galícia. El desenvolupament rural també se centra més en aspectes econòmics i productius del sector primari i compta amb la Llei 4/2015, de 17 de juny, de millora de l'estructura territorial agrària de Galícia.

La Comunitat Foral de Navarra disposa d'una Àrea d'Administració Local i Despoblació del Departament de Cohesió Territorial. Aplica polítiques transversals, entre les quals hi ha l'Estratègia de lluita contra la despoblació a Navarra, però no s'ha localitzat el document d'aquesta estratègia. Segueix les línies habituals de la resta de territoris, encara que aprofundeix en mesures i ajudes econòmiques a projectes. Aquesta comunitat també compta amb el Pla del Pirineu de Navarra, que se centra en aquesta zona nord de Navarra caracteritzada per baixes densitats de població. Les línies són, de nou, les més ressenyades, encara que parteixen d'una visió molt global i incideixen en el desenvolupament sostenible integrant totes les àrees econòmiques i socials. Quant al desenvolupament rural, Navarra té la seva legislació pròpia amb la Llei foral 17/2003, de 17 de març, de desenvolupament rural de Navarra. Incideix en el sector primari però també hi apareixen destacades les qüestions de gènere i de joves.

El País Basc també té polítiques molt transversals, repartides entre els seus departaments. El Repte demogràfic s'aborda en àmbits com el Departament d'Igualtat, Justícia i Polítiques Socials del Govern basc, entre altres. En l'actualitat, entre el Govern basc, les diputacions d'Àlaba, Guipúscoa i Biscaia, i EUEDEL (Associació de Municipis Bascos) s'està desenvolupant l'Estratègia basca 2030 per al Repte demogràfic, i es disposa, per a aquesta finalitat, d'un Pla interdepartamental en matèria de Repte demogràfic d'Euskadi des del mateix Govern basc, que és qui lidera l'acció. En matèria de desenvolupament rural, calen destacar els Programes de desenvolupament rural comarcals 2015-2020. Van ser divuit, les zones afectades per una visió del desenvolupament rural molt global i holístic. Cadascun dels programes va disposar d'un sistema d'avaluació amb indicadors. En l'àmbit del desenvolupament rural van més enllà dels fons europeus, a diferència de la majoria de les restants comunitats autònomes, i destaquen per accions en matèria de dona, innovació, etc. En l'actualitat la seva Llei de desenvolupament rural del País Basc 10/1998 està en fase de projecte de llei per a ser modificada.

La Rioja compta amb la Direcció General de Desenvolupament Rural i Repte Demogràfic de la Conselleria d'Agricultura, Ramaderia, Món Rural, Territori i Població. El 2020 va presentar la seva Estratègia enfront del Repte demogràfic i la despoblació a La Rioja: equilibri, cohesió social i transversalitat com una responsabilitat de tothom,

una visió de conjunt amb les seves línies d'acció i actuacions en catorze àmbits d'actuació com agricultura i ramaderia, educació, economia, etc. Eren 172 mesures que abraçaven tant accions directes com processos d'estudi i conscienciació. Es disposava d'indicadors quantitatius i qualitatius d'avaluació. El 2019 el Govern de La Rioja havia presentat la seva Agenda per a la població de La Rioja 2030, la qual comportava un diagnòstic de l'escenari demogràfic de la regió i la vinculació de mesures i accions del Govern de La Rioja en relació amb aquesta qüestió, 131 i 260 respectivament, encara que la majoria eren les que es portaven a terme des de l'acció de govern. Comptava amb indicadors quantitatius d'avaluació però no s'han presentat resultats d'aquesta avaluació. El juliol de 2021 es va crear el Consell Assessor de la Despoblació de La Rioja, que informará, assessorará, debatrà i proposará mesures per al desenvolupament del medi rural de La Rioja i el qual encara no s'ha posat en funcionament. El Programa de desenvolupament rural de La Rioja incideix en l'àmbit de la despoblació, el vincula al Repte demogràfic i insisteix en el paper de dones i joves del medi rural. Disposa de la Llei 3/2000, de 19 de juny, de desenvolupament rural de la Comunitat Autònoma de La Rioja.

Comunitats autònomes amb un nivell baix de desenvolupament de polítiques de despoblació

A Andalusia s'ha produït l'anunci que el 2021 s'està desenvolupant l'Estratègia andalusina enfront del Repte demogràfic, i s'assenyala que es basarà en la digitalització, la mobilitat i la fiscalitat.

Les Illes Balears no ha desenvolupat mesures específiques sobre la despoblació. Hi ha un breu informe de diagnòstic del seu Consell Econòmic i Social sota el títol *El Repte demogràfic de les Illes Balears* (2021). En relació amb la política de desenvolupament rural, compten amb legislació agrària del 2021.

El cas de Canàries s'assembla en bona part al de les Illes Balears. Encara que hi ha una Secretaria General Tècnica de Transició Ecològica, Lluita contra el Canvi Climàtic i Planificació Territorial, també es disposa d'un breu treball descriptiu del 2019, *Informe sobre la estratègia nacional frente al Reto Demográfico*, que el Consell Econòmic i Social de Canàries elabora sobre el document estatal. El Pla de desenvolupament rural de Canàries incideix en el FEADER i el LEADER.

A Catalunya apareix identificat el Repte demogràfic, adscrit teòricament a Desenvolupament Rural i Agricultura. El 2021 s'anuncia l'Agenda rural de Catalunya, per a la qual s'estan recollint propostes d'elaboració, i el Repte demogràfic i la despoblació són dos dels seus desafiaments. El desenvolupament rural també apareix molt segmentat i compartimentat, encara que es presenta una visió del món rural molt diversa.

La Comunitat de Madrid no ha desenvolupat una intensa tasca en relació amb la despoblació. Amb una Direcció General de Reequilibri Territorial de la Conselleria d'Administració Local i Digitalització, la seva principal proposta va ser l'Estratègia de revitalització dels municipis rurals (2020), cent mesures del Govern de la Comunitat de Madrid que es basaven especialment en inversions en infraestructures. El 2020 Madrid havia programat un Consell de la Despoblació, i el 2021 es va suprimir el Comissionat del Repte Demogràfic. El 2021 l'Assemblea de Madrid aprova les normes bàsiques per a la Comissió d'Estudi per a Abordar el Repte Demogràfic i la Despoblació en la Comunitat de Madrid.

El 2021 la Regió de Múrcia ha presentat la constitució d'una Estratègia de lluita contra la despoblació i de millora de la qualitat de vida en zones rurals. És un grup de treball, format per diferents àrees del Govern, que se centra en aspectes com la igualtat i la qualitat de vida en el medi rural. En relació amb el desenvolupament rural, l'accent es posa en la PAC i en el sector primari.

Per tant, com es pot observar en la relació presentada, la diversitat d'escenaris és significativa, encara que es pot constatar que es donen també una sèrie d'evolucions i prioritzacions en les quals s'incidirà en l'últim epígraf d'aquest capítol.

Conclusions i propostes

Els camins per a afrontar la despoblació del medi rural, especialment de les zones de muntanya de l'interior peninsular, han anat des dels enfocaments basats en el desenvolupament rural cap a una visió més global i integral que té en el Repte demogràfic l'eix central. Fins al segle XXI, la despoblació encaixava en les polítiques sobre el medi rural enfocades cap al desenvolupament rural, que avançaven de les visions més economicistes i productives cap a altres més àmplies en les quals s'interrelacionaven les diferents dimensions socials, polítiques, econòmiques i culturals. No hi ha dubte que l'enfocament LEADER va ser un punt d'inflexió en certes maneres de fer polítiques en el medi rural.

Amb la posada en valor d'aquests territoris i la conscienciació sobre la despoblació, diversos governs autonòmics començaran a articular plans, estratègies, etc. Però també és rellevant si la conscienciació de la qüestió s'observa igualment en la configuració institucional de les diferents administracions autonòmiques i estatal, és a dir, si s'han articulat direccions generals, departaments i fins i tot conselleries que abordin la qüestió. Tant l'Estat com la major part de les comunitats autònomes compten amb organismes dels seus governs que al·ludeixen directament a la despoblació, al Repte demogràfic, al territori, etc. En aquest sentit, el Repte demogràfic és el que ha anat guanyant pes en aquest últim lustre, com s'ha assenyalat, en incorporar-s'hi les polí-

tiques contra la despoblació. De la mateixa forma, és interessant observar la diversitat de conselleries i departaments més amplis en els quals s'integren aquestes direccions generals i similars. D'una banda, poden dependre directament de Presidència de la Comunitat Autònoma; de la conselleria que sol portar la denominació de «Presidència», i així es distingeix de l'anterior; de les vinculades al territori i a la seva vertebració; o també, en línia amb l'evolució d'aquesta problemàtica i la seva manera d'abordar-la, de la conselleria que té entre les seves competències el desenvolupament rural. El que sí que s'observa és que és una qüestió d'elevada transversalitat en la qual participen una bona part de les entitats i organismes dels governs autonòmics.

També hi ha altres entitats com comissionats (Estat, Aragó, Castella-la Manxa) o consells assessors contra la despoblació (Cantàbria i La Rioja, si bé en aquesta última encara no s'ha posat en marxa). No obstant això, en general, aquestes figures solen ser consultives, però també són un indicador dels passos que s'estan donant en el sentit d'articular una sèrie de propostes que vagin més enllà d'un llistat de mesures.

Un altre dels indicadors que marca la visió sobre com afrontar la qüestió de la despoblació és la seva legislació. En l'actualitat, any 2021, quatre comunitats autònomes disposen d'una llei, o l'estan tramitant, que reflecteix de manera explícita aquesta qüestió o la situació demogràfica de la seva regió. Castella i Lleó, Castella-la Manxa, Extremadura i Galícia estan generant un marc normatiu que reguli mesures i accions. D'aquesta forma, es produeix un salt qualitatiu en la manera d'abordar la qüestió.

En relació amb els plans i estratègies, també es pot constatar una evolució i les seves diferències. Aquests plans i estratègies s'han anat afinant i perfilant més, especialment a mesura que anaven incorporant el Repte demogràfic. D'aquesta forma, en la diversitat d'aquests plans i estratègies cal tenir en consideració els principis i línies estratègiques que els regeixen, així com l'articulació de les mesures. Hi ha hagut plans i estratègies que han llistat les accions dels governs que podrien afectar la lluita contra la despoblació, mentre que uns altres han estat directament dissenyats amb mesures *ad hoc*. Sens dubte, aquests són els més interessants, encara que sovint la paleta de possibilitats es tanca a una sèrie de mesures comunes. Sovint se centren en el dèficit de serveis públics, en la incentivació d'activitats econòmiques i productives o a generar avantatges de divers caràcter, i presten especial atenció a la qüestió de la fiscalitat, que és complexa.

En aquests plans, estratègies, etc., el marc de referència queda clar. El medi rural es presenta de manera positiva i com una oportunitat, i queden lluny certes visions més deterministes o basades directament en el dèficit. El medi rural és categoritzat com un entorn més «humà» i «pròxim», enfront de les ciutats, i es posa l'accent en la comunitat, la sociabilitat, etc. També guanya presència en els últims anys tot allò vinculat

a la sostenibilitat, que es converteix segurament en el següent pas a donar des d'un punt de vista conceptual. La sostenibilitat ja és un eix central en les polítiques contra la despoblació i, especialment, des de la configuració dels plans de reconstrucció per les conseqüències de la covid-19. No obstant això, cal no oblidar que la sostenibilitat ja era un principi que estava cada vegada més present abans de la covid-19 i estava vinculada als objectius de desenvolupament sostenible i a l'Agenda 2030 de l'ONU.

Força plans i estratègies compten amb indicadors de seguiment i avaluació. Aquest és un aspecte en el qual és necessari incidir, ja que el mesurament dels impactes de les accions és necessari per a saber si funcionen o no. Igualment, és necessari no caure en el curterminisme. Al contrari, aquests plans necessiten temps, fins i tot canvis estructurals, fet que pot xocar amb les agendes i temps polítics. D'aquesta forma, s'observen algunes estratègies que estan fonamentades en el curt termini, que no tenen plans d'avaluació i seguiment o que tenen una elevada dispersió entre organismes dels governs. En relació amb alguns dels plans i estratègies que han finalitzat, no s'han localitzat els seus resultats.

De l'escenari actual de les polítiques i accions contra la despoblació per part de l'Estat i de les comunitats autònomes, es poden extreure una sèrie de propostes. Tal com insisteixen algunes d'aquestes comunitats, és una qüestió de drets i d'igualtat. És a dir, el lloc de residència no pot ser mai un element de desigualtat en l'accés als serveis públics ni en les possibilitats de desenvolupament de projectes de vida. Es reconeix que ha d'existir un criteri de racionalitat en la dotació de recursos i serveis, però també que l'esforç s'ha de dur a terme cap a aquests territoris. En aquest sentit, es destaca el valor negatiu de les polítiques públiques, relacionat amb aquesta falta de mitjans, però no s'ha investigat el paper que han tingut aquestes polítiques en el manteniment de població o per a evitar que persones que s'han quedat als pobles marxessin si no haguessin comptat amb una sèrie de recursos i mitjans.

L'ampliació del focus de la despoblació a la cohesió i l'equilibri territorial és necessària. És a dir, perquè aquests municipis i zones tinguin més oportunitats, han de tenir-les les zones en les quals s'integren (comarques, províncies, regions). El territori no és una entitat aïllada, sinó que està en situació d'interdependència entre les seves escales i nivells. El relat idealitzador sobre el medi rural tendeix a tancar el focus en àmbits concrets i específics, el petit poble, encara que s'insisteix en el treball en xarxa. No obstant això, amb la despoblació com a objectiu central, la visió ha de ser més global i de conjunt perquè és un problema que hauria d'afectar tots els ciutadans.

Hi ha qüestions que també mereixen una important reflexió i aprofundiment i que han de tenir el seu correlat en les polítiques públiques contra la despoblació. En primer lloc, hi ha les concepcions de les noves ruralitats. Com s'ha assenyalat anteriorment, el

medi rural actual no té molt a veure amb el de fa tres o quatre dècades. La ruralitat ja no és una categoria estàtica i identificada amb unes activitats del sector primari, sinó al contrari. En ple context de la pandèmia de covid-19, es van presentar els pobles com a llocs d'oportunitats incidint-se en el teletreball com un factor que afavoriria l'arribada de població a aquests municipis. Sens dubte, un medi rural de teletreballadors implicaria un model totalment diferent. Òbviament, poden conviure-hi diferents perfils, però en conjunt les decisions polítiques també condicionaran com pot ser aquest medi rural, o quin tipus de medi rural es tria o es decideix construir. Sens dubte, aquest és un fet d'enorme complexitat i dificultat perquè entronca amb les ja esmentades noves ruralitats i perquè comporta comptar amb un posicionament sobre quina mena de medi rural es vol i per a què es vol.

La segona qüestió central, vinculada a una visió més àmplia de la despoblació en incorporar una dimensió territorial més global, és la relació entre la ruralitat i la urbanitat. A vegades, especialment des de la construcció del relat sobre el medi rural i la despoblació, s'ha disposat d'una visió dicotòmica respecte al medi urbà. Sens dubte, com s'ha assenyalat anteriorment, amb la pandèmia de covid-19 hi va haver veus que incidien en aquesta direcció. No obstant això, en un context de mobilitat i de transformacions, tant en la ruralitat com la urbanitat, la interrelació i interdependència és contínua. És a dir, el medi rural no apareix com un lloc aïllat i idealitzat sinó com un ens viu i en desenvolupament. De fet, des de les diferents polítiques s'insisteix en aquesta direcció, en aquestes possibilitats amb conceptes com els productes de proximitat i de qualitat que procedeixen d'aquests entorns, del valor de l'experiència, etc.

En definitiva, la despoblació d'una part important del medi rural és una problemàtica que ha de ser contemplada, en primer lloc, des de l'àmbit de la igualtat i l'equitat, sense que el lloc de residència minvi l'accés a determinats serveis públics i a la realització d'un projecte de vida, o a la seva possibilitat amb el menor impacte possible en qüestió de desplaçaments, temps de llunyania, etc. I, en segon lloc, aquesta problemàtica, vinculada a la sostenibilitat, ha de ser contemplada des del valor en si mateix del medi rural en un context de canvi i transformació en la qual s'han de tenir en consideració les dimensions de la sostenibilitat: la mediambiental, l'econòmica i la social.

Bibliografia

Abrahams, G. (2014). «What “Is” Territorial Cohesion? What Does It “Do”? : Essentialist Versus Pragmatic Approaches to Using Concepts». *European Planning Studies*, 22 (10), 2134-2155. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2013.819838>

- Abreu, I.; Nunes, J. M.; Mesias, F. J. (2019). «Can Rural Development Be Measured? Design and Application of a Synthetic Index to Portuguese Municipalities». *Social Indicators Research*, 145, 1107-1123. DOI: 10.1007/s11205-019-02124-w
- Alama-Sabater, L.; Budí, V.; García-Álvarez-Coque, J. M.; Roig-Tierno, N. (2019). «Using mixed research approaches to understand rural depopulation». *Economía Agraria y Recursos Naturales*, 19 (1), 37-57.
- Andrés Cabello, S. (2021). *La España en la que nunca pasa nada. Periferias, territorios intermedios y ciudades medias y pequeñas*. Madrid: FOCA.
- Andrés Cabello, S. (2020). «Reto demográfico y despoblación o dos realidades indisolubles». A: J. A. Valero Matas (dir.). *Patrimonio cultural, sostenibilidad y desarrollo humano en lo rural* (pàg. 335-372). València: Tirant lo Blanch.
- Andrés Cabello, S.; Pascual Bellido, N. (2018). «La Rioja vacía. Un ejemplo del proceso de despoblación de zonas de montaña en el interior de España». A: J. Mora Aliseda (coord.). *Enfoques en la planificación territorial y urbanística* (pàg. 207-216). Cizur Menor: Thomson Reuters Aranzadi.
- Andrés Cabello, S.; Bengoechea Escalona, C.; Diago Santamaría, M. P. (2020). *Estrategia frente al reto demográfico y la despoblación en La Rioja: equilibrio, cohesión social y transversalidad. Una responsabilidad de todos y todas*. Disponible a <https://www.larioja.org/agricultura/es/reto-demografico/estrategia-frente-despoblacion-reto-demografico>.
- AVANT (2021). *Estrategia AVANT 20-30. Plan Estratégico Valenciano Antidespoblamiento*. Disponible a https://avant.gva.es/documents/173292247/173293721/ESTRATEGIA_AVANT_20-30_c.pdf/9f4c4e85-4248-4d1f-955c-b2ae0669fa7b.
- Bandrés, E.; Azón, V. (2021). *La despoblación de la España interior*. FUNCAS. Disponible a <https://www.funcas.es/wp-content/uploads/2021/02/La-despoblacion-de-la-Espa%C3%B1a-interior.pdf>.
- Beer, A. (2014). «Leadership and the governance of rural communities». *Journal of Rural Studies*, 34, 254-262. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.007>
- Birolo, L.; Secco, L.; Da Re, R.; Cesaro, L. (2012). «Multi-system Governance within the EU Rural Development Policy: a Proposal for LAGs Self-Evaluation in the LEADER Program». *European Association of Agricultural Economists*, 39-55. DOI: 10.22004/ag.econ.126051
- Boletín Oficial de Cantabria (2019). *Resolución por la que se aprueba la Estrategia frente al Reto Demográfico de Cantabria 2019-2025*. Disponible a <https://bec.cantabria.es/boces/verAnuncioAction.do?idAnuBlob=338947>.
- Buciega, A. (2013). «Capital social y LEADER: los recursos generados entre 1996 y 2008». *AGER. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*, 14, 111-144.
- Buller, H. (2000). «Re-Creating Rural Territories: LEADER in France». *Sociologia Ruralis*, 40 (2), 190-199. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00141>
- Burillo-Cuadrado, M. P.; Burillo-Motoza, F.; Ruiz-Budría, E. (2013). *Serranía Celtibérica (España). Un proyecto de desarrollo rural para la Laponia del Mediterráneo*. Zaragoza: Servicio de Publicaciones.

- Camagni, R. (2017). «Regional Competitiveness: Towards a Concept of Territorial Capital». A: R. Capello (ed.). *Seminal Studies in Regional and Urban Economics* (pàg. 115-131). Nova York: Springer International Publishing.
- Camagni, R.; Capello, R. (2013). «Regional Competitiveness and Territorial Capital: A Conceptual Approach and Empirical Evidence from the European Union». *Regional Studies*, 47 (9), 1383-1402. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343404.2012.681640>
- Camarero L. (2019). «Los patrimonios de la despoblación: la diversidad del vacío». *Revista PH*, 98, 50-69.
- Camarero, L. (2017). «Trabajadores del campo y familias de la tierra. Instantáneas de la desagrarización». *AGER. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*, 23, 163-195.
- Camarero, L.; del Pino, J. A. (2012). «Cambios en las estructuras de los hogares rurales. Formas de adaptación y resiliencia». *Revista Internacional de Sociología (RIS)*, 72 (2), 377-402. DOI: <https://doi.org/10.3989/ris.2012.12.27>
- Camarero, L.; Sampendro, R. (2019). «Despoblación y ruralidad transnacional: crisis y arraigo rural en Castilla y León». *Economía Agraria y Recursos Naturales*, 19 (1), 59-82. DOI: <https://doi.org/10.7201/earn.2019.01.04>
- Castillo Murciego, A.; López Laborda, J.; Rodrigo Sauco, F.; Sanz Arcega, E. (2018). *Incentivos fiscales para la fijación o atracción de la población a un territorio: una revisión de la investigación aplicada*. Cátedra DPZ sobre Despoblación y Creatividad, Universidad de Zaragoza.
- Cerdà, P. (2016). *Los últimos. Voces de la Laponia española*. Logroño: Pepitas de Calabaza.
- Colino, C.; Jaime-Castillo, A. M.; Kölling, M. (2020). *Desigualdades territoriales en España*. Madrid: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Collantes, F.; Pinilla, V. (2019). *¿Lugares que no importan? La despoblación de la España rural desde 1900 hasta el presente*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.
- Collantes, F.; Pinilla, V.; Sáez, L. A.; Silvestre, J. (2013). «Reducing Depopulation in Rural Spain: The Impact of Immigration». *Population, Space and Place*, 20, 606-621.
- Comisión Europea (2020). *Informe de la Comisión al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones sobre los efectos del cambio demográfico*. Disponible a <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0241&from=ES>.
- Comunidad de La Rioja (2019). *Agenda para la Población de La Rioja 2030. Documento final. Fase 1. Marco, diagnóstico y objetivos estratégicos. Fase 2. Medidas, programación y financiación*. Disponible a <https://web.larioja.org/plan?n=pla-agenda-para-la-poblacion-de-la-rioja-2030>.
- Consejería de Medio Ambiente y Rural, Políticas Agrarias y Territorio. Junta de Extremadura (2016). *Plan Estratégico de Apoyo al Medio Rural en Extremadura 2016-2020*. Disponible a http://www.juntaex.es/filescms/con03/uploaded_files/SectoresTematicos/DesarrolloRural/DiversificacionYDesarrolloRural/PlanEstrategicoDeApoyoAlMedioRuralEnExtremadura.pdf.

- Consejería de Presidencia y Participación Ciudadana. Principado de Asturias (2017). *Plan Demográfico del Principado de Asturias 2017-2027*. Disponible a <https://www.age-geografia.es/site/wp-content/uploads/2017/10/Plan-Demogr%C3%A1fico-Asturias-2017-2027.pdf>.
- Consejo Económico y Social de España (2021). *Informe sobre un medio rural vivo y sostenible*. Disponible a <http://www.ces.es/documents/10180/5250220/Inf0221.pdf/b3bff689-bd99-6324-5cb2-c2de7b19f154>.
- Consellería de Política Social. Xunta de Galicia (2013). *Plan para a dinamización demográfica de Galicia 2013-2016. Horizonte 2030*. Disponible a https://politicasocial.xunta.gal/sites/w_polso/files/arquivos/programas/plan_dinamizacion_demografica_de_galicia_2013-2016_v2.pdf.
- De Dios, L. M. (2017). «El mundo vacío. La imagen social del medio rural». *Documentación Social*, 185, 137-147.
- Delgado Urrecho, J. M. (2018). «Más allá del tópico de la España vacía: una geografía de la despoblación». A: A. Blanco; A. Chueca; J. A. López-Ruiz y S. Mora (ed. i coord.). *Informe España 2018* (pàg. 203-300). Madrid: Universidad Pontificia Comillas.
- Del Molino, S. (2016). *La España vacía. Viaje por un país que nunca fue*. Madrid: Turner.
- Delibes, M. (2020). *El disputado voto del señor Cayo*. Barcelona: Austral.
- Delibes, M. (2019). *El Camino*. Barcelona: Destino.
- Di Donato, M. (2019). «Un panel de seis expertas y expertos reflexiona sobre la España rural vaciada y degradada». *Papeles de Relaciones Ecosociales y Cambio Global*, 147, 149-169.
- Dirección General de Ordenación del Territorio. Gobierno de Aragón (2017). *Directriz de la Política Demográfica de Aragón*. Disponible a <https://www.aragon.es/-/documentos>.
- Dirección General de Ordenación del Territorio. Gobierno de Aragón (2014). *Estrategia de Ordenación Territorial de Aragón (EOTA)*. Disponible a <https://www.aragon.es/-/estrategia-de-ordenacion-territorial-de-aragon>.
- Esparcia, J.; Escribano, J.; Serrano, J. J. (2015). «From development to power relations and territorial governance: Increasing the leadership role of LEADER Local Action Groups in Spain». *Journal of Rural Studies*, 42, 29-42. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2015.09.005.
- ESPON (2017). *Territorial Cooperation for the Future of Europe. EPSO contribution to the debate on Cohesion Policy post-2020*. Disponible a <https://cor.europa.eu/en/engage/Documents/Mooc/Mooc%202018/ESPON-Territorial-Review.pdf>.
- European Commission (2015). *EU Rural Networks Strategic Framework and governance bodies. Networking for sustainable rural development and innovation for agricultural productivity and sustainability*. Disponible a https://enrd.ec.europa.eu/sites/default/files/2015_0215_eurn_strategic_framework_governance_bodies_vfebruary.pdf.
- European Evaluation Helpdesk for Rural Development (2015). *Working Paper. Common Evaluation Questions for Rural Development Programmes 2014-2020*. Disponible a <https://>

enrd.ec.europa.eu/evaluation/publications/working-document-common-evaluation-questions-rural-development-programmes_en.

- Federación Española de Municipios y Provincias (2017). *Documento de Acción. Comisión de Despoblación. Listado de medidas para luchar contra la despoblación en España*. Disponible a http://www.femp.es/sites/default/files/multimedia/documento_de_accion_comision_de_despoblacion_9-05-17.pdf.
- Ginés Sánchez, X.; Querol Vicente, V. A. (2019). «Construcción social de lo rural y Nueva Ruralidad. Una aproximación al marco de interpretación de lo rural de agentes políticos y sociales». *Economía Agraria y Recursos Naturales*, 19 (1), 37-57. DOI: <https://doi.org/10.7201/earn.2019.01.03>.
- Godoy, T.; Montañés, V.; Monteros, S.; Montoya, A. (2020). *Boletín sobre vulnerabilidad social en España. La vulnerabilidad social en el contexto de la España despoblada*. Cruz Roja Española. Disponible a <https://www2.cruzroja.es/web/cruzroja/-/n-21-la-espana-despoblada>.
- Herce, J. A. (coord.) (2019). *Una fiscalidad diferenciada para el progreso de los territorios despoblados en España. Justificación, valoración e impacto socioeconómico*. Southern Sparsely Populated Areas (SSPA).
- Instituto Nacional de Estadística (INE) (2021a). *Estadística del padrón continuo*. Disponible a https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736177012&menu=ultiDatos&idp=1254734710990.
- Instituto Nacional de Estadística (INE) (2021b). *Cifras de población*. Disponible a https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176951&menu=resultados&idp=1254735572981.
- Instituto Nacional de Estadística (INE) (2021c). *Indicadores de Estructura de la Población*. Disponible a https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736177003&menu=resultados&idp=1254735573002#!-tabs-1254736195553.
- Karkagi Kováts, A.; Katona Kovács, J. (2012). «Factors of population decline in rural areas and answers given in EU member states' strategies». *Studies in Agricultura Economics*, 114, 49-56. DOI: 10.22004/ag.econ.122451
- Kelly, P.; Lobao, L. (2019). «The Social Bases of Rural-Urban Political Divides: Social, Status, Work and Sociocultural Beliefs». *Rural Sociology*, 84 (4), 669-705.
- Llamazares, J. (2019). *La lluvia amarilla*. Barcelona: Seix Barral.
- Margaras, V. (2016). *Zonas escasamente pobladas y regiones de baja densidad de población. ERPS. Servicio de Estudios del Parlamento Europeo*. Disponible a https://www.europarl.europa.eu/thinktank/es/document.html?reference=EPRS_BRI%282016%29586632.
- Marques, T. S.; Saraiva, M.; Santinha, G.; Guerra, P. (2018). «Re-Thinking Territorial Cohesion in the European Planning Context». *International Journal of Urban and Regional Research*, 42 (4), 547-572. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12608>
- Martínez Arroyo, F.; Sacristán López, H.; Yagüe Blanco, J. L. (2015). «Are local action groups, under LEADER approach, a good way to support resilience in rural áre-

- as?». *AGER. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*, 18, 39-63. DOI: 10.4422/ager.2015.06
- Merino, F.; Prats, M. A. (2020). «Why do some areas depopulate? The role of economic factors and local governments». *Cities*, 97, 1-13. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.102506>
- Ministerio de Política Territorial y Función Pública (2019). *Estrategia nacional frente al reto demográfico. Directrices generales*. Disponible a https://www.mptfp.gob.es/dam/es/portal/reto_demografico/Estrategia_Nacional/directrices_generales_estrategia.pdf.
- Ministerio para la Transición Ecológica y el Reto Demográfico (2021). *Plan de recuperación. 130 medidas frente al reto demográfico*. Disponible a https://www.miteco.gob.es/ca/plan_recuperacion_130_medidas_tcm34-528327.pdf.
- Moyano Pesquera, P. B. (2017). «La implicación de los agentes sociales y económicos en el desarrollo rural: una necesidad insatisfecha». *Economía Agraria y Recursos Naturales*, 17 (2), 55-79. DOI: <https://doi.org/10.7201/earn.2017.02.03>
- Morales, G. (2017). «Despoblación rural en España, ¿problema u oportunidad?». *Revista Democracia y Gobierno Local*, 39, 389-416.
- Müller, O.; Sutter, O.; Wohlgemuth, S. (2020). «Learning to LEADER. Ritualised Performances of ‘Participation’ in Local Arenas of Participatory Rural Governance». *Sociologia Ruralis*, 60 (1), 222-242. DOI: <https://doi.org/10.1111/soru.12287>
- Murciano, M. J.; Pontones, D. (coord. i ed.) (2018). *Analyzing rural areas in a positive way*. Red Española de Desarrollo Rural (REDR). Disponible a http://www.redr.es/recursos/doc/2019/abril_2019/954972518_542019115112.pdf.
- OCDE (2020). *Bienestar rural: Geografía de oportunidades. Aspectos destacados de la política*. Disponible a <https://www.oecd.org/regional/rural-development/PH-Rural-Well-being-ES.pdf>.
- Oficina Nacional de Prospectiva y Estrategia. Gobierno de España (coord.) (2021). *España 2050. Fundamentos y propuestas para una Estrategia Nacional a Largo Plazo*. Presidencia del Gobierno. Gobierno de España. Disponible a https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/Documents/2021/200521-Estrategia_Espana_2050.pdf.
- Pasca, A.; Rouby, A. (2012). *Strategies to increase the attractiveness of mountain areas: how to approach depopulation in an integrated manner?* Euromontana.
- Pinilla, V.; Sáez, L. A. (2017). *La despoblación rural en España: génesis de un problema y políticas innovadoras*. SSPA. Disponible a <http://sspa-network.eu/wp-content/uploads/Informe-CEDDAR-def-logo.pdf>.
- Recaño, J. A. (2020). «La despoblación que no cesa. Demografía: cambios en el modelo productivo». *Economistas sin Fronteras, Dossiers EsF*, 36, 39-44.
- Rodríguez-Pose, A. (2017). «The revenge of the places that don't matter (and what to do about it)». *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11, 189-209. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx024>

- Sánchez, M. (2019). *Tierra de mujeres. Una mirada íntima y familiar al mundo rural*. Barcelona: Seix Barral.
- Sánchez-Mesa Martínez, L. (2019). «Planning territorial policies against inner areas depopulation in Spain: keys for a sustainable management of cultural and environmental resources». *Il Capitale Culturale*, 19, 53-81. DOI: 10.13138/2039-2362/1980
- SSPA. Áreas Escasamente Pobladas del Sur de Europa (2018). *Combatir con éxito la despoblación mediante un nuevo de desarrollo territorial. La experiencia de Highlands and Islands Enterprise*. Disponible a <http://sspa-network.eu/wp-content/uploads/HIE-SSPA-Informe-completo.pdf>.
- Walliser, A.; Sorando, D. (2019). *Las ciudades en España y el impacto de la Globalización sobre los sistemas urbanos*. A: A. Blanco; A. Chueca; J. A. López-Ruiz i S. Mora (editors i coordinadors). *Informe España 2019. Una interpretación de su realidad social* (pàg. 229-272). Madrid: Universidad Pontificia Comillas.

Espai i població: passat, present i futur dels petits pobles de Lleida

Jordi Domingo
Joan Ganau
Universitat de Lleida

Introducció

A mitjan segle XIX es va iniciar un procés de transformació econòmica que, lentament a l'inici i de manera més accelerada durant la segona meitat del segle XX, va alterar molt significativament la distribució de la població a l'Estat espanyol. La Catalunya de la transformació industrial en va ser la causa, però va ser la Catalunya rural i la de muntanya les que en van patir les conseqüències. La indústria, que necessitava una economia urbana en expansió, transformava el territori instal·lant fàbriques a la vora dels rius i aprofitant els recursos ambientals per generar una electricitat que es va convertir en motor de transformació social. Des de feia temps, una nova manera de fer creava els fonaments d'una societat urbana i anava establint les bases que buidarien una part del territori que bàsicament aportava els recursos i primaris i la mà d'obra a la nova economia.¹ Semblava que calia escollir entre un món que es transformava i un altre que moria lentament.

D'una banda, la ciutat, espai de transformació i modernitat, es presentava com a oportunitat; de l'altra, el món rural anava perdent força amb una economia tradicional que tot just li permetia sobreviure. La connexió humana entre ambdós mons va ser l'emigració, que va suposar un degoteig constant cap a la ciutat i cap a aquelles parts del territori que entraven en la nova modernitat. Mentre, pobles sencers van anar desapareixent i molt territori va quedar gairebé abandonat per una societat que buscava altres recursos per poder sobreviure.

Més tard, cap a la dècada dels setanta del segle XX, la fallera de la industrialització va anar deixant pas a una economia de serveis i es va tornar a posar la mirada sobre

1. Ferrer, L. (1995): "Estructures agràries catalanes: observacions sobre la seva diversitat en el segle XVIII". A: Vicedo, E. *El món rural català a l'època de la Revolució Industrial*. Lleida: Ed. Universitat de Lleida. Pàgs. 13-52.

un ampli territori que havia sobreviscut, més o menys malmès, a la llarga etapa anterior. Però el que hi quedava s'adaptava malament a les necessitats de la nova societat urbana. Es va haver d'invertir per readaptar el territori i la seva població. La creació d'infraestructures i una certa especialització de la mà d'obra va servir per mantenir determinats punts del territori, per frenar l'emigració, per atreure visitants d'un territori convertit, sovint, en una mena de parc temàtic on la nova societat del lleure busca els elements d'una autenticitat perduda. En altres llocs, però, sembla que encara avui les noves oportunitats continuen passant de llarg.

A les comarques lleidatanes, des del pla fins a la muntanya, hi podem trobar molts exemples d'aquests tipus d'espais que van quedar al marge de la transformació econòmica i urbana. Les àrees on la modernitat econòmica del segle XIX va desenvolupar noves oportunitats, com la terra regada pel canal d'Urgell o l'àrea de la ciutat de Lleida i la seva plana, a partir d'una producció agrícola moderna orientada al mercat, van actuar com a pols d'atracció per a la població d'aquelles àrees que es mantenien en paràmetres econòmics més tradicionals.

El cas de la vall Fosca pot il·lustrar un exemple on la modernitat va aportar innovació, però no va consolidar una economia per mantenir el territori i la seva població. Hi ha moltes altres localitats que han quedat pràcticament abandonades, apartades dels processos econòmics que han creat noves oportunitats en indrets del Pirineu a partir de la utilització dels recursos paisatgístics per un turisme que s'intenta —però rarament s'aconsegueix— que no sigui només de temporada. Les comarques pirinenques del nord de la demarcació lleidatana, o si es vol, de l'Alt Pirineu i Aran (APiA), es localitzen als Pirineus centrals i han viscut uns processos de despoblació semblants, encara que de vegades amb resultats diferents.

Explicar l'evolució demogràfica i les oportunitats en la transformació territorial no és un propòsit senzill. Encaixar els elements que poden permetre una explicació plausible en fa necessària una tria de factors que, al mateix temps, haurien de ser útils per encarar un futur proper. A les pàgines que segueixen es presentarà una evolució general de la població de les comarques lleidatanes i s'observarà amb més detalls els municipis que tenen menys de cinc-cents habitants i que conformen uns espais que, de moment, han sobreviscut als processos de transformació social i econòmica que ha generat una cultura territorial diferent.

2. Els símptomes: la població i el territori

Les dinàmiques culturals, socials i econòmiques d'un territori i de la població que hi viu acostumen a estar relacionades amb les tendències que mostren les unitats administratives més grans en què estan inserides. L'evolució en el comportament demo-

gràfic sovint s'escapa als elements més específics d'un territori per rebre les influències d'un conjunt social que en dibuixa unes línies generals que conformen els trets culturals d'una societat o d'un país. Els territoris emmarcats dins de la província de Lleida no s'escapen de les influències que es reben de la resta de la societat catalana ni de l'espanyola. Cal tenir en compte que com més petit és el territori i el nombre d'habitants estudiats, més destaquen els fenòmens locals i es poden desdibuixar les línies generals de la realitat política immediatament superior. D'aquesta manera, tal com mostra el quadre 1, quan es comparen les dades de població de cada àmbit polític i administratiu, s'hi poden observar semblances i diferències.

Així, mentre que a l'Estat espanyol els municipis amb menys de 500 habitants empadronats representen quasi la meitat del total, al conjunt de Catalunya superen lleugerament la tercera part. A la província de Lleida, però, superen la meitat del total.

QUADRE 1. DISTRIBUCIÓ DELS MUNICIPIS I HABITANTS SEGONS LA MIDA (%)

	Espanya		Catalunya		Lleida	
Mida	% municipis	% hab.	% municipis	% hab.	% municipis	% hab.
-500 hab.	49,2	1,5	35,4	1,1	53,2	6,6
De 500 a 999	12,3	1,5	15,8	1,4	19,0	7,6
De 1.000 a 1.999	10,7	2,6	11,3	1,9	11,3	8,3
De 2.000 a 4.999	11,7	6,4	15,1	5,7	9,5	13,8
De 5.000 a 9.999	6,7	8,1	9,3	8,1	4,8	17,5
+ de 10.000	9,3	79,9	13,0	81,8	2,2	46,1
Total (nre. abs.)	8.131	47.450.795	948	7.780.479	231	438.517

Font: INE. Dades de l'1 gener de 2020. Elaboració pròpia.

Aquesta dada es complementa amb la del percentatge d'habitants que hi resideixen. Mentre que en el conjunt de l'Estat espanyol arriba a l'1,5% del total de la població i a Catalunya es manté lleugerament per sobre de l'1%, a Lleida aquesta categoria de municipis reuneix el 6,6% del total de la població provincial. Malgrat que és un percentatge poc significatiu sobre el total, és un indicador d'una vida rural que manté la seva presència, mentre que en molts altres indrets ha anat desapareixent engolida per un món cada vegada més urbanitzat.

De fet, si es té en compte que a l'Estat espanyol la consideració estadística de ciutat s'aplica a partir dels 10.000 habitants, a la província de Lleida el pes dels municipis rurals arribaria al 97,8% del total, amb només 5 que superen aquesta xifra i 3 més (Solsona, Cervera i Alcarràs) que s'hi atansen, i que superen amb escreix els nou mil

habitants. De la mateixa manera, mentre que la major part del conjunt de l'Estat espanyol (79,9%) i de Catalunya (81,1%) resideix en municipis de més de 10.000 habitants, a la província de Lleida aquest percentatge baixa fins al 46,1% malgrat el pes demogràfic de la capital, que concentra el 32% del total de la població.

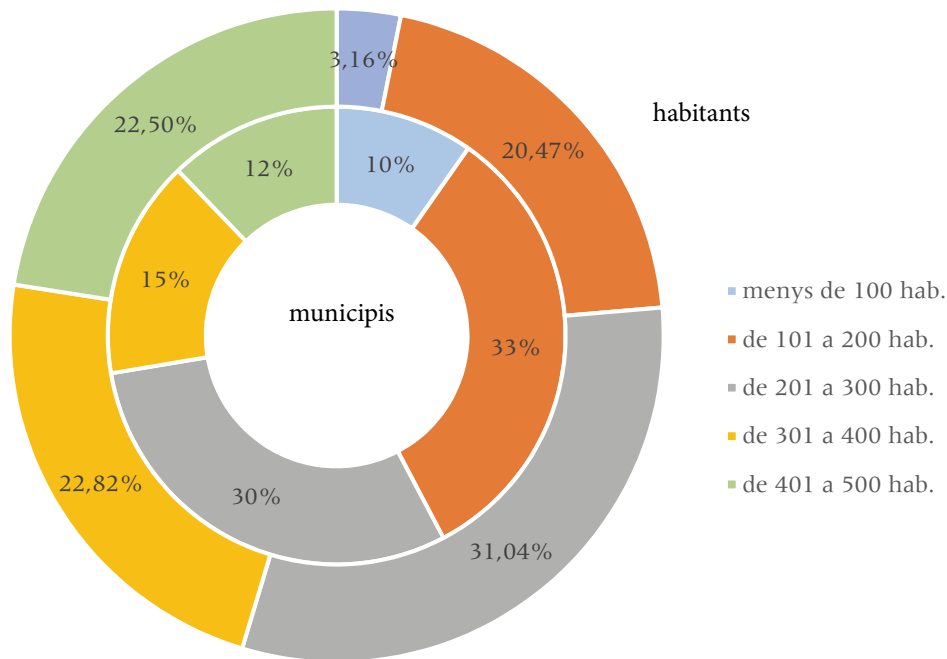
La distribució de la població al territori té una relació molt estreta amb les possibilitats de poder mantenir una vida digna, on la feina i els esforços es puguin veure compensats pels rendiments obtinguts. Seguint aquesta lògica, es pot interpretar que la presència —el manteniment— dels pobles petits de les comarques lleidatanes és el resultat d'un equilibri precari entre la modernitat que ofereixen els entorns urbans i la introducció de noves tecnologies i nous mètodes per augmentar els rendiments agraris i del sector primari en general. La idea, que es pot aplicar des d'una observació senzilla, és que la poca gent que hi ha té els recursos per poder desenvolupar una vida adaptada a la modernitat dels seus veïns urbans i suficient per mantenir vives unes localitats que sense la introducció d'innovacions no serien viables.

L'evolució de les formes de viure i la introducció de paràmetres quotidians (des de la tecnologia fins a valorar aspectes relacionats amb un concepte mai aclarit del tot, com ara el de la “qualitat de vida”), que fa poques dècades enrere eren impensables, ha anat modificant la relació entre allò que és profundament rural i el que és completament urbà.

Des de finals dels anys seixanta del segle XX, amb intensitats diferents, mentre molts pobles anaven perdent població, hi ha hagut una idea més o menys romàntica que ha mantingut viva una part d'aquests pobles. Aquesta idea, de la qual s'ha tornat a parlar a partir de la Covid-19, es fonamenta en una capacitat tecnològica que, per desgràcia, encara no arriba a tants llocs com es voldria. I una mostra fefaent és que entre els anys 2003 i 2020, a Catalunya, la població va créixer un 16%, però la dels pobles petits va disminuir en una proporció semblant. En el mateix període, hi ha setze municipis menys en el còmput d'aquesta categoria. En el cas de la província de Lleida, hi ha una disminució de 1.634 habitants en aquest grup de municipis.

L'any 2020, els 123 micropobles —localitats amb menys de 500 habitants— de la província de Lleida congregaven poc més de vint-i-nou mil persones i quasi dues terceres parts tenien entre 101 i 300 habitants. La figura 1 mostra el percentatge de localitats amb menys de cinc-cents habitants a la província de Lleida i, també, el percentatge d'habitants dins de cada subcategoria. La distribució de grups per cada centenar d'habitants pot ser un indicador que pot ajudar a observar quins són més a prop del límit de sortir d'aquesta categoria de “micropoble” i quins se situen més al límit de la desaparició.

FIGURA 1. MICROPOBLES DE LA PROVÍNCIA DE LLEIDA

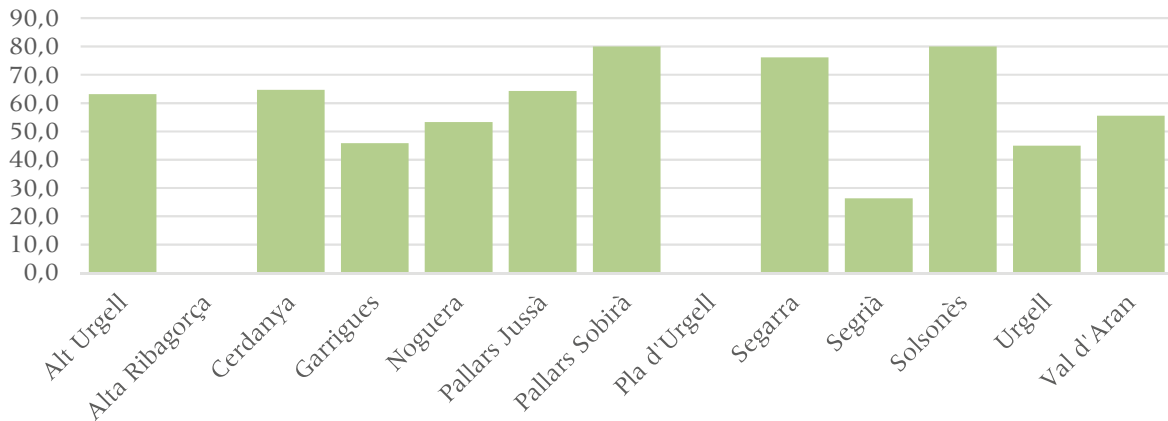
Font: INE. Dades de l'1 de gener de 2020. Elaboració pròpia.

Aquesta relació entre els subtipus de municipis canvia, però, quan es fa referència al nombre d'habitants que apleguen. Si bé quasi un terç dels habitants dels municipis petits viuen en localitats d'entre 201 i 300 habitants, hi ha una similitud entre les categories de 101 a 200, de 301 a 400 i de 401 a 500 habitants. Aquestes xifres poden ser un indicador de la persistència d'una vida rural que subsisteix mentre la ciutat per excel·lència de la província, Lleida, continua un procés d'expansió demogràfica acompanyada, a molta distància, de les quatre ciutats petites d'entre deu i vint mil habitants.

L'estructura distributiva de la població per municipis mostra que, a més del pes que representa la capital, a la qual s'afegeixen els nuclis de Tàrraga, Balaguer, Mollerussa i la Seu d'Urgell, hi ha una ocupació del territori repartida entre onze localitats més que tenien entre cinc i deu mil habitants l'any 2020. Però que hi hagi un conjunt de petites ciutats i viles repartides pel territori no impedeix que es pugui parlar de desigualtat territorial.

De fet, hi ha micropobles a totes les comarques de la província, amb l'excepció de l'Alta Ribagorça i el Pla d'Urgell (no per casualitat, totes dues creades el 1987, mentre que la resta ho van ser per la Generalitat republicana). La distribució comarcal dels pobles de menys de cinc-cents habitants permet pensar que hi ha petits desequilibris territorials que afecten tot el territori quan, segons com es miri, es podria considerar que és una mostra de certa distribució més o menys equilibrada en el repartiment de la població.

FIGURA 2. PERCENTATGE DE MICROPOBLES PER COMARCA (2020)

Font: Idescat. Dades de l'1 de gener de 2020. Elaboració pròpia.

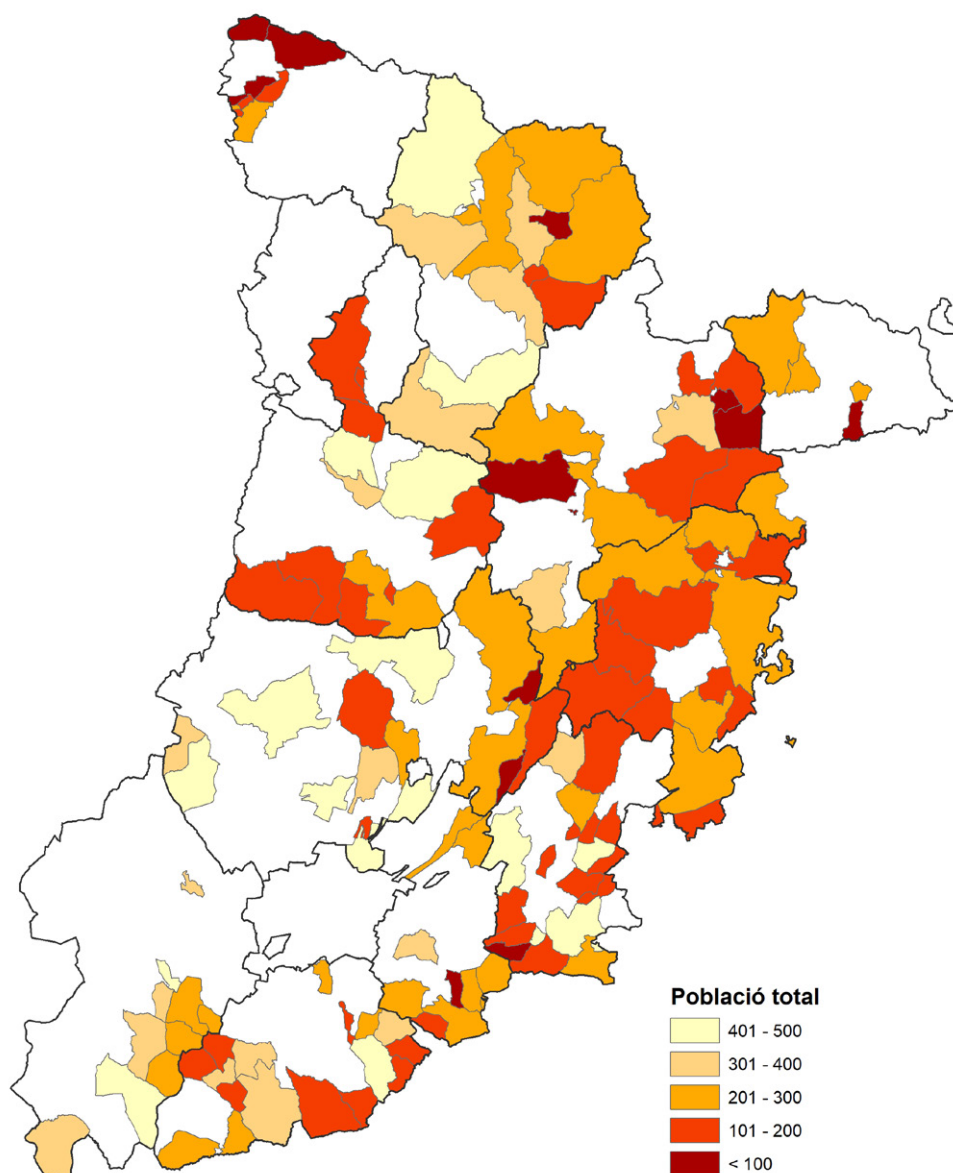
La figura 2 mostra el percentatge de micropobles sobre el total de les localitats de cada comarca lleidatana. Amb excepció de l'Alta Ribagorça i el Pla d'Urgell, hi ha dues comarques on el nombre de municipis amb menys de cinc-cents habitants no arriba al 50% del total. El Segrià amb un 26,3% i l'Urgell amb un 45% són les úniques comarques on els micropobles no representen més de la meitat dels municipis. A l'altre extrem, a les comarques del Solsonès i el Pallars Sobirà, quatre de cada cinc pobles tenen xifres inferiors als cinc-cents habitants. De fet, són les comarques de muntanya les que mostren un percentatge més elevat de micropobles, totes amb percentatges superiors al 60% de les localitats, tot i que la Segarra i les Garrigues també tenen un percentatge de micropobles superior al 70%. Les dues úniques comarques que s'escapen d'aquesta generalització són el Solsonès, amb una tradició molt arrelada de masies i pobles dispersos, i la Val d'Aran, on la substitució d'una economia tradicional de muntanya per l'explotació turística del territori ha generat modificacions en l'estructura tradicional de l'assentament de la població.

El nombre de micropobles en cada comarca no manté cap relació amb el total de la població que hi viu. Les característiques que els defineixen implica que cada municipi d'aquesta categoria representi una part molt petita del conjunt comarcal (Mapa 1). I només en els casos de comarques amb una feble presència urbana, el percentatge de població que viu en aquest tipus de municipi és significativa. La figura 3 mostra el percentatge de la població que viu en micropobles en cada comarca de la província de Lleida l'any 2020.

Destaca el cas del Pallars Sobirà, on la població que viu en aquests tipus de municipis és, amb un 48,1%, lleugerament inferior a la meitat del conjunt de la comarca. De la resta de comarques, cal mencionar el cas de les Garrigues, amb poc més d'una cinquena part de la població vivint als municipis més petits, i els del Solsonès, la Segarra i la

Cerdanya, que superen el 15% de la població que resideix en micropobles. L'evolució del nombre d'habitants d'aquestes 123 localitats mostra que 92 perden població entre el 2003 i el 2020 i només en guanya 31.

MAPA 1. POBLACIÓ DELS MUNICIPIS DE 500 HABITANTS, O MENYS, L'ANY 2020

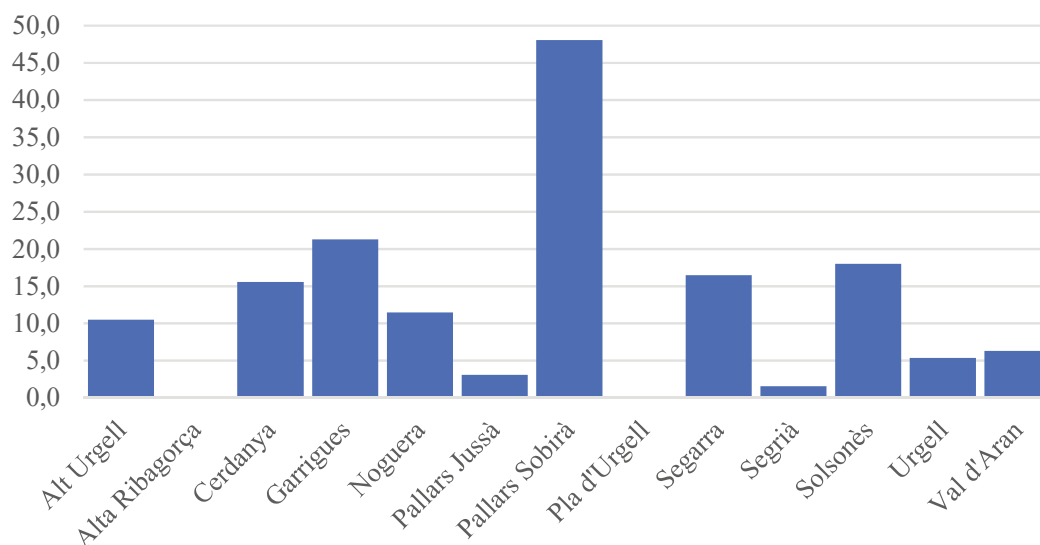

Font: Idescat. Dades de l'1 gener de 2020. Elaboració pròpia.

Les característiques de cada comarca, la manera com ha anat accedint a la transformació econòmica, la relació amb les vies de comunicació més ràpides, la possibilitat de desenvolupar nous potencials econòmics i el pes que ha anat adquirint el municipi que assumeix la capitalitat comarcal són elements que poden explicar, si més no de manera parcial, les diferències que s'observen en aquesta darrera figura. El paper de la capital de la comarca, que ja es va escollir com un centre de mercat a principis dels

anys trenta del segle XX, supera sovint el de centre de serveis d'un àmbit comarcal. La capital acostuma a ser el nucli de promoció de la comarca a l'exterior, la seva cara visible, mentre que altres indrets, de vegades els micropobles, acostumen a presentar-se com un element que crida l'atenció, que es pot presentar com un atractiu turístic complementari que promocioni la comarca, encara que cada localitat en pugui treure poc profit.

FIGURA 3. POBLACIÓ DELS MICROPOBLES (%)

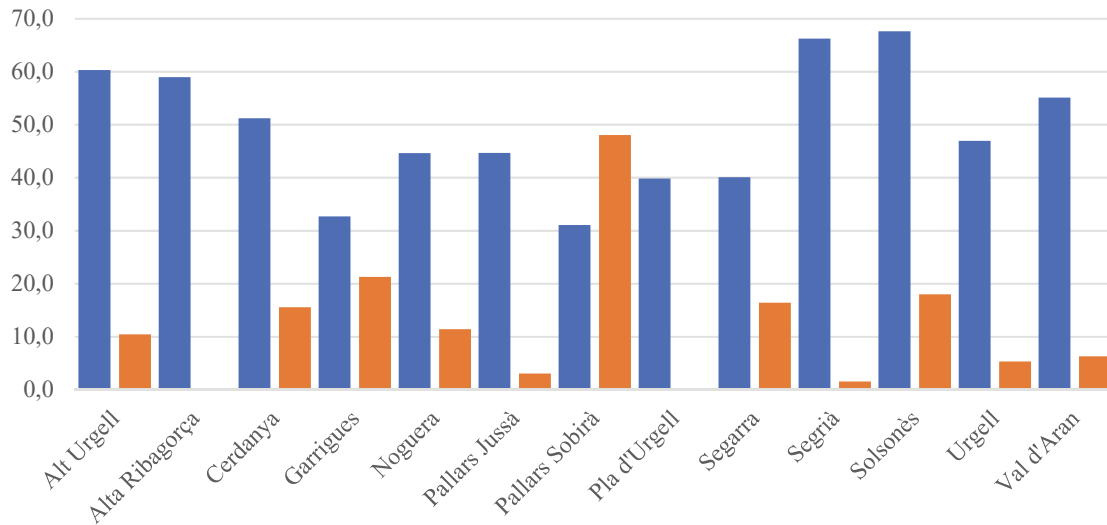

Font: Idescat. Dades de l'1 de gener de 2020. Elaboració pròpia.

La funció de la capital com a centre econòmic i de concentració de serveis ha anat augmentant el seu pes demogràfic dins de cada comarca. La figura 4 compara el percentatge de la població de la capital i del conjunt dels micropobles sobre el total de la comarca respectiva. I és aquí on es pot parlar de macrocefàlia urbana tenint en compte les dimensions comarcals. La Seu d'Urgell (60,3), Lleida (66,3) i Solsona (67,6%) concentren sis de cada deu habitants de la seva comarca. I a l'Alta Ribagorça, la Val d'Aran i la Cerdanya, la capital concentra entre el 50 i el 60% de la població.

Si bé sembla que són les comarques de muntanya les que mostren aquesta tendència a la concentració, cal observar que el fenomen no les afecta a totes. Al Pallars Jussà, la concentració arriba al 44%, mentre que al Pallars Sobirà es queda en el 31,1%, el valor més baix de tota la província. Cal considerar, altra vegada, que hi ha un conjunt de factors que actuen de manera diferent en la dinàmica de cada comarca. Un exemple pot ser el cas de la ciutat de Lleida, que, concentrant el 66,3% de la població del Segrià, lidera una comarca on un de cada quatre municipis es considera un micropoble, malgrat que la suma dels seus habitants només representi l'1,6% de la població comarcal, la més baixa de la província.

FIGURA 4. POBLACIÓ DE LA CAPITAL I DELS MICROPOBLES

Font: Idescat. Dades de l'1 de gener de 2020. Elaboració pròpia.

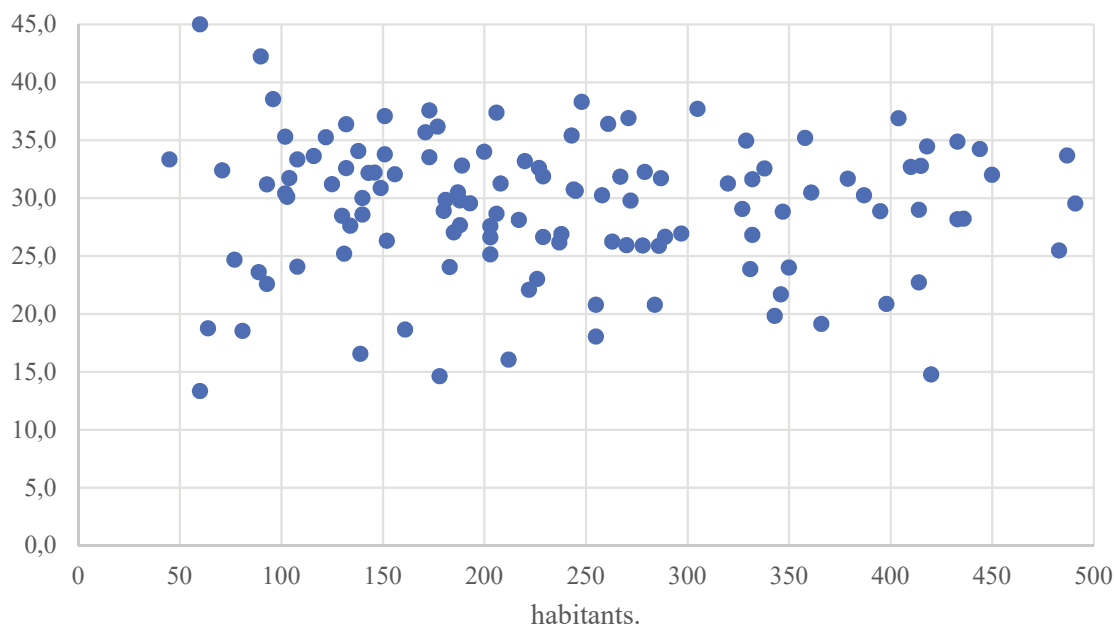
A les comarques de l'Urgell, la Noguera, el Pla d'Urgell i l'Alt Urgell, on la capital té més de deu mil habitants i entra dins de la consideració de "ciutat", la concentració oscil·la des del 60,3% de la Seu d'Urgell fins al 39,9% de Mollerussa, el 44,7% de Balaguer o el 47,0% de Tàrraga. D'aquestes comarques, només la del Pla d'Urgell no té cap municipi dins de la categoria de micropoble, mentre que a les altres tres la població que hi viu oscil·la entre el 5,4% de l'Urgell i l'11,5% de la Noguera. Així doncs, no sembla que es pugui establir un criteri que sigui útil per al conjunt de les comarques, i l'exemple més clar és el del Pallars Sobirà, on la població que concentra la capital tot just supera el 31% del conjunt comarcal, però la que viu en micropobles, amb el 48,1%, arriba quasi a la meitat de la població comarcal.

Les dinàmiques demogràfiques que acompanyen els processos de transformació econòmica i social també afecten el procés d'envelliment de la població. L'anàlisi de les causes d'aquest procés d'envelliment s'escapa a la finalitat d'aquestes pàgines, però les seves conseqüències es fan notar, de manera especial, en molts dels pobles petits de la província. L'emigració dels joves per anar a buscar un futur que no els ofereix el poble, ni de vegades tampoc la comarca, té efectes clars en la renovació generacional d'aquestes localitats.

La figura 5 mostra la relació entre el nombre d'habitants de cada localitat amb el percentatge de població de més de 65 anys. S'hi observa una dispersió generalitzada principalment a partir del 20% de població de més de 65 anys, però amb una certa tendència a mostrar més envelliment de la població alhora que disminueix el nombre d'habitants. Però la concentració que es produeix entre les localitats de cent a tres-cents habitants

amb una població de més de 65 anys que va del 25 al 35% del total no evita les excepcions que presenten les localitats araneses de Bausen i Arres, amb 60 habitants cadascuna i als extrems oposats de les taxes d'envelliment. Mentre que a Bausen el 45% de la població té més de 65 anys, a Arres aquesta proporció tot just arriba el 13,3% (Mapa 2).

FIGURA 5. NOMBRE D'HABITANTS I PERCENTATGE DE PERSONES MÉS GRANS DE 65 ANYS I HABITANTS

Font: INE. Dades de l'1 de gener de 2020. Elaboració pròpia.

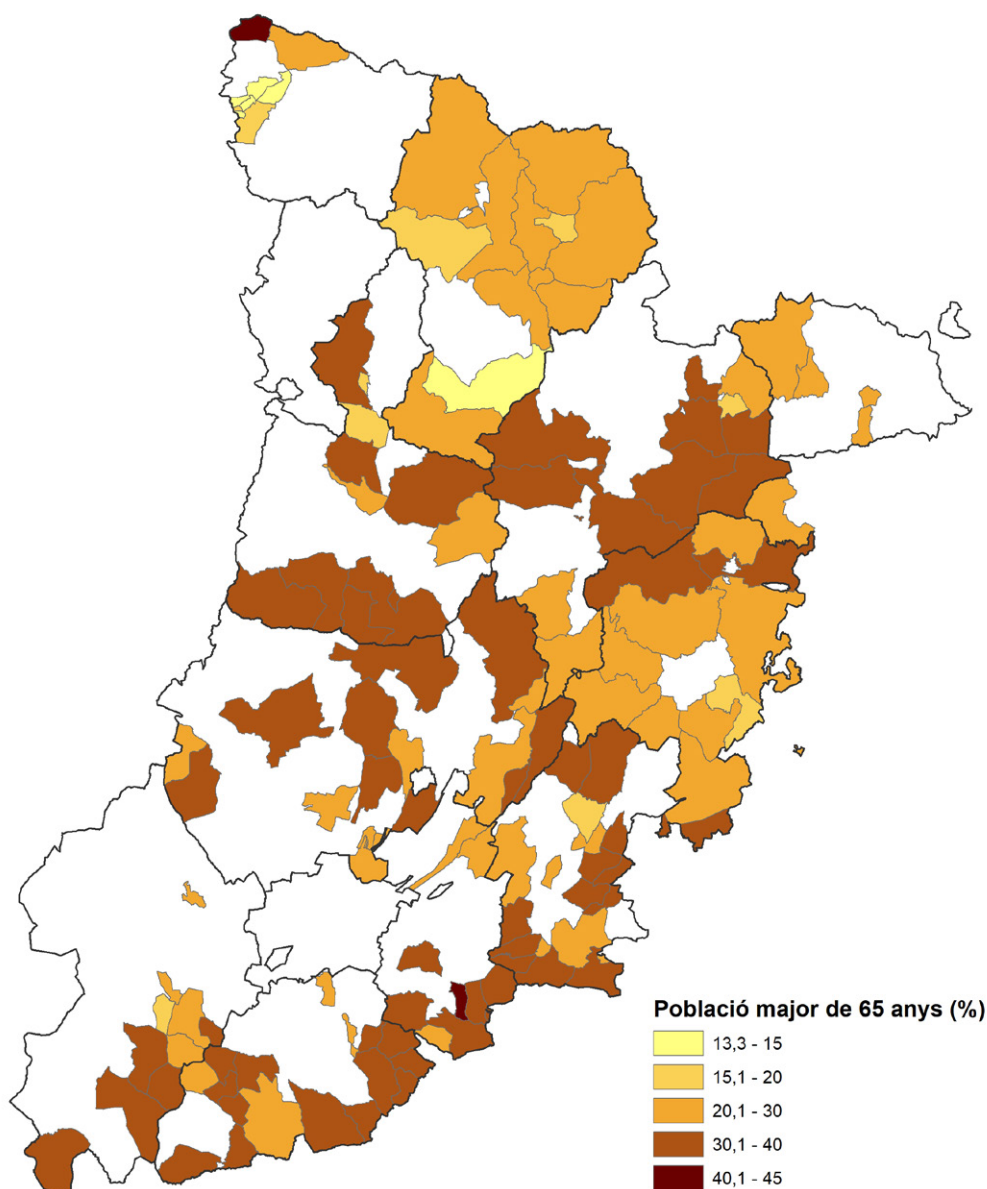
Les dinàmiques de cada localitat, la seva ubicació en relació amb les altres localitats de la comarca i del seu centre econòmic poden ser, entre moltes altres, les causes de les diferències que s'hi poden observar. El fet diferencial pot tenir moltes causes, com, per exemple, que en alguns pobles s'hagi impulsat la creació d'oportunitats laborals, s'hagin activat programes per atreure famílies amb canalla per poder mantenir l'escola oberta o creat iniciatives generalment nascudes des de la mateixa societat local.

Aquest tipus d'iniciatives també es proposen des d'altres instàncies administratives orientades a poder modificar les dinàmiques demogràfiques locals. Una de les propostes més recents és el programa de rehabilitació d'habitatges endegat pel Departament de Territori i Sostenibilitat el febrer de 2021. S'hi van acollir una cinquantena de municipis amb l'objectiu d'acollir persones que tinguin aquests pobles com a primera residència.² Els intents per revertir aquesta situació d'envelliment passen, també, per

2. El mes de març de 2021 els mitjans de comunicació es feien ressò de la proposta presentada per l'Associació de Micropobles de Catalunya amb la col·laboració del Servei d'Ocupació de Catalunya.

afrontar un conjunt de noves propostes que permetin atreure noves activitats econòmiques, que dotin el territori amb aquelles eines que tinguin la capacitat de generar capacitat d'atracció cap a uns processos econòmics que no s'assemblen en pràcticament res als de dècades anteriors. I la inversió econòmica des de l'exterior del territori és fonamental, tal com s'ha demostrat en altres moments de la història.³

MAPA 2. PROPORCIÓ DE POBLACIÓ MAJOR DE 65 ANYS RESIDENT EN MICROPOBLES, 2020

Font: INE. Dades de l'1 gener de 2020. Elaboració pròpia.

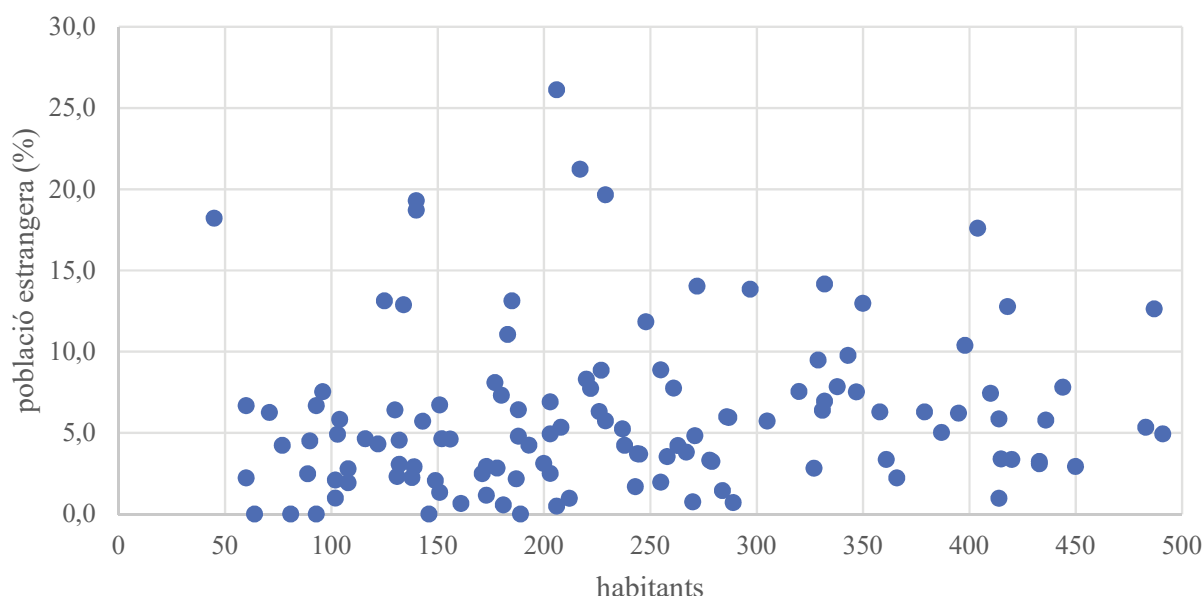
3. Els exemples són nombrosos, des del canal d'Urgell que es va impulsar des de Barcelona a la segona meitat del segle XIX, fins a la transformació generada per les estacions d'esquí, la majoria amb capital forà, a partir dels anys 1970.

En les dues darreres dècades hi ha hagut un fenomen que ha trastocat les inèrcies demogràfiques de Catalunya. La immigració, que ja havia estat un fenomen recurrent durant el segle XX, en va variar la procedència i va començar a arribar de països estrangers. Malgrat que la gran majoria dels nouvinguts s'acaben establint a les ciutats a la recerca d'oportunitats laborals, hi va haver un degoteig que va afectar municipis de tota mida.

La figura 6 mostra l'impacte demogràfic del procés migratori als municipis de menys de cinc-cents habitants. El percentatge de la població estrangera a la província de Lleida era del 18,2% l'any 2020, però només sis municipis superaven aquesta xifra. La concentració en alguns era, doncs, important.

Les persones que emigren, siguin del mateix país o de l'estranger, ho fan per moltes raons, però majoritàriament per millorar la seva qualitat de vida o de la família a la recerca d'un lloc on poder treballar i construir un futur. Si hi ha hagut períodes en què alguns pobles petits han atret nova població de forma destacada, normalment ha estat per una oferta de feina associada a alguna transformació econòmica. Per citar dos exemples del territori lleidatà, parlem de la construcció d'infraestructures hidràuliques o de l'impuls del turisme, que van canviar la dinàmica demogràfica d'alguns pobles. Avui, tal com mostren la figura 6 i el mapa 3, aproximadament la meitat dels municipis té menys del 5% de la població d'origen estranger i només en divuit se supera el 10%.

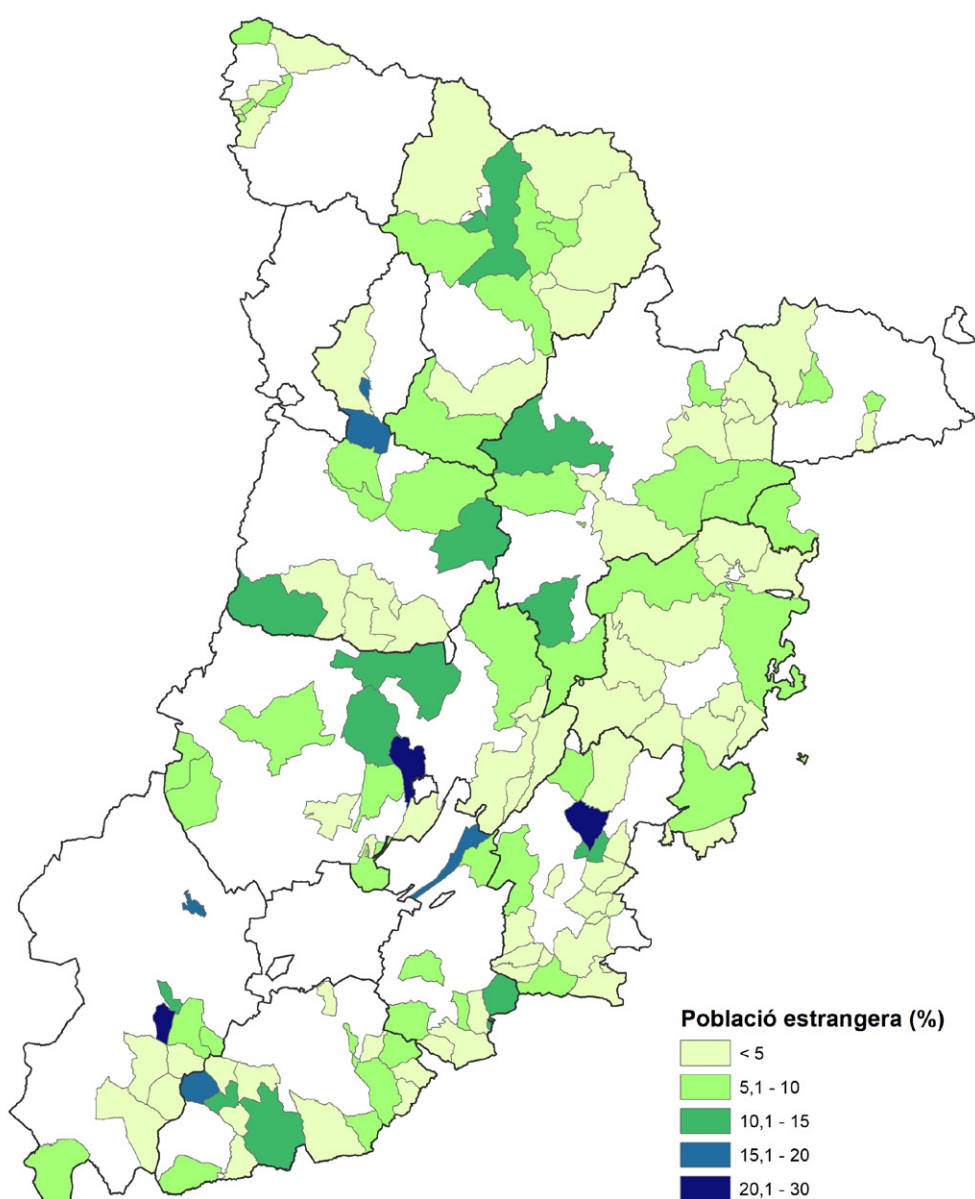
FIGURA 6. RELACIÓ ENTRE POBLACIÓ TOTAL I ESTRANGERA

Font: INE. Dades de l'1 gener de 2020. Elaboració pròpia.

La proximitat a una localitat on hi ha una gran empresa que necessita molta mà d'obra pot explicar algun d'aquests casos, com passa al municipi de Massoteres, que ha rebut població estrangera que treballa al complex agroindustrial de la veïna Guissona. En altres casos, la immigració ha arribat amb el relleu generacional en les feines que els autòctons van deixar per emigrar a altres indrets més urbans. Ara bé, perquè l'arribada de nous veïns sigui suficient per revertir la situació, cal buscar noves solucions que assegurin un desenvolupament econòmic. L'arribada de població immigrant ha estat una frenada en el degoteig de població, però cal veure si serà suficient per poder revertir una situació cada vegada més complicada per l'envelliment progressiu de la població.

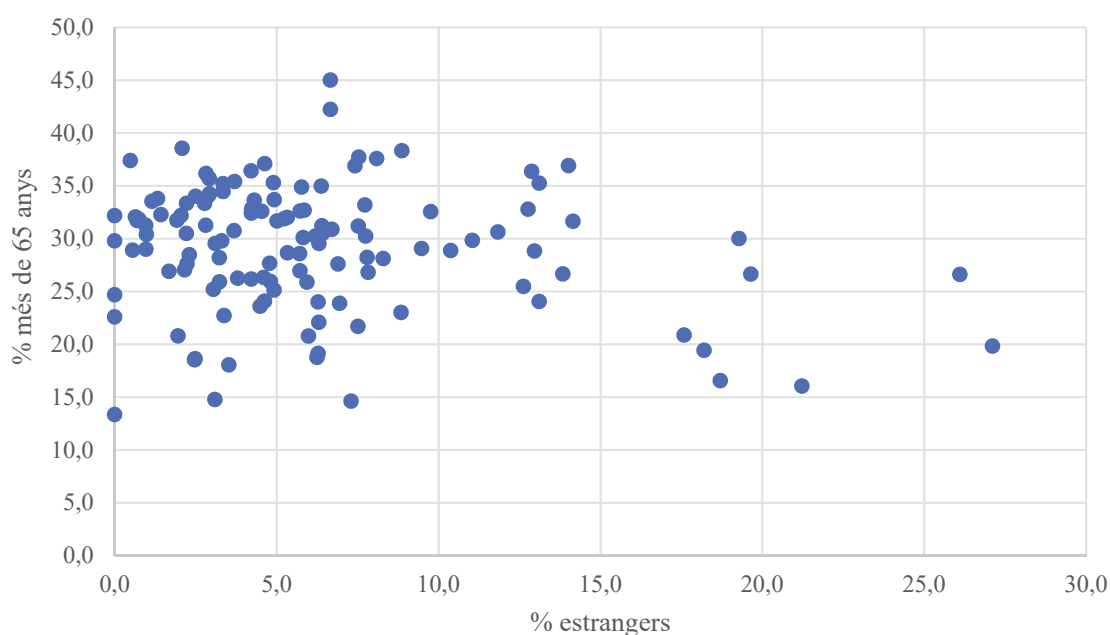
MAPA 3. PROPORCIÓ DE POBLACIÓ ESTRANGERA RESIDENT EN ELS MICROPBLES, ANY 2020

Font: INE. Dades de l'1 gener de 2020. Elaboració pròpia.

Una mica més amunt, la figura 5 mostrava el procés d'envelliment als micropobles i es podia observar que és una realitat que amenaça el seu futur. A la majoria d'aquestes localitats, un de cada tres habitants té més de 65 anys, i aquesta tendència s'ha pogut frenar temporalment per l'arribada de població nova. A la figura 7, es mostra la relació entre els percentatges dels de més de 65 anys i els de població estrangera. Es pot observar com als municipis amb un percentatge més baix de població estrangera hi ha una taxa més elevada d'envelliment, encara que la relació no sempre s'acompleix.

FIGURA 7. RELACIÓ ENTRE MÉS GRANS DE 65 ANYS I IMMIGRACIÓ

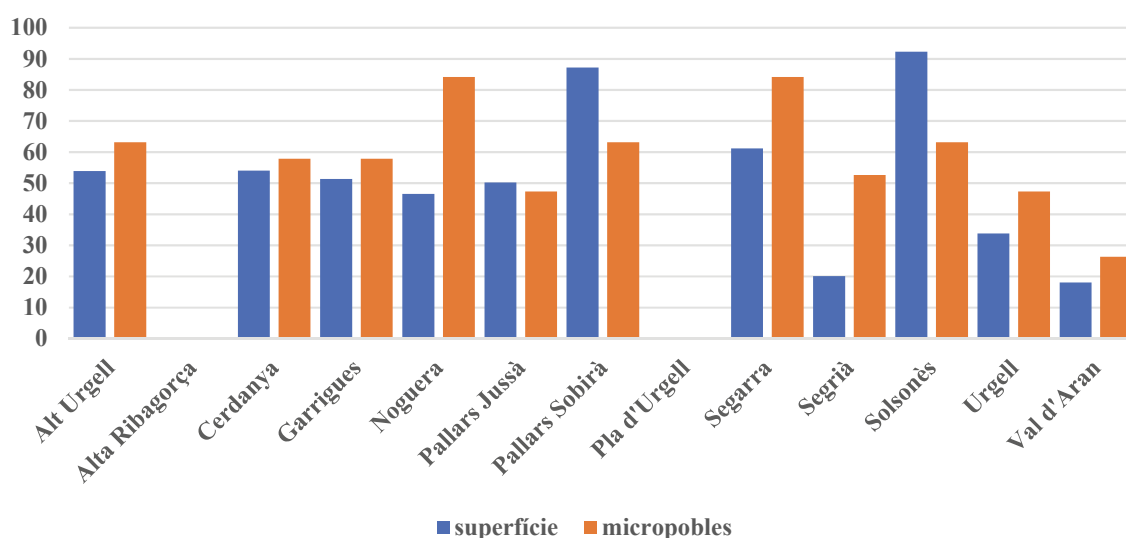
Font: INE. Dades de l'1 de gener de 2020. Elaboració pròpia.

L'arribada de població més jove és fonamental per al manteniment d'infraestructures i determinats serveis. L'escola, element bàsic per crear des de la infantesa una relació emocional amb la localitat, o el consultori mèdic i el servei d'infermeria són, potser, els elements més significatius, però no els únics. Dècades enrere, quan el despoblament d'algunes zones rurals es començava a veure com un problema, es van posar en valor les persones que encara vivien en aquells indrets, que mantenien oberts i nets els camins, tenien un control quotidià sobre pràcticament tot allò que passava al seu terme i eren, així, considerats els jardiniers del territori, els cuidadors d'un patrimoni natural i cultural.

Un element que cal tenir en compte quan es parla dels pobles petits és la responsabilitat en el territori. La gestió d'un territori extens genera una despesa considerable de manteniment, sobretot si recau sobre un petit grup de veïns dels quals un percentatge considerable té més de 65 anys. La figura 8 mostra el percentatge de la superfície

comarcal ocupat pels termes municipals dels micropobles de la província de Lleida. Es pot observar que en set comarques supera la meitat de la superfície comarcal; en una altra, la Noguera, s'hi atansa molt, i a l'Urgell supera la tercera part del territori. Només al Segrià i a la Val d'Aran (per la seva configuració municipal), els micropobles apleguen menys de la quarta part del terme comarcal.

FIGURA 8. NOMBRE DE MICROPOBLES I LA SEVA SUPERFÍCIE DINS LA COMARCA (%)

Font: Idescat. Dades de l'1 de gener de 2020. Elaboració pròpia.

A banda de les dues comarques que no compten amb micropobles entre els seus municipis, a la resta cal considerar la necessitat d'actuar des d'estructures administratives superiors, sobretot per evitar la consolidació i l'agreguament de processos de despoblament. Cal tenir en compte que en comarques com el Solsonès, on el 80% dels municipis reben la consideració de micropobles, aquestes entitats locals gestionen el 92,3% del territori. Unes xifres semblants es poden trobar en comarques com el Pallars Sobirà, l'Alt Urgell, la Cerdanya i el Pallars Jussà. Però aquest no és un fenomen que afecti només les zones de muntanya, perquè en comarques com la Segarra, la Noguera i les Garrigues, per exemple, un percentatge considerable de les seves localitats són considerades micropobles i gestionen entre un 46,5% del territori a la Noguera i un 61,2% a la Segarra.

3. Diagnosi, a manera de conclusió

Els micropobles són com el recordatori d'una realitat rural en una societat cada vegada més urbanitzada i fan de contrapunt persistent d'un passat que no vol desaparèixer enmig d'un present que mostra una tendència a generalitzar i a tractar la societat i el territori des d'un únic punt de vista. El fet d'agrupar-los sota el mateix qualificatiu, amb un tipus de dades que els unifiquen en una categoria, pot acabar amagant que els

pobles petits tenen una realitat molt complexa i que, de vegades, en l'únic que s'assemblen és que no arriben als cinc-cents habitants. En pàgines anteriors, s'han anat exposant alguns dels problemes sorgits de la seva realitat i, a les pàgines següents s'intentarà oferir una síntesi que permeti enfocar una proposta necessàriament genèrica i no adaptada a cada cas.

El primer que cal fer notar és que el món rural —i els pobles petits en són una part important— s'ha transformat el darrer segle i mig. Així, mentre que la societat s'anava urbanitzant i la producció agrícola necessitava menys mà d'obra, aquelles parts del territori que aportaven menys valor a aquesta transformació quedaven marginades. La pèrdua de població era conseqüència del seu paper en un teatre on comptaven ben poc. La urbanització de la societat ha comportat l'assumpció de novetats que anaven arribant, i encara avui dia arriben, als nuclis urbans on hi ha un mercat que les integra en el seu dia a dia. Des de la llum, el telèfon, la millora de camins i carreteres per assumir un trànsit rodat fins a l'arribada d'Internet i de la banda ampla, el reguitzell de novetats que ha vist la societat dels darrers cent setanta anys han arribat més tard allí on hi havia menys habitants per consumir-les o gaudir-ne.

D'altra banda, la generalització de l'educació ha obert tot un conjunt de possibilitats laborals, ha creat noves fronteres i ha facilitat que els joves marxessin del territori on havien nascut per anar a indrets, generalment urbans, on poder aplicar la formació rebuda. El poble tornava a quedar en un segon terme i ha anat perdent la capacitat de substituir les generacions mentre perdia població. Amb menys població, menys serveis públics, menys infraestructures i més dificultats per intentar “modernitzar” uns territoris cada vegada més buits i aïllats.

Una conseqüència de la manca de població i la no modernització de les estructures econòmiques és una pèrdua de poder en la representació política. Els problemes polítics tenen dos vessants: d'una banda, la relació amb les administracions superiors i els interessos externs al territori, i, de l'altra, la capacitat de gestió del propi territori, d'un terme municipal que sovint demana més recursos dels que pot disposar el mateix municipi per les seves dimensions demogràfiques. La capacitat de gestió del seu territori, la possibilitat de defensar-se contra imposicions que es pensen i planifiquen des d'entorns molt allunyats de la seva realitat, és molt petita. En aquest sentit, infraestructures que han transformat el territori, com la construcció d'embassaments, centrals elèctriques, carreteres i, més recentment, la creació de línies d'alta tensió o de parcs eòlics han tingut efectes no sempre positius en unes comunitats que, pel fet de tenir pocs habitants, no representaven cap impediment seriós. Al mateix temps, les dificultats per tenir empleats municipals que exerceixin un control del territori, de les seves necessitats, s'associen a uns dèficits que cada vegada resulten més difícils de re-

vertir. Les dificultats de finançament per a infraestructures locals s'associen als dèficits de les infraestructures que es comentaven més amunt.

Sembla lògic pensar que en municipis amb poca població, i que queden al marge dels processos de modernització, hi pugui haver problemes socials associats. Un dels més importants és l'envelliment de la població, que si bé s'ha alentit en algun municipi, continua sent una dificultat per garantir la supervivència de la localitat i, també, per intentar modernitzar les estructures econòmiques. L'arribada d'immigrants no garanteix la continuïtat d'un projecte, perquè no es tractava de canviar la població que hi vivia per una de nova, sinó de poder oferir una estructura econòmica que permetés assentar-se en un territori i viure d'allò que se'n pot treure. Renovar el parc d'habitatges, assegurar infraestructures suficientment competitives per atreure i fixar col·lectius en territoris que haurien de buscar noves alternatives econòmiques a les existents són actuacions que no poden deixar-se per un futur llunyà. En aquesta línia, la renovació passa per adaptar les normatives urbanes, econòmiques i socials, com les que afecten a la sanitat pública i l'educació, a la realitat dels pobles amb pocs habitants. De ben segur que aplicar en municipis de menys de cinc-cents habitants els criteris que es pensen per a municipis de més de deu mil habitants no afavoreix el manteniment d'aquestes realitats territorials.

Les dinàmiques urbanes afecten els municipis que per la seva ubicació o per les seves característiques es converteixen en centres d'atracció turística. L'ús turístic del territori no garanteix el manteniment d'aquests espais ni un desenvolupament equilibrat. Alguns micropobles es converteixen en destinació turística, en espais de cap de setmana i amb algunes activitats estacionals, com la neu a la muntanya o l'estiu en terres més baixes. Cal tenir en compte, però, que la planificació i el desenvolupament d'activitats no garanteix un canvi de dinàmica pel que fa al despoblament o a la solució dels problemes esmentats més amunt. Transformar els micropobles en espais de turisme pot ser un element útil, però sobretot per a la ciutat. La creació d'activitats urbanes en aquelles parts del territori menys poblat pot ser una solució per a la ciutat i els seus habitants, però no necessàriament arreglen els problemes d'un territori i d'una comunitat rural que no té capacitat per poder-les evitar.

En definitiva, es fa difícil pretendre aportar solucions a un problema que és complex. La coincidència d'una gran quantitat de causes en espais diferents i amb conseqüències que no sempre es poden comparar entre elles fa dubtar que hi pugui haver una única solució per a tothom. Potser cal tractar els micropobles com una realitat que s'emmarca dins d'una problemàtica més àmplia, com un fenomen residual del procés de transformació social inherent a la urbanització del territori i de la societat. És per aquesta raó que es fa necessari realitzar estudis detallats, tant per la diversitat territorial com per les dinàmiques que es produeixen en els diferents àmbits que afecten la societat, des de l'economia fins a la cultura, l'educació o la qualitat de vida, entre d'altres.

El tractament d'una realitat com aquesta passa per tenir en compte elements que s'han aplicat en altres ocasions i davant d'altres problemes. La discriminació positiva d'aquests municipis en temes d'administració pública i territorial, tenint en compte el pes territorial i no només demogràfic, hauria de ser un dels principis d'actuació en àmbits urbanístics, econòmics, socials i culturals. La creació d'una taula de discussió i d'una entitat política que els doni un protagonisme que en aquests moments encara no tenen pot ser un altre element necessari per comptar amb la veu dels afectats tractant el tema dels pobles petits com un element més dels temes que afecten el territori i la societat. La creació de noves infraestructures que permetin una diversificació de les activitats econòmiques i potenciar els elements positius que cada territori pot aportar vida al conjunt d'una societat lleidatana dividida en diferents paisatges socials.

En el futur immediat de la societat lleidatana i catalana, s'hi poden entreveure elements que alteraran els actuals paràmetres culturals. La població actual, i la que es pot preveure en un futur immediat, es compon de tres grans grups que estan obligats a entendre's. Un primer grup és la població autòctona d'aquests pobles, amb una tendència a l'envelliment i un fort arrelament a la tradició cultural. Un segon grup està format per aquells col·lectius que han arribat o arribaran d'entorns llunyans, d'altres cultures, i que s'hi establiran mentre hi hagi feina i possibilitats de prosperar. Però perquè aquest grup arrel·li, cal poder oferir aquell futur que no han tingut aquells que abans en van marxar. I, finalment, un tercer grup de població estarà format per aquelles persones que, des d'un entorn urbà més o menys proper, s'instal·lin en aquests entorns rurals aprofitant els avantatges de les noves tecnologies i la deslocalització d'activitats econòmiques. Perquè aquest tercer grup arrel·li, cal poder disposar de tot un conjunt d'infraestructures ara per ara no disponibles.

Només una acció política coordinada a diferents nivells territorials, l'actuació d'entitats conscients del problema —l'Associació de Micropobles de Catalunya, per exemple— i el compromís d'una societat que entengui el problema en el seu conjunt pot aportar solucions que van més enllà de petites actuacions locals. I cal preguntar-se sobretot si hi ha la voluntat de realitzar els canvis culturals necessaris per encarar un nou escenari. I a l'hora de decidir el decorat, cal decidir entre el paisatge "tradicional", que obeeix a aquelles realitats que no n'han impedit arribar a la situació actual, o establir els límits als canvis necessaris per crear noves situacions de futur.

4. Referències i bibliografia consultada

El tema dels micropobles ha proporcionat molta literatura periodística els darrers temps. Un petit recull gens extensiu es pot trobar a les adreces següents:

<https://www.lrp.cat/reportatges/article/2028883-el-pais-es-buida.html>

Baraut Rosiñol, Laura. El Berguedà silenciós: els seus “micropobles”. *L'Erol: Revista Cultural del Berguedà* [en línia], 2020, núm. 144. Pàgs. 74-75: <https://raco.cat/index.php/Erol/article/view/373377> [consulta: 19/11/2021].

Casademont, Maria Àngels. Dossier - Els micropobles, petits grans municipis. *Revista de Girona* [en línia], 2017, núm. 305. Pàgs. 66-67: <https://raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/329126> [consulta: 19/11/2021].

Des de l'àmbit de la geografia, es poden consultar els documents del Col·legi de Geògrafs de Catalunya:

La situació dels micropobles a Catalunya. Elements a considerar:

https://www.micropobles.cat/images/pdf/micropobles_estudi_Col_Geografs.pdf

Micropobles. Elements per al debat. Col·legi de Geògrafs de Catalunya:

https://www.micropobles.cat/images/pdf/micropobles_estudi_Col_Geografs2.pdf

I també, des de l'àmbit més acadèmic de la geografia:

Aldomà, I., Mòdol J. R. (2020): Nous índex de relleu generacional al món rural. Comunitat CO Rural- Coworking, PECT BCN Smart Rural: <https://www.desenvolupamentrural.cat/projectes/larca/bcn-smart-rural-coworking/nous-index-vd-m.pdf>

Aldomà, I., Mòdol, J. R., Guerrero, M. (2015): *Atles de la nova ruralitat. L'actualitat del món rural. Els anys de la gran crisi a la Catalunya rural, 2008-2015*, Fundació del Món Rural: <http://observatoriopoblacion.aragon.es/wp-content/uploads/2018/11/Atles-de-la-Nova-Ruralitat-2008-2015.pdf>

Aldomà, I. (dir.) (2009): *Atles de la nova ruralitat*. Fundació del Món Rural: http://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/portal_social/index/assoc/fmonru00/01.dir/fmonru0001.pdf

Burgueño, J. (1999): El eterno debate sobre la reforma del mapa municipal. el caso de Cataluña. *Revista de Geografía*, núm. 3. Pàgs. 7-33, 2004: <https://core.ac.uk/download/pdf/70290055.pdf>

Ganau, J. (2020): El poblament pirinenc: dinàmiques i perspectives de futur, *Ibix. Anals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, núm. 20. Pàgs. 13-2.

La web de l'Associació de Micropobles de Catalunya ofereix informació interessant com ara l'Avantprojecte de Llei de l'Estatut dels Micropobles o el llistats del municipis que hi estan associats: <https://www.micropobles.cat/associats/2646/municipis>.

Finalment, des de l'Observatori del Territori de la Generalitat de Catalunya també es pot obtenir informació rellevant sobre els micropobles.

Urbanisme i ruralitat a les Terres de Lleida

Joan Carol

Carles Guerrero

Josep Maria Llop

Arquitectes Urbanistes - Càtedra UNESCO UdL sobre
“Ciutats Intermèdies Urbanització i Desenvolupament”

Urbanisme i ruralitat a Lleida. Introducció

En relació amb els estudis de la Càtedra d'Estudis Socioeconòmics i de Despoblament del Territori Rural de Lleida de la UdL, s'aporta aquest article fruit d'una col·laboració dels arquitectes urbanistes Joan Carol, Carles Guerrero i Josep Maria Llop, així com dels comentaris de persones bàsiques dels petits municipis o micropobles de Lleida, que se citen a l'apartat 6, en què es vol relacionar els elements de l'urbanisme —tant del marc normatiu com del planejament i la gestió— amb els espais rurals d'àmbit local a Lleida, per oferir unes reflexions de l'estat de la qüestió i algunes idees o pistes de com millorar la situació.

Mac normatiu de l'urbanisme i l'espai rural

Concepte bàsic: les regulacions normatives han reduït els sòls rurals a una definició en negatiu, subratllant el fet que no hi ha definicions i estàndards diferents als de les ciutats grans per a l'urbanisme de petits municipis rurals quan la seva realitat és la diversitat de formes i tipus que requereixen d'aquesta diferenciació, especialment com es veurà després en termes de facilitar les autoritzacions de les activitats i dels edificis que poden donar valor a la producció primària per a la transformació dels productes agroalimentaris i d'energia.

Aquesta estandardització de l'ordenació territorial i de l'urbanisme, similar a les ciutats grans, frena el desenvolupament rural i és una de les claus del despoblament rural, la qual cosa dificulta o frustra formes de gestió més àgils i més simplificades, tant del planejament com de la gestió, a més del fet que les normes d'administració local han mantingut limitada o tutelada l'autonomia dels municipis (Llei 1995), atès que tant els plans o les normes com els procediments de llicències d'obres i d'activitat estan condicionants

o determinats per les autoritats superiors enfront les locals, i, finalment, que la regulació dels usos i les construccions del sòl rural és rígida i enfocada amb des d'una mirada urbana que limita les iniciatives de desenvolupament rural i complica la retenció de segments de població, especialment dels més joves, en el territori rural. Aquestes tres dificultats —i un petit espai d'autonomia— són la base perquè el despoblament —juntament amb altres vectors de caràcter sociològic o demogràfic— sia un fet real i bàsic que cal tractar.

És apropiat enfocar les terres de Lleida des de la doble perspectiva del títol, perquè som dins els marc normatius —de l'urbanisme, o més ben dit, de l'ordenació del territori— que cauen des dels nivells superiors estatals fins a les regulacions autonòmiques de la Generalitat de Catalunya, i és també coherent tractar el tema que una gran majoria dels municipis són petits (menys de 1.000 habitants) i situats plenament dins els espais de ruralitat de Lleida.

En relació amb els marcs normatius, hi ha dos criteris. Primer, que en les lleis i normatives de nivell supramunicipals els sòls rurals han perdut gradualment personalitat i definició positiva, des de la primera denominació com a “suelo rústico” de la primera llei urbanística moderna de l'Estat, el 1956, fins al règim amb el nom “suelo no urbanizable”, que és una negació sense elements positius. Aquestes definicions queden recollides a les lleis 1956, de 12 de maig (BOE 135, de 14 de maig de 1956) i 1975, de 2 de maig (BOE 107, de 5 de maig de 1975, sense deixar d'insistir en l'autonomia local limitada, així com a una referència a la Llei de règim local de 1955 (vegeu la nota 1). En aquest sentit, aquestes són les dues regles bàsiques:

a) Construcciones asilades de “vivienda unifamiliar” (1956) o “vivienda familiar” (1975) que NO formin “núcleo de población”, un concepte difícil de precisar, amb uns usos compatibles lligats a l'explotació agrícola ramadera, però on tota la gamma de funcions tipus residencial o turística, o mixta, queden gairebé excloses d'autorització per a un municipi, atès que ha de fer uns tràmits d'expedients condicionats per les resolucions de les comissions territorials d'Urbanisme.

b) Excepcions per a les obres d'infraestructures públiques o d'interès social.

Aquestes pautes de nivell estatal han estat adoptades, i han resultat complicades, per la legislació i la reglamentació a Catalunya (Llei d'Urbanisme de Catalunya - Decret legislatiu 1/2010, de 3 d'agost, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei d'urbanisme- DOGC núm. 5686, de 5.8.2010 i el seu Reglament-DECRET 305/2006, de 18 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei d'urbanisme- DOGC núm. 4682, 24/07/2006).

Decret legislatiu 1/2010, de 3 d'agost, pel qual s'aprova el text refós de la Llei d'urbanisme (DOGC 5686, de 5 d'agost de 2010).

Decret 305/2006, de 18 de juliol, pel qual s'aprova el reglament de la Llei d'urbanisme (DOGC 4682, de 24 de juliol de 2006).

L'urbanisme als micropobles del Prepirineu

Introducció

Les comarques del Prepirineu lleidatà es caracteritzen per ser un territori amb una densitat de població baixa i dispersa en un seguit de masies i petits nuclis habitats distants entre ells que en molts casos no arriben ni als 300 habitants. Aquests nuclis urbans s'han desenvolupat a partir d'antics assentaments compactes murats o carrers lineals tancats, amb creixements d'extramurs aprofitant el traçat de les vies de comunicació que els envolten, i sempre tenint en compte la millor adaptació a l'orografia per minimitzar esforços i costos.

Sant Climenç de Pinell (Solsonès) i Mirambell - Bassella (Alt Urgell).

Aquest nuclis urbans formen part d'uns termes municipals on, en alguns casos, el poblament del que és disseminat supera la població "urbana" i, ateses les dimensions, aquests petits llogarets gairebé són més assimilables a una masia gran que a un assentament urbà pròpiament dit. En altres casos fins i tot no hi trobem cap enclavament urbà, com en el cas de Lladurs i Castellar de la Ribera, al Solsonès, on tota la població està dispersa pel disseminat de masies que conformen el seu territori.

En alguns municipis, aquests llogarets han aconseguit tenir un cert creixement i desenvolupament fora del que seria el nucli, com ara Sant Climenç de Pinell, al Solsonès, o Peramola i Ogern, a l'Alt Urgell, que es va fer seguint criteris de necessitat i disposició al marge de determinacions normatives reguladores.

Peramola (Alt Urgell).

A poc a poc, ja sigui per iniciativa pròpia o tutelats per la Generalitat, tots els municipis compten ja amb un instrument de planejament que en regula el creixement, i el fet de tenir la població repartida entre el sòl urbà i el no urbanitzable els afecta notablement perquè tenen fronts oberts en cada àmbit. D'una banda, disposen d'un sòl urbà amb possibilitats normatives de creixement molt controlat o inexistent i, de l'altra, amb un sòl no urbanitzable avui dia molt normativitzat, amb tot un seguit de masies amb restriccions i pautes importants pel que fa a creixement. Aquestes dues realitats formen part d'un

mateix problema: els creixements en els entorns rurals.

Quan parlem de creixement en aquests àmbits, hem de tenir en compte, per una part, les possibilitats tipus residencial i, per l'altra, les de creació d'altres usos no compatibles amb el residencial, i ambdós aspectes, tant pel que fa a sòl urbà com no urbanitzable.

Pel que fa al creixement residencial en sòl urbà, no hem de pensar en grans borses de sòl, sinó en petites actuacions que permetin disposar en un temps raonable d'un solar que sigui apte per edificar-hi i a un preu just. El somni dels diferents consistoris d'aquests indrets és poder disposar de terrenys aptes per edificar immediatament i a un preu raonable perquè quan algun veí del poble en tingui necessitat en pugui fer ús. No volen ni sentir a parlar d'operacions especulatives de creixements desmesurats que a la llarga només porten a l'expulsió de la població autòctona per no poder assolir els preus alts que comporta l'especulació.

Els alcaldes d'aquestes poblacions es veuen desbordats i sobrepassats quan veïns o parelles joves que es volen emancipar s'han de quedar a viure amb els pares o migrar a poblacions veïnes més grans perquè no troben cap solar disponible al municipi per edificar-hi. Així doncs, veiem que, tot i tenir un planejament que permet el creixement, no hi ha solars en sòl urbà disponibles per edificar, a banda que la nova edificació en el sòl no urbanitzable és molt restringida.

Quant a altres usos, els planejaments urbanístics d'aquestes poblacions petites proposen la possibilitat d'implementar-los en sòl urbà, sempre que puguin coexistir i ser compatibles amb l'ús residencial, i no permeten la creació ni de polígons industrials ni comercials. Pel que fa al sòl no urbanitzable, s'hi permeten els usos amb les condicions que estableixen els articles 47 i 49 TRLLU.

Així doncs, la solució al problema de creixement no és gens fàcil, perquè cal tenir en compte tots els factors i actors que hi ha al voltant de la transformació del sòl, en què alguns tenen a veure amb la idiosincràsia de la població i el lloc i altres amb la legislació, la planificació i la gestió.

La legislació i normativa catalana

L'arribada dels instruments de regulació urbanística i tutela administrativa han afectat, i molt, la dinàmica de creixement dels municipis petits. Els creixements de les poblacions s'han limitat molt en els planejaments, i la manca de sòl disponible per poder construir-hi immediatament és un escull important. Ara la possibilitat d'edificar ja no és un acord entre particulars on es negocia el preu d'un terreny, com passava als anys 50, sinó que cal anar al mercat, on el producte objecte de transmissió ha de complir uns determinats estàndards i no és fresc, sinó que ha hagut de passar per un seguit de processos i transformacions, i, per tant, ha necessitat temps. En poblacions de certa entitat, aquest procés de transformació té una dinàmica de mercat que fa que en tot moment hi hagi terrenys en alguna de les fases de transformació i, per tant, una rotació, que només es veuen paralitzades en èpoques de crisi.

D'altra banda, la regulació urbanística ha adoptat criteris homogeneïtzadors fets d'acord amb dinàmiques de creixement i de dret a l'habitatge que no tenen res a veure amb els entorns de què parlem. Cal entendre que les polítiques del sòl necessàries per a les gran conurbacions urbanes, o amb dinàmiques de creixement desbocat més pròpies de moviments especulatius que de la necessitat d'habitatge, no poden ser les mateixes que en entorns on la problemàtica va totalment en sentit contrari, és a dir, per la manca de mercat. Hem d'entendre que quan diem "manca de mercat" en aquests entorns ens referim al fet que caldria que en tot moment hi hagués com a molt tres o quatre solars disponibles a l'entorn del municipi a disposició amb possibilitat d'edificació immediata.

És innegable la necessitat i la utilitat dels instruments de planejament a l'hora d'ordenar i clarificar el creixement de les poblacions. El que sembla, però, més discutible és que determinats instruments siguin igualment vàlids per organitzar el creixement d'una ciutat molt gran i el d'un petit poble en un entorn rural.

Els criteris i les necessitats que guien ambdós creixements són, en molts casos, gairebé contraposats. Així, mentre que en gras ciutats l'espai verd i la demanda de zones per ubicar-hi equipaments són, en molts casos, determinants, als petis pobles hi ha molt d'entorn natural al voltant i els equipaments que es necessiten són comptats.

El nostre urbanisme es fonamenta sobre la base que la societat permet la transformació de sòl de rústic a urbanitzat, amb un notable benefici per al propietari, però a la

vegada, si n'autoritza aquesta transformació, ha de rebre una contraprestació que es concreta en zones verdes, per a equipaments i altres reversions en aprofitament.

Aquesta funció social de l'urbanisme que permet el reequilibri entre el benefici privat que es genera en la transformació del sòl i la reversió en guany públic que representen els espais verds i els equipaments no és així quan es tracta de transformacions de sòl en entorns rurals, on moltes vegades la lluita no és tant per aconseguir espais públics, sinó per obtenir un mínim de sòl a disposició per poder fer front a demandes puntuals de la població.

Els objectius, les necessitats i les eines que es proposen en les lleis d'urbanisme no encaixen, evidentment, de cap manera amb les problemàtiques i els temps de resposta per al desenvolupament d'aquest assentaments. Termes com *cessions per zones verdes* no tenen gaire sentit pel fet que el que més hi ha al voltant és entorn natural, o quant a la construcció per a habitatge social, atès que en alguns casos el seu preu taxat en aquests indrets ha estat superior al preu a què es venia l'habitatge lliure.

D'altra banda, la necessitat de fer front als estàndards que marca la llei fa que en el procés de planejament es defineixin polígons d'actuació de dimensions apropiades per poder-los obtenir. Ens trobem, doncs, que a més de la cessió de sòl per a aquests estàndards, el promotor ha de fer front a un seguit de despeses d'urbanització abans que el solar surti al mercat, i, per tant, en poblacions en què la necessitat existeix, però és molt petita, difícilment és assumible una inversió d'aquest tipus.

Si bé és cert que la legislació preveu el sistema d'actuació urbanística per expropiació (capítol IV, article 152 a 155 TRLLU) i, per tant, davant la manca d'habitatges l'administració podria fer ús d'aquesta forma de gestió, difícilment, però, cap consistori de les dimensions de què parlem optarà per aquesta via.

La planificació i el territori

Els mètodes de planificació habituals tampoc han contribuït a agilitzar els processos de creixement. En alguns casos, perquè l'estructura de la propietat és molt fragmentada, fruit de petites parcel·les més properes als nuclis destinades a horts o, en cas contrari, perquè els terrenys més adients i prop del nucli són d'un únic propietari que no té cap intenció ni voluntat de desenvolupar. Per tant, en aquests indrets cal interioritzar que a l'hora de planificar l'estructura de la propietat ha d'esser un *input* tan important com ho serien els components de la geografia. L'organització i la planificació habituals a partir de polígons d'actuació urbanística o sectors amb la implicació de diversos propietaris que permetin l'obtenció dels estàndards de sòl públic i ajudin a l'execució i el pagament de les despeses de les infraestructures fa realment difícil el desenvolupa-

ment del planejament. Aquests polígons d'actuació urbanística (art. 118 TRLLU), tot i ser l'àmbit territorial mínim que defineix la legislació per dur a terme la gestió urbanística integrada, encara no són prou àgils per fer front a les demandes moltes vegades puntuals d'aquestes poblacions. Els procediments per a l'obtenció de sòl haurien de poder-se construir sobre la base d'una microcirurgia més fina i petita.

És evident que quan parlem de planificació ho fem de l'estudi dels problemes i l'elaboració de solucions per fer front a les necessitats col·lectives, i, per tant, es podria pensar que hauríem de restar aliens i indiferents a problemàtiques individuals i tirar pel dret. En alguns casos, però, cal estar atents a aquestes problemàtiques individuals, perquè en aquests indrets poden ser importants. Quan parlem d'aquests creixements moderats, cal temptejar l'opinió dels propietaris del terrenys que es voldrien incorporar al planejament i saber si estan disposats a transformar-los i posar-los al mercat o bé no hi tenen cap interès, perquè no servirà de res incorporar al planejament unes propietats que tampoc es transformaran ni es posaran al mercat, i potser és millor explorar àmbits més segurs de capacitat de transformació per tenir sòl disponible. Si bé aquesta actuació no és una garantia absoluta, perquè en alguns casos, una vegada efectuada la requalificació, la propietat es fa enrere, sempre hi ha l'opció de tornar-lo a treure fora de l'àmbit.

Un altre component que cal tenir en compte és la tipologia que moltes vegades presenten aquests creixements i que no s'adequa de cap manera a la realitat de l'indret. Si s'observen els creixements duts a terme de manera gairebé espontània, veiem que són habitatges unifamiliars i, en pocs casos, plurifamiliars, però d'una mateixa família. Plantejar en aquests indrets promocions de caire plurifamiliar és avui dia un error, atès que, per la manera de pensar i les necessitats de la població, els solars edificables per a habitatges unifamiliars aïllats o entre mitgeres és la tipologia adequada.

En aquestes poblacions, on, per la seva superfície, no hi ha un mercat actiu de terrenys, disposar de solars per construir-hi immediatament seria l'opció més fàcil i la que generaria menys despeses inicials al promotor, perquè només se n'hauria de fer càrrec de la urbanització, i seria el futur comprador qui duria a terme l'edificació al seu gust.

La gestió

La gestió és el moment de dur a terme les prescripcions del pla i, per tant, quan sorgeixen els conflictes entre els diferents propietaris i quan realment es veu si el pla tirarà endavant i serà executable. En molts planejaments, es planteja la gestió dels polígons d'actuació pel sistema de reparcel·lació, però escollint-ne la modalitat de compensació

o concertació amb l'esperança que si la iniciativa privada no mou fitxa, serà l'ajuntament qui exercirà d'administració per actuar i tirar endavant el pla.

Aquest plantejament, que semblaria del tot raonable, és difícilment abordable per a una administració local petita on el servei tècnic, que moltes vegades o bé no existeix o es troba compartit amb altres ajuntaments, i la secretaria tenen prou feina amb el dia a dia i difícilment poden fer-se càrrec d'aquesta tasca. Així, d'una banda, en aquest municipis, on tots es coneixen, els consistoris gairebé sempre són reticents a aventurar-se a prendre les rendes d'una gestió que pot portar a enfrontaments entre veïns per temes de sòl i diners, i, de l'altra, la gestió implica temps, és a dir, que la necessitat que avui tenim no és realitzable i les gestions que s'inicien es veuran resoltes en un període llarg de temps que moltes vegades no es té.

La població

Per poder abordar la complexitat del problema en aquests entorns, cal fer un incís sobre la manera d'actuar i entendre el tarannà de la població d'aquestes contrades.

Una primera qüestió, i molt important, que cal tenir en compte és l'arrelament. En general, la gent d'aquests indrets tenen un profund sentiment de pertinença al lloc, tenen molt interioritzat que la terra on s'assenten els ha vingut llegada moltes vegades des de temps immemorials. La figura de l'hereu i la transmissibilitat dels llegats de generació en generació ha propiciat aquest sentiment i la responsabilitat en què es veu immers pel fet que se sent part d'una cadena de transmissió que, si es trenca, seria un fracàs.

Aquest sentiment d'arrelament segueix, tot i que cada vegada menys, en els membres de la família que han rebut petites parts de l'herència i que sovint, per circumstàncies de millora laboral, han abandonat l'indret per buscar noves oportunitats, però hi mantenen encara el lligam a través de la propietat que els queda al lloc.

El valor de la terra

Lligat amb tot l'anterior, trobem el valor que es dona a la terra. Per als propietaris d'aquests indrets, la terra és la terra, i tant se val si és una zona fèrtil de cultiu com un bosc o un paratge erm, perquè la terra perdura i els diners volen, per tant, la possessió és molt important i només se'n solen desprendre quan ja no hi ha altre remei. Així doncs, la terra no és un bé amb el qual mercadejar, sinó un bé lligat al sentiment d'arrelament que forma part del testimoni de la família i que cal traspasar cap al futur.

En aquests entorns, no existeix una pressió d'edificació derivada o imputable a un fet extern a la ruralitat, com ara el turisme, les segones residències o per implantació externa d'alguna activitat que demani creixements accelerats. Quan es donen aquestes circumstàncies el mercat exerceix una pressió tan gran que el comportament ja passa a ser el mateix que en una ciutat, amb augments de preus desorbitats que el que fan és penalitzar novament l'habitant local, que veu com ara novament ja no té la possibilitat de disposar d'un solar per edificar, però no ja perquè en falti, sinó pel preu que té. Així doncs, en aquest assaig, sempre que ens referim a pobles ho farem parlant d'entorns rurals sense aquesta pressió externa.

L'àmbit del sòl urbà

Aquí ens trobem amb els petits assentaments que han perdurat durant anys amb els seus límits gairebé inalterables, en molts casos per la pèrdua de població durant la industrialització de les ciutats i la mecanització del camp dels anys 50-60, que va fer que molta gent es traslladés a ciutats més grans a la recerca de noves oportunitats que el camp ja no els oferia. N'hi ha, però, que van ser capaços de generar oportunitats i en aquests anys de bonança van aprofitar per fer petits creixements gairebé sempre amb el suport d'infraestructures ja existents.

Pel que fa a les regulacions urbanístiques, aquests petits nuclis han passat de l'antiga delimitació de sòl urbà al Pla d'Ordenació Urbanística Municipal, la qual cosa ha suposat un salt enorme quant a la complexitat en la gestió de la transformació del sòl que això comporta.

Tot i que, com no podia ser d'una altra manera, els planejaments elaborats per regular aquests petits nuclis se sustenten gairebé sempre en polígons d'actuació urbanística (art. 118 TRLLU), com a àmbit mínim per dur a terme la gestió urbanística, o en petits plans de millora urbana; amb això no n'hi ha prou per desencallar l'obtenció de sòl per edificar.

Històricament, el seu creixement s'havia fet per agregació i a partir de la necessitat, i, per tant, quan calia fer una nova edificació es buscava un terreny apropiat al costat d'un camí i s'arribava a l'entesa entre particulars. En cap cas hi intervenia l'administració, i així és com s'havia anat creixent.

Cas d'estudi de Peramola

Una població representativa d'aquesta dicotomia és Peramola, amb un àmbit de sòl urbà i una part important de la població dispersa en masies.

Planejament de Peramola.

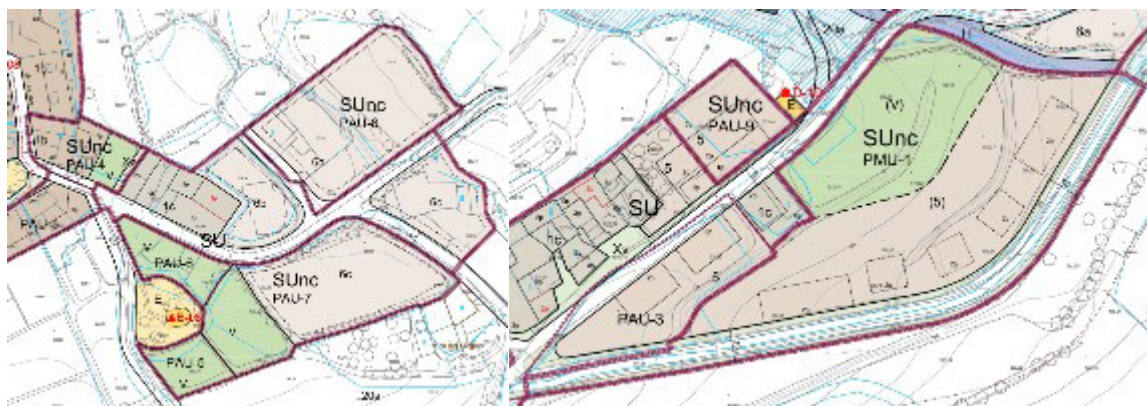
Situada als peus de la serra de l'Aubenç i del roc del Cogul, Peramola té una població de 347 habitants que es concentren en gran part al sòl urbà dels seus dos nuclis: Peramola i Tragó.

L'estructura del nucli de Peramola es pot dividir en dues parts: el *pinjol* del nucli antic (envoltat per un primer recinte murallat) i els barris perimetrals d'edificacions aïllades. La primera la formen carrers estrets i coberts amb les mateixes edificacions que el conformen, i els barris perimetrals són creixements que ressegueixen vies de comunicació i dues urbanitzacions planificades dels anys 70.

L'any 2012 es va aprovar el POUM, que qualificava com a sòl urbà l'entorn de Peramola i de Tragó. El document també incorporava el *Catàleg de masies i cases de pagès*, amb 39 de catalogades i 34 construccions més que s'identificaven com a "altres edificacions".

Tant al sòl urbà de Peramola com al de Tragó, s'hi definien un seguit de sectors i plans de millora urbana encaminats a ordenar el creixement d'ambdós nuclis. Al nord-est del municipi, hi ha una antiga urbanització feta als anys 70 amb un parell de solars on es podria edificar, però que no es venen.

El planejament, molt acurat i detallat, proposa 14 polígons d'actuació urbanística i un pla de millora urbana. Si hi entrem més detalladament, es pot veure la dicotomia a què s'enfronten aquests tipus de municipis i que els té totalment paralyzats.

Polígon d'actuació urbanística 6. Font de la Vila. Pla de millora urbana 1. Ca l'Astré.

D'una banda, veiem el PAU-6 Font de la Vila, un polígon discontinu amb quatre propietaris implicats que té com a objectiu la cessió de sòl de l'espai lliure a l'entorn de

l'èrmita de Sant Miquel Vell per facilitar una bona relació de la façana est del nucli amb aquest element inclòs al *Catàleg de béns protegits*. De l'altra, el PMU-1 Ca l'Astré, amb un únic propietari i amb l'objectiu d'obtenir la cessió de sòl de l'espai lliure a l'entorn de la capella del Roser que faciliti una bona relació de la façana nord del nucli amb aquest element inclòs al *Catàleg de béns protegits*.

Atès que el consistori va rebre diverses queixes pel fet que no hi havia sòl disponible per poder edificar, va decidir prendre la iniciativa de parlar amb els propietaris del PAU-6 i amb el propietari del PM-1 per desencallar la situació. Ha estat impossible.

Així doncs, ens trobem amb un mateix objectiu: l'un amb un únic propietari implicat i l'altre, amb diversos propietaris, i sense opcions de desencallar la situació. Sí, hi ha un planejament molt acurat, amb uns objectius urbanístics molt clars i coherents, però a dia d'avui és molt difícil poder-lo executar.

L'àmbit de sòl no urbanitzable

Una part important de la població d'aquestes terres viu en masies disseminades pel territori, la majoria del segle XVII, tot i que en alguns casos també n'hi ha de molt més antigues. Aquestes construccions, molt ben assentades i adaptades al medi, havien crescut històricament sobre el criteri de la necessitat d'espai i disponibilitat econòmica o de mans per dur a terme les transformacions i, per tant, el creixement era totalment fruit de necessitats o oportunitats, sense restriccions administratives i amb immediatesa. Si calia ampliar la casa o un nou cobert, es buscaven els mitjans i es feia sense control ni necessitat d'obtenir cap autorització, i per la seva part, la situació apartada i lluny de les mirades les feia gairebé invisibles davant l'administració.

La Llei d'urbanisme de Catalunya del 2002 (art. 47 i 49) posa les bases per tractar el sòl no urbanitzable en el futur. Si a això hi sumem la conscienciació ciutadana sobre el medi ambient i l'ecològica —unes situacions que han generat un ampli ventall normatiu— i que l'ús de l'ortofotografia ha esdevingut una eina habitual, aquell territori, el sòl urbanitzable, fins llavors totalment descontrolat, ha passat a ser dels més controlats i amb la necessitat de més tramitacions i autoritzacions per poder-hi actuar (informes sectorials múltiples, estudis d'impacte paisatgístic, avaluacions ambientals...).

Cal tenir present que dins del sòl no urbanitzable hi ha diferents qualificacions, en funció de la qualitat o la degradació, que marquen els plans territorials parcials de cada demarcació, planejament d'àmbit superior als POUM municipals, als quals estan supereditats. Per tant, la implementació de noves construccions serà més o menys permissiva en un tipus o en un altre. Així doncs, hi ha en l'àmbit superior els sòls de protecció

especial (inclou espais PEIN, Xarxa Natura 2000 i altres), per sota els sòls de protecció territorial i, finalment, els sòls de protecció preventiva.

A les nostres contrades, els sòls de protecció especial ocupen el 71% del territori a l'Alt Urgell i el 67% al Solsonès. És evident que el sòl no urbanitzable ja no mostra aquella llibertat que permetia actuar segons les necessitats, sinó que ara hi ha molt més control per part d'una administració que cada dia disposa de més mitjans per operar i, per tant, per sancionar, si no es compleixen els requisits i les determinacions marcats.

Quant als **usos** en sòl no urbanitzable (art. 47 TRLLU), podem reconstruir i rehabilitar masies, cases rurals i altres construccions anteriors a l'entrada en vigor del primer instrument de planejament de cada municipi; rehabilitar construccions rurals en desús per corregir-ne l'impacte ambiental o paisatgístic negatiu; fer activitats o equipaments d'interès públic que s'hagin d'implementar en el medi rural; activitats col·lectives de caràcter esportiu, cultural, d'educació en el lleure i d'esbarjo que es desenvolupin a l'aire lliure, i equipaments i serveis comunitaris no compatibles amb els usos urbans. Pel que fa a les **noves construccions**, es permeten les construccions i les dependències pròpies d'una activitat agrícola, ramadera, d'explotació de recursos naturals o, en general, rústica; les construccions destinades a habitatge familiar o a l'allotjament de persones treballadores temporeres que estiguin directament i justificadament associades a una de les activitats d'explotació permesa; les estacions de subministrament de carburants i de prestació d'altres serveis de la xarxa viària; les construccions i les instal·lacions vinculades a l'execució, el manteniment i el funcionament de les obres públiques, i les construccions destinades a activitats de càmping i a l'aparcament de caravanes o autocaravanes.

La LUC 2002 introdueix un nou actor en el marc del planejament, el *Catàleg de masies i cases rurals susceptibles de reconstrucció o de rehabilitació* (art. 50.2), que ha de servir per determinar quines són susceptibles de rehabilitació o reconstrucció atenent a raons arquitectòniques, històriques o paisatgístiques. A partir d'aquest moment, ja hi ha un document personalitzat de cada masia que identifica, defineix i raona totes les construccions importants, i per què ho són, i en regula els usos, la rehabilitació o la reconstrucció.

L'article 47.3 bis enumera a què es poden destinar les masies, sempre que el planejament municipal o el *Catàleg de masies...* ho permetin. Així, veiem que es poden destinar a habitatge familiar; a establiment hotelier amb exclusió de la modalitat d'hotel-apartament; a establiment de turisme rural; a activitats d'educació en el lleure, artesanals, artístiques o de restauració; a equipaments, i a serveis comunitaris. Aquest aspecte és important, atès que hi ha moltes masies de dimensions importants que avui dia seria

difícil rehabilitar-les com a habitatge familiar pel cost que comportaria. La inclusió d'usos més enllà del residencial pot facilitar-ne la recuperació.

En l'extensa llista d'usos i construccions enumerats pel sòl no urbanitzable, es permet la construcció d'habitatge familiar associat a l'activitat de l'explotació (agrícola o ramadera). El Decret 305/2006, reglament de la Llei d'urbanisme (RLLU), a l'article 50, especifica que cal acreditar-ne la necessitat en relació amb les funcions de vigilància, assistència, gestió o control derivades o exigides per les característiques de l'explotació, i cal que hi estiguin integrades. La realitat fa que l'acreditació que es demana, pel fet que és del tot subjectiva, l'autorització, quedi a criteri de la comissió territorial d'Urbanisme, que és qui n'avalua la idoneïtat (articles 49 a 56 RPLU).

Tot i això, la tramitació dels projectes en sòl no urbanitzable és una tasca feixuga i llarga, perquè prèviament a la presentació del projecte executiu de les obres cal tramitar projectes d'actuacions específiques (art. 48 TRLLU) o plans especials (art. 46 RPLU) que requereixen una àmplia documentació (projecte complet justificatiu de l'actuació, estudi d'impacte paisatgístic...) i informes dels departaments de Cultura, Agricultura i d'Administració Hidràulica; de l'Institut Geològic, i altres de caire sectorial. En tot cas, l'avaluació i aprovació d'aquests projectes queda fora de l'àmbit municipal, i és la corresponent Comissió Territorial d'Urbanisme qui ho ha de fer.

Cal dir, però, que sí que poden ser avaluades i aprovades per l'administració municipal les obres en masies incloses en catàlegs aprovats i la implantació d'obres pròpies d'una activitat agrícola, ramadera o, en general, rústica, i les ampliacions de les existents, si no superen en conjunt els llandars que estableixin el planejament territorial i l'urbanístic, o, si no els estableixen, serien els següents supòsits: 500 m² d'ocupació en planta, 1.000 m² de sostre total o 10 m d'alçària (art. 59 RPLU). A més, si l'activitat que cal desenvolupar es troba en algun dels supòsits que contempla la Llei 21/2013, de 9 de desembre, d'avaluació ambiental, caldrà el corresponent projecte d'avaluació d'impacte ambiental.

D'altra banda, l'article 48 RLLU especifica que entre les activitats agrícoles i ramaderes es contempla "l'emmagatzematge, la conservació, la manipulació, l'envasament i la transformació de productes, així com les destinades a la prestació de serveis, sempre que els esmentats productes i serveis s'hagin originat o tinguin com a destinació, respectivament i exclusivament, una unitat d'explotació agrícola o ramadera o un conjunt d'unitats d'explotació, integrades sota una direcció empresarial comuna i sempre que els terrenys objecte de la construcció formin part de l'esmentada unitat d'explotació o de l'esmentat conjunt". Per tant, es permet l'activitat de transformació sempre que sigui de recursos propis, i si es busca un valor afegit a la producció pròpia (elaboració de formatges, derivats lactis, etc.) i el negoci va bé i hi ha més producció,

però comprant el producte al veí, ja no es podrà elaborar al mateix lloc i caldrà buscar una alternativa en un polígon industrial.

Com es pot veure, els municipis petits d'aquestes terres estan abocats a continuar vivint a costa del sector primari i del dels serveis. Per buscar noves oportunitats, els municipis afectats per l'embassament de Rialb van crear el Consorci Segre-Rialb i van impulsar la tramitació del Pla Director Urbanístic de l'Embassament de Rialb amb l'objectiu de crear sinergies i complicitats que els ajudessin a trobar noves oportunitats compartides de creixement.

Cal destacar que la LUC 2002 i el *Catàleg de masies i cases rurals* han estat eines fonamentals per potenciar la preservació del patrimoni arquitectònic com el de les masies, fomentar i propiciar-ne la rehabilitació i permetre posar-les a disposició de l'activitat turística que ha ajudat a ampliar i diversificar els ingressos de les finques. Per contra, no ha sabut resoldre el problema de l'habitatge als micropobles, encara pendent.

L'urbanisme als micropobles de la plana

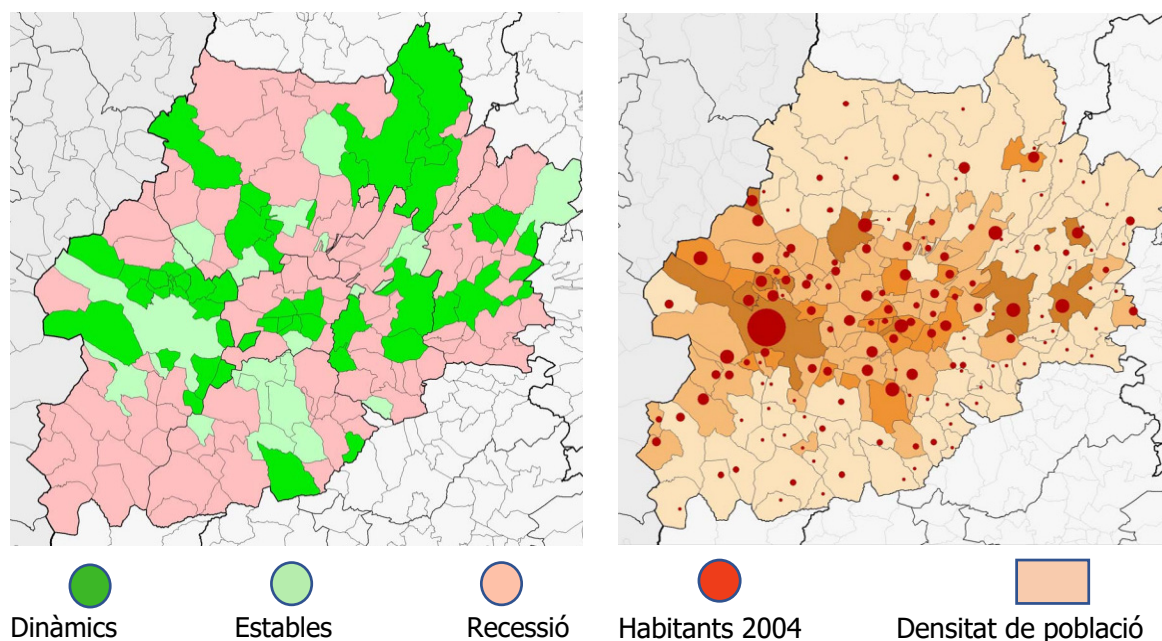
El marc físic dels micropobles a la vegueria de Lleida

De fet, el títol d'aquest punt hauria d'haver fet referència a la plana de Lleida enlloc de la vegueria. Passa, però, que a part de la plana pròpiament dita la demarcació inclou terrenys situats al nord i al sud amb topografies més abruptes que tenen més a veure amb els secans adjacents al Prelitoral al sud i, de manera especial, amb el Prepirineu al nord.

Als imponderables derivats de l'orografia, cal afegir-hi la transformació del territori resultant de la construcció dels diferents recs que, juntament amb la resta del sistema hídric, han permès optimitzar la producció agrícola de la zona, així com la creació i el desenvolupament d'un sector primari i de serveis vinculats consistents.

Aquests condicionants geogràfics tenen conseqüències directes en tot allò que s'exposarà tot seguit, tant pel que fa a la distribució dels assentaments i les activitats, com de les seves formes i característiques, i fins i tot en les tipologies i les tècniques constructives pròpies de cada àmbit.

Així, mentre que als municipis situats a la plana regada les poblacions tenen una certa grandària i tendeixen a créixer, especialment els situats al voltant del corredor de l'antiga N-II, a mesura que ens allunyem cap al nord o cap al sud i ens endinsen en els secans, les dinàmiques econòmiques són més febles, la densitat de població és més baixa i les dimensions dels pobles disminueixen, amb un considerable nombre de micropobles.

Font: Pla Territorial Parcial de Ponent. Memòria. Mapes 5.1. i 3.6.

A la plana, als llocs més productius, i amb l'excepció de Lleida, els termes municipals acostumen a ser més petits; al Pla d'Urgell, el Poal abasta 888 ha, mentre que els que se situen més al nord tenen una extensió més gran, com la Baronia de Rialp, amb 14.270 ha.

En qualsevol cas, es pot afirmar que al llarg de tot aquest territori la major part de la població es localitza en nuclis de grandària variable, distribuïts de manera uniforme pel territori i relativament propers els uns dels altres, mentre que els habitatges aïllats —els masos, les masies, les torres, etc.— tenen un paper residual, tot i que amb algunes excepcions significatives, com l'Horta de Lleida o els municipis més propers als Pallars o el Solsonès.

Les característiques topogràfiques i productives dels terrenys han condicionat al llarg del temps la forma urbana dels nuclis i la manera de relacionar-se amb el seu territori immediat. Podem veure les diferències que hi ha entre l'estructura del Poal, al Pla d'Urgell, ubicat al vell mig dels recs de l'Urgell, on el creixement a partir del nucli històric es basa en una densa xarxa de camins i que té a veure amb l'explotació intensiva de les capacitats agràries del territori, mentre que a Llardecans, als secans del Segrià, la topografia de l'entorn influeix de manera directa en la morfologia de l'assentament.

A les comarques de la Plana regada, la densa xarxa de camins existents, tant els de comunicació amb els nuclis veïns com els d'accés a les finques, permet una alta accessi-

bilitat a qualsevol punt del territori, cosa que no es produeix als territoris de secà, amb topografia més abrupta i grans superfícies forestals. Això té dos efectes directes en la manera com les edificacions s'implanten al territori. A la Plana, els espais lliures estan fortament pressionats per tota mena de construccions, i no solament per aquelles que, segons l'article 47 de la Llei d'urbanisme de 2010, estan "d'acord amb la naturalesa rústica dels terrenys", sinó per altres de vinculades a activitats econòmiques construïdes al llarg dels anys, i, de manera especial, entre els anys seixanta i la publicació del DL 1/1990 del text refós dels textos legals vigents a Catalunya en matèria d'urbanisme. Fora d'aquest àmbit, la pressió d'aquest tipus de construccions sobre aquests espais, tot i que existent, s'ha manifestat amb menys intensitat.

Llardecans (Segrià). 444 habitants (2020). El Poal (Pla d'Urgell). 670 habitants (2020).

Per contra, i pel que fa als habitatges, als municipis situats més al nord i al sud de la vegueria, l'extensió més àmplia dels municipis —al Pla d'Urgell, Fondarella té 543 ha i 776 habitants, mentre que la Baronia de Rialp, a la Noguera, té 14.270 ha i 229 habitants— i les dificultats d'accés a les explotacions agràries explica, ara i abans, la necessitat de construir habitatges "rurals" i altres construccions vinculades. Això no passa a la Plana, o ho ha fet en menor mesura, si bé amb excepcions notables, com l'Horta de Lleida, atès que la proximitat dels nuclis urbans i la millor accessibilitat no ho fan imprescindible.

Finalment, cal esmentar les diferències respecte als sistemes constructius propis de les zones que actualment són de secà i les de rec, ja siguin recs nous o vells. A les primeres, les edificacions més antigues són majoritàriament de murs de pedra, mentre que a les segones s'utilitzen gairebé de manera exclusiva els murs de càrrega de tàpia, amb les implicacions que això comporta pel que fa a l'estat de conservació del parc d'habitatges

existents avui dia als nuclis urbans, especialment en aquells on el despoblament s'ha fet més manifest i que condiciona les polítiques de foment de la rehabilitació d'habitatges.

Els instruments de planificació del territori i els micropobles

Amb l'excepció tardana del Pla Territorial General de Catalunya del 1995 i fins a començaments dels anys 2000, la planificació del territori es materialitza mitjançant la redacció dels diferents instruments de planejament d'àmbit municipal que la legislació urbanística defineix i als quals ens referirem amb més atenció al punt següent.

La regulació dels criteris urbanístics aplicables al territori en funció del mosaic format pels diferents municipis que el formen —149 en el cas de la vegueria de Ponent—, si bé respecta el principi d'autonomia local recollit a l'article 140 de la Constitució Espanyola, el qual informa de tot el desplegament normatiu aplicable a la legislació de règim local que genera, s'ha demostrat disfuncional pel que fa a l'ordenació de territoris en àmbits físicament continus i amb problemàtiques urbanístiques similars, ja que en cada municipi s'ha donat resposta en funció de la seva capacitat política i tècnica.

Al nostre parer, la manca d'iniciatives tant per part de les administracions superiors com d'aquelles pròpies del món local per impulsar i articular instruments de planejament urbanístic amb l'objectiu d'ordenar i desenvolupar agrupacions funcionals de municipis és una de les raons que dificulten encarar des del planejament els efectes del despoblament.

Va ser al Pla Territorial Parcial de Ponent del 2007 el que es va proposar afrontar les necessitats d'ordenació del territori des d'una òptica supramunicipal, ja que, com es diu a la seva memòria, “[...] la suma de bons plans urbanístics i d'intencions correctes des d'una òptica local no constitueixen necessàriament una planificació adequada del conjunt del territori”.

I més endavant:

[...] la interrelació entre assentaments sigui cada cop més intensa i, de l'altra, des del punt de vista exclusivament funcional, l'àmbit municipal estigui completament depassat per donar resposta a moltes de les demandes i reptes que planteja una societat moderna en evolució constant, els integrants de la qual —des dels habitants del centre de la ciutat més gran fins als del mas més remot— comparteixen, bàsicament, independentment del seu lloc de residència, un mateix model de vida.

Malgrat que el PTPP aprofundeix, a la seva memòria, en l'estudi de les dinàmiques de les poblacions de Ponent, identificant els diferents sistemes i subsistemes plurimuni-

cipals d'assentaments, malauradament això no es concreta prou a les normes del pla, on s'indica que són "[...] àmbits com ara suggeriments de cooperació municipal" que remet, en qualsevol cas, a la redacció de plans directors urbanístics —competència de la Generalitat de Catalunya— i de plans especials.

Entenem que la planificació del territori a partir dels sistemes i subsistemes proposats pel PTPP, amb independència que sigui procedent o no una reconsideració dels seus àmbits especialment en allò que afecta els de Lleida i Balaguer, podrien donar una resposta a les necessitats específiques dels micropobles atès el seu nombre, especialment a la Segarra i a les Garrigues.

SISTEMES I SUBSISTEMES DEFINITS AL PTPP I LA SEVA RELACIÓ AMB LA DIVISIÓ COMARCAL

Comarca	Municipis	SISTEMES Pla Territorial Parcial de Ponent AD 2007	MUNICIPIIS			
			Per sistema	Total	Menys de 500 hab.	Total
El Segrià	37	Lleida	33	44	8	17
		Baix Segre	5		5	
		Segrià garriguenc	6		4	
La Noguera	29	Balaguer	17	28	5	14
		Artesa de Segre	5		4	
		Ponts	6		5	
Les Garrigues	23	Les Borges Blanques	10	24	5	16
		Garrigues Altes	7		6	
		Garrigues Baixes	7		5	
L'Urgell	19	Tàrraga	10	22	3	10
		Bellpuig	8		4	
		Agramunt	4		3	
La Segarra	22	Cervera	11	22	9	17
		Guissona	11		8	
El Pla d'Urgell	16	Mollerussa	16	16	0 (*)	0

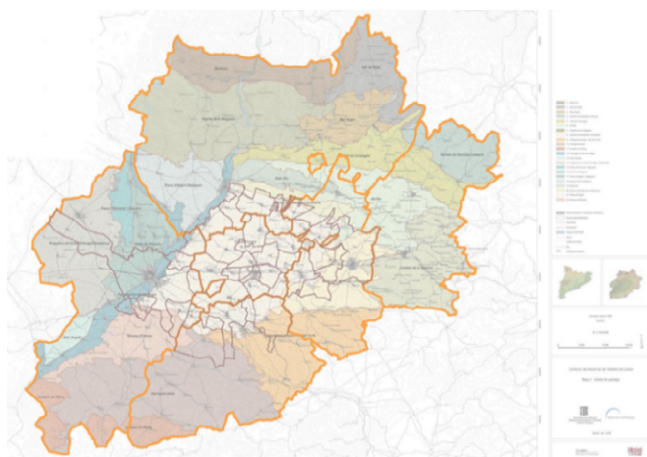
(*) Castellnou de Seana, 665 hab., i el Poal, 670 hab. (Idescat 2020).

Cal dir que si bé s'han fet passos en aquesta direcció, com ara la redacció del PDU de l'embassament de Rialb, aprovat definitivament el 2020 i que afecta sis municipis, dels quals quatre tenen una població inferior als 500 habitants, o el PDU del Pla d'Urgell, actualment pendent d'aprovació definitiva, són clarament insuficients. Respecte al primer, ressaltem allò que es diu al primer article de les seves normes urbanístiques per definir els objectius del pla, i que n'enumera aquests tres:

- Fixar les bases per al planejament supramunicipal que sigui capaç de generar activitat econòmica.

- Incrementar la integració i la coherència dels diferents desenvolupaments proposats amb els valors ambientals i paisatgístics del territori.
- Identificar els equipaments d'abast territorial existents i establir les reserves necessàries per als nous.

CATÀLEG DE PAISATGE DE LES TERRES DE LLEIDA

Plànol de les unitats de paisatge i els municipis inclosos a la unitat 21 Plana d'Urgell.

La utilitat d'aquests documents es justifica en la coordinació dels esforços per part de municipis propers per fer possible el desenvolupament urbanístic i econòmic, cosa que, de manera aïllada, no poden assumir. No es tracta d'inventar res, perquè al territori ja hi ha de manera espontània exemples de col·laboració supramunicipal, com ho demostren els municipis de les Garrigues Altes.

Per una altra part, l'aprovació l'any 2008 del *Catàleg de paisatge de les terres de Lleida* pot ser una eina molt útil per facilitar l'ordenació del conjunt del territori, de manera especial pel que fa als espais lliures i els sistemes definits al PTPP. Les vint-i-dues unitats de paisatge que defineix per al conjunt de la vegueria són una referència obligada que, ben utilitzada, mostra un enorme potencial per facilitar i ordenar la gestió dels espais oberts dels sistemes de municipis, atès que permetrà prendre decisions comunes de planificació, usos i gestió. A tall d'exemple, la unitat de paisatge número 21 Plana d'Urgell inclou la totalitat dels termes municipals de vint-i-un municipis situats en cinc comarques diferents —entre les quals, la totalitat dels 16 del Pla d'Urgell— i part de dinou termes municipals més.

Els instruments de planificació municipal i els micropobles

No és fins a la dècada dels vuitanta del segle passat, amb la restauració de la Generalitat, que el planejament urbanístic “modern” no arriba a la plana de Lleida mitjançant la redacció de normes subsidiàries de planejament a les capitals de comarca, tot i que en el cas de les Borges Blanques cal esperar fins al 1994. No cal dir que a la resta de municipis la redacció dels plans d’urbanisme locals encara va tardar més.

Fins a l’aprovació, l’any 2002, de la Llei d’urbanisme de Catalunya, que es pot considerar el primer text legal urbanístic pròpiament català, els municipis que volien comptar amb un instrument urbanístic iniciaven el procés de redacció de les normes subsidiàries de planejament tipus “a”, les quals únicament distingien entre les dues classificacions del sòl, l’urbà i el no urbanitzable, o bé es conformaven amb la redacció de delimitacions de sòl urbà que tenien com a finalitat establir unes succintes ordenances d’edificació limitades al sòl urbà.

Amb tot, bona part dels municipis rurals i amb poca població no van disposar mai de cap mena d’instrument de planejament urbanístic, la qual cosa no significava que no comptessin amb cap mena de criteri urbanístic aplicable al sòl urbà, ja que en aquests casos s’aplicava l’article 74 de la Llei del 76:

Mientras no exista Plan o Norma urbanística que lo autorice no podrá edificarse con una altura superior a tres plantas en cada punto del terreno, sin perjuicio de las demás limitaciones que sean aplicables.

Cuando se trate de solares enclavados en núcleos o manzanas edificados en más de sus dos terceras partes, los Ayuntamientos podrán autorizar alturas que alcancen la media de los edificios ya construidos.

Quant al sòl no urbanitzable, la llei fixava unes condicions de tipus genèric que no exclouïa la possibilitat de construccions diferents de les agrícoles:

[...] Sin embargo, podrán autorizarse edificaciones e instalaciones de utilidad pública o interés social que hayan de emplazarse en el medio rural [...].

És evident que prenent com a referència el marc legal de la regulació de la Llei del 75 — el DL 1/1990, de 12 de juliol, de refosa dels textos legals vigents a Catalunya en matèria d’urbanisme, no va variar substancialment la situació—, els petits municipis sense necessitats de desenvolupament urbanístic o que ja estiguessin immersos en processos de despoblament no tenien gaire interès a iniciar el sempre ingrat procés de redacció d’instruments de planejament urbanístic municipal, ja que la legislació urbanística

vigent permetia trobar una solució satisfactòria per els casos aïllats que poguessin requerir petits creixements independentment del seu ús.

De fet, per donar compliment a l'obligatorietat legal de disposar de POUM (Pla d'Ordenació Urbanística Municipal), la Generalitat de Catalunya aprova el 2015 les normes de planejament urbanístic per als municipis de Ponent que afecten un total de 31 municipis (un 20% del total de la vegueria), entre els quals 7 corresponen a la comarca de les Garrigues (a excepció de la Granadella, tots de població inferior a 500 habitants), 5 a la Noguera (a excepció de Castelló de Farfanya, amb 539 habitants, la resta amb menys de 500 habitants), 1 al Pla d'Urgell (el Poal), 8 al Segrià (sis dels quals amb menys de 500 habitants), 3 a la Segarra (tots amb menys de 500 habitants) i 6 a l'Urgell (quatre dels quals són municipis de menys de 500 habitants).

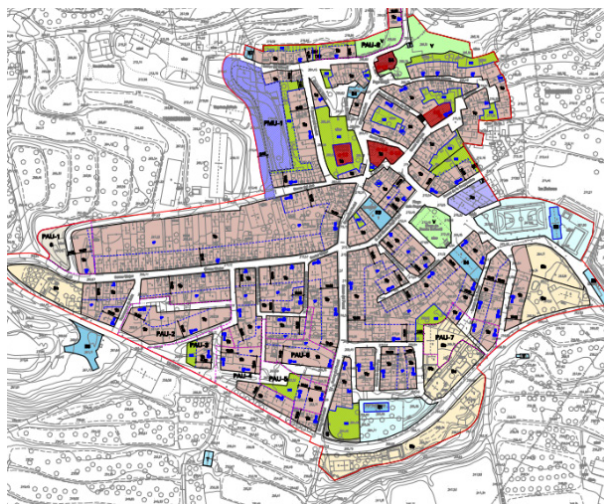
Amb l'aprovació de la Llei d'urbanisme del 2002, s'introdueixen canvis substancials que també tenen efectes directes en els municipis petits, entre els quals:

- La determinació de l'obligació de redactar el planejament urbanístic en aquells municipis que encara no en disposin dins del primer any a comptar des de l'aprovació de la llei.
- Definició del POUM com a instrument bàsic per a l'ordenació urbanística municipal, que cada cop serà més complex quant a redacció i requerirà de més documents, ni que es tracti de municipis d'escassa complexitat.
- L'aparició d'una nova classe de sòl, l'urbà no consolidat —definit com “el sòl urbà altre que el consolidat”—, que obliga, dins l'àmbit de sòl afectat, a fer la cessió obligatòria de sòl per a sistemes —vialitat, espais lliures o equipaments— i, en molts casos, el 10% de l'aprofitament urbanístic.
- La introducció del concepte *desenvolupament sostenible*, vinculat a la utilització racional del territori per evitar els models que comportin la dispersió d'usos i activitats, i que “es basin en la preservació i la millora dels sistemes de vida tradicionals a les àrees rurals...”.

Així doncs, des d'una visió estrictament municipal, es pot afirmar que els requeriments administratius de la planificació urbanística dels micropobles ha estat sotmesa a un procés d'augment successiu de la seva complexitat amb l'increment del cost i del temps necessaris per la seva redacció, cosa que ha fet desistir molts municipis de redactar-ho.

Castellnou de Seana (el Pla d'Urgell), 665 hab. Normes subsidiàries 2002.

Torrebesses (el Segrià), 267 hab. Normes dels municipis sense planejament.

D'altra banda, tant pel que fa als municipis que han redactat un POUM o per als que han estat inclosos en les normes de planejament urbanístic, s'ha originat un increment de les figures de planejament i de gestió derivades que aquests municipis no poden assumir. A tall d'exemple, a Torrebesses (el Segrià), amb una població de 276 habitants, es delimiten vuit PAU (Polígons d'Actuació Urbanística) i un PMU (Pla de Millora Urbanística), figures urbanístiques que exigeixen instruments urbanístics concrets per al seu desenvolupament i gestió que inclouen reparcel·lacions i cessions de sòl amb diferents objectius, així com la redacció del projecte d'urbanització, tot a càrrec dels propietaris afectats.

Cal dir, però, que l'absència de figures de gestió urbanística o altres instruments de planejament derivat tampoc es tradueix de forma automàtica en un incentiu per créixer. A tall d'exemple, a les normes subsidiàries de Castellnou de Seana, al centre del Pla d'Urgell, no s'inclou dins del sòl urbà residencial cap figura de gestió o de planejament derivat, cosa que no ha impedit que en el període de vigència del seu planejament urbanístic la població hagi disminuït dels 723 habitants de l'any 2002 als 665 d'avui dia.

Els casos de Torrebesses i Castellnou de Seana permeten fer una consideració de tot plegat sobre els efectes de les vies de comunicació i el desenvolupament econòmic i social. Tant una localitat com l'altra són adjacents a importants eixos de comunicació, l'Eix Occidental, amb la carretera C-12, en el cas de Torrebesses, i l'autovia A-2 pel que fa a Castellnou de Seana. En ambdós casos, des de la inauguració d'aquestes vies de comunicació les poblacions han perdut aproximadament un 10% de la població i no s'han observat efectes positius en la incentivació de l'activitat econòmica.

Castellnou de Seana i l'autovia A-2.

Torrebesses i l'Eix Occidental (C-12).

La gestió del sòl urbà als micropobles. Les càrregues urbanístiques

Deixant els aspectes estructurals del planejament i passant a aspectes concrets, podem identificar dos casos molt generalitzats en el conjunt del territori, si bé en cada lloc poden presentar característiques pròpies. Ens referim a les dificultats de disposar de sòl edificable i a la insuficiència de les polítiques de rehabilitació d'habitatges.

Es dona el cas que en molts pobles petits de Ponent, pel fet que no existeix un mercat immobiliari, els patis o les construccions es troben o bé en estat ruïnós, i sovint en situacions de titularitat complicades, o bé formen part del patrimoni vital dels seus propietaris, que no se'n volen desprendre per motius sentimentals. Altrament, en pobles petits la venda de patrimoni familiar no està ben vista, és allò que se sent dir que “vendre fa pobre”.

Aquesta manca de sòl disponible s'intenta pal·liar des del planejament amb la incorporació de petites peces de terrenys que són continuïtat física dels nuclis existents, als quals se'ls aplica condicions normatives d'edificació similars a les construccions adjacents. Molts cops passa que a aquests terrenys els manca alguna condició per ser solar i, per tant, cal incloure'ls dins del sòl urbà no consolidat i delimitar un àmbit de gestió urbanística, un PAU, si són de superfície reduïda, o un PMU, si són més grans.

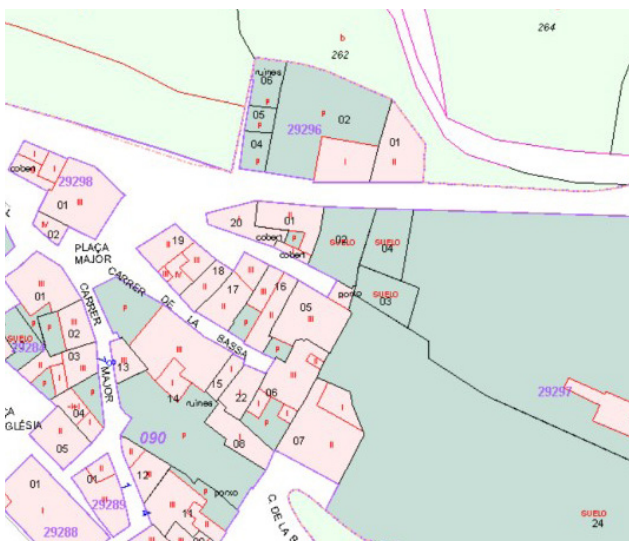
L'aplicació estricta de la normativa urbanística acaba creant artefactes tècnics de gestió molt difícil pels motius següents:

- Manca de recursos administratius per part de l'ajuntament que difícilment poden ser complementats des del consell comarcal o la Diputació.
- Desconeixement, si no rebuig, per part dels propietaris afectats de tot allò que implica desenvolupar un àmbit de gestió, i que fa que sovint s'apliqui aquella frase lapidària: "Jo ja estic bé."
- Excés de càrregues tècniques, jurídiques i econòmiques que afecten la viabilitat econòmica de les actuacions. Les despeses en honoraris tècnics i urbanització dels terrenys no són gaire diferents de les de poblacions més grans amb una certa dinàmica immobiliària, però el valor del sòl, no. Les despeses d'urbanització poden ser desmesurades, si la companyia distribuïdora d'energia elèctrica, a dreta llei, vol carregar-hi el cost d'una estació transformadora.

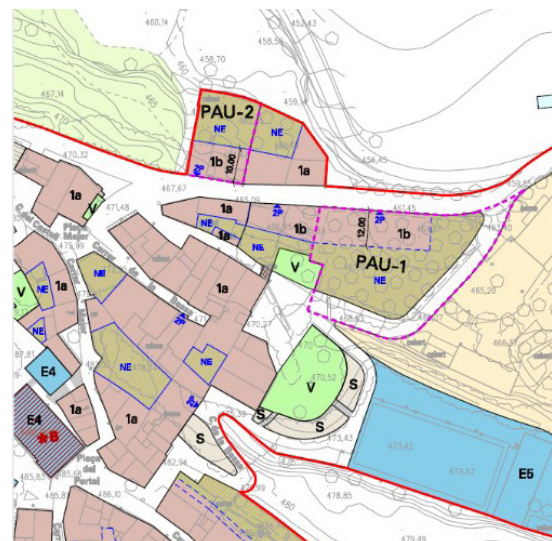
En l'hipotètic cas que els tres punts anteriors no hagin desanimat la persona o les persones interessades, sovint algun familiar directe del propietari dels terrenys, quan s'assabenta del temps incert que requerirà complimentar aquest procés, normalment ho deixa córrer i compra un pis al poble més proper o a la capital.

Com a exemple, agafarem un parell de PAU en una població de l'Urgell, de la qual no direm el nom, de 90 habitants i on, segons dades de l'Idescat, en els darrers 30 anys s'han iniciat dos habitatges.

Podem imaginar les dificultats dels propietaris dels terrenys inclosos als PAU 1 i 2 per poder desenvolupar qualsevol dels dos polígons. El primer potser ho tindria més fàcil

Plànol del cadastre d'urbà. Detall.

Normes dels municipis sense planejament.
Plànol d'ordenació del sòl urbà. 02.

perquè sembla que la titularitat és única i “només” hauria de cedir i urbanitzar els terrenys del vial de cessió obligatòria, cosa que podria ser viable si trobés comprador per als sis habitatges de fins a 127 m² de superfície construïda que permet el planejament vigent. Respecte al PAU 2, cal dir que es tracta de quatre parcel·les diferents, si més no a efectes cadastrals, que s’haurien de repartir els tres habitatges de fins a 122 m² de mitjana que els atorga el planejament.

Aquests dos PAU difícilment es podran gestionar mai, i això que s’hi pot fer un total de nou habitatges.

Detall de l'àmbit on es localitzen els dos PAU de l'exemple.

Quant a les despeses d'urbanització en sòl no urbà no consolidat en micropobles o en pobles petits immersos en processos de despoblament, l'obligació del propietari d'urbanitzar no hauria d'excloure automàticament l'existència de finançament públic, si és vol, fins a un percentatge màxim (inferior al 50%?), sobretot si s'hi inclouen infraestructures —elèctriques, de sanejament o d'altres— que afecten un àmbit superior.

Cal recordar que fins a l'aparició del sòl urbà no consolidat, la urbanització d'infraestructures en sòl urbà sovint es feia a través del Pla Únic d'Obres i Serveis de Catalunya (PUOSC), de periodicitat quadriennal, que els pobles petits esperaven com el seu “pla de barris”. Pensem que per a aquests pobles recuperar el PUOSC per poder fer viable la construcció de determinades infraestructures que d'altra manera no es faria tindria efectes molt favorables. Considerem important que aquests tipus de programes no tinguin el de caràcter de subvencions o programes competitius, i que siguin objectivables al màxim. Els factors de competició es podrien introduir en el moment de plantejar actuacions supramunicipals que afectessin la gestió d'infraestructures compartides d'abastament o potabilització d'aigua, de sanejament, de subministrament elèctric, etc.

La gestió del sòl urbà als micropobles. Mesures de foment de l'habitatge i de la rehabilitació

Pel que fa a l'oferta d'habitatges als municipis de menys de 500 habitants, de les dades publicades a l'Idescat en podem concloure que:

- Pel que fa a la construcció de nous habitatges, es tracta d'un fet no significatiu, ja que en la majoria de municipis de menys de 500 habitants el nombre dels iniciats oscil·la entre els 0 i els 2 els darrers 5 anys.
- Als petits pobles de Ponent, entre el 20% i el 30% del parc local d'habitatges estan buits. Com a casos extrems, el de Torre-serona, a les proximitats de Lleida, que solament té un 2% d'habitatges buits, i a l'altre extrem, Cabanabona, a la Noguera, on n'estan més del 50%.

Tenint en compte aquestes preexistències, podríem suggerir algunes estratègies a implementar, com, per exemple, i pel que fa a la promoció de nous habitatges:

- A part de la qüestió que fa referència a la seva inclusió o no en àmbits de gestió urbanística, caldria considerar l'exempció de l'impost de construcció (ICIO) sempre que es tracti de primera residència.
- Augment dels ajuts existents per a la construcció de nous habitatges per a joves agricultors.
- Mesures econòmiques específiques en el cas de creació de noves unitats d'habitatge per a nous residents en aquestes poblacions, vinculades a un període mínim de residència.

Quant a la rehabilitació d'habitatges:

- Mesures genèriques de foment de la rehabilitació d'habitatges buits en municipis de menys de 500 habitants.
- Mesures addicionals en cas que els habitatges es destinin a veïns del poble o a persones foranes que s'hi vulguin empadronar, i que haurien de ser dobles, subvencions i desgravacions fiscals als propietaris dels immobles, i ajudes als compradors i/o llogaters.

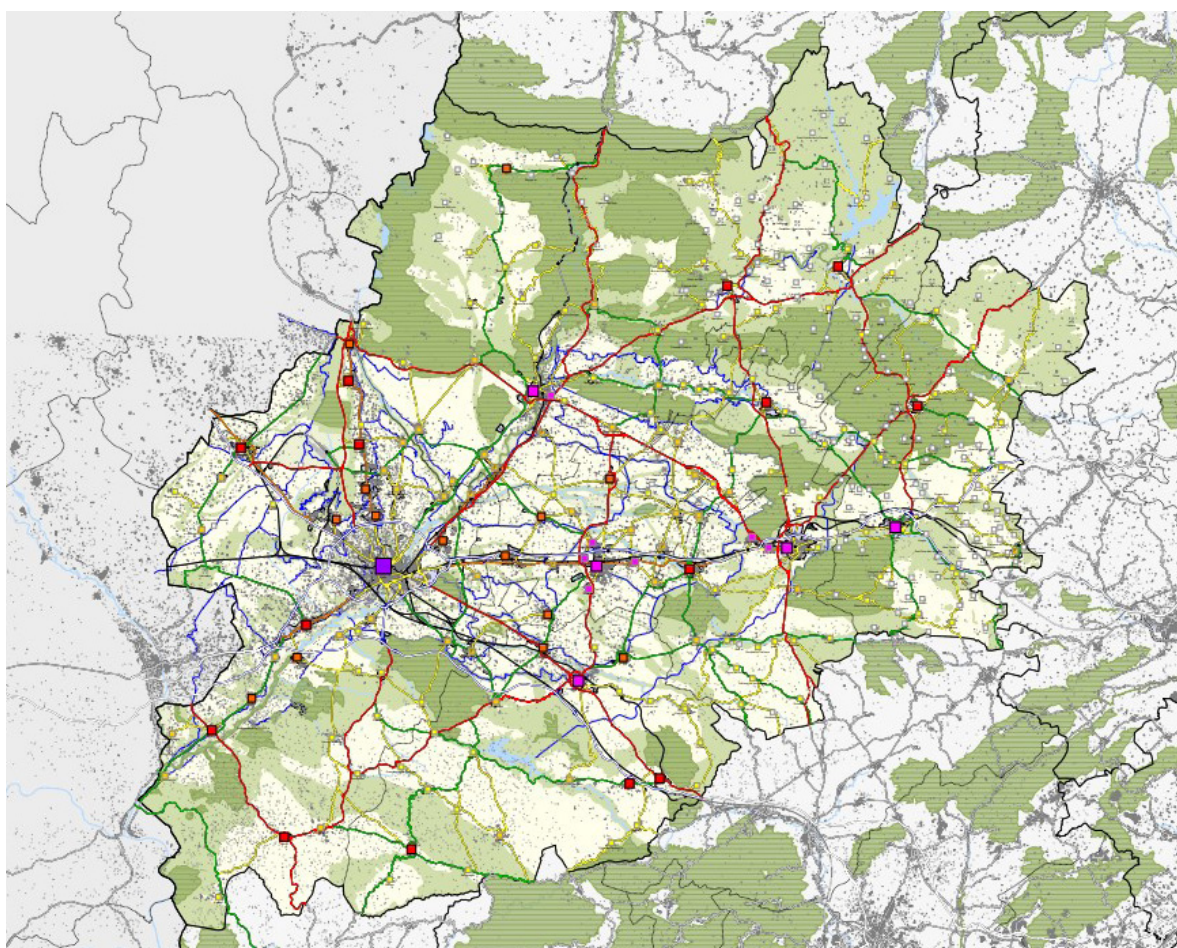
Cal tenir en compte que, tal com ens va manifestar l'alcalde de Torrebesses, els darrers anys s'està notant un augment de persones que mostren interès per viure en aquests

pobles, però en primera instància s'interessen per les possibilitats de llogar algun habitatge, ja que tenen dubtes sobre la seva capacitat d'integració.

La gestió dels espais oberts. Les construccions i les instal·lacions preexistents

En lloc de l'expressió *sòl no urbanitzable* utilitzada fins ara en el planejament i la legislació sectorial, el PTPP usa *sistema d'espais oberts*, que defineix com “[...] aquelles parts del territori que han d'ésser preservades de la urbanització i, en general, dels processos que poguessin afectar negativament els seus valors paisatgístics, ambientals, patrimonials i econòmics, sense perjudici de les actuacions que es poden autoritzar en les circumstàncies i les condicions que aquestes normes estableixen”. Queda prou clara, doncs, que la voluntat de preservar aquest sòl és prioritària i que els altres aspectes tenen un paper secundari.

És evident que aquesta voluntat de preservar el territori, aplicada des d'una visió metropolitana, ha de crear friccions amb aquelles demarcacions on el sector primari té una importància capital, com en el cas de les Terres de Lleida.

Pla territorial parcial de Ponent. Plànol A. Model territorial.

Si observem el plànol del model territorial del PTPP (plànol A), veurem que bona part dels espais oberts s'inclouen dins dels àmbits amb proteccions especial i territorial, que són les que limiten i condicionen més les activitats que s'hi poden realitzar. Si comparem aquest plànol amb els que figuren a l'inici d'aquest escrit, on es dibuixen els municipis de menys de 500 habitants i els que estan en procés de recessió, veurem que si bé no hi ha una correspondència directa entre els uns i altres, *sí* que n'existeix una alguna. Cal considerar que hi ha una gran quantitat de municipis, tant a la Noguera com a l'Urgell, la Segarra o les Garrigues, amb el seu terme íntegrament inclòs en sòl protegit.

Aquestes friccions amb el territori es manifesten, a primer cop d'ull, amb la relació dels tipus d'expedients tractats l'any 2020 per la Comissió Territorial d'Urbanisme de Lleida, on s'observa el gran percentatge d'expedients que tenen a veure amb la superació dels lindars establerts a les construccions agrícoles per la legislació urbanística.

Tipus d'expedient	Vegueria de ponent		Catalunya
	Nombre d'expedients	%	%
Activitat rústiques amb superació de lindars	106	60,57	31,29
Actuacions específiques d'interès públic	46	26,29	43,92
Reconstrucció o rehabilitació de masies	0	0	9,20
Ampliacions d'edificacions i d'activitats	11	6,29	6,99
Altres tipologies	12	6,86	8,60
TOTAL	175	100	100

Font: Generalitat de Catalunya. Servei de l'Observatori del Territori.

Cal recordar que la regulació dels lindars aplicables a la tramitació de construccions agrícoles, majoritàriament magatzems agrícoles i granges, es fa a l'article 59 del Decret 64/2014, reglament sobre protecció de la legalitat urbanística:

La implantació d'obres pròpies d'una activitat agrícola, ramadera o, en general, rústica, i les ampliacions de les existents, si superen en conjunt els lindars que estableixin el planejament territorial i l'urbanístic o, si no els estableixen, els següents: 500 m² d'ocupació en planta, 1.000 m² de sostre total o 10 m d'alçària.

La superació d'aquests lindars implica que la llicència municipal d'obres resta condicionada a la redacció prèvia d'un informe favorable vinculant per part de la Comissió Territorial d'Urbanisme, que constitueix, de fet, una doble llicència que, a part de la documentació tècnica habitual, requereix de documents específics que encareixen i allarguen el procés. En aquest punt, ens remetem a allò que s'ha dit prèviament sobre la conveniència de l'ordenació del territori en funció de sistemes de municipis,

on els criteris aplicables als espais oberts fossin comuns i que, a partir de les directrius establertes per la unitat o les unitats de paisatge que els poguessin afectar, fos possible concretar els l·lindars de manera que no calgués la intervenció de la CTU.

Les obres de reforma o reutilització de construccions o instal·lacions preexistents és un dels altres motius de conflicte, perquè a part de limitar-se als casos establerts per la legislació urbanística se'ls demana que estiguin legalment implantades, és a dir, que tinguin la llicència urbanística corresponent. Es dona el cas que durant molts anys, de fet fins a la restauració de la Generalitat, els ajuntaments tramitaven les activitats —i les granges també— únicament amb la llicència d'activitats davant del Gobierno Civil, per tant, molts expedients no es poden autoritzar, no tant per manca d'autorització administrativa, sinó per no acreditar la llicència urbanística municipal.

Sobre els usos i les edificacions preexistents, tot i que les diferents modificacions normatives han anat suavitzant el tractament i ampliant les possibilitats de reutilització, i fins i tot d'ampliació fins al 50% de la seva superfície, si ho requereixen per la seva funcionalitat, aquelles que ja no tenen activitat tenen molt limitades les seves possibilitats, ja que la lectura que actualment s'està fent del que diu l'article 2.14.2 de les normes del PTPP és que el seu ús sigui similar al que tenien quan es van autoritzar. Si això no es compleix, solament es poden autoritzar usos i obres de caràcter provisional.

Entenem que caldria flexibilitzar tant com fos possible l'alternativa de reutilitzar les construccions preexistents legalment implantades en sòl no urbanitzable, perquè cal valorar si no és una opció millor reutilitzar-les que no pas enderrocar-les i a càrrec de les administracions públiques (s'entén que els ajuntaments), tal com explicita el punt 4 de l'article 2.14 del PTPP al qual ja ens hem referit:

Amb l'objectiu de recuperar la integritat formal del territori rural, les administracions públiques adoptaran mesures per al desmuntatge o enderrocament de les construccions no

catalogades destinades a activitats subjectes a intervenció ambiental quan aquestes cessin definitivament. S'entendrà que una activitat ha cessat definitivament quan se'n constata de manera notòria la seva inactivitat continuada al llarg de dos anys consecutius.

Un cas curiós, i simptomàtic, és el que va passar en una població de l'Urgell quan un promotor volia construir una planta de reciclatge de palets de fusta per fer-ne estelles. Això no era pas cap problema, ja que les instal·lacions ambientals d'interès públic són un ús admès al sòl no urbanitzable (art. 47.4.d de la Llei d'urbanisme 1/2010), sinó que quan es va voler completar el procés per convertir els residus en pel·let per a combustible d'estufes de biomassa, administrativament es va entendre que això implicava un procés industrial i, per tant, tota la instal·lació s'havia d'emplaçar en sòl d'ús industrial. No cal dir que l'activitat no es va construir mai.

Reflexions, recomanacions i propostes

En funció dels estudis i les entrevistes, podem aportar les línies següents:

1. Les figures de planejament territorial o de nivell supramunicipal, derivades de polítiques especialment mediambientals, condicionen una gran superfície dels municipis rurals, i tanquen la porta, d'una manera inadequada, a iniciatives de desenvolupament rural.

- a. Ens referim al tractament del PTPP (2007) que utilitza l'expressió *espais oberts* en lloc de *sòl no urbanitzable*, que és la que no es copia de les definicions normatives de l'urbanisme, però en contradicció amb una de les aportacions de les entrevistes amb els alcaldes, que seria que la prioritat de la vida dels pobles petits es viure del camp, de la producció primària i derivada de la producció agrícola i ramadera, tot i que també dels serveis complementaris. Aquesta reducció a funcions de protecció dels sistemes naturals o dels paisatges o similars resulta molt dura. Cal recordar que hi ha comarques on la superfície de sòl qualificada de protecció és molt elevada, com a la Noguera, a la Baronia de Rialb, amb el 95% del seu sòl, o el 71% de l'Alt Urgell i o el 67% del Solsonès.
- b. Caldria una fórmula d'autorització de les activitats de desenvolupament socioeconòmic de tipus directe, amb un informe del municipi vinculant sobre el caràcter tant de la utilitat pública com d'interès social, malgrat que hagin de sortir d'unes figures de planejament de caràcter plurimunicipal, però que resultin efectives per resoldre el tema a favor de les necessitats de desenvolupament socioeconòmic dels pobles. Àdhuc, cal estudiar autoritzacions de caràcter pun-

tual, limitat i condicionat a respectar el medi, però que ha de suposar generar economia de **més** nivell que el de la producció primària.

2. Les normes d'un urbanisme inspirat en ciutats grans dificulta, en gran manera, l'ordenació, però sobretot la gestió i les condicions de reproducció de la vida en nuclis urbans rurals.

- a. Ni els estàndards urbanístics —d'equipament i de zones verdes— són justificats perquè **són** massa alts ni especialment les figures de planejament (vegeu citar punt del text).
- b. No és menys difícil usar el règim del sòl urbà no consolidat. Aquest **és** un error de gran impacte. Els processos de construcció i d'urbanització complementària **són** graduals, i això es tradicional, i regular en els àmbits de nuclis urbans rurals, i cal corregir les conseqüències derivades de les normes de gestió urbanística que suposa l'aplicació automàtica i per trasllat des de la ciutat fins als pobles.
- c. És especialment molt errònia l'aplicació de les figures de gestió en condicions de propietat de la terra molt singulars, tant pel tipus de propietat, més lligada a l'ús patrimonial que al mercat de sòl, com per la general manca de sòl disponible per construir immediatament. Aquesta condició errònia trava moltes de les petites decisions familiars i personals, que suposen en molts casos despoblament o dificultats de desenvolupament, tant per construir habitatge per a les famílies com per poder fer activitats econòmiques bàsiques. Les càrregues urbanístiques no són ponderades, ni les figures de gestió (polígons d'actuació urbanística) o de planejament complementari, i tampoc els plans especials de millora ajuden a resoldre el problema.
- d. Als micropobles, tret que l'instrument d'ordenació ho justifiqui, els estàndards de reserva mínima de sòl per a sistemes del 10% per a zones verdes i del 5% per a equipaments en les noves actuacions urbanístiques haurien de considerar-se com a màximes. La càrrega urbanística d'urbanització vinculada a una actuació urbanística no hauria de superar el 50% del seu cost, i l'altre 50% hauria de poder-se finançar amb recursos públics: PUOSC, plans específics de la Diputació, fons de desenvolupament rural, etc.
- e. No implicaria necessàriament una eliminació del sòl urbà no consolidat per a aquest tipus de nuclis, però si matisar-ne la regulació.

3. És bàsic tenir una millor cultura geogràfica i urbanística per planificar i gestionar en les condicions de poblament del pobles petits o micropobles de Lleida.

Aquesta afirmació es pot ampliar fàcilment a altres parts de Catalunya, però la reflexió sí que ací obre la porta a una millora general. No s'entén que no s'adapti la normativa urbanística a l'àmplia gamma de poblament rural, que va des de nuclis urbans més grans de la plana, passant per una forma de "petits nuclis urbans rurals", fins a les diverses tipologies de masies o de torres, i que requereix de més fiabilitat dels estudis locals i de l'aplicació flexible de regles a cada tipus.

Dins dels informes preceptius en el procés de redacció dels instruments de planejament general dels micropobles, i possiblement també per a la resta de municipis, hauria de ser preceptiu l'informe dels tècnics del consell comarcal de torn per dotar d'una certa uniformitat i coherència la regulació del sòl no urbanitzable. No és admissible que hi hagi diferències de regulació de les distàncies de protecció en camins o dels paràmetres aplicables a les construccions agrícoles a una banda i a l'altra del límit entre dos municipis.

4. Les actuacions de millora, reforma i ampliació de les masies i altres edificacions rurals no estan ben resoltes en la legislació i normativa urbanística a Catalunya.

- a. Ni els noms ni el tipus de construccions s'hi ajusten, i algunes propostes de millores podrien anar per aquí: modificar la reglamentació de la Llei catalana d'urbanisme en el sentit que totes aquestes edificacions tinguin la possibilitat d'una reforma o ampliació definida pels plans o normes locals, i dins d'uns límits locals, malgrat que la seva autorització fos limitada i condicionada a mesures de paisatge i tractament dels impactes sobre el medi, però controlades en el projecte d'arquitectura concret que les defineixi.
- b. També cal recordar que cal definir una fórmula més àgil per a les construccions no residencials existents (vegeu la proposta o la recomanació del punt 1.b d'aquest apartat).

5. El desenvolupament econòmic dels municipis rurals pot exigir en el futur definir espais físics on es pugui realitzar la recepció i la transformació de la producció, així com obradors per dotar de més valor afegit aquests productes (instal·lacions de *coworking*). Aquests espais d'activitat econòmica rural haurien de ser de gestió supramunicipal i ubicats en els millors emplaçaments per desenvolupar la seva funció. Caldria tenir en compte el tipus d'urbanització mínima exigible, que no hauria de ser la mateixa que l'exigible als polígons d'activitat econòmica de nuclis més grans.

6. Caldria considerar els efectes del canvi climàtic en la regulació dels espais lliures als municipis amb més massa forestal. L'augment de la temperatura i el descens de la humitat fan que aquestes àrees siguin especialment sensibles als grans incendis forestals, i l'obertura de tallafocs o altres estratègies per establir discontinuïtats espacials pot dur a

oportunitats vinculades a la generació d'energies netes, fotovoltaiques, biomassa, etc., a més d'oferir oportunitats per a altres tipus d'activitats econòmiques vinculades amb el territori.

7. Les iniciatives públiques encaminades a fomentar la rehabilitació d'habitatges haurien de tenir en compte les característiques d'aquest tipus de municipis i facilitar els tràmits administratius per accedir-hi, unificar els diferents orígens de les subvencions i preveure tant l'opció que es destinin a habitatge familiar com la de lloguer.

Entrevistes a alcaldes i alcaldesses i fitxes

Els arguments dels punts anteriors són especialment fruit de la feina de Carles Guerrero i Joan Carol, així com de les aportacions derivades de les converses o entrevistes amb les persones en l'àmbit local i que donen opinions clau per a l'enfocament de tot l'article. Aportem les de Jordi Llanes Vall, alcalde de Castellnou de Seana; Antoni Reig Torné, alcalde de la Baronia de Rialp; Gemma Orrit Capdevila, alcaldessa de Peramola; Cristina Barbens Casals, alcaldessa de Bassella, i Mario Urrea Marsal, alcalde de Torrebesses, acompanyades d'un Excel amb dades comparatives dels cinc municipis i que es poden resumir en els punts següents:

1) Els habitants dels pobles petits o micropobles volen viure als seus municipis i volen viure de la terra, o millor dit, de la producció agrària i dels serveis complementaris, a més, però, i ja no d'una manera tradicional, de l'agricultura, la ramaderia i el turisme ocasional (que no és econòmicament rendible). Els pagesos volen viure de l'agricultura i no volen ser tractats únicament com a guardes dels espais oberts. El món rural s'ha de *re-ruralitzar* i, en conseqüència, cal anar cap a una "nova ruralitat" que per a ells es basaria en:

- La producció alimentària de proximitat, que hauria d'integrar producció ecològica de qualitat més la seva primera transformació (formatges, vi, iogurts, sucs...) i la logística (distribució directa als consumidors).
- El turisme responsable lligat a les funcions d'allò rural i d'altres, com, per exemple, la permacultura.
- L'energia que requereix una mirada proactiva a la implantació de fotovoltaiques i a una mirada prospectiva que les renovables es difondran més en els territoris.

2) Cal superar els efectes negatius d'una visió metropolitana de Catalunya que s'expressa en dos nivells: la consideració del territori com a "espai obert" i la d'un urbanisme no apropiat.

Cal fer-ho amb criteris dominants de protecció dels paisatges o dels ecosistemes, sí, però és excessiu i poc combinat amb els criteris de desenvolupament rural socioeconòmic. A més, hi afegim que no es poden traslladar als nuclis urbans rurals les fórmules de planificació i gestió dels àmbits urbans, un punt tractat detalladament en els apartats precedents, però se'n poden ajustar els aspectes següents:

- a. Les delimitacions restrictives dels nuclis urbans pel que fa al sòl urbà (consolidat o no) fan augmentar el preu dels solars.
- b. Als pobles petits, els terrenys urbans no són entesos només com un bé de mercat o com un actiu econòmic, sinó que formen part del patrimoni familiar que cal preservar i, per tant, es guarden per si algú de la família directa els necessita. És complicat que els vulguin vendre a tercers, perquè “vendre fa pobre”.
- c. Manca de promotors-constructors (paletes) locals que vulguin fer promocions de dues o quatre casetes aparellades. Si n’hi hagués, les vendrien, però com que no hi ha oferta local de promocions noves i el parc d’habitatges local està molt envellit i format per construccions de difícil rehabilitació, els joves prefereixen comprar pisos als municipis veïns amb més serveis.

3) Un problema de fons és que es limita molt l’autonomia local o municipal i es perd la capacitat d’acció i gestió directa dels actors del món local.

Tot plegat, deriva, en gran manera, del punt anterior, perquè la visió del territori és bàsicament metropolitana i poc o gens receptiva a les necessitats agrícoles. Amb la dinàmica de resoldre els temes amb videoconferències, que s’ha generalitzat a les administracions com a resposta a la Covid, encara serà pitjor, ja que els que manen ho tenen més fàcil per no anar al territori. En aquest sentit, concretant en els aspectes de l’urbanisme rural, cal:

- Reclamació de més atribucions per als ajuntaments en tot allò que afecta les tramitacions en SNU que actualment requereixen informes previs de la CTU i que afecten les construccions agrícoles.
- Autorització preceptiva de la CTU per als magatzems de més de 500 m² de superfície i 10 m d’alçada, perquè ho endarrereix molt tot.
- Regulació inadequada de les construccions agrícoles en SNU, ja que els pagesos voldrien poder construir a les parcel·les més petites i de menys valor agrícola, que són generalment les més properes a les poblacions.
- Si regulem en funció d’un percentatge d’ocupació de la parcel·la, queden molt limitats.

Comarca	El Pla d'Urgell	La Noguera	El Segrià	Les Garrigues	L'Alt Urgell	L'Alt Urgell
Municipi	Castellnou de Seana	La Baronia de Rialb	Torrebares	Bellaguarda	Peramola	Bassella
Alcalde	Jordi Llanes Valls	Antonio Reig Torné	Mario Urrea Marsal	Jaume Masip Abella	Gemma Orrit	Cristina Barbens
Població (Ideacat 2020)	665	229	267	287	347	225
Nombre de nuclis de població	1	11	1	1	2	3
Població del nucli principal	665	82	267	287	251	67
Nombre total d'habitatges	280	174	242	246	339	107
Nombre d'habitatges buits	47	21	80	76		11
Superfície del municipi (ha)	1.611	14.508	2.745	1.714	5.617	7.025
Superfície de sòl urbà (ha)	34	9,7	11	9,8	14,34	5,97
Superfície de sòl protegit	100	-	1.338	1.441	-	-
Percentatge del sòl protegit	6%	aprox. 95%	48%	84%	aprox. 71%	aprox. 71%
Superfície agrícola utilitzada (ha)	1.164	2.844	1.606	1.072	1.648	1.957
Superfície terres llaurades (ha)	1.114	1.553	1.436	1.052	2.009	1.436
Superfície pastures (ha)	50	1.291	171	20	1.291	171
Instrument de planejament (any)	NSPU 2002	NSPU 1995	NPUMP 2010	NPUMP 2010	POUM 2012	NPUMAP 2015
Número figures planejament derivat	0	5 UA (PAU)	8 PAU + 1 PMU	7 PAU	14 PAU + 1 PMU	1 PMU + 2 PAU
Nombre de masies al catàleg	N	Pendent aprovació	N	N	39	61
Nombre d'altres construccions al catàleg	N		N	N	34	14

Acrònims utilitzats

LUC 2002: Llei 2/2002, de 14 de març, d'urbanisme

TRLLU: Decret legislatiu 1/2010, de 3 d'agost, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei d'urbanisme (DOGC 5686, 05/08/2010)

RLLU: Decret 305/2006, de 18 de juliol, pel qual s'aprova el reglament de la Llei d'urbanisme

RPLU: Decret 64/2014, de 13 de maig, pel qual s'aprova el reglament sobre protecció de la legalitat urbanística (DOGC 4682, 24/07/2006)

PTPP: Pla Territorial Parcial de Ponent (2007)

Dinàmica ocupacional dels territoris rurals a les terres de Lleida

Pere Enciso Rodríguez

Mercè Sala Ríos

Teresa Torres Solé

Departament d'Economia Aplicada. Universitat de Lleida

1. Introducció

Com es posa de manifest a l'*Atles de la nova ruralitat* (Aldomà, 2009), les activitats agràries encara estan majoritàriament situades a les àrees rurals, però la població no en viu únicament, d'aquestes. Actualment, l'ocupació i la renda de la població rural provenen de petites indústries, del turisme i dels serveis públics i privats, situats en municipis o ciutats veïnes de dimensions més grans o més petites.

Factors com una necessitat de mà d'obra menor gràcies als guanys de productivitat en el sector agrari, el creixement de les capitals interiors, les millores en les infraestructures de mobilitat del territori o el teletreball generen noves oportunitats d'ocupació per a la població situada a les zones rurals, que es desplaça de manera habitual als llocs de treball urbans que basen la seva activitat en la demanda metropolitana. També cal tenir present els llocs de treball que sorgeixen pel creixement d'activitats que aprofiten els recursos naturals o que s'instal·len al territori rural, com ara els serveis públics bàsics, el comerç, el transport o la construcció de segones residències, per exemple.

Les dades de l'Observatori de Treball de la Generalitat mostren la concentració de l'ocupació dels àmbits rurals de Ponent (sense incloure la ciutat de Lleida), Pirineu, Aran i Solsonès en els sectors de l'agricultura, ramaderia i pesca; del comerç a l'engròs i al detall; de la construcció; de l'hostaleria; d'activitats sanitàries i serveis socials, i d'administració pública (annex 1).

En aquest context, l'objectiu del capítol és mostrar quina ha estat la dinàmica ocupacional dels diferents àmbits rurals de les terres de Lleida respecte a la seguida a

Catalunya i a la demarcació de Lleida durant el període 2014-2019. En concret, es diferencien dues àrees rurals: Ponent sense ciutat de Lleida¹ i Pirineu, Aran i Solsonès.²

Per assolir aquest objectiu, s'utilitza la metodologia *shift-share*, que ens ha de permetre analitzar, en primer lloc, l'efecte de creixement total en l'ocupació per als diferents territoris i sectors econòmics, i diferenciar entre l'efecte creixement nacional i l'efecte net total.

En segon lloc, es mostren les dinàmiques que han seguit els sectors econòmics i els diferents àmbits territorials, la qual cosa permet identificar els sectors dinàmics i els no dinàmics pel que fa a ocupació per a cada àrea rural.

En tercer lloc, s'estableix una anàlisi del comportament dels diferents territoris rurals de la demarcació de Lleida a partir del comportament dels seus respectius sectors econòmics.

Tanquen el capítol les conclusions amb les idees més rellevants i significatives que s'obtenen d'aquest treball.

2. Fonts d'informació i metodologia

La principal font d'informació de les dades analitzades és l'Observatori de Treball i Model Productiu de la Generalitat de Catalunya, que proporciona informació estadística provinent dels comptes de cotització i del registre de persones treballadores afiliades a la Seguretat Social. Comprèn tant el règim general com l'especial del carbó i de persones treballadores autònomes. En concret, es faciliten dades d'ocupació per a 88 sectors de Catalunya, mentre que en l'àmbit comarcal s'agrupen en 21 sectors. Per realitzar aquest estudi, el sector manufacturer s'ha dividit en dues activitats: productes alimentaris i begudes i resta de sectors manufacturers, atesa la rellevància de la primera a les terres de Lleida. D'altra banda, s'ha deixat fora de l'estudi el sector organismes extraterritorials, perquè el nombre de persones ocupades durant el període era nul.

1. La informació de l'Observatori de Treball mostra un sol àmbit territorial, Ponent, però hem cregut convenient desagregar-lo en dos, ciutat de Lleida i Ponent sense ciutat de Lleida, per captar els territoris més rurals. Les comarques que conformen aquest territori són les Garrigues, la Noguera, el Pla d'Urgell, el Segrià (sense la ciutat de Lleida), la Segarra i l'Urgell.

2. En aquest cas, hem agregat a l'àmbit Pirineu i Aran la comarca del Solsonès i aquells municipis de la Cerdanya que pertanyen a la província de Lleida. Les comarques que es poden identificar són l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça, el Pallars Jussà, el Pallars Sobirà, el Solsonès i la Vall d'Aran.

Atès que hem treballat amb dades anuals i la informació que facilita l'Observatori és la de l'últim dia del trimestre, s'ha calculat la mitjana anual. Els anys de referència són 2014 i 2019. Es tracta d'un període de creació d'ocupació situat entre dues etapes de crisi: la que es va originar a partir de l'esclat de la bombolla immobiliària i financera i la generada a partir de la pandèmia de la Covid-19. L'anàlisi de l'ocupació es fa en dos àmbits: el de les persones ocupades assalariades i el de les persones ocupades autònomes.

Al llarg de l'estudi s'aplica la metodologia *shift-share* (Del Río i García, 1990), que s'empra en els estudis regionals i, de forma especial, en els treballs relacionats amb el comportament sectorial. El principal interès és que, a partir dels canvis o desplaçaments que es puguin haver donat en una magnitud, en el nostre cas l'ocupació, en els diferents àmbits rurals de la província de Lleida planteja quins tipus de variacions positives o negatives podrien haver tingut lloc en cas que el comportament de l'ocupació s'hagués ajustat a la mitjana de Catalunya.

Aplicar aquesta metodologia ens permet diferenciar entre l'efecte creixement nacional (com hauria variat l'ocupació a les àrees rurals de les terres de Lleida si els seus sectors econòmics haguessin tingut un creixement com la mitjana dels sectors econòmics de Catalunya) i l'efecte net total (analitza si l'ocupació sectorial de les àrees rurals lleidatanes ha variat més o menys que la mitjana del conjunt de sectors econòmics a Catalunya). Posteriorment, analitzant els signes dels dos efectes anteriors, es pot diferenciar entre l'efecte proporcional (o estructural) i l'efecte diferencial (o locacional). S'obté així una classificació de sis tipus de sectors: tres de dinàmics (efecte net total positiu) i tres de no dinàmics (efecte net total negatiu) (annex 2).

3. Efecte creixement total

Si tenim present que l'objectiu final de l'estudi és conèixer la dinàmica ocupacional dels àmbits rurals lleidatans durant el període 2014-2019, el primer pas és veure quin ha estat l'efecte de creixement total en l'ocupació per als diferents territoris i sectors econòmics, la qual cosa ens permetrà posteriorment diferenciar entre l'efecte creixement nacional i l'efecte net total. Amb aquesta finalitat, s'ha calculat la taxa de creixement de l'ocupació entre el 2014 i el 2019, diferenciant les persones ocupades autònomes de les persones ocupades assalariades.

En el primer cas, el quadre 1 mostra, d'una banda, que les àrees rurals tenen un comportament molt diferent respecte a la dinàmica seguida a Catalunya (+4,2%). A l'àmbit territorial Ponent, la taxa de les persones ocupades autònomes ha estat negativa (-3,4%) i a l'àmbit territorial Pirineu, Aran i Solsonès, també (-1,9%). De l'altra,

els sectors considerats més dinàmics en els àmbits rurals —atès que la seva taxa de creixement se situa per sobre de la mitjana sectorial del conjunt de Catalunya— són:

- Aigua i sanejament i gestió de residus.
- Activitats sanitàries i serveis socials.
- Energia elèctrica i gas.
- Activitats artístiques i d'entreteniment.
- Activitats immobiliàries.
- Informació i comunicacions.
- Activitats administratives i auxiliars.

QUADRE 1. VARIACIÓ EN NOMBRE I EN PERCENTATGE
DE LES PERSONES OCUPADES AUTÒNOMES (2019/2014)

Sectors econòmics	Catalunya		Província de Lleida		Ponent sense la ciutat de Lleida		Pirineu, Aran i Solsonès	
	Variació persones	% variació	Variació persones	% variació	Variació persones	% variació	Variació persones	% variació
Agricultura, ramaderia i pesca	-1.609	-6,5%	-759	-7,5%	-662	-8,4%	-62	-3,8%
Indústries extractives	8	3,9%	-8	-24,2%	-3	-15,7%	-3	-26,0%
Productes alimentaris i begudes	-2.956	-32,4%	286	44,7%	248	56,5%	12	11,8%
Resta d'indústries manufactureres	-1.116	-3,2%	-75	-3,8%	-37	-2,9%	-2	-0,7%
Energia elèctrica i gas	17	10,3%	5	15,7%	7	44,4%	-1	-9,1%
Aigua, sanejament i gestió de residus	49	13,9%	9	59,7%	6	70,6%	1	125,0%
Construcció	3.410	5,3%	-357	-7,3%	-225	-8,2%	-135	-10,9%
Comerç a l'engròs i al detall	-6.802	-5,2%	-601	-7,6%	-262	-6,3%	-131	-9,2%
Transport i emmagatzematge	2.813	7,2%	13	0,6%	67	5,3%	-18	-5,3%
Hostaleria	62	0,1%	-110	-3,1%	-120	-8,2%	-37	-3,0%

Sectors econòmics	Catalunya		Província de Lleida		Ponent sense la ciutat de Lleida		Pirineu, Aran i Solsonès	
	Variació persones	% variació	Variació persones	% variació	Variació persones	% variació	Variació persones	% variació
Informació i comunicacions	2.914	22,5%	70	16,6%	28	13,8%	31	49,6%
Activitats financeres i d'assegurances	340	4,0%	-21	-3,8%	-22	-8,2%	3	4,5%
Activitats immobiliàries	2.179	33,0%	61	30,5%	28	37,0%	13	31,1%
Activitats professionals i tècniques	9.745	20,6%	199	9,5%	97	11,9%	67	19,1%
Activitats administratives i auxiliars	2.113	9,6%	-11	-1,1%	-17	-3,7%	29	14,2%
Adm. pública, defensa i SS obligatòria	139	126,2%	9	90,0%	3	83,3%	2	112,5%
Educació	3.244	27,8%	95	15,0%	61	23,8%	-9	-4,1%
Activitats sanitàries i serveis socials	3.756	22,5%	174	23,2%	92	29,1%	34	24,2%
Activitats artístiques i d'entreteniment	2.474	20,9%	113	22,6%	38	16,8%	58	47,2%
Altres serveis	1.349	3,9%	-88	-4,3%	-108	-9,9%	-4	-1,2%
Activitats de les llars	-31	-30,0%	0		0		0	
Total sectors econòmics	22.095	4,2%	-996	-2,5%	-781	-3,4%	-152	-1,9%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Observatori del Treball i Model Productiu. Generalitat de Catalunya.

En relació amb el creixement total de les persones ocupades assalariades, a l'àmbit de Ponent (21,6%) i a l'àmbit territorial Pirineu, Aran i Solsonès (18,9%) s'enregistra una evolució propera a la taxa del conjunt de Catalunya (21,6%) (quadre 2).

En aquest cas, els sectors considerats més dinàmics per a aquests àmbits rurals són:

- Transport i emmagatzematge.
- Activitats immobiliàries.

- Activitats administratives i auxiliars.
- Activitats sanitàries i serveis socials.

QUADRE 2. VARIACIÓ EN NOMBRE I EN PERCENTATGE
DE LES PERSONES OCUPADES ASSALARIADES (2019/2014)

Sectors econòmics	Catalunya		Província de Lleida		Ponent sense la ciutat de Lleida		Pirineu, Aran i Solsonès	
	Variació persones	% variació	Variació persones	% variació	Variació persones	% variació	Variació persones	% variació
Agricultura, ramaderia i pesca	1.604	20,2%	808	29,0%	680	32,7%	105	30,0%
Indústries extractives	201	9,0%	33	17,8%	13	11,4%	21	30,2%
Productes alimentaris i begudes	14.237	21,6%	1.772	21,5%	1.743	28,0%	110	21,9%
Resta d'indústries manufactureres	36.326	12,3%	2.693	27,9%	2.045	29,6%	204	18,2%
Energia elèctrica i gas	-632	-12,3%	-17	-3,5%	24	25,8%	-4	-5,1%
Aigua, sanejament i gestió de residus	1.431	6,2%	196	16,1%	18	2,4%	85	125,7%
Construcció	41.753	42,8%	2.180	28,8%	928	24,8%	331	24,0%
Comerç a l'engròs i al detall	61.675	14,8%	2.330	9,9%	789	6,8%	99	4,7%
Transport i emmagatzematge	29.572	27,9%	1.999	33,7%	873	33,5%	167	30,2%
Hostaleria	49.709	28,8%	2.072	26,2%	640	25,3%	645	23,6%
Informació i comunicacions	31.810	45,3%	627	36,6%	63	19,5%	4	7,0%
Activitats financeres i d'assegurances	-2.210	-3,8%	-358	-14,9%	67	33,6%	5	19,6%
Activitats immobiliàries	5.531	28,8%	112	29,8%	38	33,3%	16	25,1%
Activitats professionals i tècniques	37.022	28,6%	766	19,4%	271	27,6%	76	18,0%
Activitats administratives i auxiliars	56.936	27,9%	1.256	18,6%	578	30,8%	95	28,5%

Sectors econòmics	Catalunya		Província de Lleida		Ponent sense la ciutat de Lleida		Pirineu, Aran i Solsonès	
	Variació persones	% variació	Variació persones	% variació	Variació persones	% variació	Variació persones	% variació
Adm. pública, defensa i SS obligatòria	41.467	24,8%	2.451	18,7%	484	18,0%	212	13,9%
Educació	22.925	17,5%	982	17,8%	192	17,2%	80	16,8%
Activitats sanitàries i serveis socials	48.505	21,6%	2.421	19,5%	802	25,0%	243	14,7%
Activitats artístiques i d'entreteniment	13.453	30,6%	508	26,2%	95	23,2%	221	29,9%
Altres serveis	6.927	12,5%	176	7,9%	47	7,2%	49	14,1%
Activitats de les llars	-661	-10,1%	-15	-11,0%	-3	-17,1%	-1	-1,7%
Total sectors econòmics	497.578	21,6%	22.989	19,5%	10.387	21,6%	2.761	18,9%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Observatori del Treball i Model Productiu. Generalitat de Catalunya.

4. Descomposició de l'efecte creixement total

Com hem vist, mitjançant la metodologia *shif-share*, l'efecte de creixement total en l'ocupació per als diferents territoris es pot descompondre en dos components: l'efecte creixement nacional i l'efecte net total.

a. Efecte creixement nacional (ECN). Indica el creixement de l'ocupació que s'hauria experimentat en els diferents àmbits rurals, si la seva taxa de creixement hagués estat la mateixa que la mitjana total de Catalunya.

Al quadre 3, s'observa que la dinàmica de creixement de les persones ocupades autònomes en els àmbits rurals de la província de Lleida hauria estat més gran si haguessin seguit la dinàmica de creixement de la mitjana de Catalunya.

El mateix succeeix amb la dinàmica de les persones ocupades assalariades dels àmbits rurals de Lleida, on es detectaria més ocupació si haguessin seguit la de creixement de la mitjana de Catalunya (quadre 4).

QUADRE 3. EFECTE CREIXEMENT NACIONAL (ECN) EN PERSONES OCUPADES AUTÒNOMES

Sectors econòmics	Província Lleida	Ponent sense la ciutat Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Agricultura, ramaderia i pesca	425	329	69
Indústries extractives	1	1	1
Productes alimentaris i begudes	27	18	4
Resta d'indústries manufactureres	82	53	11
Energia elèctrica i gas	1	1	0
Aigua, sanejament i gestió de residus	1	0	0
Construcció	204	114	52
Comerç a l'engròs i al detall	332	174	60
Transport i emmagatzematge	87	52	14
Hostaleria	150	61	51
Informació i comunicacions	18	8	3
Activitats financeres i d'assegurances	23	11	2
Activitats immobiliàries	8	3	2
Activitats professionals i tècniques	87	34	15
Activitats administratives i auxiliars	42	19	9
Adm. pública, defensa i SS obligatòria	0	0	0
Educació	27	11	9
Activitats sanitàries i serveis socials	31	13	6
Activitats artístiques i d'entreteniment	21	9	5
Altres serveis	86	45	15
Activitats de les llars			
Sectors econòmics	1.652	958	326

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Observatori del Treball i Model Productiu. Generalitat de Catalunya.

QUADRE 4. EFECTE CREIXEMENT NACIONAL (ECN) EN PERSONES OCUPADES ASSALARIADES

Sectors econòmics	Província Lleida	Ponent sense la ciutat Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Agricultura, ramaderia i pesca	601	449	76
Indústries extractives	39	24	15
Productes alimentaris i begudes	1.785	1.346	108
Resta d'indústries manufactureres	2.087	1.495	242
Energia elèctrica i gas	105	20	18
Aigua, sanejament i gestió de residus	262	164	15
Construcció	1.635	810	298
Comerç a l'engròs i al detall	5.098	2.492	453
Transport i emmagatzematge	1.280	562	120
Hostaleria	1.710	547	590
Informació i comunicacions	370	70	12
Activitats financeres i d'assegurances	518	43	6
Activitats immobiliàries	81	25	14
Activitats professionals i tècniques	853	212	91
Activitats administratives i auxiliars	1.459	406	72
Adm. pública, defensa i SS obligatòria	2.837	580	330
Educació	1.193	241	103
Activitats sanitàries i serveis socials	2.688	692	357
Activitats artístiques i d'entreteniment	419	89	159
Altres serveis	482	142	75
Activitats de les llars	28	4	10
Total sectors econòmics	25.534	10.413	3.163

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Observatori del Treball i Model Productiu. Generalitat de Catalunya.

b. Efecte net total (ENT). Mesura les diferències entre la variació real de l'ocupació que han experimentat els àmbits territorials de Lleida per als diferents sectors econòmics i la que s'hauria produït, si el seu creixement s'hagués correspost amb la mitjana de Catalunya.

Si l'efecte net total agregat dels sectors econòmics és positiu, indica que la variació real de l'ocupació de l'àmbit territorial ha estat més elevada que la produïda per l'efecte de creixement de Catalunya. Si el resultat de l'efecte net total és negatiu, podria ser perquè no ha augmentat l'ocupació en aquest àmbit territorial o perquè la seva variació ha estat menor que la del total de Catalunya.

El següent pas es descompondre l'efecte net total en dos nous efectes: efecte proporcional, o estructural (EP), i efecte diferencial, o locacional (ED) que s'analitzen tot seguit diferenciant entre l'ocupació autònoma i l'assalariada.

i. Efecte net total de les persones ocupades autònomes en els àmbits rurals

Tots els àmbits territorials de les terres de Lleida es troben en la mateixa situació: l'efecte net total és negatiu, situació que provoca un efecte proporcional (o estructural) negatiu i un efecte diferencial (o locacional) també negatiu. És a dir, aquests àmbits mostren desavantatges estructurals, amb predomini de sectors no dinàmics i desavantatges territorials respecte a la dinàmica seguida per al conjunt català.

Una anàlisi més detallada a escala comarcal (quadre 5) posa de manifest que les comarques de l'àmbit de Ponent, sense la ciutat de Lleida, es mostren poc dinàmiques perquè han obtingut un efecte net total negatiu. Hi ha comarques, com les Garrigues, la Noguera, el Pla d'Urgell i el Segrià sense ciutat de Lleida, on el valor negatiu és conseqüència d'haver obtingut un efecte proporcional (o estructural) i un efecte diferencial (o locacional) negatius. En altres, com la Segarra i l'Urgell, el valor negatiu de l'efecte net total és conseqüència d'un efecte diferencial (o locacional) positiu i insuficient per contrarestar l'efecte proporcional (o estructural) negatiu.

QUADRE 5. CLASSIFICACIÓ DE LES PERSONES OCUPADES AUTÒNOMES DELS ÀMBITS TERRITORIALS SEGONS L'EFECTE NET TOTAL, L'EFECTE PROPORCIONAL I L'EFECTE DIFERENCIAL

ENT = Efecte net total	Persones ocupades autònomes
ENT (+): EP (+) > ED (-)	ENT (+) = EP (+) + ED (+)
ENT (-): EP (+) < ED (-)	
ENT (-) = EP (-) + ED (-)	ENT (+): EP (-) < ED (+)
Pirineu, Aran i Solsonès	
Alt Urgell	
Alta Ribagorça	
Pallars Jussà	
Vall d'Aran	Pallars Sobirà
Ponent sense la ciutat de Lleida	Solsonès
Garrigues	
Noguera	
Pla d'Urgell	Segarra
Segrià sense ciutat de Lleida	Urgell
Província de Lleida	
Ciutat de Lleida	
	ENT (-): EP (-) > ED (+)

Font: Elaboració pròpia.

El mateix s'observa a les comarques de l'àmbit Pirineu, Aran i Solsonès. Són territoris poc dinàmics quant a ocupació de persones autònomes a causa de l'efecte net total negatiu. En determinats casos, com l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça, el Pallars Jussà i la Vall d'Aran, l'efecte net total és negatiu perquè l'efecte proporcional (o estructural) i l'efecte diferencial (o locacional) són negatius. En canvi, al Pallars Sobirà i al Solsonès, el valor negatiu de l'efecte net total és conseqüència d'un efecte diferencial (o locacional) positiu que no pot contraposar l'efecte proporcional (o estructural) negatiu.

ii. Efecte net total en les persones ocupades assalariades en els diferents àmbits rurals

Per al cas de les persones ocupades assalariades, el valor de l'efecte net total també és negatiu en tots els àmbits rurals lleidatans. L'àmbit Pirineu, Aran i Solsonès registra un efecte proporcional (o estructural) positiu, però insuficient per compensar l'efecte diferencial (o locacional) negatiu. Per tant, es tracta d'un àmbit rural on predominen els sectors econòmics dinàmics a Catalunya, però aquest efecte és insuficient per compensar els forts desavantatges locacionals.

Per comarques (quadre 6), algunes obtenen un efecte net total negatiu perquè l'efecte proporcional (o estructural) positiu és insuficient per compensar l'efecte diferencial (o locacional) negatiu —seria el cas de l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça, el Pallars Jussà, el Solsonès i la Vall d'Aran. En altres, com el Pallars Sobirà, s'obté un efecte net total positiu, perquè tant l'efecte proporcional (o estructural) com l'efecte diferencial (o locacional) són positius. Per tant, aquesta comarca mostra dinamisme tant en l'àmbit estructural (la dinàmica de creixement del sector a Catalunya és superior a la del conjunt català) com en l'àmbit territorial (la dinàmica del sector en la comarca és millor que la del mateix sector a Catalunya).

L'àmbit de Ponent sense ciutat de Lleida té un efecte net total negatiu, però en aquest cas l'efecte diferencial (de localització) positiu no pot compensar l'efecte proporcional (estructural) negatiu. Es tracta, doncs, d'un àmbit que ofereix avantatges locacionals, però que són insuficients per contrarestar la presència de sectors econòmics molt poc dinàmics en l'àmbit català (desavantatge estructural).

A escala comarcal, les situades a Ponent mantenen comportaments una mica diferenciats. D'una banda, hi ha comarques que mostren un efecte net total negatiu perquè l'efecte proporcional (o estructural) i l'efecte diferencial (o locacional) són negatius —seria el cas de les Garrigues, la Noguera i l'Urgell—, i, de l'altra, la Segarra obté un efecte net total negatiu perquè l'efecte proporcional (o estructural) negatiu supera l'efecte diferencial (o locacional) positiu i trenca, d'aquesta manera, la dinàmica de l'àmbit de Ponent. Finalment, el Pla d'Urgell i el Segrià sense ciutat de Lleida obtenen

un efecte net total positiu, perquè l'efecte diferencial (o locacional) positiu contrapesa l'efecte proporcional (o estructural) negatiu, la qual cosa evidencia que l'avantatge territorial compensa la pitjor dinàmica del sector a Catalunya.

QUADRE 6. CLASSIFICACIÓ DE LES PERSONES OCUPADES ASSALARIADES DELS ÀMBITS TERRITORIALS SEGONS L'EFECTE NET TOTAL, L'EFECTE PROPORCIONAL I L'EFECTE DIFERENCIAL

ENT = Efecte net total	Persones ocupades assalariades
ENT (+): EP (+) > ED (-)	ENT (+) = EP (+) + ED (+)
	Pallars Sobirà
Alt Urgell	
Alta Ribagorça	
Pallars Jussà	
Solsonès	
Vall d'Aran	
Pirineu, Aran i Solsonès	
Província de Lleida	
Ciutat de Lleida	
ENT (-): EP (+) < ED (-)	
ENT (-) = EP (-) + ED (-)	ENT (+): EP (-) < ED (+)
Garrigues	Pla d'Urgell
Noguera	Segrià sense ciutat de Lleida
Urgell	
	Ponent sense ciutat de Lleida
	Segarra
	ENT (-): EP (-) > ED (+)

ENT= Efecte Net Total	Persones ocupades assalariades
ENT (+): EP (+) > ED (-)	ENT (+) = EP (+) + ED (+)
	Pallars Sobirà
Alt Urgell	
Alta Ribagorça	
Pallars Jussà	
Solsonès	
Vall d'Aran	
Pirineus, Aran i Solsonès	
Província de Lleida	
Ciutat de Lleida	
ENT (-): EP (+) < ED (-)	
ENT (-) = EP (-) + ED (-)	ENT (+): EP (-) < ED (+)
Garrigues	Pla d'Urgell
Noguera	Segrià sense la ciutat de Lleida
Urgell	
	Ponent sense ciutat de Lleida
	Segarra
	ENT (-): EP (-) > ED (+)

Font: Elaboració pròpia.

5. Dinàmica dels sectors econòmics i àmbits territorials

En aquest apartat es mostra el comportament dels sectors econòmics dels àmbits rurals a partir del signe de l'efecte net total. D'aquesta manera, un signe positiu evidencia que el sector és dinàmic quant a nivell d'ocupació, i un signe negatiu, un sector no dinàmic. En cada cas s'indica si aquest comportament està provocat per la dinàmica de l'efecte proporcional (o estructural), és a dir, per la dinàmica del sector en el conjunt català, o per l'efecte diferencial (o locacional), això és, per la dinàmica del sector econòmic en el territori respecte al mateix sector a Catalunya, o bé per tots dos. L'anàlisi es fa diferenciant entre les persones ocupades autònomes i les assalariades.

a. Persones ocupades autònomes

I. Persones ocupades autònomes: sectors dinàmics

Com hem dit, els sectors econòmics considerats dinàmics són aquells que obtenen un efecte net total positiu. Aquest valor positiu pot estar condicionat pel signe de l'efecte proporcional (o estructural) i l'efecte diferencial (o locacional). En aquest grup, a la província de Lleida destaquen deu sectors econòmics i el 16,3% de les persones ocupades autònomes; a Ponent, hi ha onze sectors econòmics i el 19,3% de les persones ocupades autònomes, i a l'àmbit territorial Pirineu, Aran i Solsonès, deu sectors i el 17,4% de les persones ocupades autònomes (quadres 7, 8 i 9).

I. a) ENT (+): EP (+) > ED (-)

QUADRE 7. PERSONES OCUPADES AUTÒNOMES. SECTORS I TERRITORIS AMB ENT (+) I EP (+) > ED (-) I PERCENTATGE QUE REPRESENTA EL SECTOR EN EL TERRITORI

I. ENT (+): EP (+) > ED (-)	Distribució percentual del sector en l'àmbit territorial		
Sectors econòmics	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Transport i emmagatzematge		5,9%	
Informació i comunicacions	1,3%	1,0%	
Activitats immobiliàries	0,7%		0,7%
Activitats professionals i tècniques	5,9%	4,1%	5,5%
Adm. pública, defensa i SS obligatòria	0,0%	0,0%	0,1%
Educació	1,9%	1,4%	
Activitats sanitàries i serveis socials			
Activitats artístiques i d'entreteniment		1,2%	
% dels sectors sobre el conjunt territorial	9,8%	13,7%	6,2%

Font: Elaboració pròpia.

El quadre 7 mostra els sectors econòmics que aconseguixen un efecte net total positiu perquè l'efecte proporcional (o estructural) positiu compensa l'efecte diferencial (o locacional) negatiu, és a dir, pel bon dinamisme del sector econòmic en el conjunt de Catalunya i no pel seu comportament en l'àmbit rural.

En aquest grup, es concentra el 9,8% de les persones ocupades autònomes de la província de Lleida (5 sectors), el 13,7% a l'àmbit Ponent sense ciutat de Lleida (6 sectors) i el 6,2% al Pirineu, Aran i Solsonès (3 sectors). El sector econòmic present en els tres àmbits és l'administració pública, defensa i Seguretat Social, tot i que el percentatge de persones ocupades autònomes en aquesta activitat no és rellevant.

I. b) ENT (+): EP (+) i ED (+)

QUADRE 8. PERSONES OCUPADES AUTÒNOMES. SECTORS I TERRITORIS AMB ENT (+)
I EP (+) I ED (+) I PERCENTATGE QUE REPRESENTA EL SECTOR EN EL TERRITORI

2. ENT (+): EP (+) ED (+)	Distribució percentual del sector en l'àmbit territorial		
Sectors econòmics	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Energia elèctrica i gas	0,1%	0,1%	
Aigua, sanejament i gestió de residus	0,1%	0,1%	0,0%
Informació i comunicacions			1,2%
Activitats immobiliàries		0,5%	
Activitats administratives i auxiliars			3,0%
Activitats sanitàries i serveis socials	2,4%	1,9%	2,2%
Activitats artístiques i d'entreteniment	1,6%		2,4%
% dels sectors sobre el conjunt territorial	4,1%	2,5%	8,9%

Font: Elaboració pròpia.

Al quadre 8, se situen els sectors econòmics més dinàmics, tant per raons estructurals com territorials, que aconseguixen un efecte net total positiu perquè l'efecte proporcional (o estructural) i l'efecte diferencial (o locacional) són positius, per tant, mostren un bon dinamisme en el conjunt de Catalunya i en els diferents àmbits rurals.

En aquest grup, es concentren solament el 4,1% de les persones ocupades autònomes de la província de Lleida distribuïdes en quatre sectors econòmics. El percentatge és superior (8,9%) a l'àmbit Pirineu, Aran i Solsonès (amb 5 sectors econòmics) i inferior (2,5%) a l'àmbit de Ponent sense ciutat de Lleida (amb 4 sectors econòmics). Destaca

en els tres àmbits territorials, malgrat el poc pes ocupacional, el sector aigua, sanejament i gestió de residus.

I. c) ENT (+): EP (-) < ED (+)

En aquest grup (quadre 9), es posicionen els sectors econòmics amb un efecte net total positiu generat per un efecte diferencial (o locacional) positiu que compensa l'efecte proporcional (o estructural) negatiu, això és, pel bon dinamisme del sector econòmic en l'àmbit territorial i no pel seu comportament a Catalunya.

QUADRE 9. PERSONES OCUPADES AUTÒNOMES. SECTORS I TERRITORIS AMB ENT (+)
I EP (-) < ED (+) I PERCENTATGE QUE REPRESENTA EL SECTOR EN EL TERRITORI

3. ENT (+) = EP (-) < ED (+)	Distribució percentual del sector en l'àmbit territorial		
Sectors econòmics	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Productes alimentaris i begudes	2,4%	3,1%	1,5%
Hostaleria			
Activitats financeres i d'assegurances			0,8%
% dels sectors sobre el conjunt territorial	2,4%	3,1%	2,3%

Font: Elaboració pròpia.

En aquesta situació se situa el 2,4% de les persones ocupades autònomes en el sector productes alimentaris i begudes de la província de Lleida. El 3,1% del mateix sector a l'àmbit Ponent i el 2,3%, a Pirineu, Aran i Solsonès (amb dos sectors, productes alimentaris i begudes, i activitats financeres i d'assegurances). S'observa que el sector productes alimentaris i begudes coincideix en els tres àmbits territorials, tot i que el percentatge d'ocupació autònoma que aporta no és gaire rellevant.

II. Persones ocupades autònomes: sectors no dinàmics

Els sectors econòmics que es consideren no dinàmics són aquells que obtenen un efecte net total negatiu. Aquest valor negatiu és conseqüència del signe i la rellevància de l'efecte proporcional (o estructural) i de l'efecte diferencial (o locacional). A la província de Lleida, en aquest grup se situen deu sectors econòmics i el 83,7% de les persones ocupades autònomes; a Ponent, hi ha nou sectors econòmics i el 80,6% de les persones ocupades autònomes, i al Pirineu, Aran i Solsonès, trobem deu sectors econòmics i el 82,6% de les persones ocupades autònomes (quadres 10, 11 i 12).

II. a) ENT (-): EP (-) > (ED (+)

QUADRE 10. PERSONES OCUPADES AUTÒNOMES. SECTORS I TERRITORIS AMB ENT (-)
I EP (-) > ED (+) I PERCENTATGE QUE REPRESENTA EL SECTOR EN EL TERRITORI

4. ENT (-) = EP (-) > ED (+)	Distribució percentual del sector en l'àmbit territorial		
Sectors econòmics	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Agricultura, ramaderia i pesca			20,7%
Resta d'indústries manufactureres		5,5%	3,6%
Altres serveis			
% dels sectors sobre el conjunt territorial		5,5%	24,2%

Font: Elaboració pròpia.

El quadre 10 mostra els sectors econòmics que aconseguixen un efecte net total negatiu perquè l'efecte proporcional (o estructural) negatiu supera l'efecte diferencial (o locacional) positiu, és a dir, pel mal dinamisme del sector en el conjunt de Catalunya i no pel seu comportament en el territori.

En aquest grup, no hi ha cap sector econòmic de la província de Lleida. En l'àmbit Pirineu, Aran i Solsonès, hi ha dos sectors que aporten el 24,2% de les persones ocupades autònomes, en què el més destacat és agricultura, ramaderia i pesca, i amb menys ocupació, el sector resta d'indústries manufactureres. En l'àmbit Ponent, només el sector resta d'indústries manufactures, amb un 5,5% de l'ocupació, mostra més dinamisme en el territori superior en el conjunt de Catalunya.

II. b) ENT (-): EP (-) i ED (-)

El quadre 11 recull els sectors econòmics que generen un efecte net total negatiu, atès que l'efecte proporcional (o estructural) i l'efecte diferencial (o locacional) són negatius. En definitiva, posen de manifest un dinamisme deficient de l'ocupació ocupada autònoma del sector en el conjunt de Catalunya i en els diferents àmbits territorials.

En aquesta situació, es concentra un percentatge molt significatiu de les persones ocupades autònomes a la província de Lleida, el 63,9%, que prové de 7 sectors econòmics. Destaquen, pel seu pes ocupacional, els sectors agricultura, ramaderia i pesca, i comerç a l'engròs i al detall. El percentatge i els sectors són molt similars per a l'àmbit de Ponent (61,8% de la població ocupada autònoma provinent de sis sectors econòmics). Al Pirineu, Aran i Solsonès, el percentatge és inferior (37,1%) i s'aglutina en quatre

sectors econòmics. Destaca també el de comerç a l'engròs i al detall, juntament amb hostaleria, en els tres àmbits rurals.

QUADRE 11. PERSONES OCUPADES AUTÒNOMES. SECTORS I TERRITORIS AMB ENT (-)
I EP (-) I ED (-) I PERCENTATGE QUE REPRESENTA EL SECTOR EN EL TERRITORI

5. ENT (-) = EP (-) + ED (-)	Distribució percentual del sector en l'àmbit territorial		
Sectors econòmics	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Agricultura, ramaderia i pesca	24,4%	32,6%	
Indústries extractives	0,1%	0,1%	0,1%
Resta d'indústries manufactureres	4,9%		
Comerç a l'engròs i al detall	19,1%	17,6%	16,9%
Hostaleria	9,0%	6,0%	15,5%
Activitats financeres i d'assegurances	1,4%	1,1%	
Altres serveis	5,1%	4,4%	4,6%
% dels sectors sobre el conjunt territorial	63,9%	61,8%	37,1%

Font: Elaboració pròpia.

II. c) ENT (-): EP (+) < ED (-)

QUADRE 12 PERSONES OCUPADES AUTÒNOMES. SECTORS I TERRITORIS AMB ENT (-)
I EP (+) < ED (-) I PERCENTATGE QUE REPRESENTA EL SECTOR EN EL TERRITORI

6. ENT (-) = EP (+) < ED (-)	Distribució percentual del sector en l'àmbit territorial		
Sectors econòmics	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Energia elèctrica i gas			0,1%
Construcció	11,7%	11,3%	14,4%
Transport i emmagatzematge	5,4%		4,1%
Activitats professionals i tècniques			
Activitats administratives i auxiliars	2,6%	2,0%	
Educació			2,7%
% dels sectors sobre el conjunt territorial	19,8%	13,3%	21,3%

Font: Elaboració pròpia.

En aquest grup (quadre 12) es troben aquells sectors econòmics que aconseguixen un efecte net total negatiu perquè l'efecte diferencial (o locacional) negatiu supera l'efecte proporcional (o estructural) positiu, és a dir, per un mal dinamisme del sector en l'àmbit territorial i no pel seu comportament a Catalunya.

L'àmbit Pirineu, Aran i Solsonès mostra el percentatge d'ocupació més elevat, amb el 21,3% (generat per quatre sectors), seguit del 19,8%, de les persones ocupades autònomes de la província de Lleida (provinents de tres sectors), i el 13,3% Ponent (amb dos sectors). En els tres àmbits, destaca la rellevància ocupacional del sector de la construcció.

b. Persones ocupades assalariades

I. Persones ocupades assalariades: sectors dinàmics

Iniciem l'anàlisi dels sectors dinàmics a partir de la seva capacitat per generar ocupació per a persones assalariades. A la província de Lleida, trobem vuit sectors econòmics dinàmics que generen el 34,7% dels llocs de treball de les persones ocupades assalariades; a Ponent, hi ha tretze sectors amb el 67,9% dels assalariats/des, i a Pirineu, Aran i Solsonès, deu sectors econòmics i el 49,3% de l'ocupació assalariada (quadres 13, 14 i 15).

II. a) ENT (+): EP (+) > ED (-)

QUADRE 13. PERSONES OCUPADES ASSALARIADES. SECTORS I TERRITORIS AMB ENT (+)
I EP (+) > ED (-) I PERCENTATGE QUE REPRESENTA EL SECTOR EN EL TERRITORI

I. ENT (+) = EP (+) > ED (-)	Distribució percentual del sector en l'àmbit territorial		
Sectors econòmics	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Construcció	6,9%	8,0%	9,8%
Hostaleria	7,1%	5,4%	19,4%
Informació i comunicacions	1,7%		
Activitats immobiliàries			0,5%
Activitats professionals i tècniques		2,1%	
Activitats artístiques i d'entreteniment	1,7%	0,9%	5,5%
% dels sectors sobre el conjunt territorial	17,4%	16,4%	35,2%

Font: Elaboració pròpia.

El quadre 13 assenyalava els sectors que aconseguïen un efecte net total positiu perquè l'efecte proporcional (o estructural) positiu compensa l'efecte diferencial (o locacional) negatiu, és a dir, pel bon dinamisme del sector econòmic en el conjunt de Catalunya i no pel seu comportament en el territori.

Hi ha quatre sectors amb el 17,4% de les persones ocupades assalariades de la província de Lleida que estan en aquesta situació. El percentatge és superior a l'àmbit Pirineu, Aran i Solsonès (35,2% dels ocupats), en què destaca el pes del d'hostaleria. Quant a Ponent, trobem quatre sectors que generen el 35,2% de l'ocupació. En els tres àmbits, és significativa la presència dels sectors construcció i activitats artístiques i d'entreteniment.

II. b) ENT (+): EP (+) i ED (+)

Pel que fa als sectors econòmics que aconseguïen un efecte net total positiu provocat per un efecte proporcional (o estructural) i un efecte diferencial (o locacional) positiu (quadre 14), s'evidencia el bon dinamisme del sector en el conjunt de Catalunya i en els diferents àmbits territorials. Cal destacar que només un 6,0% de les persones ocupades assalariades de la província de Lleida es troben en aquesta situació (amb dos sectors). El percentatge és substancialment més ampli a l'àmbit Ponent, amb el 17,2% de l'ocupació de quatre sectors —en què destaca el d'activitats sanitàries i serveis socials. Pel que fa al Pirineu, Aran i Solsonès, trobem el 6,6% de l'ocupació assalariada de dos sectors. Cal posar de manifest el bon dinamisme del sector transport i emmagatzematge en els tres àmbits.

QUADRE 14. PERSONES OCUPADES ASSALARIADES. SECTORS I TERRITORIS AMB ENT (+), EP (+) I ED (+) I PERCENTATGE QUE REPRESENTA EL SECTOR EN EL TERRITORI

2. ENT (+) = EP (+) ED (+)	Distribució percentual del sector en l'àmbit territorial		
Sectors econòmics	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Transport i emmagatzematge	5,6%	5,9%	4,1%
Hostaleria			
Activitats immobiliàries	0,3%	0,3%	
Activitats administratives i auxiliars		4,2%	2,4%
Activitats sanitàries i serveis socials		6,8%	
% dels sectors sobre el conjunt territorial	6,0%	17,2%	6,6%

Font: Elaboració pròpia.

II. c) ENT (+): EP (-) < ED (+)

El quadre 15 recull els sectors que aconseguixen un efecte net total positiu perquè l'efecte diferencial (o locacional) positiu compensa l'efecte proporcional (o estructural) negatiu, això és, pel bon dinamisme del sector en l'àmbit territorial i no pel seu comportament a Catalunya.

L'11,3% de les persones ocupades assalariades de la província de Lleida mostren aquest dinamisme territorial en dos sectors, i concretament destaca el de resta d'indústries manufactureres. El percentatge és molt superior en l'àmbit territorial Ponent, amb el 34,3% de l'ocupació assalariada provinent de cinc sectors, en què destaquen els de resta d'indústries manufactureres, i productes alimentaris i begudes, mentre que en l'àmbit Pirineu, Aran i Solsonès, trobem 4 sectors econòmics amb el 7,5% de l'ocupació.

QUADRE 15. PERSONES OCUPADES ASSALARIADES. SECTORS I TERRITORIS AMB ENT (+)
I EP (-) < ED (+) I PERCENTATGE QUE REPRESENTA EL SECTOR EN EL TERRITORI

3. ENT (+) = EP (-) < ED (+)	Distribució percentual del sector en l'àmbit territorial		
Sectors econòmics	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Agricultura, ramaderia i pesca	2,5%	4,7%	2,6%
Indústries extractives			0,5%
Productes alimentaris i begudes		13,6%	3,5%
Resta d'indústries manufactureres	8,8%	15,3%	
Energia elèctrica i gas		0,2%	
Aigua, sanejament i gestió de residus			0,9%
Activitats financeres i d'assegurances		0,5%	
% dels sectors sobre el conjunt territorial	11,3%	34,3%	7,5%

Font: Elaboració pròpia.

II. Persones ocupades assalariades: sectors no dinàmics

Passem tot seguit a detectar els sectors econòmics no dinàmics, és a dir, aquells que obtenen un efecte net total negatiu a partir del signe i la rellevància de l'efecte proporcional (o estructural) i de l'efecte diferencial (o locacional). A la província de Lleida, trobem tretze sectors i el 65,4% de les persones ocupades assalariades; a Ponent, vuit sectors i el 32,1% de les persones ocupades assalariades, i a Pirineu, Aran i Solsonès, onze sectors econòmics i el 50,7% de l'ocupació (quadres 16, 17 i 18).

II. a) ENT (-): EP (-) > ED (+)

QUADRE 16. PERSONES OCUPADES ASSALARIADES. SECTORS I TERRITORIS AMB ENT (-)

I EP (-) > ED (+) I PERCENTATGE QUE REPRESENTA EL SECTOR EN EL TERRITORI

4. ENT (-) = EP (-) > ED (+)	Distribució percentual del sector en l'àmbit territorial		
Sectors econòmics	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Indústries extractives	0,2%	0,2%	
Resta d'indústries manufactureres			7,6%
Energia elèctrica i gas	0,3%		0,5%
Aigua, sanejament i gestió de residus	1,0%	1,3%	
Activitats financeres i d'assegurances			0,2%
Educació	4,6%		
Altres serveis			2,3%
Activitats de les llars			0,3%
% dels sectors sobre el conjunt territorial	6,1%	1,5%	10,8%

Font: Elaboració pròpia.

Els sectors no dinàmics que mostren un efecte net total negatiu provocat perquè l'efecte proporcional (o estructural) negatiu supera l'efecte diferencial (o locacional) positiu (quadre 16), això és, pel mal dinamisme del sector en el conjunt de Catalunya i no pel seu comportament en el territori, aporten el 6,1% de les persones ocupades assalariades de la província de Lleida (agrupats en quatre sectors). L'1,5% (dos sectors), en l'àmbit Ponent, i el 10,8%, a Pirineu, Aran i Solsonès (cinc sectors econòmics).

II. b) ENT (-): EP (-) i ED (-)

El quadre 17 recull els sectors econòmics que obtenen un efecte net total negatiu perquè l'efecte proporcional (o estructural) i l'efecte diferencial (o locacional) són negatius, és a dir, pel mal dinamisme del sector en el conjunt de Catalunya i en els diferents àmbits territorials.

En aquest cas hi ha el 28,7% de les persones ocupades assalariades a la província de Lleida (provinents de cinc sectors). El percentatge és lleugerament inferior (24,5%) a Ponent (amb quatre sectors econòmics) i del 15,8% a Pirineu, Aran i Solsonès (amb dos sectors). Destaca, perquè és present als tres àmbits territorials i per la seva importància percentual, el del comerç a l'engròs i al detall.

QUADRE 17. PERSONES OCUPADES ASSALARIADES. SECTORS I TERRITORIS AMB ENT (-),
EP (-) I ED (-) I PERCENTATGE QUE REPRESENTA EL SECTOR EN EL TERRITORI

5. ENT (-) = EP (-) + ED (-)	Distribució percentual del sector en l'àmbit territorial		
Sectors econòmics	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Agricultura, ramaderia i pesca			
Indústries extractives			
Productes alimentaris i begudes	7,1%		
Comerç a l'engròs i al detall	18,4%	21,0%	12,6%
Activitats financeres i d'assegurances	1,4%		
Educació		2,2%	3,2%
Altres serveis	1,7%	1,2%	
Activitats de les llars	0,1%	0,0%	
% dels sectors sobre el conjunt territorial	28,7%	24,5%	15,8%

Font: Elaboració pròpia.

II. c) ENT (-): EP (+) < ED (-)

QUADRE 18. PERSONES OCUPADES ASSALARIADES. SECTORS I TERRITORIS AMB ENT (-)
I EP (+) < ED (-) I PERCENTATGE QUE REPRESENTA EL SECTOR EN EL TERRITORI

6. ENT (-) = EP (+) < ED (-)	Distribució percentual del sector en l'àmbit territorial		
Sectors econòmics	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Informació i comunicacions		0,7%	0,4%
Activitats professionals i tècniques	3,3%		2,9%
Activitats administratives i auxiliars	5,7%		
Adm. pública, defensa i SS obligatòria	11,0%	5,4%	10,0%
Activitats sanitàries i serveis socials	10,5%		10,9%
% dels sectors sobre el conjunt territorial	30,6%	6,1%	24,1%

Font: Elaboració pròpia.

El quadre 18 assenyala aquells sectors econòmics que aconseguixen un efecte net total negatiu perquè l'efecte diferencial (o locacional) negatiu supera l'efecte proporcional (o estructural) positiu, és a dir, pel mal dinamisme del sector en l'àmbit territorial i no pel seu comportament a Catalunya.

En aquest grup, es concentra un percentatge significatiu de les persones ocupades assalariades a la província de Lleida (30,6%) —concentrades en quatre sectors—, se-

guit del 24,1% de l'ocupació de l'àmbit Pirineu, Aran i Solsonès —de quatre sectors econòmics— i el 6,1% a Ponent —amb 2 sectors econòmics. El sector administració pública, defensa i Seguretat Social obligatòria mostra un dinamisme ocupacional baix com a conseqüència del mal comportament territorial que presenta en els tres àmbits.

6. Anàlisi del comportament ocupacional per àmbits territorials

En aquest apartat, es recullen els resultats ocupacionals dels diferents sectors econòmics per a cada un dels respectius àmbits territorials de Lleida: província de Lleida, Ponent sense la ciutat de Lleida, i Pirineu, Aran i Solsonès. L'anàlisi es fa en les dues tipologies en què es classifiquen les persones ocupades: autònomes i assalariades.

6.1. Província de Lleida

6.1.1. Persones ocupades autònomes

L'any 2019, a la província de Lleida el nombre de persones ocupades autònomes era de 38.547, xifra que representa el 7,0% de les ocupades a Catalunya. La variació respecte al 2014 ha estat negativa (-2,5%), una dinàmica que es deu al fet que si bé l'efecte creixement nacional (de Catalunya) és positiu, és insuficientment rellevant per compensar l'efecte net total negatiu. A la vegada, aquest efecte net total negatiu ve generat per un efecte proporcional (o estructural) i un efecte diferencial (o locacional) negatius. S'observa, per tant, un desavantatge estructural dels sectors econòmics rellevants i un desavantatge territorial. Per contra, un 16,3% de les persones ocupades autònomes se situen en deu sectors que es mostren com a dinàmics, atès que obtenen un efecte net total positiu (quadre 19).

ENT+; EP+ i ED+. El 4,1% de les persones ocupades autònomes es distribueixen en quatre sectors dinàmics en el conjunt de Catalunya que, a la vegada, presenten avantatges de localització. Es tracta d'un major o menor nombre d'ocupats: activitats sanitàries i serveis socials; activitats artístiques i d'entreteniment; energia elèctrica i gas, i aigua, sanejament i gestió de residus.

ENT+; EP+ > ED-. El 9,8% de les persones autònomes de la província es troben en cinc sectors amb un efecte net total positiu, en què l'avantatge del sector en el conjunt de Catalunya contraresta el desavantatge locacional. Aquests sectors són activitats professionals i tècniques; educació, informació i comunicacions; activitats immobiliàries, i administració pública, defensa i Seguretat Social obligatòria.

ENT+; EP- < ED+. El 2,4% de les persones ocupades autònomes, en aquest àmbit territorial, es troben en el sector productes alimentaris i begudes, que es mostra com a

sector dinàmic i en què els avantatges de localització sobrepassen els desavantatges en l'àmbit català.

Al mateix temps, el 64,2% de l'ocupació prové de sectors poc dinàmics, atès que l'efecte net total és negatiu. Sectors com agricultura, ramaderia i pesca, i comerç a l'engròs i al detall presenten desavantatges en el conjunt de Catalunya i a la província de Lleida. El sector construcció mostra dinamisme en l'àmbit de Catalunya, però menys creixement en aquest àmbit provincial.

QUADRE 19. PERSONES OCUPADES AUTÒNOMES. CLASSIFICACIÓ DE SECTORS
PER VALOR DE L'ENT, EP I ED. PROVÍNCIA DE LLEIDA

PROVÍNCIA DE LLEIDA			
ENT (+) = EP (+) > ED (-)		ENT (+); EP (+) i ED (+)	
	Activitats professionals i tècniques		Activitats sanitàries i serveis socials
	Educació		Activitats artístiques i d'entreteniment
	Informació i comunicacions		Aigua, sanejament i gestió de residus
	Activitats immobiliàries		Energia elèctrica i gas
	Adm. pública, defensa i SS obligatòria		
Construcció			
Transport i emmagatzematge			
Activitats administratives i auxiliars			
ENT (-); EP (+) < ED (-)			
ENT (-); EP (-) i ED (-)		ENT (+); EP (-) < ED (+)	
Agricultura, ramaderia i pesca			Productes alimentaris i begudes
Comerç a l'engròs i al detall			
Hostaleria			
Altres serveis			
Resta indústries manufactureres			
Activitats financeres i d'assegurances			
Indústries extractives			
		ENT (-) = EP (-) > ED (+)	

Font: Elaboració pròpia.

6.1.2. Persones ocupades assalariades

A la província de Lleida, el nombre de persones ocupades assalariades l'any 2019 era de 141.125, el 5,0% del conjunt de Catalunya, amb un augment del 19,5% respecte al 2014 gràcies a la bona dinàmica del conjunt de sectors econòmics a Catalunya, que va generar un creixement de la població assalariada. L'efecte creixement nacional positiu compensa l'efecte net total negatiu. Aquest valor negatiu es deu al fet que l'efecte proporcional (o estructural) positiu és insuficient per compensar l'efecte diferencial (o locacional) negatiu, que provoca un fre en el creixement de persones ocupades assalariades que s'hauria produït a la província de Lleida. El 34,7% de les persones ocupades assalariades a la província se situa en vuit sectors dinàmics amb un efecte net total positiu (quadre 20).

ENT+; *EP+* i *ED+*. Transport i emmagatzematge, i activitats immobiliàries són sectors dinàmics en el conjunt de Catalunya que presenten avantatges de localització territorial i aporten el 6,0% d'ocupació.

ENT+; *EP+* > *ED-*. El 17,4% de les persones ocupades assalariades de la província se situen en quatre sectors, on l'avantatge del sector econòmic en el conjunt de Catalunya compensa el desavantatge del sector econòmic a la província: hostaleria; construcció; activitats artístiques i d'entreteniment, i informació i comunicacions.

ENT+; *EP-* < *ED+*. L'11,3% de les persones ocupades assalariades es troben en dos sectors dinàmics, en els quals, en l'àmbit català, els avantatges de localització compensen els desavantatges: resta d'indústries manufactureres, i agricultura, ramaderia i pesca.

QUADRE 20: PERSONES OCUPADES ASSALARIADES. CLASSIFICACIÓ
DE SECTORS PER VALOR DE L'ENT, EP I ED. PROVÍNCIA DE LLEIDA

PROVÍNCIA DE LLEIDA			
ENT (+) = EP (+) > ED (-)		ENT (+); EP (+) i ED (+)	
	Construcció		Transport i emmagatzematge
	Hostaleria		Activitats immobiliàries
	Informació i comunicacions		
	Activitats artístiques i d'entreteniment		
Adm. pública, Defensa i SS obligatòria			
Activitats sanitàries i serveis socials			
Activitats administratives i auxiliars			
Activitats professionals i tècniques			
ENT (-); EP (+) < ED (-)			
ENT (-); EP (-) i ED (-)		ENT (+); EP (-) < ED (+)	
Comerç a l'engròs i al detall			Agricultura, ramaderia i pesca
Activitats financeres i d'assegurances			Resta Indústries manufactureres
Altres serveis			
Activitats de les llars			
Productes alimentaris i begudes			
		Educació	
		Energia elèctrica i gas	
		Aigua, sanejament i gestió de residus	
		Indústries extractives	
		ENT (-) = EP (-) > ED (+)	

Font: Elaboració pròpia.

Els tres sectors amb més persones ocupades assalariades (39,9%) són poc dinàmics, perquè l'efecte net total és negatiu. Comerç a l'engròs i al detall presenta desavantatges en el conjunt de Catalunya i també a la província. Els sectors administració pública, defensa i Seguretat Social obligatòria, i activitats sanitàries i serveis socials obtenen un bon dinamisme del sector a Catalunya, que és insuficient per compensar el dinamisme menor del sector a la província respecte al mateix sector a Catalunya.

6.2. Ponent sense la ciutat de Lleida

6.2.1. Persones ocupades autònomes

A l'àmbit territorial de Ponent, el nombre de persones ocupades autònomes era de 22.144 l'any 2019 i representava el 57,4% de la província, amb un retrocés del -3,4% respecte al 2014, un descens produït perquè l'efecte creixement nacional positiu no havia pogut compensar l'efecte net total negatiu, atès que l'efecte proporcional (o estructural) i l'efecte diferencial (o locacional) havien estat negatius. El 19,3% de les persones ocupades autònomes es troben distribuïdes en onze sectors econòmics que es mostren com a dinàmics, perquè tenen un efecte net total positiu (quadre 21).

QUADRE 21. PERSONES OCUPADES AUTÒNOMES. CLASSIFICACIÓ DE SECTORS
PER VALOR DE L'ENT, EP I ED. PONENT SENSE CIUTAT DE LLEIDA

PONENT SENSE LA CIUTAT DE LLEIDA		ENT (+); EP (+) i ED (+)	
ENT (+) = EP (+) > ED (-) Activitats professionals i tècniques Educació Activitats artístiques i d'entreteniment Informació i comunicacions Transport i emmagatzematge Adm. pública, defensa i SS obligatòria			Activitats sanitàries i serveis socials
			Activitats immobiliàries
			Energia elèctrica i gas
			Aigua, sanejament i gestió de residus
Construcció			
Activitats administratives i auxiliars			
ENT (-); EP (+) < ED (-)			
ENT (-); EP (-) i ED (-)		ENT (+), EP (-) < ED (+)	
Agricultura, ramaderia i pesca			Productes alimentaris i begudes
Comerç a l'engròs i al detall			
Hostaleria			
Altres serveis			
Activitats financeres i d'assegurances			
Indústries extractives		Resta d'indústries manufactureres	
		ENT (-) = EP (-) > ED (+)	

Font: Elaboració pròpia.

ENT+; *EP+* i *ED+*. El 2,5% de les persones ocupades autònomes se situen en quatre dels sectors dinàmics en el conjunt de Catalunya i presenten avantatges territorials: activitats sanitàries i serveis socials; activitats immobiliàries; energia elèctrica i gas, i aigua, sanejament i gestió de residus.

ENT+; *EP+* > *ED-*. El 13,7% de les persones autònomes estan ocupades en sis sectors, on l'avantatge de l'econòmic en el conjunt de Catalunya compensa el desavantatge locacional. Es tracta de transport i emmagatzematge; activitats professionals i tècniques; educació; activitats artístiques i d'entreteniment; informació i comunicacions, i administració pública, defensa i Seguretat Social obligatòria.

$ENT+; EP- < ED+$. El 3,1% de les persones ocupades autònomes es troben en el sector productes alimentaris i begudes, que es mostra com un sector econòmic dinàmic, perquè els avantatges territorials compensen els desavantatges en l'àmbit català.

Els sectors amb més persones ocupades autònomes representen el 67,5% del total i es mostren com a poc dinàmics. En el cas d'agricultura, ramaderia i pesca; comerç a l'engròs i al detall, i hostaleria es deu al fet que presenten desavantatges en el conjunt de Catalunya i en l'àmbit territorial de Ponent, mentre que en el sector construcció, l'efecte proporcional (o estructural) positiu és insuficient per compensar l'efecte diferencial (o locacional) negatiu.

6.2.2. Persones ocupades assalariades

En l'àmbit territorial Ponent, el nombre de persones ocupades assalariades era el 2019 de 58.566, una xifra que representa el 41,5% de les persones ocupades assalariades a la província, amb un augment del 21,6%, durant el 2014 i el 2019, gràcies al fet que la dinàmica general de l'economia catalana ha compensat la pitjor dinàmica a Ponent (quadre 22).

QUADRE 22. PERSONES OCUPADES ASSALARIADES. CLASSIFICACIÓ DE SECTORS
PER VALOR DE L'ENT, EP I ED. PONENT SENSE LA CIUTAT DE LLEIDA

PONENT SENSE LA CIUTAT DE LLEIDA			
$ENT (+) = EP (+) > ED (-)$		$ENT (+); EP (+) \text{ i } ED (+)$	
	Construcció		Transport i emmagatzematge
	Hostaleria		Activitats administratives i auxiliars
	Activitats professionals i tècniques		Activitats sanitàries i serveis socials
	Activitats artístiques i d'entreteniment		Activitats immobiliàries
Adm. pública, Defensa i SS obligatòria			
Informació i comunicacions			
$ENT (-); EP (+) < ED (-)$			
$ENT (-); EP (-) \text{ i } ED (-)$		$ENT (+); EP (-) < ED (+)$	
Comerç a l'engròs i al detall			Resta d'indústries manufactureres
Altres serveis			Productes alimentaris i begudes
Educació			Agricultura, ramaderia i pesca
Activitats de les llars			Activitats financeres i d'assegurances
			Energia elèctrica i gas
		Aigua, sanejament i gestió de residus	
		Indústries extractives	
		$ENT (-) = EP (-) > ED (+)$	

Font: Elaboració pròpia.

En aquest àmbit, el 67,9% de les persones ocupades assalariades estan distribuïdes en tretze sectors econòmics que es mostren com a dinàmics, atès l'efecte net total positiu.

$ENT+; EP+ \text{ i } ED+$. El 17,2% de les persones ocupades assalariades està ocupat en sectors dinàmics en el conjunt de Catalunya que presenten avantatges de localització. Es

tracta d'activitats sanitàries i serveis socials; transport i emmagatzematge; activitats administratives i auxiliars, i activitats immobiliàries.

ENT+; *EP+* > *ED-*. El 16,4% de les persones assalariades a Ponent està ocupada en sectors econòmics que presenten avantatges en el conjunt de Catalunya i permeten compensar el desavantatge locacional: construcció; hostaleria; activitats professionals i tècniques, i activitats artístiques i d'entreteniment.

ENT+; *EP-* < *ED+*. A Ponent, el 34,3% de les persones ocupades assalariades estan repartides en cinc sectors econòmics que es mostren dinàmics perquè els avantatges de localització compensen els desavantatges en l'àmbit català. Són resta d'indústries manufactureres; productes alimentaris i begudes; agricultura, ramaderia i pesca; activitats financeres i d'assegurances, i energia elèctrica i gas.

El sector comerç a l'engròs i al detall, amb més persones ocupades assalariades (21,0%), es mostra poc dinàmic perquè presenta desavantatges en el conjunt de Catalunya i en l'àmbit territorial.

6.3. Pirineu, Aran i Solsonès

6.3.1. Persones ocupades autònomes

En l'àmbit territorial Pirineu, Aran i Solsonès, el nombre de persones ocupades autònomes era el 2019 de 7.653, una xifra que representa el 19,9% del total de persones ocupades autònomes de la província, amb un retrocés entre el 2014 i el 2019 del -1,9% perquè l'efecte creixement nacional positiu no ha pogut compensar l'efecte net total negatiu, atès que l'efecte proporcional (o estructural) i l'efecte diferencial (o locacional) han estat negatius (quadre 23).

En aquest àmbit, el 17,4% de les persones ocupades autònomes estan distribuïdes en deu sectors econòmics que es mostren com a dinàmics perquè obtenen un efecte net total positiu.

ENT+; *EP+* i *ED+*. El 8,9% de les persones ocupades autònomes, en aquest àmbit territorial, es distribueixen en cinc sectors dinàmics en el conjunt de Catalunya i presenten avantatges territorials: activitats administratives i auxiliars; activitats artístiques i entreteniment; activitats sanitàries i serveis socials; informació i comunicacions, i aigua, sanejament i gestió de residus. El baix percentatge de persones ocupades autònomes que representen aquests sectors fa que el dinamisme que han provocat tingui poc impacte en l'ocupació autònoma d'aquest àmbit territorial.

ENT+; *EP-* < *ED+*. En aquest àmbit territorial, el 2,3% de les persones ocupades autònomes se situen en dos sectors econòmics: productes alimentaris i begudes, i activitats financeres i assegurances. Es tracta de sectors en què els avantatges de localització compensen els desavantatges d'aquests sectors econòmics en l'àmbit català.

[illegible]

Quatre dels sectors amb més nombre de persones ocupades autònomes representen el 67,4% d'aquest àmbit. Es tracta de sectors poc dinàmics. Pel que fa a comerç a l'engròs i al detall, i hostaleria presenten desavantatges en el conjunt de Catalunya i en l'àmbit territorial. En el sector construcció, l'efecte net total negatiu és perquè l'efecte proporcional (o estructural) positiu és insuficient per compensar l'efecte diferencial (o locacional) negatiu. En el sector agricultura, ramaderia i pesca, l'efecte net total negatiu es produeix perquè l'efecte diferencial (o locacional) positiu és insuficient per compensar l'efecte proporcional (o estructural) negatiu.

6.3.2. Persones ocupades assalariades

En aquest àmbit, el nombre de persones ocupades assalariades era de 17.392 l'any 2019, xifra que representa el 12,3% de la província, i amb un augment del 18,9% respecte al 2014, motivat per la bona dinàmica general de les persones ocupades assalariades a Catalunya. No obstant això, l'efecte net total d'aquest àmbit rural ha estat negatiu, cosa que ha posat fre al creixement de les persones ocupades assalariades d'aquest territori.

A Pirineu, Aran i Solsonès, el 49,3% de les persones ocupades assalariades estan distribuïdes en deu sectors econòmics dinàmics, ja que obtenen un efecte net total positiu.

ENT+; *EP+* i *ED+*. El 6,6% de les persones assalariades en aquest àmbit es distribueix en dos dels sectors considerat dinàmics en el conjunt de Catalunya que presenten avantatges de localització en l'àmbit territorial Pirineu, Aran i Solsonès: transport i emmagatzematge, i activitats administratives i auxiliars.

ENT+; *EP+*, > *ED-*. El 35,2% es localitza en quatre sectors, on l'avantatge del sector en el conjunt de Catalunya contrapesa el desavantatge locacional: hostaleria; construcció; activitats artístiques i d'entreteniment, i activitats immobiliàries.

QUADRE 24. PERSONES OCUPADES ASSALARIADES. CLASSIFICACIÓ DE SECTORS
PER VALOR DE L'ENT, EP I ED. PIRINEU, ARAN I SOLSONÈS

PIRINEU, ARAN I SOLSONÈS			
ENT (+) = EP (+) > ED (-)		ENT (+); EP (+) i ED (+)	
	Activitats artístiques i d'entreteniment		Transport i emmagatzematge
	Hostaleria		Activitats administratives i auxiliars
	Construcció		
	Activitats immobiliàries		
Adm. pública, defensa i SS obligatòria			
Activitats sanitàries i serveis socials			
Activitats professionals i tècniques			
Informació i comunicacions			
ENT (-); EP (+) < ED (-)			
ENT (-); EP (-) i ED (-)		ENT (+); EP (-) < ED (+)	
Comerç a l'engròs i al detall			Aigua, sanejament i gestió de residus
Educació			Agricultura, ramaderia i pesca
			Indústries extractives
			Productes alimentaris i begudes
		Resta d'indústries manufactureres	
		Altres serveis	
		Energia elèctrica i gas	
		Activitats de les llars	
		Activitats financeres i d'assegurances	
		ENT (-) = EP (-) > ED (+)	

Font: Elaboració pròpia.

ENT+; *EP-* < *ED+*. En aquest cas, les persones ocupades assalariades de l'àmbit Pirineu, Aran i Solsonès són un 7,5%, i estan repartides en quatre sectors econòmics en què

els seus avantatges de localització contraresten els desavantatges en l'àmbit català. Es tracta de productes alimentaris i begudes; agricultura, ramaderia i pesca; aigua, sanejament i gestió de residus, i indústries extractives.

Entre els quatre primers sectors econòmics amb més persones ocupades assalariades d'aquest àmbit, en destaquen tres que representen el 33,5% i es consideren poc dinàmics. El sector comerç a l'engròs i al detall; activitats sanitàries i serveis socials, i administració pública, defensa i Seguretat Social obligatòria.

7. Reflexions finals

En els tres àmbits territorials analitzats —província de Lleida, Ponent sense la ciutat de Lleida i Pirineu, Aran i Solsonès— la dinàmica de comportament de les persones ocupades autònomes, entre el 2014 i el 2019, ha estat negativa. Aquest impacte negatiu hauria estat pitjor si no fos pel dinamisme que s'ha produït en el conjunt de Catalunya. El creixement de la demanda de persones assalariades ha provocat un transvasament de persones ocupades autònomes a persones ocupades assalariades per la seguretat i la regularitat en els ingressos mensuals que obtenen.

Si tenim en compte l'efecte creixement total, als territoris rurals de Lleida no hi ha una coincidència entre els sectors considerats més dinàmics pel que fa al nombre de persones ocupades autònomes i les persones ocupades assalariades.

A la província de Lleida, les persones ocupades autònomes es concentren en quatre sectors econòmics (agricultura, ramaderia i pesca; comerç a l'engròs i al detall; construcció, i hostaleria), que representen el 64,2% del total de persones ocupades autònomes a la província. Aquests mateixos sectors representen el 67,5% en els àmbits rurals de Lleida, mentre que per al conjunt de Catalunya el percentatge és inferior, del 48,5%.

A escala provincial, quatre sectors econòmics han obtingut una taxa de creixement de les persones ocupades autònomes, superior a la taxa de creixement del conjunt de sectors econòmics per al conjunt de Catalunya, de manera que se'ls considera dinàmics, i són activitats sanitàries i serveis socials; activitats artístiques i d'entreteniment; aigua, sanejament i gestió de residus, i energia elèctrica i gas, amb el 4,1% de les persones ocupades autònomes del territori. En l'àmbit territorial Ponent, hi ha quatre sectors dinàmics: energia elèctrica i gas; aigua, sanejament i gestió de residus; activitats immobiliàries, i activitats sanitàries i serveis socials, que aglutinen només el 2,5% de les persones ocupades autònomes. Finalment, en l'àmbit territorial Pirineu, Aran i Solsonès hi ha cinc sectors dinàmics: aigua, sanejament i gestió de residus; informació i comunicacions; activitats administratives i auxiliars; activitats sanitàries i serveis so-

cials, i activitats artístiques i d'entreteniment, que representen el 8,9% de les persones ocupades autònomes d'aquest territori.

Continuant amb el comportament de les persones ocupades autònomes, els sectors econòmics que mostren un dinamisme que ve pel fet de tenir avantatges estructurals i avantatges territorials són aigua, sanejament i gestió de residus (en tots els àmbits territorials); activitats sanitàries i serveis socials (província de Lleida, Ponent i Pirineu, Aran i Solsonès); energia elèctrica i gas (província de Lleida i Ponent); activitats immobiliàries (Ponent); activitats artístiques i d'entreteniment (província de Lleida i Pirineu, Aran i Solsonès); activitats administratives i auxiliars (Pirineu, Aran i Solsonès); informació i comunicacions (Pirineu, Aran i Solsonès), i administració pública, defensa i Seguretat Social obligatòria (Pirineu, Aran i Solsonès). Així doncs, l'àmbit territorial Pirineu, Aran i Solsonès és el que compta amb més sectors econòmics considerats com a molt dinàmics, en concret, sis. A Ponent n'hi ha quatre.

Pel que fa a l'ocupació de les persones autònomes, cal destacar que cap dels sectors dinàmics genera un nombre elevat d'ocupació en els àmbits rurals lleidatans. En conjunt, als territoris rurals destaca el dinamisme de l'ocupació autònoma als sectors aigua, sanejament i gestió de residus, i activitats sanitàries i serveis socials, gràcies als diferents avantatges que mostren aquestes activitats, tal com hem vist. Als anteriors, cal afegir-hi els sectors energia elèctrica i gas, i activitats immobiliàries, per a l'àmbit rural de Ponent, i el sector activitats administratives i auxiliars, per al Pirineu, Aran i Solsonès.

El comportament de les persones ocupades assalariades ha estat diferent al de les persones ocupades autònomes, perquè ha obtingut taxes de creixement positives en tots els àmbits territorials. Si bé l'efecte net total ha estat negatiu en tots els àmbits territorials, en dos (província de Lleida i Pirineus, Aran i Solsonès) l'efecte proporcional (o estructural) positiu no ha pogut contrarestar l'efecte diferencial (o locacional) negatiu. És a dir, la causa de l'augment de les persones ocupades assalariades no s'ha produït tant pels avantatges territorials i/o sectorials, sinó com a conseqüència de la dinàmica expansiva del conjunt de sectors en l'àmbit català.

A la província de Lleida, les persones ocupades assalariades estan agrupades, principalment, en cinc sectors: comerç a l'engròs i al detall; administració pública, defensa i Seguretat Social obligatòria; activitats sanitàries i serveis socials; resta d'indústries manufactureres, i productes alimentaris i begudes, que representen el 55,8% de les persones ocupades assalariades a la província. Aquest percentatge, per als mateixos sectors econòmics, és superior al registrat a Catalunya (49,0%) i al Pirineu, Aran i Solsonès (44,6%), però no a Ponent (62,2%).

Quant a l'ocupació de les persones assalariades, els sectors que mostren una dinàmica de creixement superior a la taxa de creixement del conjunt de sectors a Catalunya són els següents. Pel que fa a la província, hi ha dos sectors, transport i emmagatzematge, i activitats immobiliàries, amb el 5,9% de les persones ocupades assalariades del territori. En el cas de Ponent, s'observen quatre sectors: transport i emmagatzematge; activitats immobiliàries; activitats administratives i auxiliars, i activitats sanitàries i serveis socials, que generen el 17,2% de les persones ocupades assalariades del territori. Finalment, a l'àmbit Pirineu, Aran i Solsonès, els sectors considerats com a dinàmics a Catalunya i que tenen una dinàmica de creixement superior en aquest territori rural són transport i emmagatzematge, i activitats administratives i auxiliars, amb un percentatge reduït (6,6%) de les persones ocupades assalariades.

Seguint amb el comportament de les persones ocupades assalariades, els sectors econòmics que han registrat un efecte net total positiu perquè mostren un dinamisme provocat pel fet de tenir avantatges estructurals i avantatges territorials, són transport i emmagatzematge (en tots els àmbits territorials); activitats sanitàries i serveis socials (Ponent); activitats immobiliàries (província de Lleida i Ponent), i activitats administratives i auxiliars (Ponent i Pirineu, Aran i Solsonès). Així doncs, l'àmbit territorial Ponent és el que té més sectors econòmics considerats com a molt dinàmics, en concret, quatre. A l'àmbit Pirineu, Aran i Solsonès, hi ha dos sectors econòmics molt dinàmics.

Cal destacar que, com en el cas de les persones ocupades autònomes, els sectors més dinàmics quant a ocupació de persones assalariades no tenen un pes significatiu en els territoris rurals. Es tracta dels sectors transport i emmagatzematge, i activitats administratives i auxiliars, als qual s'afegeixen activitats immobiliàries, i activitats sanitàries i serveis socials per a l'àmbit de Ponent.

Aquesta anàlisi requereix, com a pas final, presentar les principals polítiques d'ocupació i línies de treball aprovades per les diferents administracions³ relacionades amb la possibilitat de mantenir i/o millorar el dinamisme dels sectors econòmics dels territoris rurals lleidatans que han estat objecte d'estudi.

El Reial Decret Llei 8/19⁴ inclou mesures adreçades a fomentar l'ocupació indefinida en determinats sectors d'activitat i de persones desocupades de llarga durada. En con-

3. Vegeu *Consell de Treball Econòmic i Social de Catalunya (2020, 2021)*.

4. Reial Decret Llei 8/19, que aprova part de les mesures incloses en el *Projecte de Llei de pressupostos generals de l'Estat* per a l'any 2019.

cret, en el sector agrari s'articula el *Pla de conversió de contractes temporals de treballadors eventuais agraris en contractes indefinits*, que possibilita que les empreses transformin contractes temporals de persones treballadores pertanyents al sistema especial de treballadors agraris per compte d'altri del règim general de la Seguretat Social, inclosos els fixos discontinus, en contractes indefinits. També manté la bonificació en les quotes a la Seguretat Social per la prolongació dels contractes de persones treballadores fixes discontinues en els sectors de turisme, comerç i hostaleria vinculades a l'activitat turística els mesos de febrer, març i novembre.

Pel que fa a les polítiques actives d'ocupació, el *Pla de desenvolupament de polítiques d'ocupació de Catalunya 2019/20* (PDPO) és l'instrument de planificació i programació de les accions del SOC, i concreta diferents programes i serveis destinats a fomentar, directament o indirectament, l'ocupació, entre els quals destaquem els següents.

- El programa *Formació professional agrària pesquera*, que té com a objectiu professionalitzar el sector agroalimentari a partir de la millora de la qualificació professional dels agricultors i de les persones que viuen en el món rural.
- La convocatòria *Foment de la contractació amb formació*, amb l'objectiu, en el marc de les campanyes agràries de Lleida, de fomentar la contractació amb formació per donar una experiència professional i expertesa a persones desocupades en la gestió dels fluxos de les persones temporeres que participen en les campanyes agràries.
- El *Programa de desenvolupament local*, que busca promoure la identificació i concreció de les oportunitats d'ocupació dels diferents territoris de Catalunya. Dins d'aquesta línia de treball trobem, d'una banda, el programa *Treball a les comarques*, que promou la creació d'activitat econòmica i la generació d'ocupació perquè sigui possible desenvolupar un entorn socioeconòmic que afavoreixi la permanència de la població al territori. En aquest sentit, la comarca del Pallars Jussà es troba dins d'aquelles que el programa considera que tenen més necessitats de reactivació econòmica. De l'altra, s'han desenvolupat projectes innovadors i experimentals per donar resposta a les necessitats específiques del territori amb intervencions que afavoreixin la innovació en el desenvolupament local, l'activitat en sectors estratègics del territori i l'ocupació.

La situació ocupacional exposada en aquest estudi va quedar totalment supeditada a la crisi sociosanitària que va ocasionar la Covid-19. Les orientacions de política d'ocupació descrites per a l'any 2019 es van adaptar a aquesta nova situació, que requeria, sobretot, fer front a la paralització de l'activitat econòmica i evitar en la mesura del possible el deteriorament de l'ocupació i l'increment sense precedents de situacions d'acomiadament. A més de continuar amb les polítiques de desenvolupament local i

territorial, les principals mesures endegades específicament per fer front a la pandèmia van encaminades a donar subsidis, ajuts i subvencions adreçats tant a les empreses com a la protecció de les persones treballadores.

En l'àmbit de la Generalitat, cal destacar, d'una banda, un ajut extraordinari a les administracions locals per impulsar l'elaboració i execució de plans de reactivació socioeconòmica Covid-19. Es tracta d'instruments de planificació que permeten, des de l'àmbit local i de manera concertada, identificar actuacions necessàries i urgents per contenir l'impacte socioeconòmic derivat de les mesures preventives i de contenció de la pandèmia, i per millorar la situació d'ocupabilitat de les persones, així com la reactivació de l'activitat productiva de les empreses. D'altra banda, es van aprovar ajuts per mantenir l'ocupació dels treballadors contractats en microempreses i dels treballadors autònoms.⁵

Cal destacar que, a diferència d'anteriors crisis, l'any 2020 l'ocupació va mostrar menys sensibilitat a la variació del PIB com a resultat de l'activació dels expedients de regulació temporal d'ocupació (ERTO), que va fer que la recessió econòmica no es traduís en elevats ajustos d'ocupació en la població assalariada que, si s'hagués produït, haurien aprofundit i allargat l'impacte social de la pandèmia en els territoris analitzats.

L'evidència que acabem de descriure mostra que la intervenció de les administracions ha temperat en gran manera els efectes d'un xoc econòmic inesperat i de dimensions fins ara desconegudes. Cal pensar, però, en el futur i, tal com assenyala la declaració de l'OIT per al futur del treball,⁶ s'ha d'actuar urgentment per aprofitar les oportunitats i afrontar els reptes que permetin construir un futur del treball just, inclusiu i segur amb plena ocupació, fonamental per a un desenvolupament sostenible.

Bibliografia

Aldomà, I. (2009): *Atles de la nova ruralitat*. Fundació Món Rural.

Consell de Treball Econòmic i Social de Catalunya (2020): *Memòria socioeconòmica y laboral de Catalunya 2019*.

Consell de Treball Econòmic i Social de Catalunya (2021): *Memòria socioeconòmica y laboral de Catalunya 2020*.

5. Decret Llei 16/2020, de 5 de maig, de mesures urgents complementària en matèria de transparència d'ajuts de caràcter social, contractació i mobilitat per fer front a la Covid-19.

6. 108a reunió de la Conferència Internacional de l'OIT 2019.

Del Río Gómez, Clemente i García Greciano, Begoña (1990): “Dinámica regional i provincial del sector terciario”. *Revista Papeles de Economía Española*, número 42, p. 160-172.

Generalitat de Catalunya (en línia): *Observatori de Treball i Model Productiu de la Generalitat de Catalunya*: https://observatoritreball.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/mercat_de_treball/afiliacio_ss/mineria_carbo_i_regim_especial_autonomos/

Annexos

Annex 1: L'ocupació sectorial a les àrees rurals de les terres de Lleida

DISTRIBUCIÓ PERCENTUAL DE LES PERSONES OCUPADES AUTÒNOMES PER SECTORS. ANY 2019

Sectors econòmics	Catalunya	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Agricultura, ramaderia i pesca	4,2%	24,4%	32,6%	20,7%
Indústries extractives	0,0%	0,1%	0,1%	0,1%
Productes alimentaris i begudes	1,1%	2,4%	3,1%	1,5%
Resta d'indústries manufactureres	6,2%	4,9%	5,5%	3,6%
Energia elèctrica i gas	0,0%	0,1%	0,1%	0,1%
Aigua, sanejament i gestió de residus	0,1%	0,1%	0,1%	0,0%
Construcció	12,4%	11,7%	11,3%	14,4%
Comerç a l'engròs i al detall	22,3%	19,1%	17,6%	16,9%
Transport i emmagatzematge	7,6%	5,4%	5,9%	4,1%
Hostaleria	9,6%	9,0%	6,0%	15,5%
Informació i comunicacions	2,9%	1,3%	1,0%	1,2%
Activitats financeres i d'assegurances	1,6%	1,4%	1,1%	0,8%
Activitats immobiliàries	1,6%	0,7%	0,5%	0,7%
Activitats professionals i tècniques	10,4%	5,9%	4,1%	5,5%
Activitats administratives i auxiliars	4,4%	2,6%	2,0%	3,0%
Adm. pública, defensa i SS obligatòria	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%
Educació	2,7%	1,9%	1,4%	2,7%
Activitats sanitàries i serveis socials	3,7%	2,4%	1,9%	2,2%
Activitats artístiques i d'entreteniment	2,6%	1,6%	1,2%	2,4%
Altres serveis	6,6%	5,1%	4,4%	4,6%
Activitats de les llars	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Total	100%	100%	100%	100%
Total persones ocupades autònomes.	550.841	38.547	22.144	7.653

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Observatori del Treball i Model Productiu. Generalitat de Catalunya.

DISTRIBUCIÓ PERCENTUAL DE LES PERSONES OCUPADES ASSALARIADES PER SECTOR. ANY 2019

Sectors econòmics	Catalunya	Província de Lleida	Ponent sense la ciutat de Lleida	Pirineu, Aran i Solsonès
Agricultura, ramaderia i pesca	0,3%	2,5%	4,7%	2,6%
Indústries extractives	0,1%	0,2%	0,2%	0,5%
Productes alimentaris i begudes	2,9%	7,1%	13,6%	3,5%
Resta d'indústries manufactureres	11,9%	8,8%	15,3%	7,6%
Energia elèctrica i gas	0,2%	0,3%	0,2%	0,5%
Aigua, sanejament i gestió de residus	0,9%	1,0%	1,3%	0,9%
Construcció	5,0%	6,9%	8,0%	9,8%
Comerç a l'engròs i al detall	17,1%	18,4%	21,0%	12,6%
Transport i emmagatzematge	4,8%	5,6%	5,9%	4,1%
Hostaleria	7,9%	7,1%	5,4%	19,4%
Informació i comunicacions	3,6%	1,7%	0,7%	0,4%
Activitats financeres i d'assegurances	2,0%	1,4%	0,5%	0,2%
Activitats immobiliàries	0,9%	0,3%	0,3%	0,5%
Activitats professionals i tècniques	5,9%	3,3%	2,1%	2,9%
Activitats administratives i auxiliars	9,3%	5,7%	4,2%	2,4%
Adm. pública, defensa i SS obligatòria	7,4%	11,0%	5,4%	10,0%
Educació	5,5%	4,6%	2,2%	3,2%
Activitats sanitàries i serveis socials	9,7%	10,5%	6,8%	10,9%
Activitats artístiques i d'entreteniment	2,1%	1,7%	0,9%	5,5%
Altres serveis	2,2%	1,7%	1,2%	2,3%
Activitats de les llars	0,2%	0,1%	0,0%	0,3%
Total	100%	100%	100%	100%
Total persones ocupades assalariades.	2.799.665	141.125	58.566	17.392

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Observatori del Treball i Model Productiu. Generalitat de Catalunya.

Annex 2: Anàlisi “shift-share”

La metodologia *shift-share* és utilitzada en els estudis regionals i, de forma especial, en els treballs relacionats amb el comportament sectorial. El principal interès és que, a partir dels canvis o desplaçaments que es puguin haver donat en una magnitud, en el nostre cas l'ocupació (autònoma i assalariada), en els diferents àmbits territorials

de la província de Lleida (Ponent sense la ciutat de Lleida i Pirineu, Aran i Solsonès) planteja quins tipus de variacions positives o negatives, podrien haver tingut lloc si el comportament de l'ocupació s'hagués ajustat a la mitjana de Catalunya. Els anys d'estudi són 2014 (últim any de descens de l'ocupació a la província de Lleida) i 2019 (últim any de creixement de l'ocupació d'aquest període).

Les definicions bàsiques dels diferents efectes que la tècnica *shif-share* aporta, en prendre com a base les variacions de l'ocupació dels diferents sectors econòmics de Catalunya i els seus diferents àmbits territorials, són les següents:

- 1. Efecte creixement nacional (ECN).** Indica el creixement de l'ocupació que s'hauria experimentat, en els diferents àmbits territorials de Lleida, si la seva taxa de creixement hagués estat la mateixa que la mitjana total de Catalunya. La seva expressió analítica és $E_{ij}^t \times (C_n)$.

En què:

E_{ij}^t representa el nivell d'ocupació en el sector econòmic "i" l'àmbit territorial "j" l'any t (any d'inici, en el nostre cas, 2014).

C_n representa la taxa de creixement de tots els sectors econòmics a Catalunya.

- 2. Efecte net total (ENT).** Mesura les diferències entre la variació real de l'ocupació que han experimentat els àmbits territorials de Lleida per als diferents sectors econòmics i la que s'hauria produït si el seu creixement s'hagués correspost amb la mitjana de Catalunya. Si l'efecte net total agregat dels sectors econòmics és positiu, indica que la variació real de l'ocupació de l'àmbit territorial ha estat més elevada que la produïda per l'efecte de creixement de Catalunya. Si el resultat de l'efecte net total és negatiu, pot estar motivat perquè, malgrat que hagi augmentat l'ocupació en aquest àmbit territorial, la variació ha estat menor que la del total de Catalunya, o fins i tot perquè no s'hagi produït un creixement de l'ocupació.

L'efecte net total es pot descompondre en dos efectes que es poden estudiar amb més deteniment: l'efecte proporcional, o estructural (EP), i l'efecte diferencial, o locacional (ED).

- 1) L'efecte proporcional, o estructural (EP), mesura les diferències que, en l'àmbit de Catalunya, existeixen entre les taxes de creixement d'un sector concret i el total de sectors, diferències que s'apliquen a cada àmbit territorial d'estudi. L'expressió analítica de l'efecte proporcional (o estructural) és la següent:

$$EP_{ij} = E_{ij}^t \times (C_{in} - C_n)$$

En què:

EP_{ij} representa l'efecte proporcional del sector econòmic "i" a l'àmbit territorial "j".

E^t_{ij} representa el nivell d'ocupació en el sector econòmic "i" a l'àmbit territorial "j", a l'any d'inici (en el nostre cas 2014).

C_{in} representa la taxa de creixement del sector econòmic "i" a nivell de Catalunya.

C_n representa la taxa de creixement de tots els sectors econòmics a Catalunya.

Aquells sectors econòmics en els quals es compleixen que $(C_{in} - C_n) > 0$, i, per tant, $C_{in} > C_n$, seran considerats dinàmics en haver experimentat un creixement de l'ocupació superior al del total dels sectors, en tots dos casos en relació amb el total de Catalunya.

Aplicant les taxes calculades en cadascun dels àmbits territorials, i seguint un procés d'agregació per sectors en cadascun dels àmbits, es poden presentar dues situacions:

- Que l'efecte proporcional (o estructural) sigui positiu: en aquest cas, es tracta d'àmbits territorials en els quals predominen sectors econòmics que exhibeixen un creixement més ràpid, o un major dinamisme, i som davant la presència d'àmbits territorials amb una "estructura productiva dinàmica".
- Que l'efecte proporcional (o estructural) sigui negatiu, fet que mostra una especialització de l'àmbit territorial en sectors poc dinàmics, inclosos els estancats (quant a Catalunya).

2) L'efecte diferencial, o locacional (ED), indica si l'ocupació en un sector econòmic determinat creix més en un àmbit territorial concret que en l'àmbit de Catalunya, fet que mostraria que l'àmbit territorial presenta avantatges locacionals respecte a la resta del conjunt de Catalunya en el sector econòmic considerat.

L'expressió analítica de l'ED és la següent: $ED_{ij} = E^t_{ij} \times (C_{ij} - C_{in})$

Sumant, de nou, per sectors econòmics, els ED en cada àmbit territorial, si l'efecte diferencial (o locacional) és positiu, s'està davant d'àmbits territorials que ofereixen "avantatges locacionals". Ara bé, si l'efecte diferencial (o locacional) és negatiu, s'està davant d'àmbits territorials amb desavantatges locacionals o territorials.

Finalment, si es procedeix a l'estudi de l'efecte net total com a suma dels dos efectes en què l'hem descompost (efecte proporcional i efecte diferencial), apareix la següent expressió analítica:

$$ENT_{ij} = EP_{ij} + ED_{ij} = E^t_{ij} \times (C_{in} - C_n) + E^t_{ij} \times (C_{ij} - C_{in}) = E^t_{ij} \times (C_{ij} - C_n)$$

Com a resultat d'aquesta expressió, pot sorgir un efecte net total positiu o un de negatiu, amb implicacions diferents en cada cas.

A) Si en el sumatori en cada àmbit territorial l'efecte net total és positiu, es poden donar les següents situacions:

A1) $EP > 0$ i $ED > 0$. S'està davant d'àmbits territorials amb predomini de sectors dinàmics i que, al mateix temps, ofereixen avantatges locacionals en relació amb el conjunt de sectors econòmics.

A2) $EP > 0$ i $ED < 0$, i $EP > ED$. En aquest cas, es tracta d'àmbits territorials que no ofereixen avantatges locacionals, però que compten amb la presència de sectors econòmics molt dinàmics a Catalunya que compensa l'existència d'aquestes desavantatges locacionals.

A3) $EP < 0$ i $ED > 0$, i $ED > EP$. El significat d'aquesta expressió és que en cada àmbit territorial predominen sectors de creixement lent a Catalunya, mentre que són presents forts avantatges locacionals que contraresten la debilitat de l'estructura productiva.

B) Si l'efecte net total és negatiu, es plantegen igualment tres situacions:

B1) $EP < 0$ i $ED < 0$. És el cas dels àmbits territorials amb predomini de sectors no dinàmics, tant pels desavantatges locacionals com estructurals.

B2) $EP < 0$ i $ED > 0$, i $EP > ED$. Es tracta, en aquest cas, d'àmbits territorials que ofereixen avantatges locacionals, però que són insuficients per contrarestar la presència de sectors econòmics molt poc dinàmics en l'àmbit català (estructural).

B3) $EP > 0$ i $ED < 0$, i $ED > EP$. S'està davant d'àmbits territorials en els quals predominen els sectors econòmics dinàmics a Catalunya, però que és insuficient per compensar els forts desavantatges locacionals.

Situació dels serveis socials al territori rural de Lleida

*El poble és un vell tossut,
és una noia que no té promès,
és un petit comerciant amb descrèdit,
és un parent amb qui vam renyir fa molt temps.*

Miquel Martí i Pol

Xavier Pelegrí Viaña
Universitat de Lleida

Introducció

En el que comunament anomenem “territori rural” o quan, més actualment, ens referim a la “ruralitat”, estem al·ludint —sovint sense tenir-ne prou consciència— a una amalgama considerable de dimensions i categories que hi entren en joc, des de les activitats pròpies del camp i la pagesia fins als recursos de tot tipus que conformen les condicions de vida de les persones que radiquen en dit territori. A més, se sobreentén que “allò rural”, tot i no ser exclusiu dels territoris menys urbanitzats, sí que pren una forma més genuïna en els nuclis de població més petits que sovintegen en determinades comarques. Aquest serà el camp en què centrarem aquesta exposició.

Ara bé, no hi ha una concepció exacta i acceptada universalment sobre què cal considerar com a “nucli de població petit”. La normativa de règim local proposa diferents llindars per determinar-ho en funció del tema que es tracti. En aquest treball, per raons relacionades amb el funcionament sectorial que s’aborda, s’utilitza una doble dimensió: la dels consells comarcals de la demarcació de Lleida, però focalitzant-ho especialment en l’actuació que fan respecte als seus municipis i pobles més petits de 500 habitants existents al territori d’aquells i que sovint són els més oblidats per les administracions públiques.

Abans d’endinsar-nos en l’exposició que ens correspon específicament, creiem oportú fer una breu incursió en el que considerem els principals problemes que tenen els territoris rurals, especialment, els pobles petits. L’objectiu no és cap altre que posar en context la dificultat i la duresa que suposa fer arribar i prestar determinats serveis a què tenen dret els destinataris rurals dels nuclis més aïllats de determinades comar-

ques. Els problemes que mostren aquestes realitats els resumiríem en quatre aspectes: el poblacional, les infraestructures, els serveis bàsics i l'escletxa digital.

El primer problema que té a veure amb la població és el despoblament creixent de molts d'aquests nuclis petits. “La disminució d'habitants és especialment marcada en municipis de l'Alt Urgell, els dos Pallars, la Noguera, el sud del Segrià, les Garrigues i el Solsonès. Moltes d'aquestes comarques són, a més, les que experimenten un envelliment més destacat de la seva població” (Soldevila, 2020). D'altra banda, també trobem que la manca d'oportunitats és un dels motius que empeny molts joves a marxar cap a les poblacions més grans, ja sigui dins la comarca o arreu de Catalunya. El treball en el sector primari, i especialment en l'agroindústria, que és l'ocupació principal d'una bona part de les comarques rurals, sembla que no acaba d'arrelar entre els joves per assegurar el relleu generacional. Per tant, tenim dos aspectes que conflueixen per generar un decreixement de la població: alt índex d'envelliment i èxode de la joventut.

El segon entrebanc amb què es troben els pobles petits és un pressupost insuficient per mantenir infraestructures essencials, com carreteres, canalitzacions de tot tipus i, més recentment altres activitats tecnològiques. Quant a les deficients comunicacions, “l'única via d'accés al poble és una carretera municipal, amb un manteniment molt costós que s'emporta gran part del pressupost” (Soldevila, 2020), a causa de despreniments, grans nevades, etc. També és inviable o molt costós fer canalitzacions de gas i mantenir les extenses xarxes d'electricitat i d'aigua potable, que cal revisar i reparar (Urgell, 2018). A més, quan el subministrament elèctric falla —cosa que passa sovint en determinats llocs—, els veïns es queden sense calefacció i accés a altres serveis tecnològics. Tanmateix, moltes comarques s'han vist afectades per problemes ambientals que “han generat un augment de la conflictivitat territorial a través dels instruments de planificació urbanística i territorial, que inevitablement ocasionen una afectació al medi ambient” (Síndic de Greuges, 2018).

L'absència o limitació dels serveis bàsics és el tercer gran entrebanc amb què es troben els petits municipis. En aquest repte, tenim els serveis a les persones, l'habitatge o serveis bàsics com l'educació i la sanitat, a banda d'aquells serveis no bàsics necessaris per a un desenvolupament complet, com les activitats extraescolars, l'educació no formal, l'accés a la cultura, correus, caixers, etc. “No hi ha servei d'escola, els nens no poden sortir de casa i anar-hi caminant. El desavantatge és la mobilitat, la dependència del cotxe” (Urgell, 2018). L'habitatge és també un problema a l'hora de mantenir i atreure població, perquè, tot i rebre visites i trucades de persones joves interessades a instal·lar-se per viure als pobles, la gran majoria desisteixen en l'intent perquè no troben cap habitatge de lloguer i assequible. “Si no tenim un mínim de població que visqui al poble tot l'any, no seran sostenibles ni l'escola del poble, ni els serveis socials ni negocis particulars com botigues, bars i restaurants, etc. Si aquests serveis bàsics es posen en

risc, com podem atraure nova població jove que vulgui venir a viure al nostre poble? I, atesa la població local tan envellida que hi ha actualment, això passa per atraure noves famílies al nostre poble i facilitar les coses al jovent perquè s'hi puguin quedar a viure si vol" (Associació d'Iniciatives Rurals de Catalunya [ARCA]).

El darrer repte que tenen aquests petits nuclis de població és superar l'escletxa digital que, tot i que es tracta d'un dèficit d'infraestructura més, en pocs anys ha assolit una importància vital per a la població i el seu desenvolupament. "La manca de fibra òptica afecta la competitivitat de les empreses, els tràmits dels ajuntaments i la vida diària dels habitants dels municipis. L'accés a la fibra òptica és un dels elements crítics de connectivitat als municipis petits, perquè no tenir-ne és crític a l'hora de fixar població als municipis més petits del país." Ho explica clarament Francesc Lluch, alcalde de Sant Guim de Freixenet (la Segarra), que destaca que "això provoca que la gent ni es plantegi viure al poble", i que passin a ser visitants de cap de setmana (Urgell, 2018). A més, cal recordar com els episodis de nevades deixen el municipi sense cobertura de telefonia mòbil. En aquest sentit, la fibra òptica, més enllà d'una qüestió de connectivitat, és un tema "d'igualtat d'oportunitats i benestar per al futur dels municipis". "El primer problema és saber què tenim, què ha fet cada operadora, i la Generalitat, les diputacions i els ajuntaments". Destaca, a més, que "ara mateix cadascú està fent la feina per la seva banda". En aquest sentit, aposta per "treballar conjuntament per aprofitar realment les accions que s'estan portant a terme", alhora que admet que la solució requereix "implicació de l'administració per arribar on les operadores no ho fan" (Urgell, 2018).

En conclusió, "no es pot perdre de vista, tampoc, que la satisfacció de les necessitats de la població rural planteja una mena de cursa de fons que mai s'acaba de guanyar, perquè mentre s'aconsegueixen millorar determinats serveis a partir de notables esforços inversors, contínuament es creen noves necessitats que requereixen d'esforços suplementaris, d'implantació de nous i millors serveis a les àrees rurals [...]. Tampoc es pot passar per alt que mentre determinats serveis milloren, altres poden entrar en crisi, i això no es deu estrictament al fet que perdin interès. La privatització del servei de correus ha comportat, i comporta, per exemple, una disminució significativa de l'abast i de la qualitat del servei, i en determinats indrets la pèrdua del servei públic de telefonia pot haver tingut un impacte similar. Mentre, els serveis de caràcter més privat (la botiga, l'estanc, el forn, el ferrer, el fuster...) es veuen immersos de ple i des de fa temps en aquesta dinàmica que fa que vagin desapareixent dels nuclis més petits per concentrar-se en els més grans" (Aldomà et al., 2012).

En l'apartat següent, ens centrarem a presentar i analitzar el funcionament d'un dels serveis bàsics, que és també un dels sectors que conformen l'estat de benestar i que s'ha convingut anomenar "serveis socials".

Conceptualització dels serveis socials

L'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006 reconeix, al capítol I del títol I, els drets i els deures de l'àmbit civil i social, entre els quals s'inclouen els drets relatius als serveis socials. Així, l'article 24 diu: "Totes les persones tenen dret a accedir en condicions d'igualtat a les prestacions de la xarxa de serveis socials de responsabilitat pública, a estar informades sobre aquestes prestacions i a donar el consentiment per a qualsevol actuació que les afecti personalment"; afirma que "les persones amb necessitats especials [...] tenen dret a rebre atenció adequada a llur situació"; també diu que "les persones i les famílies que es troben en situació de pobresa tenen dret a accedir a una renda garantida de ciutadania que els asseguri els mínims d'una vida digna".

Per tant, podem dir que els serveis socials són el conjunt d'intervencions que tenen com a objectiu garantir la cobertura de les necessitats bàsiques dels ciutadans i vetllar pel manteniment de llur autonomia personal promovent el desenvolupament de les seves capacitats personals, en un marc de respecte per la dignitat de les persones. Les anteriors lleis de serveis socials que ha tingut Catalunya¹ estableixen un dret genèric als serveis socials per a tota la població, però la llei actual² configura el dret d'accés als serveis socials com un dret subjectiu de caràcter universal. Totes aquestes lleis fan una proposta de sistema de serveis socials que ha servit per posar en marxa una estructura dels serveis per avançar en la responsabilització pública de les administracions.

El sistema de serveis socials forma part de l'estat del benestar, conjuntament amb la Seguretat Social, el sistema de salut, el d'educació, les polítiques per a l'ocupació, les polítiques d'habitatge i altres actuacions públiques. El Sistema Català de Serveis Socials és, per tant, el conjunt dels serveis socials de titularitat pública i titularitat privada acreditats i concertats per l'administració, i tots dos configuren conjuntament la xarxa d'atenció pública.

L'article 166 del mateix Estatut d'Autonomia de Catalunya atribueix a la Generalitat la competència exclusiva en matèria de serveis socials, voluntariat, protecció de menors i promoció de les famílies. Aquesta competència inclou, entre d'altres:

1. Llei 26/1985, de 27 de desembre, de serveis socials. DOGC 634, de 10 de gener de 1986. Llei 4/1994, de 20 d'abril d'administració institucional, de descentralització, de desconcentració del sistema català de serveis socials. DOGC 1890, de 29 d'abril de 1994, i Decret legislatiu 17/1994, de 16 de novembre, pel qual s'aprova la refosa de les lleis 12/1983, de 14 de juliol; 26/1985, de 27 de desembre, i 4/1994, de 20 d'abril, en matèria d'assistència i serveis socials. DOGC 1997, de 13 de gener de 1995.

2. Llei 12/2007, d'11 d'octubre, de serveis socials. DOGC 4990, de 18 d'octubre de 2007.

- La regulació i l'ordenació de l'activitat dels serveis socials, les prestacions tècniques i les econòmiques amb finalitat assistencial o complementàries d'altres sistemes de previsió pública.
- La regulació i l'ordenació de les entitats, els serveis i els establiments públics i privats que presten serveis socials a Catalunya.
- La regulació i l'aprovació dels plans i els programes específics dirigits a persones i col·lectius en situació de pobresa o de necessitat social, i la intervenció i el control dels sistemes de protecció social complementària privats.

D'altra banda, l'article 165 també atribueix a la Generalitat l'organització i la gestió del patrimoni i els serveis que integren els serveis socials del sistema de la Seguretat Social a Catalunya, l'ordenació i l'exercici de les potestats administratives sobre les institucions, les empreses i les fundacions que col·laboren amb el sistema de la Seguretat Social en matèria de serveis socials, i el reconeixement i la gestió de les pensions no contributives.

L'amplitud de les competències de la Generalitat no pot fer oblidar que l'Estatut estableix que Catalunya estructura la seva organització territorial bàsica en municipis i vegueries. L'article 84.1 garanteix als municipis un nucli de competències pròpies que han d'ésser exercides per aquestes entitats amb plena autonomia. L'article 84.2.m estableix que els governs locals tenen competències en la regulació i la prestació dels serveis d'atenció a les persones i dels serveis socials públics d'assistència primària i en el foment de les polítiques d'acolliment dels immigrants. Així mateix, l'article 92 configura la comarca com un ens local amb personalitat jurídica pròpia format per municipis amb competències gestores.

El sistema públic de serveis socials s'organitza en forma de xarxa per treballar en coordinació i s'estructura en serveis socials bàsics i en serveis socials especialitzats. Els serveis socials bàsics són el primer nivell del sistema i la garantia de més proximitat als usuaris i als àmbits familiar i social. Els serveis bàsics s'organitzen territorialment i estan dotats d'un equip multidisciplinari que ha de fomentar el treball interdisciplinari. Els serveis socials bàsics inclouen els equips bàsics, els serveis d'ajuda a domicili i de teleassistència i els serveis d'intervenció socioeducativa no residencial per a infants i adolescents. Els serveis socials bàsics tenen un caràcter polivalent, comunitari i preventiu. A diferència dels bàsics, els serveis socials especialitzats s'organitzen atenent la tipologia de les necessitats per donar resposta a situacions i necessitats que requereixen una especialització tècnica o una disposició de recursos determinats.

Pel que fa a les competències de les administracions públiques, la Llei de serveis socials de 2007 organitza els serveis socials des d'una definició basada en els principis de descentralització i en la subsidiarietat. A més de les competències adjudicades al Govern de la Generalitat, les del departament competent en matèria de serveis socials i les adjudicades a les entitats de gestió descentralitzada, també s'especifiquen les competències dels municipis de més de vint mil habitants, i es diu que subsidiàriament "les comarques supleixen els municipis de menys de vint mil habitants en la titularitat de les competències pròpies dels serveis socials bàsics que aquests municipis no estiguin en condicions d'assumir directament o mancomunadament". Aquest serà, per tant, el camp d'investigació que prendrem per aproximar-nos als petits municipis rurals.

Les àrees bàsiques de serveis socials són la unitat primària de l'atenció social als efectes de la prestació dels serveis socials bàsics. S'organitzen sobre una població mínima de vint mil habitants, prenent com a base el municipi o agrupant els municipis de menys de vint mil habitants. En aquest cas, la gestió correspon a la comarca o a l'ens associatiu creat especialment amb aquesta finalitat (per exemple, mancomunitats). Correspon als ens locals supramunicipals (bàsicament les diputacions) donar suport tècnic, econòmic i jurídic als ens gestors de les àrees bàsiques de serveis socials i oferir serveis d'informació i documentació a les àrees bàsiques, entre d'altres.

Les comarques o, si escau, els ens associatius constituïts per gestionar les àrees bàsiques de serveis socials han de crear consells de participació per a l'assessorament i la consulta en matèria de serveis socials, en els quals hi ha d'haver representants dels ens locals, dels usuaris, de les entitats representatives dels interessos ciutadans, empresarials, sindicals i professionals, de les dones i de les entitats d'iniciativa social de llur àmbit territorial. Els municipis i els altres ens locals han de consignar en els seus pressupostos les dotacions necessàries per finançar els serveis socials de llur competència. L'aportació de la Generalitat als serveis socials bàsics s'ha de pagar mitjançant un conveni quadriennal amb la corporació local titular de l'àrea bàsica de serveis socials. Aquesta aportació no pot ésser inferior, en cap cas, al 66% del cost dels equips de serveis socials bàsics, dels programes i projectes, i dels serveis d'ajuda a domicili i de teleassistència que el pla i la cartera estableixen per a l'àmbit territorial de cada àrea bàsica.

La Cartera de Serveis Socials

Un dels instruments més importants de què disposa el Sistema Català de Serveis Socials és la Cartera de Serveis Socials. La Llei 12/2007, de serveis socials, determina que el mitjà per assegurar l'accés de la població que ho necessiti a les prestacions del sistema de serveis socials és la cartera, establerta com un instrument dinàmic que hauria de partir i fonamentar-se en l'estudi sistemàtic de la realitat social i territorial, però, com

es veurà seguidament, això queda molt lluny de la realitat. Així mateix, hauria de ser finançada públicament amb criteris de sostenibilitat que, en alguns casos, poden requerir la participació de les persones usuàries en el pagament dels serveis.

La cartera determina el conjunt de prestacions de serveis, econòmiques i tecnològiques de responsabilitat de la Generalitat de Catalunya i dels municipis, comarques i altres entitats locals que formen la Xarxa de Serveis Socials d'Atenció Pública. És, per tant, l'instrument que assegura l'accés a les prestacions, ja siguin garantides o no garantides, de la població que les necessiti. Aquesta segona cartera (n'hi va haver una primera³ durant els anys 2008-2009) conté 138 prestacions, i defineix cada tipus de prestació així com la població a qui va dirigida, l'establiment o equip professional que l'ha de gestionar, els perfils i les ràtios de professionals, els estàndards de qualitat i els criteris d'accés. La cartera vigent en l'actualitat va ser aprovada pel Govern de la Generalitat mitjançant el Decret 142/2010⁴ per al període 2010 i 2011, per tant, fa deu anys que s'hauria d'haver revisat i actualitzat.

La Cartera de Serveis Socials distingeix entre les prestacions garantides que, amb els requisits que defineix, seran exigibles com a dret subjectiu, i prestacions no garantides, que només ho seran d'acord amb les disponibilitats pressupostàries i atenent als principis de prelación i concurrència. Les persones destinatàries de les prestacions establertes són les que estan en situació de necessitat social, especialment les persones amb dependència o discapacitat; en risc o en dificultat social, ja siguin gent gran, infants o adolescents; les persones amb malaltia mental, drogodependències i altres addiccions; la delinqüència juvenil o persones sotmeses a mesures d'execució penal, vulnerabilitat, exclusió o urgència social, o persones víctimes de violència masclista, discriminació, exclusió social o pobresa. Com s'ha dit, la Cartera de Serveis Socials 2010-2011 està formada per 138 prestacions, de les quals 108 són de serveis; 26, econòmiques, i 4, tecnològiques. Fins a 76 prestacions de la cartera hi són garantides.

De forma esquemàtica, presentem seguidament els grans blocs en què es divideixen les prestacions de serveis (les econòmiques són més variables i les tecnològiques presenten un interès menor per al nostre objectiu) sense arribar a les modalitats particulars de cadascuna:

3. Decret 151/2008, de 29 de juliol, pel qual s'aprova la Cartera de Serveis Socials 2008-2009. DOGC 185, de 31 de juliol de 2008.

4. Decret 142/2010, d'11 d'octubre, pel qual s'aprova la cartera de serveis socials 2010-2011. DOGC 738, de 20 d'octubre de 2010.

Serveis socials bàsics

- Servei bàsic d'atenció social
- Serveis d'atenció domiciliària
- Serveis residencials d'estada limitada
- Servei de menjador social
- Servei d'assessorament tècnic d'atenció social
- Servei d'intervenció socioeducativa no residencial per a infants i adolescents
- Servei de suport als serveis socials bàsics.

Serveis socials especialitzats

Infància, adolescència i joventut

- Servei de tutela per infants i adolescents en situació de desemparament
- Servei especialitzat d'atenció a la infància i a l'adolescència (SEAIA)
- Servei de centre d'acolliment
- Serveis residencials d'acció educativa
- Servei de pis assistit per a joves de 16 a 18 anys
- Servei de pis assistit per a joves de més de 18 anys
- Servei de residència o pisos per a joves vinculats a programes d'inserció laboral
- Servei d'integració familiar, serveis d'Unitat Convivencial d'Acció Educativa
- Servei de centre socioeducatiu diürn
- Servei de centre socioeducatiu nocturn
- Servei d'acompanyament especialitzat a joves tutelats/des i extutelats/des (SAEJ)
- Servei de suport a adopció internacional
- Servei d'atenció postadoptiva
- Servei del Telèfon de la Infància
- Servei equips de valoració del maltractament infantil (EVAMI)

Persones amb dependència

- Serveis comuns per a persones amb dependència
 - Servei de prevenció de la dependència
 - Servei de valoració de la dependència
 - Servei de transport adaptat
 - Servei centre per a l'autonomia personal

Persones grans amb dependència o risc social

- Servei de centre de dia per a gent gran de caràcter temporal o permanent
- Servei d'atenció integral a les persones grans en l'àmbit rural
- Serveis de centres residencials per a gent gran
- Servei família d'acollida per a gent gran
- Servei de tutela per a gent gran

Persones amb dependència ateses en centres sociosanitaris

- En centres sociosanitaris de llarga estada
- En hospitals de dia
- En centres de llarga estada psiquiàtrica

Infants amb trastorns de desenvolupament o amb risc de patir-los

- Servei d'atenció precoç

Persones amb discapacitat

- Serveis comuns per a persones amb discapacitat
 - Serveis d'orientació i valoració
- Serveis per a persones amb discapacitat intel·lectual
 - Servei de centre de dia d'atenció especialitzada
 - Servei de suport a l'autonomia a la llar pròpia
 - Serveis d'acolliment residencial
 - Serveis de centres de dia ocupacionals
 - Servei de temps lliure
 - Servei de tutela
 - Serveis per a persones amb discapacitat física
 - Servei de centre de dia d'atenció especialitzada
 - Servei de suport a l'autonomia a la pròpia llar
 - Serveis d'acolliment residencial
 - Serveis de centres de dia ocupacionals
 - Serveis d'assistència personal
 - Serveis per a persones amb discapacitat sensorial
 - Servei d'interpret per a persones sordes
 - Serveis d'assistència personal

Persones amb problemàtica social derivada de malaltia mental

- Servei de suport a l'autonomia a la pròpia llar
- Servei d'habitatge
- Servei de residència assistida
- Servei de club social
- Servei prelaboral
- Servei de tutela

Persones amb drogodependències i/o altres addiccions

- Servei de prevenció d'addiccions
- Serveis de reinserció
 - Servei de centre de dia
 - Servei de pis amb suport
 - Servei de comunitat terapèutica

Persones afectades pel virus VIH/sida

- Servei de prevenció
- Servei de reinserció

Persones cuidadores (familiars o altres no professionals)

- Servei de suport a familiars cuidadors/es i a altres cuidadors/es no professionals

Famílies amb problemàtica social i risc d'exclusió social

- Servei d'atenció a les famílies

Dones en situació de violència masclista i els seus fills i filles

- Servei d'atenció i acolliment d'urgències
- Servei d'acolliment residencial per a dones i per als seus fills i filles
- Servei d'intervenció especialitzada
- Servei tècnic de punt de trobada
- Servei de la línia d'atenció
- Serveis de suport als serveis socials especialitzats

Diagnosi

La província de Lleida està dividida en 12 comarques (comptant la Val d'Aran, que administrativament és una "entitat territorial singular" i té un govern autònom, el Conselh Generau d'Aran, en virtut de la Llei 16/1990, sobre el règim especial de la Val d'Aran, actualitzada amb la nova Llei d'Aran, de 21 de gener de 2015).

En general, les comarques lleidatanes, amb l'excepció del Segrià, són les que tenen menys població de Catalunya. Algunes, a més, estan patint un cert procés de despoblació més o menys accelerat; el cas de l'Alt Urgell seria el més afectat per aquesta tendència (perd més de 400 habitants en els cinc darrers anys), mentre que les Garrigues i el Pallars Jussà no superarien els 150 habitants de pèrdua. Al mateix temps, una altra tendència que s'observa és que durant els tres primers anys del darrer quinquenni (2016-2018) moltes comarques perden població, però la majoria la recupera i fins i tot l'augmenten en els dos darrers anys (2019-2020). Les comarques que incrementen més la població són, lògicament, el Segrià, però també l'Urgell, el Pla d'Urgell, la Segarra i el Solsonès. En total, i contràriament al que es podria pensar d'una província eminentment rural, en el període dels últims cinc anys, s'ha guanyat més de 6.000 habitants.

Per a l'estudi que ens ocupa sobre la presència dels serveis socials en l'àmbit rural, ens interessa tant conèixer el volum de serveis i recursos de serveis socials en el conjunt de cada comarca com la incidència d'aquests en els municipis més petits de 500 habitants de cadascuna, que són els que s'identifiquen més amb la ruralitat. Tanmateix, no incloem en aquest estudi els pobles, les aldees o els llogarets que hi ha en molts municipis que globalment tenen una població superior als 500 habitants, tot i que segurament presenten característiques semblants.

QUADRE 1. RELACIÓ DE COMARQUES, TERRITORI I NOMBRE DE MUNICIPIS FINS A 500 H.

	Població	Superfície km2	Densitat (habitants/ km²	Municipis fins a 500 hab.	Població en municipis fins a 500 hab.
Alt Urgell	20.231	1.447,46	14	13	2.121
Alta Ribagorça	3.825	426,86	9	0	0
Aran	10.175	633,6	16,1	5	642
Garrigues	18.873	797,7	23,7	17	4.021
Noguera	39.132	1.784,07	21,9	16	4.490

Pallars Jussà	13.227	1.343,09	9,9	9	3.331
Pallars Sobirà	6.930	1.377,92	5	12	3.331
Pla d'Urgell	36.737	305,14	120,4	0	0
Segarra	23.318	722,72	32,3	16	3.839
Segrià	211.840	1.396,66	151,7	10	3.353
Solsonès	13.513	1.001,24	13,5	12	2.435
Urgell	37.116	579,66	64	9	1.988

Font: *Densitat de Població 2020*, Idescat i Municipis de Catalunya.

Tenim, per tant, una primera aproximació que ens indica que la densitat més gran de població és al Segrià⁵ i a la comarca limítrofa del Pla d'Urgell; mentre que la de menys densitat és a les comarques pirinenques, especialment el Pallars Sobirà, l'Alta Ribagorça i el Pallars Jussà, seguides de prop per l'Alt Urgell i la Val d'Aran.

Ara bé, tenir índexs baixos de concentració poblacional no implica sempre l'existència en aquella comarca d'un nombre més ampli de municipis amb un nombre d'habitants molt reduït (menys de 500). Aquest és el cas de l'Alta Ribagorça, atès que a tota la comarca només hi ha tres municipis: el Pont de Suert, la Vall de Boí i Vilaller, i tots superen els 500 habitants (https://ca.wikipedia.org/wiki/Llista_de_municipis_de_Catalunya).

Per tant, deixant de banda les dues comarques que no tenen municipis amb menys de 500 habitants, les altres formen una gradació que va des de les que en tenen menys (5 a la Val d'Aran i 9 al Pallars Jussà i a l'Urgell) fins a les que en tenen més (les Garrigues, amb 17, i la Noguera i la Segarra, amb 16). Tot i això, si mirem la població que sumen els municipis més petits de cada comarca veiem que la mitjana més baixa (128,4 hab.) la té la Val d'Aran, seguida de l'Alt Urgell (176,75 h), mentre que la comarca que la té més alta és el Segrià, amb una mitjana de 335,3 habitants a cada municipi de menys de 500 habitants.

Passem ara a analitzar quina és la dotació de les comarques lleidatanes pel que fa al personal tècnic de serveis socials de què disposen. Partim de l'estàndard que va fixar

5. Cal tenir en compte que inclou Lleida capital, amb 140.403 habitants i una densitat de 661,3 hab./km².

la Llei 12/2007, de serveis socials, quan, en la disposició addicional segona, afirma que “les àrees bàsiques de serveis socials han de tenir una dotació de tres diplomats en treball social i dos diplomats en educació social per cada quinze mil habitants⁶”. Així mateix, el Pla Estratègic de Serveis Socials de Catalunya 2010-2013 va xifrar que l’any 2008, la cobertura del “servei de tecnologies de suport i cura” per a la població de 65 anys i més era d’un 3,75% als ens locals supramunicipals (comarques), i el “servei d’ajuda a domicili” a la demarcació de Lleida, de l’1,9%, ambdues més baixes del 4% que fixava la mateixa Llei 12/2007. En aquest darrer servei, eren només les comarques de l’Alt Pirineu i Aran les que superaven l’estàndard, amb un 4,9%.

Vegem ara com estan actualment els percentatges referits a les comarques de Lleida (tret de la Val d’Aran) pel que fa exclusivament als professionals del servei social bàsic (SSB) i al total d’hores de professionals destinades a l’atenció domiciliària:

QUADRE 2. PROFESSIONALS DELS SERVEIS SOCIALS BÀSICS I HORES D’ATENCIÓ A DOMICILI

	Diplomats en treball social	Diplomats en educació social	Població	Atenció domiciliària (hores)	Població de 65 anys i més
Alt Urgell	6	1	20.231	5.574	4.490
Alta Ribagorça	2	1	3.825	8.119	787
Garrigues	6	3	18.873	7.202	4.774
Noguera	11	5	39.132	55.891	8.448
Pallars Jussà	3	2	13.227	23.056	3.331
Pallars Sobirà	3	2	6.930	9.310	1.425
Pla d’Urgell	7	2	36.737	23.735	7.127
Segarra	6	3	23.318	9.921	4.069
Segrià	42	28	211.840	114.049	37.808
Solsonès	3	2	13.513	28.100	2.851
Urgell	7	3	37.116	5.378	7.203

Font: Idescat 2020.

6. En llenguatge correctament actualitzat seria “tres graduats o graduades en treball social i dos diplomats o diplomades en educació social”, és a dir, un/a graduat o graduada en treball social cada 5.000 habitants i un/a graduat o graduada en educació social per cada 7.500 habitants.

S'observa que només la comarca menys poblada, l'Alta Ribagorça, no arriba a tenir el nombre de professionals estàndards que corresponen a una població de 15.000 habitants. A les altres comarques que tampoc arriben als 15.000 habitants (Pallars Jussà, Pallars Sobirà i Solsonès) se les dota dels professionals mínims establerts, és a dir, per sobre del que els correspondria en consideració a una dispersió més elevada de les poblacions a les quals han de donar servei. El mateix succeeix amb les comarques que superen el llindar dels 15.000 habitants i que compten amb més professionals dels que els correspondria per la població que tenen. Finalment, només dues comarques, el Pla d'Urgell i l'Urgell, tenen una ràtio de professionals inferior a la que els pertocaria.

Val a dir que els professionals no sempre s'ajusten a la distribució establerta entre treballadors/es socials i educadors/es socials. Això s'explica, suposadament, per les necessitats de cada territori en un moment determinat i, per tant, es deixa en mans del respectiu consell comarcal decidir si convé més una figura o una altra.

Per tant, constatem que, en general, les comarques més petites i situades a la zona prepirinenca i pirinenca de Lleida en surten afavorides per causa —suposadament— de la seva menor concentració poblacional en el territori, així com per la necessitat de donar cobertura a poblacions més petites i, conseqüentment, d'accés més difícil.

El cas del Segrià és especial perquè les dades estadístiques de la comarca comptabilitzen també els professionals i les hores d'atenció domiciliària que corresponen a la ciutat de Lleida, la qual cosa distorsiona fer les corresponents comparacions amb les altres comarques. A més, no es tenen les dades disgregades de les hores respectives en atenció domiciliària. I les que es disposen demostren que tot i que se situen un xic per sobre de les ràtios establertes, no ho estan en la mateixa proporció, sinó que és inferior que les altres comarques comentades més amunt.

QUADRE 3. PROFESSIONALS DELS SERVEIS SOCIALS BÀSICS I HORES D'ATENCIÓ A DOMICILI

	Diplomats en treball social	Diplomats en educació social	Població	Atenció domiciliària (hores)	Població de 65 anys i més
Lleida	27	18	140.403		25.254
Resta del Segrià	15	10	71.437		12.554

Pel que fa al Servei d'Atenció domiciliària, que també forma part dels serveis bàsics, les hores dedicades a cada persona de més de 64 anys no deixa de ser un indicador tant de la necessitat d'atenció que tenen els habitants de la comarca com de la destinació econòmica que en fa cada consell. Cal tenir en compte que es desconeix el percentatge de persones grans que requereixen d'aquest servei i, per tant, només podem fer-ne

una aproximació valorativa. Tanmateix, la disparitat és tal que crida l'atenció que hi hagi des de consells que dispensen menys d'una hora a l'any (45') com a mitjana a cada ciutadà d'aquesta edat, com seria el cas de l'Urgell, fins a altres que hi destinen més de 9 hores/any, com el Solsonès, o més de 10 hores/any, com l'Alta Ribagorça.

Analitzarem breument els principals serveis socials especialitzats de què disposen les comarques seguint els àmbits enunciats anteriorment.

Infància, adolescència i joventut

QUADRE 4. EQUIPAMENTS PER A LA INFÀNCIA I L'ADOLESCÈNCIA. CENTRES I PLACES

	Centres residencials d'acció educativa		Centres oberts		Centres d'acolliment		Centres residencials d'educació intensiva	
	centres	places	centres	places	centres	places	centres	places
Alt Urgell	1	10	1	20	0	0	0	0
Alta Ribagorça	0	0	1	12	0	0	0	0
Garrigues	1	20	1	60	0	0	0	0
Noguera	0	0	1	40	0	0	0	0
Pallars Jussà	1	10	0	0	0	0	0	0
Pallars Sobirà	0	0	0	0	0	0	0	0
Pla d'Urgell	1	24	1	40	0	0	0	0
Segarra	0	0	1	20	0	0	0	0
Segrià	6	112	13	470	1	22	1	24
Solsonès	0	0	1	20	0	0	0	0
Urgell	0	0	2	85	0	0	0	0
TOTAL	10	176	22	767	1	22	1	24

Font: Idescat 2020.

Segons les dades disponibles, els serveis d'atenció a la infància són molt escassos al territori primordialment rural de les comarques de Lleida. Observem que els serveis més utilitzats són els Centres Oberts (rebatejats com a Servei d'Intervenció Socioeducativa), la creació dels quals és potestat de cada municipi, motiu pel qual tots els

municipis en disposen almenys d'un (excepte els dos Pallars), l'Urgell en té dos i el Segrià en té vuit, més els cinc de la ciutat de Lleida. Les places de què disposen van en consonància amb el volum de població infantil i juvenil de cada cap de comarca (que és on s'implanten majoritàriament aquests equipaments) o dels altres municipis més poblats, i van de les 12 places de l'Alta Ribagorça a les 85 de l'Urgell i a les 470 de tot el Segrià, incloent-hi Lleida capital. Cal dir que, malgrat que es tracti d'equipaments municipals, la gestió dels Centres Oberts sovint s'encarrega a entitats privades.

Els altres tres establiments destinats a la població infantil i adolescent són centres dels quals la Generalitat de Catalunya és titular o bé són concertats per aquesta. Es tracta de serveis especialitzats emmarcats en l'àmbit de la protecció de la infància i l'adolescència amb un objecte diferent: el centre d'acolliment exerceix l'atenció immediata i transitòria dels menors desemparats, n'analitza la problemàtica i proposa el tipus de mesures que li siguin aplicables. L'únic que hi ha s'ubica en un entitat municipal descentralitzada del municipi de Lleida.

Els Centres Residencials d'Acció Educativa (CRAE) donen resposta a situacions que requereixen una especialització tècnica en la guarda i educació dels menors alternativa a la seva família d'origen. Així, els Centres Residencials d'Educació Intensiva (CREI) van dirigits a adolescents i joves amb alteracions conductuals que requereixen d'una especialització tècnica alternativa en la seva cura i atenció. Els CRAE, tot i que amb poques places, s'ubiquen en quatre comarques estratègiques que poden cobrir també les necessitats de les comarques veïnes. Els 6 centres del Segrià (3 de públics i la resta concertats) s'ubiquen tots a Lleida capital.

Pel que fa a la gent gran, dels diferents equipaments que assenyala la Cartera de Serveis Socials, només s'han aconseguit dades dels centres de dia i dels centres residencials. En aquest cas, tal com ja s'ha dit, l'alt envelliment de les comarques lleidatanes fa que en totes hi hagi algun establiment o altre dedicat a atendre les persones grans que requereixen espais i serveis per al manteniment de llurs capacitats o bé, quan ja no poden viure pel seu compte i/o altres persones familiars o properes no els poden cuidar.

Comencem analitzant els centres de dia, que són serveis d'acolliment diürn que donen suport a les persones grans que necessiten organització, supervisió i assistència en les activitats de la vida diària i complementen l'atenció pròpia de l'entorn familiar, alhora que proporcionen suport a les famílies en l'atenció a les persones grans dependents.

QUADRE 5. EQUIPAMENTS PER A LA GENT GRAN. CENTRES DE DIA. PER TITULARITAT

	Centres				Places			
	Iniciativa mercantil	Iniciativa social	Iniciativa pública	Total	Iniciativa mercantil	Iniciativa social	Iniciativa pública	Total
Alt Urgell	1	1	0	2	10	30	0	40
Alta Ribagorça	0	0	1	1	0	0	12	12
Aran	0	0	1	1	0	0	22	22
Garrigues	1	0	3	4	10	0	82	92
Noguera	3	0	4	7	30	0	41	71
Pallars Jussà	1	0	2	3	20	0	39	59
Pallars Sobirà	0	0	2	2	0	0	16	16
Pla d'Urgell	5	1	4	10	65	24	105	194
Segarra	0	3	2	5	0	90	28	118
Segrià	23	3	6	32	445	76	205	726
Solsonès	0	2	0	2	0	54	0	54
Urgell	4	2	5	11	77	55	51	183
TOTAL	38	12	30	80	657	329	601	1587

Font: Idescat 2020.

A la demarcació de Lleida hi havia l'any 2020 un total de 80 centres de dia per a gent gran. Cal tenir en compte que la inflació d'aquest tipus d'equipaments es deu al fet que, molt sovint, formen part i s'ubiquen dins la mateixa estructura i espai que les residències per a la gent gran, però atès que es tracta d'un servei diferent, amb usuaris diferents, organització diferent, etc., s'hi han d'inscriure específicament al Registre d'Entitats, Serveis i Establiments de Serveis Socials (RESESS) de la Generalitat de Catalunya.

A totes les comarques hi havia almenys un centre de dia, i les del Segrià (descomptant les 13 de Lleida capital) amb 19; l'Urgell, amb 11, i el Pla d'Urgell, amb 10, són les que en tenien més. En la distribució per comarques, s'observa que predominen els centres de dia d'iniciativa mercantil en correlació —com veurem a l'apartat següent— amb el predomini també de les residències d'iniciativa mercantil, ubicades sobretot a la comarca del Segrià (el 60,5%).

En segon lloc, per volum d'establiments, trobem els 30 centres de dia d'iniciativa pública que depenen de la Generalitat de Catalunya. S'observa un cert interès per cobrir

mínimament les comarques que no disposen de centres d'iniciativa mercantil ni d'iniciativa social, com l'Alta Ribagorça, la Val d'Aran i el Pallars Sobirà, però alhora deixen de proveir la comarca del Solsonès, que només compta amb dos centres que depenen de la iniciativa social, que és la més feble en nombre d'establiments (12).

Si passem a analitzar les places de què disposen aquests centres, n'obtenim un total de 1.587, però majoritàriament es concentren a Lleida capital i són proveïdes sobretot per la iniciativa mercantil —només cal veure que a la comarca del Segrià representen més del 61,29% de les places que s'ofereixen. També crida l'atenció la dimensió d'alguns centres de dia, com el de l'Alta Ribagorça, amb 12 places públiques (i sense que hi hagi més alternativa), o els dos centres del Pallars Sobirà que en total sumen 16 places públiques (el que fa una mitjana de 8 places cadascun i també sense alternativa). Això també passa en alguns serveis que depenen de la iniciativa mercantil (l'Alt Urgell, les Garrigues i la Noguera, entre d'altres).

L'altre establiment de serveis socials destinat a la gent gran, cabdal sobretot en l'àmbit rural, és la residència assistida, un servei d'acolliment residencial, amb caràcter permanent o temporal, i d'assistència integral a les activitats de la vida diària per a persones grans amb dependència que té per objecte facilitar un entorn substitutiu de la llar, adequat i adaptat a les necessitats d'assistència, per afavorir la recuperació i el manteniment del màxim grau d'autonomia personal i social.

A la demarcació de Lleida (exceptuant Lleida capital), hi havia l'any 2020 un total de 61 residències distribuïdes de la següent manera i amb l'oferta de places que s'indica:

QUADRE 6. CENTRES AMB PLACES DE RESIDÈNCIA PER A LA GENT GRAN. PER TITULARITAT

	Centres	Iniciativa pública	Iniciativa social	Iniciativa mercantil	Total
Alt Urgell	2	0	113	93	206
Alta Ribagorça	1	38	0	0	38
Aran	1	44	0	0	44
Garrigues	4	144	0	66	210
Noguera	9	205	147	122	474
Pallars Jussà	3	73	150	77	300
Pallars Sobirà	1	74	0	0	74
Pla d'Urgell	8	98	33	232	363

Segarra	4	22	328	0	350
Segrià	16	289	256	1.576	2.121
Solsonès	2	0	150	0	150
Urgell	10	143	123	281	547
TOTAL	61	1.130	1.300	2.447	4.877

Font: Idescat 2020.

Les comarques amb més centres són el Segrià, l'Urgell, la Noguera i el Pla d'Urgell; tanmateix, són les que tenen més nombre d'habitants. Hi ha tres comarques (l'Alta Ribagorça, l'Aran i el Pallars Sobirà), però, que només disposen d'una residència cadascuna, de titularitat de la Generalitat, i també es corresponen amb les comarques menys poblades.

Pel que fa al nombre de places de què disposa cada comarca, destaca el Segrià, amb més de 2.000; seguida de l'Urgell, amb més de 500, i la Noguera, amb més de 400. Per tant, veiem que respon de forma molt proporcional entre paràmetres de població, nombre de centres i places ofertes. El mateix passa amb les tres comarques que són a l'altre extrem i que només compten amb un sol centre: l'Alta Ribagorça, amb el menor nombre de places, 38; l'Aran, 44, i el Pallars Sobirà, 74. En total, el 2020 hi havia 4.877 places a tota la província.

Però el que resulta més sorprenent és que d'aquest total de places només 1.130 siguin públiques (el 23,16%). A les comarques de l'Alt Urgell i el Solsonès, no hi consta cap plaça pública, amb el problema que això comporta per a aquelles persones que no tenen ni els mínims recursos econòmics (no s'especifiquen quantes poden estar conveniades). També és cert que en tres comarques (l'Alta Ribagorça, la Val d'Aran i el Pallars Sobirà) només hi ha l'oferta pública.

La iniciativa social (entitats sense ànim de lucre) és la segona proveïdora de places per a la gent gran (un 15% més que la pública). En dues comarques (Pallars Jussà i Segarra), superen les places públiques i en altres dos (l'Alt Urgell i el Solsonès) supleixen la inexistència de places d'iniciativa pública. Però la que compta amb un parc superior de llits per a gent gran és la iniciativa mercantil (amb ànim de lucre), que aporta el 50,17% de tota la província. I això, malgrat que hi ha fins a cinc comarques on les empreses i els fons d'inversió no han considerat encara instal·lar-s'hi (suposadament dissuadits per les baixes expectatives de benefici).

El servei d'atenció integral a les persones grans en l'àmbit rural que surt en l'actual Cartera de Serveis Socials 2010-2011, segons es diu a la web de la Generalitat, "està pendent de desplegament". No obstant això, a la web del Consell Comarcal de les Garrigues hi apareix com la prestació d'un servei de "centre de serveis integrals de la gent

gran de les Garrigues”, és a dir, un centre ubicat a la Granadella per donar atenció a la gent gran dels pobles de l'àrea d'influència del CAP de la Granadella, que ofereix serveis de centre de dia, menjador, podologia, perruqueria, etc., i tallers d'estimulació (de memòria i de psicomotricitat), etc.

Ens centrem ara en els serveis que hi ha a les comarques lleidatanes per a les persones amb discapacitat i que, segons la cartera, poden ser bàsicament els centres residencials, les llars residència (que ofereixen orientació i suport a les persones que, en alguns aspectes, plantegen necessitats o tenen carències que elles soles no poden satisfer), els centres de dia d'atenció especialitzada (d'acolliment diürn per a persones que, a causa del seu grau de discapacitat, tenen una manca total d'independència personal i necessiten controls mèdics periòdics i una atenció assistencial permanent) i els centres ocupacionals (equipaments d'acolliment diürn que ofereixen atenció rehabilitadora a persones amb discapacitat en edat laboral).

QUADRE 7. EQUIPAMENTS PER A PERSONES AMB DISCAPACITAT⁷ PER TIPUS D'EQUIPAMENT

	Centres residencial		Llars residencials		Centres d'atenció especialitzada		Centres ocupacionals		Total	
	Centres	Places	Centres	Places	Centres	Places	Centres	Places	Centres	Places
Alt Urgell	0	0	2	27	0	0	2	45	4	72
Alta Ribagorça	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Aran	0	0	0	0	0	0	2	25	2	25
Garrigues	0	0	3	52	0	0	2	75	5	127
Noguera	1	34	3	31	0	0	2	90	6	155
Pallars Jussà	0	0	0	0	0	0	2	32	2	32
Pallars Sobirà	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Pla d'Urgell	4	81	2	48	1	6	2	126	9	261
Segarra	0	0	0	0	0	0	2	39	2	39
Segrià	10	455	22	422	5	170	15	796	52	1.843
Solsonès	0	0	2	33	0	0	2	51	4	84
Urgell	0	0	3	71	0	0	4	123	7	194
TOTAL	15	570	37	684	6	176	35	1402	93	2.832

Font: Idescat 2020.

7. No es fa diferenciació entre dades de persones amb discapacitat física i psíquica.

Les persones amb discapacitat disposen en general d'escassos serveis en la major part de les comarques lleidatanes. Els centres de dia d'atenció especialitzada són els menys estesos, atès que només hi ha un servei al Pla d'Urgell, amb 6 places, i cinc centres més al Segrià (però només un fora de Lleida ciutat). Amb els centres residencials passa gairebé el mateix: només la Noguera, amb un centre de 34 places; el Pla d'Urgell, amb 4 centres que disposen de 81 places en conjunt, i el Segrià, amb 10 centres (només 7, si no es compten els del municipi de Lleida), que en total atenen 455 persones i amb certa cobertura en aquest sector.

Les llars residència, en canvi, són presents en 7 de les 12 comarques, i en sobresurten, a més del Segrià (amb 10 llars, descomptant les del municipi de Lleida) i l'Urgell, les Garrigues i el Pla d'Urgell, amb tres cadascuna i un total de 154 places, i també les comarques del Pla d'Urgell, el Solsonès i l'Alt Urgell, que, tot i que només disposen de 2 centres cadascuna, aporten 108 places més. El total d'aquest servei en el conjunt de les comarques de Lleida arriba a proporcionar gairebé 700 places.

Finalment, el servei més estès per tot el territori és el de centre ocupacional (només són dues comarques les que no en disposen). El nombre de serveis a les comarques és inferior als altres centres, perquè únicament dues en tenen més de 2. Per la relació entre el nombre de centres i de places es dedueix que, en alguns casos, es tracta de grans establiments que arriben a congregar més de 50 persones de mitjana en cada centre. En canvi, en altres comarques hi ha dos centres que sumen conjuntament 25 places (l'Aran) o 32 places (el Pallars Jussà). El total de places d'aquest servei (1.402) suposa la meitat de totes les que sumen els serveis comarcals dedicats a aquest sector de població (2.832).

Passem ara a l'àmbit dels serveis per a persones amb problemàtica social derivada de malaltia mental a les comarques de Lleida, que és el que menys recursos presenta i on només trobem tres comarques com a proveïdores.

QUADRE 8. SERVEIS I PLACES PER A PERSONES AMB
PROBLEMÀTICA SOCIAL DERIVADA DE MALALTIA MENTAL

	Llar amb suport			Llar residència			Servei prelaboral		
	Serveis	Places públiques	Places privades	Serveis	Places públiques	Places privades	Serveis	Places públiques	Places privades
Alt Urgell				1		15	1		19
Segarra	1	4							
Segrià	1	4	2			65	3		65

Font: *Mapa de serveis socials*. Actualització del 2020.

En primer lloc, del servei de llar amb suport, el 2020 només hi constaven 2 serveis (la Segarra i el Segrià), amb 4 places privades cadascun que, almenys aquell any, estaven finançades pel Departament de Treball i Afers Socials i Família (DTASF): 8 places en total.

Per a aquest mateix col·lectiu, dels serveis de llar residència es comptabilitzaven tres serveis: un a l'Alt Urgell, amb 15 places privades, i dos al Segrià, amb 65 places privades, que fan un total de 80. En ambdues comarques, aquestes places estaven finançades pel DTASF.

El servei prelaboral és el que mostra, per poc, una oferta de places més àmplia malgrat l'escassa distribució pel territori. A la comarca de l'Alt Urgell hi havia l'any 2020 un servei amb 19 places privades, de les quals 11 eren amb finançament del DTASF, i al Segrià eren 3 els serveis, amb un total de 65 places privades, de les quals 50 amb finançament del DTASF.

Sembla que, en aquest àmbit de serveis per a persones amb problemàtica social derivada de malaltia mental, la Generalitat (tampoc cap altra administració) hagi pres cap compromís per crear centres amb places públiques. La fórmula que s'ha utilitzat és el finançament per mòduls prèviament negociats i acordats amb les entitats impulsores.

Polítiques/accions que es realitzen actualment

Fins aquí hem desgranat els serveis de què disposen les dotze comarques de la demarcació de Lleida i que, per tant, donen servei a tots els municipis de la comarca, tant si són grans com petits. Però com és sabut, a l'hora de decidir la implantació d'aquests serveis, s'acostumen a ubicar a les poblacions més grans o més cèntriques del conjunt del territori comarcal. D'aquesta manera, amb bon criteri i per superar la total impossibilitat de dotar cada municipi de tots els serveis disponibles, s'opta per aplicar altres fórmules perquè els habitants de pobles, aldees o llogarets més petits també puguin utilitzar els dispositius de què disposa el sistema públic de serveis socials de Catalunya i beneficiar-se'n.

En aquest apartat assajarem fer una mirada més precisa (micromirada) sobre com els serveis socials que gestionen els dotze consells comarcals arriben al màxim d'indrets del seu territori per atendre els seus pobladors. Aquest apartat, per tant, es basa en les informacions obtingudes dels mateixos serveis socials dels 9 consells, que, voluntàriament, ens han volgut facilitar. Tanmateix, en aquesta part de l'estudi no s'entrarà a desenvolupar una descripció particular de l'organització i els plantejaments de cada comarca, sinó que en cada apartat s'analitzaran en conjunt totes les actuacions que

ens han fet arribar, tot i entenent que poden ser complementàries i adequades a cada realitat comarcal.

On i com es fa l'atenció social dels pobles de menys de 500 habitants?

Els consells comarcals afirmen unànimement que sí, que és possible rebre l'atenció dels serveis socials al mateix municipi, per petit que sigui. La periodicitat és el que alguns consells diuen que pot variar i que, segons la població i les circumstàncies, poden ser setmanalment, quinzenalment, mensualment o fins i tot determinats dies per setmana. També se'ns diu que les hores d'aquesta atenció (permanència) en els nuclis de població depenen del nombre d'atencions anuals.

Diversos consells també afirmen que s'hi va a petició de la població o dels usuaris. Un consell afirma concretament que “les treballadores socials van als diferents ajuntaments i que no hi ha permanències establertes sota cita prèvia, així com als domicilis de les persones que requereixen els serveis socials bàsics quan no es poden desplaçar i per fer els seguiments corresponents. En els casos d'infància, s'hi afegeix l'educadora social”.

Un altre consell diu que “totes les poblacions tenen atenció al mateix municipi d'un equip de serveis socials bàsics i es presta l'atenció, si és necessari, dels serveis especialitzats. Els dies d'atenció queden definits i distribuïts de forma anual a tots els municipis de la comarca, i es fa basant-se en el nombre d'habitants. De forma habitual, aquests municipis petits tenen un dia d'atenció al mes”.

Un altre model se centra a organitzar, per part de l'Àrea Bàsica de Serveis Socials (ABSS), en tres punts (les poblacions més grans) d'atenció presencials i setmanals a la comarca, però es fan desplaçaments a tots els pobles, amb visites a domicili i/o a la seu dels diferents ajuntaments sempre que calgui. Seguint aquest model, un altre consell comarcal afirma que l'atenció es fa presencialment un dia a la setmana en un municipi de més de 500 habitants, des d'on s'atén tota la zona d'aquella vall, on hi ha municipis de menys de 500 habitants, mentre que a la resta de municipis s'atenen des del consell comarcal i amb desplaçament a domicili sempre que calgui. “El motiu de fer-ho des del consell és per aprofitar més la capitalitat, que és on hi ha tots els serveis.” Durant uns anys es trobaven que es desplaçaven a aquests petits municipis i la gent els anava a veure igualment a la capital de comarca perquè els anava millor, ja què així aprofitaven per fer gestions i compres.

Finalment, un darrer consell comarcal argumenta que tots els municipis tenen accés als serveis socials a demanda i que no hi ha un dia fix de presencialitat. Les persones

interessades fan arribar la demanda telefònicament al departament del consell comarcal i les tècniques es desplacen a l'ajuntament i/o al domicili de la persona en qüestió.

Quant a les hores que es dediquen a l'atenció, als nuclis petits tots argumenten que no es poden quantificar amb anterioritat, perquè s'intervé en els casos i/o municipis en funció de la demanda i necessitat de l'usuari.

Quins professionals fan l'atenció i en quin lloc es fa?

En aquest apartat, hi ha una pràctica unanimitat. En general, se'ns confirma que sempre es fa l'atenció amb els mateixos professionals: "Tenim assignades les professionals segons els municipis. Sempre la duu a terme el mateix equip professional que la té assignada."

Un altre consell afirma que "a cada municipi li correspon com a referents una TS (treballadora social) i una ES (educadora social), i sempre són els mateixos." O dit d'una altra manera, que "les persones tenen assignada una UBA (Unitat Bàsica d'Atenció: treballadora social i educadora social) de referència".

Pel que fa al lloc on es realitza l'atenció als pobles petits o als municipis, se'ns confirma que "si és als pobles, als domicilis de les persones ateses, i si hi ha ajuntament (dins dels municipis), al que correspongui". Altres diuen que es fa "en dependències municipals o cedides pels ajuntaments, a les instal·lacions dels ajuntaments dels municipis o a l'espai que el mateix ajuntament ha destinat per oferir el servei".

Serveis, programes o projectes que s'implementen en aquests nuclis

S'afirma que "tots els municipis disposen dels mateixos serveis d'atenció dels serveis socials bàsics", és a dir, "atenció social bàsica de serveis socials". D'altres van més enllà i declaren que "es proporcionen tots els serveis de la Cartera de Serveis Socials com a la resta de municipis" i que "els serveis que es presenten són els que existeixen a la cartera de serveis i els recursos de què disposa cada municipi".

A més de l'atenció de l'equip bàsic, els consells comarcals especifiquen altres serveis o programes, com el Servei d'Ajuda a Domicili (SAD), que és dels que més se citen, juntament amb altres de destinats a la gent gran: "Es potencia el servei de teleassistència domiciliària i el servei d'ajuda a domicili perquè hi ha molta població envellida"; "SAD, ajuts d'urgència, dependència, teleassistència, etc.", o "tenim implementat per tota la comarca, a més del SAD, el de teleassistència domiciliària —molt interessant per a la nostra comarca perquè en municipis molt petits i/o pobles tenim majoritàriament gent gran". La dificultat de prestar aquest servei no sembla que sigui un in-

convenient insalvable: “Es pot prescriure el servei d’ajuda a domicili en qualsevol lloc de la comarca i s’hi desplaça la treballadora familiar o l’auxiliar de la llar”. Només un consell expressa clarament que no proporciona el SAD al seu territori.

Altres serveis i programes que es presten als pobles més petits, segons se’ns declara, són “el transport adaptat, i en casos de problemes de mobilitat reconeguda s’empra un vehicle per atansar les persones als serveis socials”; “CDIAP (Centres de Desenvolupament Infantil i Atenció Precoç)”; “SISi (Servei d’Intervenció Socioeducativa Itinerant)”; “Club Social...; servei d’intervenció socioeducativa, pla de ciutadania i de les migracions, si escau”; “SAI (Servei d’Atenció Integral) i SIAD (Servei d’Atenció i Informació a les Dones)”; “atenció individual, si cal, i programes de prevenció comunitària, i tots els serveis que s’hi poden desplaçar i que no necessiten una infraestructura específica”.

Com altres gestions o projectes que s’implementen quan és necessari, també hi ha consells que citen “l’habitatge, el SOC, el Banc d’Aliments, el Banc de Productes de Suport, tràmits per la pobresa energètica, ajuts d’urgència social, etc.”; “*T’acompanyem*, un projecte d’acompanyament als serveis sanitaris, representació de tots els municipis als consells de participació (gent gran, dones, consell de serveis socials comarcal)”; “protocols de prevenció i actuació en infància, violència masclista...”, i “la campanya *Tracta’m bé*, de promoció del bon tracte envers les persones grans”. Altres consells reconeixen, a més, que “de forma específica no tenim en l’actualitat cap altre programa o projecte alternatiu en aquests municipis”.

Pel que fa als àmbits sectorials, també se’ls va preguntar quins serveis podien oferir als principals sectors en què intervenen els serveis socials: infància, gent gran, discapacitat, dependència, malaltia mental o altres. Seguidament donem compte de les respostes obtingudes.

Centre obert per a infants i adolescents / Servei d’atenció precoç

En aquest àmbit, hi ha consells que declaren que “tenim un SISi, Servei d’Intervenció Socioeducativa Itinerant, actualment ubicat als dos nuclis de població més grans de la comarca, que en cas de necessitat ha implementat un servei de transport”; “els centres oberts per a infants i adolescents a la comarca són tots de caràcter itinerant, i no es troben desplegats a tota la comarca, actualment hi ha 3 equips que presten atenció en 8 municipis de forma itinerant; als municipis petits no es concentren casos d’infància en risc suficient per poder implementar el servei, però si n’hi ha algun de puntual es traslladen al municipi de referència més proper”.

També hi ha un altre model que implica fer el “desplaçament a càrrec de les famílies al SIS (Servei d’Intervenció Socioeducativa) del cap de comarca o que, com d’altres, s’ha convertit en SIS al cap de comarca i en SISI a la resta de municipis”. Igualment, se’ns explica que “en casos d’infància en risc, poden anar al SIS dels tres municipis més grans, però que si sorgeix en algun altre municipi, també ho fan, i que és difícil en llocs de menys de 500 habitants, atès que la majoria de població són persones grans”.

En canvi, per rebre el servei dels centres d’atenció precoç cal anar a poblacions més grans: “L’atenció precoç està ubicada al cap de la comarca, no es desplaça a la resta de municipis i el trasllat és a càrrec de cada família, però poden disposar de transport adaptat”; “El servei d’atenció precoç hi és per a tota la comarca, però està ubicat a la capital de comarca.” En comarques molt a prop de Lleida capital, se’ns diu que “els serveis d’atenció precoç estan situats a Lleida ciutat, i s’hi traslladen tots els habitants de la comarca que ho requereixin”.

També hi ha una modalitat en què “són els professionals els que es desplacen als diferents ajuntaments, si cal, perquè cedeixen una sala; cal fer constar que pobles de menys de 500 habitants tenen els infants de 0 a 6 anys a l’escola o a l’escola bressol de municipis més grans”. També trobem el cas en què “el servei d’atenció precoç està ubicat al poble més gran i, en cas que es necessiti, hem implementat un servei de transport adaptat a la demanda”. Només una comarca ens ha respost dient que “l’accés es fa mitjançant el servei de pediatria d’atenció primària de salut”.

Centre de dia, centre residencial per a gent gran. Servei de valoració de la dependència, transport adaptat, etc.

Comencem la incursió en els serveis especialitzats per a gent gran recollint el que els consells comarcals ens diuen dels centres de dia. Així, per exemple, un consell ens diu que té “dos centres de dia ubicats als dos nuclis de població més grans de la comarca i que en cas de necessitat hem implementat un servei de transport adaptat” [se suposa per traslladar els usuaris dels altres pobles]. El mateix ens diu un altre consell: “Tenim els serveis centralitzats a la capital de comarca i al segon municipi més gran, i per accedir-hi comptem amb un servei de transport social adaptat.” Només hi ha un consell comarcal que reconeix que no té cap centre de dia ni residència al seu territori.

Pel que fa a les residències per a gent gran, pocs consells comarcals s’hi pronuncien, potser perquè es tracta, en gran part, d’establiments privats. Així i tot, queda dit que “els centres de dia i residencials per a gent gran que hi ha a la comarca són de caràcter privat amb places públiques concertades, i només n’hi ha un de titularitat municipal. La resta de municipis s’acullen a les demandes de places de particulars i es traslladen a la residència escollida, ja sigui per al servei de centre de dia o per al residencial”.

El servei de transport adaptat, com s'ha vist, està força estès i arrelat en la majoria de comarques: "El transport adaptat el disposa el consell per accedir al centre de dia i al centre residencial; els serveis socials bàsics en fan l'activació del recurs, la llista d'espera o l'assignació". Un altre consell indica que "la possibilitat d'accedir als serveis és la mateixa per a tots els municipis, però en aquests moments hi ha problemes amb els desplaçaments, perquè no és igual a tot arreu (centres que fan transport propi i altres que no)". Un últim argumenta que "el transport adaptat està organitzat a la comarca per accedir als serveis socials especialitzats, i cal que les persones usuàries tinguin un grau de discapacitat reconegut amb barem de mobilitat o un diagnòstic de demència".

Sobre el servei de valoració de la dependència, hi ha múltiples formes d'obtenir-lo, segons se'ns descriu: "La valoració de la dependència està centralitzada a Lleida, però es desplacen als domicilis de les persones que cal valorar." Igualment, un altre consell diu que "els del servei de valoració de la dependència venen de Lleida i es desplacen als domicilis particulars". En canvi, hi ha un consell que apunta certa distribució de funcions, és a dir, que "el servei de valoració de la dependència és extern, però des dels serveis socials bàsics informem, assessorem i donem suport en la realització de la sol·licitud i fem, amb la persona/família, el PIA, assignem els recursos i fem el seguiment de la seva situació". Un tercer consell assenyala: "El servei de valoració a la dependència és concertat i es trasllada als municipis de totes les persones que han fet la sol·licitud de valoració, a més de fer-ho també als municipis petits de la comarca." D'altres expliquen que "l'accés al SEVAD (Servei de Valoració de la Dependència) pot ser per la via de serveis socials bàsics o per la via d'atenció primària de salut". Finalment, un consell diu curiosament que tenen valoració de la dependència, "perquè la fa una professional del SBAS".

Serveis d'orientació i valoració per persones amb discapacitat... Suport a l'autonomia de persones amb problemes de malaltia mental. Altres serveis disponibles a la comarca

Recollim en aquest darrer apartat les polítiques/accions que es realitzen actualment als consells comarcals, allò que es fa en l'àmbit de l'orientació i valoració de persones amb discapacitat. Sobre aquest servei, les respostes són gairebé unànimes: "Els més propers els tenim a Lleida"; "està centralitzat a Lleida, per tant, totes les persones de la comarca s'hi han de desplaçar encara que siguin municipis de més de 500 habitants"; "els serveis d'orientació i valoració per a persones amb discapacitat són de titularitat de la Generalitat de Catalunya, que té la seu a Lleida ciutat, i, per tant, tots els habitants de la comarca s'hi traslladen per rebre la valoració".

Les úniques aportacions una mica discordants aporten algunes característiques justificatives: "La persona amb discapacitat s'ha de traslladar al CAD de Lleida, llevat que porti un justificant mèdic que indiqui que no s'hi pot desplaçar, juntament amb

informes mèdics de la seva situació. I aquest desplaçament és un gran inconvenient, perquè el transport públic cap a Lleida és molt deficitari.” Un altre consell apunta: “La informació, l’assessorament i el suport es fan des de l’equip bàsic, i s’ofereix suport per a la realització de la sol·licitud de reconeixement de discapacitat, però el servei de valoració està ubicat a Lleida”. I el que seria el mateix: “La informació i l’orientació sí [que la realitza el Consell], la valoració, no.”

Pel que fa als serveis de suport a l’autonomia de persones amb problemes de malaltia mental, l’únic recurs de serveis socials que se cita en 4 comarques és el “Club Social”, que gairebé sempre està ubicat al poble més gran (o màxim en dos pobles). Una comarca afegeix: “En cas de necessitat, hem implementat un servei de transport adaptat i si coincideix, s’ha utilitzat el servei de transport a demanda.” També hi ha qui explica que “des dels serveis sanitaris s’han anat creant alguns recursos, i des del CAP hi ha el servei de salut mental i compten amb centre de dia. És un recurs limitat”. Bàsicament aquests recursos de salut són “el Centre de Salut Mental d’Adults (CSMA) i el Centre de Salut Mental Infantil i Juvenil (CSMIJ)”.

En altres comarques més pròximes a la capital, s’indica que “els serveis de suport a l’autonomia de persones amb problemes de malaltia mental són serveis de salut centralitzats a Lleida ciutat, i se’n coordina l’actuació des de l’àmbit sanitari, però hi mantenim coordinació en els casos que s’escauen”. Però no es refereixen a cap dels serveis socials que consten a la cartera exposada anteriorment, ni tan sols, segons l’Idescat, als que hi ha a les seves comarques (vegeu el quadre 8). Curiosament, només un consell afirma que té un “servei prelaboral”.

Però qui fa una explicació més completa i crítica és un consell que argumenta que “el servei per a persones amb problemes de malaltia mental està molt descobert a la nostra comarca. D’una banda, des de Salut no es desplaça cap equip de salut mental a domicili, la qual cosa comporta una gran dificultat d’intervenció en l’àmbit social per part nostra quan aquesta persona no vol desplaçar-se, i, de l’altra, disposem de dos serveis per a persones amb salut mental (un club social i un hospital de dia), però estan ubicats a la capital de comarca i no es desplacen a cap altre punt, per tant, el servei queda descobert quan la persona no es vol desplaçar”.

L’últim aspecte pel qual vam preguntar feia referència a altres serveis o programes disponibles a la comarca. No hi ha gaires respostes en aquest sentit, però alguns consells presenten actuacions força interessants, tant pròpies com d’altres entitats. Així, per exemple, en una comarca al·ludeixen al “Programa Marmi d’inserció per a persones beneficiàries de la renda garantida, ubicat al cap de comarca (no es desplaça a cap altre punt). En aquest sentit, el projecte *El rebost solidari* (Banc d’Aliments) es fa de forma coordinada entre serveis socials, Càritas i Creu Roja, que s’ubica al cap de comarca i es

pugen els lots de productes a determinats pobles petits quan hi ha famílies de la zona, i a la resta de la comarca, si hi ha demanda (que és molt puntual), es busca la manera de facilitar l'entrega. Entitats com Càritas o Creu Roja, una entitat per a persones amb diversitat funcional (fa visites a domicili, si escau, i té el servei de transport per accedir als seus serveis), estan ubicades al cap de comarca sense atenció presencial a la resta”.

Una altra comarca també enumera “l'equip d'atenció a la infància i adolescència (EAIA), que atén als ajuntaments o als domicilis; el servei d'immigració, que ho fa als municipis de la comarca amb cita prèvia, i el servei d'intervenció especialitzada en violència masclista i que atén als municipis de la comarca”. Una tercera afegeix: “Tercer sector (Càritas, Creu Roja), programes d'ASPID i Reintegra, Suport al Dol, etc.” I una última inclou “Oficina Jove i Espai Jove, Oficina d'Atenció a Persones Nouvingudes i Centre de Formació d'Adults”.

Conclusions i propostes

Centrant-nos exclusivament en les conclusions que es desprenen de l'anàlisi dels serveis socials en l'àmbit rural (petits municipis), es constata que aquests serveis segueixen el mateix traçat que molts altres, especialment quan requereixen com a element fonamental la implicació de personal professional, i fins i tot amb habilitats i característiques específiques que permetin una bona adaptació al territori i a les circumstàncies estructurals. En el cas dels serveis socials, aquests elements estructurals encara són més disruptius per les característiques del mateix sistema, com ara la dificultat per delimitar l'àmbit d'intervenció que li és propi, és a dir, el bé que aquests serveis públics fomenten i protegeixen.

Però, si ens centrem en el que estem tractant, el principal element crític del sistema actual és l'estructuració territorial complexa dels serveis socials. La diversitat d'actors que componen el sistema, motivada, entre altres qüestions, per l'elevat grau de descentralització competencial entre diferents nivells administratius, i la corresponent pluralitat d'agents públics intervinents, a més dels privats —entitats d'iniciativa social i comunitària, del tercer sector, etc.—, que, en definitiva, configuren un escenari fragmentat que impedeix la governabilitat del sistema de manera uniforme i equitativa en el conjunt de Catalunya.

De la informació treballada en aquest article a partir de les dades oficials de 2020, se'n poden extraure algunes conclusions que donin peu a aventurar algunes propostes de cara al futur d'aquests nuclis rurals. Les més rellevants serien:

1. El personal tècnic dels serveis socials, tot i estar dins els paràmetres estàndards fixats per la Generalitat (exceptuant l'Alta Ribagorça, l'Urgell i el Pla d'Urgell), i fins

i tot amb una ràtio superior a la que els correspondria, requeririen —especialment les comarques de muntanya— una plantilla més àmplia per poder arribar a cobrir l'extens territori que han d'abastar. Dit d'una altra manera, en aquests comarques, el criteri de dotació segons el nombre d'habitants no resulta just sense aplicar-hi altres correctors, com ara les distàncies i les característiques dels habitants dels petits nuclis de població. Que a molts llogarets habitats només s'hi traslladi algun professional mensualment i poques hores constitueix un greuge comparatiu que atenta al dret que tenen totes les persones, visquin on visquin. En aquest mateix aspecte, caldria incloure-hi també el personal propi o concertat que es fa càrrec dels serveis d'atenció domiciliària per a les persones que ho requereixin.

2. Pel que fa als serveis especialitzats de pràcticament tots els àmbits, i fixant-nos especialment en les dades aportades per les mateixes àrees bàsiques dels serveis socials dels consells, se'n pot concloure que, en general, les poblacions rurals més petites (pobles, aldees o llogarets) estan clarament discriminades en el conjunt de les terres de Lleida. La tendència és ubicar els serveis i els establiments especialitzats a la capital de comarca o, com a màxim, als pobles amb més nombre d'habitants. Per a la infància, últimament s'ha generalitzat força el Servei d'Intervenció Socioeducativa (SIS), sobretot en la modalitat itinerant (SISI), però en molt poques comarques hi ha un centre d'estimulació precoç, i per rebre aquest servei cal desplaçar-se a poblacions més grans (sovint diversos dies a la setmana). El que manca absolutament a totes les comarques són places de centre d'acolliment que ofereix residència d'estada limitada i transitòria per realitzar l'observació i el diagnòstic de la situació o el risc de desemparament de menors respecte a llurs familiars per elaborar la corresponent proposta de mesura, quan és impossible o un inconvenient realitzar l'estudi al territori. Per tant, en qualsevol cas que es doni, s'ha de traslladar el menor a la ciutat de Lleida.
3. Quant a equipaments per a la gent gran, hi ha dades respecte als centres de dia i a les residències assistides. En pràcticament totes les comarques hi ha un centre de dia o més, però, com dèiem, sempre a les poblacions més grans, i sovint a l'empara dels centres residencials dels quals molt sovint formen part. El que més destaca, però, en aquest tipus de serveis, és la poca presència de la iniciativa pública (a càrrec de la Generalitat), que només representa el 37,5% del total de centres de dia i el 37,87% de les places ofertes. Pel que fa a les residències, de nou sorprèn l'escassa inversió en centres residencials que ha fet la Generalitat tots aquests anys i en un territori molt envellit, perquè només aporta el 23,16% de tots els llits, i a les comarques de l'Alt Urgell i el Solsonès, el 2020 encara no hi havia cap plaça pública, amb el que tot això comporta per a aquelles persones que no tenen ni els mínims recursos econòmics per poder comptar amb una plaça privada, encara que estigui subvencionada. Per a les persones grans encara hi ha un servei que seria

molt idoni per implantar-lo en aquest tipus de territori, però segons la web de la Generalitat, “està pendent de desplegament”. Es tracta del servei d’atenció integral a les persones grans en l’àmbit rural”, que, tot i que apareix a l’actual Cartera de Serveis Socials, només ens en consta el que es va crear a la Granadella, a la comarca de les Garrigues, que dona atenció a la gent gran dels pobles de l’àrea d’influència. Així mateix, el transport adaptat és, tant per a les persones grans com per a les que tenen discapacitats d’alguna mena, un servei que aleatòriament algunes comarques tenen i altres no, i també varia molt segons per a quins serveis els utilitza cadascuna. Finalment, el servei de valoració de la dependència presenta una gran varietat, segons descriuen els consells comarcals, que van des de traslladar l’usuari a Lleida (centralitzadament) fins a que sigui l’equip el que es traslladi al domicili de l’usuari.

4. Finalment les persones amb algun tipus de discapacitat i les persones amb problemàtica social derivada de malaltia mental són dos col·lectius que romanen força oblidats. Si bé pràcticament totes les comarques disposen d’almenys un o més serveis de centre ocupacional (tant per discapacitat psíquica com física), els serveis de centre de dia d’atenció especialitzada són gairebé inexistents a les comarques, així com els centres residencials. En canvi, les llars residència tenen una distribució mitjana entre les comarques (n’hi ha 7 de les 12), però es constata que estan ubicades sobretot a la meitat sud de la demarcació de Lleida i, en canvi, queda un gran buit d’equipaments residencials a les comarques pirinenques o prepirinenques. Tot i així, s’arriba gairebé a les 700 places. Els serveis per a les persones amb problemàtica social derivada de malaltia mental només es presten en tres comarques, i només una és de muntanya. Seguim veient que els establiments sempre es creen des del sector privat, però l’any 2020 estan finançats totalment o gairebé pel Departament de Treball i Afers Socials i Família (DTASF). En canvi, les àrees bàsiques de serveis socials de les comarques no tenen en compte aquests establiments i només perceben els serveis de salut com els responsables d’atendre aquestes problemàtiques.

Una darrera conclusió que englobaria les que hem anant desgranant en els quatre blocs anteriors és la impossibilitat de revertir aquesta situació, si no es dona paral·lelament un repoblament dels llocs que han anat perdent habitants les darreres dècades, però que encara conserven certa capacitat de reactivació per fer viable i rendible un cert nivell de serveis bàsics: escola, dispensari, centre d’atenció social, etc. I això no serà possible sense invertir en intercomunicació, infraestructures, habitatge i tecnologia digital, com dèiem al principi del capítol.

Quant a les propostes que es poden fer en l’àmbit dels serveis socials per revertir les mancances actuals exposades, són de difícil generalització en termes generals, i caldria realitzar estudis detallats a cada comarca i per a cada nucli de població per poder arri-

bar a prescriure les solucions que més convinguessin particularment a cada lloc. Però per encetar algunes propostes de caràcter més general, advocariem per implementar, en aquelles comarques en què fos possible, aquestes (o alguna d'aquestes) línies d'actuació:

- a) Augmentar la plantilla tècnica (en treball social i educació social) per poder arribar a cobrir amb més garanties i assiduïtat l'extens territori que han d'abastar. Crear equips itinerants, tant de serveis bàsics com alguns d'especialitzats (estimulació precoç, gent gran, dependència, etc.), que puguin estar en contacte permanent amb els pobles habitats.
- b) Establir una planificació específica dels equipaments de serveis socials públics que necessiten les comarques de muntanya per atendre la població en l'entorn més pròxim possible al lloc on viuen. Redissenyar els equipaments socials més necessaris segons la tipologia de població predominant en cada lloc, segons la dimensió necessària (miniresidències o similars) gestionades, si és possible, per persones del mateix poble degudament formades i supervisades per tècnics).
- c) Generalitzar el "servei d'atenció integral a les persones grans en l'àmbit rural", que, segons la Generalitat, "està pendent de desplegament" i que seria un servei molt idoni en aquest tipus de territori per a aquelles persones encara vàlides, a les quals, pel fet de viure en un nucli molt petit, no se lis pogués oferir determinats serveis personals. Per a aquest servei i altres que s'han anat citant, és totalment imprescindible comptar amb una xarxa regular i potent de transport públic i/o de transport adaptat.
- d) Finalment, cal que la Generalitat doti totes les comarques dels equipaments públics de dret subjectiu als quals tenen dret totes les persones que els necessiten, independentment del lloc on visquin. No es pot deixar en mans de la iniciativa social, i encara menys de la mercantil, la creació de tants serveis com manquen en moltes comarques. En aquest punt, potser caldrà trencar la rígida parcel·lació per comarques i establir modalitats de serveis i establiments intercomarcals.

Fonts bibliogràfiques i documentals

- Aldomà Buixadé, I., Guerrero, M., Mòdol, J. R., Panadés, G., i Guillén, M. (2009): *Atles de la nova ruralitat*. Lleida: Fundació Món Rural.
- Aldomà, I., Morell, R., Mòdol, J., Guerrero, M., & Tarrès, I. (2012): *Els municipis actuals com a base de l'administració local. Funcions municipals i finançament local a les comarques de Lleida*. Lleida: Diputació de Lleida / Universitat de Lleida.

- Associació d'Iniciatives Rurals de Catalunya (ARCA) (2021). És molt difícil fer polítiques de dinamització d'habitatge públic des dels petits municipis.
- Generalitat de Catalunya (2006): Estatut d'autonomia de Catalunya (Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol). *DOGC núm.*, 4680 de 20.7.2006 i *BOE núm.* 172, de 20.7.2006.
- Generalitat de Catalunya (2010): Decret 142/2010, d'11 d'octubre, pel qual s'aprova la Cartera de Serveis Socials 2010-2011. *DOGC núm.* 5738 de 20 d'Octubre de 2010.
- Generalitat de Catalunya (2010): *Pla Estratègic de Serveis Socials de Catalunya 2010-2013*.
- Generalitat de Catalunya (2007): Llei 12/2007, d'11 d'octubre, de serveis socials. *DOGC 4990*, de 18 d'octubre de 2007.
- Pelegrí Viaña, X. (2004): *Cultura i política en els Serveis Socials*. Barcelona: Hacer.
- Pelegrí Viaña, X. (2010): *El sistema català de serveis socials (1977-2007): cultura i política*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Acció social i Ciutadania.
- Síndic de Greuges de Catalunya (2018): *L'augment dels conflictes en matèria ambiental i urbanística a Catalunya*. Barcelona.
- Soldevila, L. (2020): Cinc problemes oblidats que estan passant ara fora de Barcelona. *Crític*.
- Urgell i Vidal, A. Els petits municipis exigeixen estar connectats. *Nació Digital*, 11 de juliol de 2018.

Els determinants de la salut a Lleida: una visió de la situació sanitària de les poblacions rurals

Juan Agustín González Rodríguez

Departament de Pedagogia (Universitat de Lleida)

Xavier Miranda Ruche

Departament de Geografia i Sociologia (Universitat de Lleida)

Introducció

El present capítol neix com un primer esforç d'analitzar els factors que influeixen en el despoblament de les zones rurals de la província de Lleida i, a la vegada, de detectar les seves fortaleces per potenciar-ne el repoblament. Més concretament, es buscarà fer una diagnosi de la situació actual de la salut en els entorns rurals lleidatans. Per tal de fer-ho possible, s'han consultat diferents bases de dades on es podien trobar diferents indicadors vinculats amb la promoció de la salut.

Amb la intenció de fer una anàlisi profunda, el text parteix de la concepció de la salut defensada per l'Organització Mundial de la Salut, en la qual s'entén la salut no com l'absència de malalties sinó com un estat complet de benestar físic, psíquic, mental i social que una persona pot gaudir (Organización Mundial de la Salud, 1948). Així, no ens limitarem a treballar la presència d'afeccions a la província de Lleida, sinó que, al contrari, es buscarà conèixer els determinants que possibiliten viure una salut de forma plena a les comarques lleidatanes.

Es parteix de la concepció dels determinants de la salut de Dahlgren i Whitehead (1991) per delimitar les grans àrees a treballar, determinants que es concreten en els indicadors utilitzats recentment per Oliver-Parra i González-Viana (2020) per fer una primera aproximació a la situació sanitària de la província de Lleida a partir de les dades obtingudes de l'Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021), de la Direcció General de Recursos Sanitaris i del sistema sanitari integral d'utilització pública de Catalunya¹ (a

1. Vegeu: <https://catsalut.gencat.cat/ca/coneix-catsalut/presentacio/model-sanitari-catala/siscat/>.

partir d'ara, SISCAT) (2021). Així, s'ha obtingut una imatge de les principals diferències i similituds que es poden trobar als diferents municipis, comarques, àrees bàsiques de salut i regions sanitàries de Lleida, posant especial èmfasi als entorns rurals.

La salut rural

La pandèmia de la covid-19 ha posat al centre del debat una qüestió que semblava superada des de feia temps en el context europeu: la fortalesa dels sistemes de salut. Amb la ràpida expansió del virus, que va obligar a una bona part dels governs del món a imposar quarantenes en els seus territoris, la importància de l'accés al sistema de salut i la cobertura que aquest sistema en fa s'han posat en voga.

Tot i aquesta recuperada preocupació, la salut en l'àmbit rural encara és una qüestió pendent a Espanya i Catalunya. Als països anglosaxons, la salut rural o medicina rural és un tema profundament estudiat i treballat, tal com evidencien algunes institucions dedicades específicament a aquest tema, concretament el Rural and Remote Health Care dins del Australian Institute of Health and Welfare² d'Austràlia o el Centre for Rural and Northern Health Research³ del Canadà.

En la literatura anglosaxona, no són pocs els autors que assenyalen l'existència de diferències entre els entorns rurals i urbans pel que fa a la salut de les persones que hi habiten. Un dels determinants més esmentats és la dificultat d'accés de les poblacions rurals als recursos sanitaris, tot i que també se'n destaquen d'altres, com la presència de la contaminació o la qualitat dels aliments (Chan, 2010).

Malgrat les mencions en documents internacionals, les realitats rurals tan diverses fan que sigui difícil fer una equiparació immediata entre les zones rurals del Canadà o Austràlia amb les de Lleida. Una de les grans dificultats per parlar de salut rural és la mateixa dificultat que comporta delimitar les característiques de l'entorn rural. Tot i haver-hi dinàmiques internacionals similars, el cert és que la diversitat és un element identificador de la ruralitat.

Per aquesta raó, autors com Cummings, Curtis, Diez-Roux i Macintyre (2007) plantegen enfocar la salut en un lloc delimitat i no tant en una idea ja preconcebuda del món rural. D'aquesta manera, des del present text es buscarà fer una aproximació més relacional entre el territori, les persones que l'habituen i la salut (Barranco Tirado, 2019).

2. Vegeu: <https://www.healthdirect.gov.au/rural-and-remote-health>.

3. Vegeu: <https://www.cranhr.ca/>.

El primer punt de partida de la nostra anàlisi va ser el model proposat pel ministre de Sanitat canadenc Marc Lalonde (Hancock, 1986), en el qual s'identificava que la salut d'una comunitat estava condicionada per la interacció dels quatre grups de factors següents:

- Estils i hàbits de vida.
- Medi ambient.
- Accés als serveis d'assistència sanitària.
- Condicions biològiques.

Tot i la rellevància del model de Lalonde, amb el pas dels anys es van anar introduint diferents models entre els factors que intervenen en la promoció de la salut. Un dels més esmentats en l'actualitat és el model de determinants de Dahlgren i Whitehead (1991). Aquests dos autors van plantejar que les conductes i els estils de vida dels individus, l'accés als recursos sanitaris i les condicions de vida tenen un impacte en la salut de les persones, de la mateixa manera que el té el context econòmic, cultural i mediambiental en el qual habita cada persona (Cabellero González, *et al.*, 2012).

D'aquesta manera, es buscarà fer una aproximació a la salut dels entorns rurals de Lleida mitjançant l'anàlisi dels indicadors prèviament marcats per Oliver-Parra i González-Viana (2020), cercant conèixer possibles dificultats i plantejant propostes que serveixin per superar-les.

Aspectes metodològics

Com ja s'ha comentat, el plantejament metodològic parteix dels postulats d'Oliver-Parra i González-Viana (2020), els quals van fer una anàlisi dels indicadors bàsics de la salut comunitària a Catalunya. Així, es va optar per seguir el seu model i treballar a partir de divuit indicadors entre les tipologies d'indicador que es poden trobar a la taula 1.

Davant de la impossibilitat de trobar dades vinculades a la salut en entorns rurals específics, es va optar per les àrees territorials que fossin més pròximes als municipis de 500 habitants o menys de la província de Lleida. Així, si hi havia disposició en les dades dels municipis, s'utilitzaven com a referència. En cas de no trobar-les, es passava al següent nivell, que són les àrees bàsiques de salut (a partir d'ara, ABS) ubicades a la província de Lleida i que tinguessin dins de les seves fronteres municipis de 500 habitants o menys. El següent nivell jeràrquic són les comarques, també tenint pre-

sent només les de la província de Lleida que tinguessin, almenys, un municipi de 500 habitants o menys. Finalment, les àrees territorials més àmplies utilitzades van ser les regions sanitàries. La taula següent reflecteix, a tall de resum, els indicadors emprats per fer l'anàlisi.

TAULA 1. INDICADORS DELS DETERMINANTS DE LA SALUT

Tipus de indicador	Àrea territorial	Any o període	Font de les dades
Indicadores demogràfics			
Índex de sobreenvelliment	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2018	RCA (CatSalut)
Gent de 75 anys o més que viu sola	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2018	Registre estadístic de població de Catalunya (Idescat)
Indicadors de morbiditat			
Població de 15 anys i més atesa a atenció primària segons diagnòstics seleccionats	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2018	eCAP (SISAP-ICS)
Població de 0-14 anys atesa a atenció primària segons diagnòstics seleccionats	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2018	eCAP (SISAP-ICS)
Població de 18 anys i més atesa a centres ambulatoris de salut mental	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2018	CMBD-SMP i RCA (CatSalut)
Indicadors de mortalitat			
Taxa bruta de mortalitat per 1.000 habitants	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2014-2018	Registre de mortalitat de Catalunya (Departament de Salut)
Taxa específica de mortalitat per grans grups de causes per 100.000 habitants	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2014-2018	Registre de mortalitat de Catalunya (Departament de Salut)
Esperança de vida en néixer	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2014-2018	Registre de mortalitat de Catalunya (Departament de Salut)
Indicadors d'estil de vida			
Consum de tabac de la població assignada a l'equip d'atenció primària	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2018	eCAP (SISAP-ICS)

Consum de risc d'alcohol de la població de 15 anys i més	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2018	Enquesta de salut de Catalunya (Departament de Salut)
Activitat física saludable de la població de 15-69 anys	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2018	Enquesta de salut de Catalunya (Departament de Salut)
Adherència a la dieta mediterrània en població de 15 anys i més	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2018	Enquesta de salut de Catalunya (Departament de Salut)
Pràctiques preventives			
Cobertura vacunal de la població infantil de 0-14 anys	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2018	Qüestionari anual a entitats proveïdors APS (CatSalut)
Indicadors d'ús dels serveis sanitaris			
Dret d'accés al Servei Català de la Salut	Regió Sanitària	2019-2020	CMBD-AP (Cat-Salut)
Modalitat del servei utilitzat el darrer any	Regió Sanitària	2019-2020	CMBD-AP (Cat-Salut)
Població assignada i atesa a l'equip d'atenció primària	Àrea Bàsica de Salut amb municipis de menys de 500 habitants	2018	eCAP (SISAP-ICS)
Recursos sanitaris als municipis	Municipis de 500 habitants o menys	2020	SISCAT
Llits i llits d'aguts per cada 1.000 habitants	Comarca	2020	Departament de Salut, Direcció General de Recursos Sanitaris

Font: elaboració pròpia.

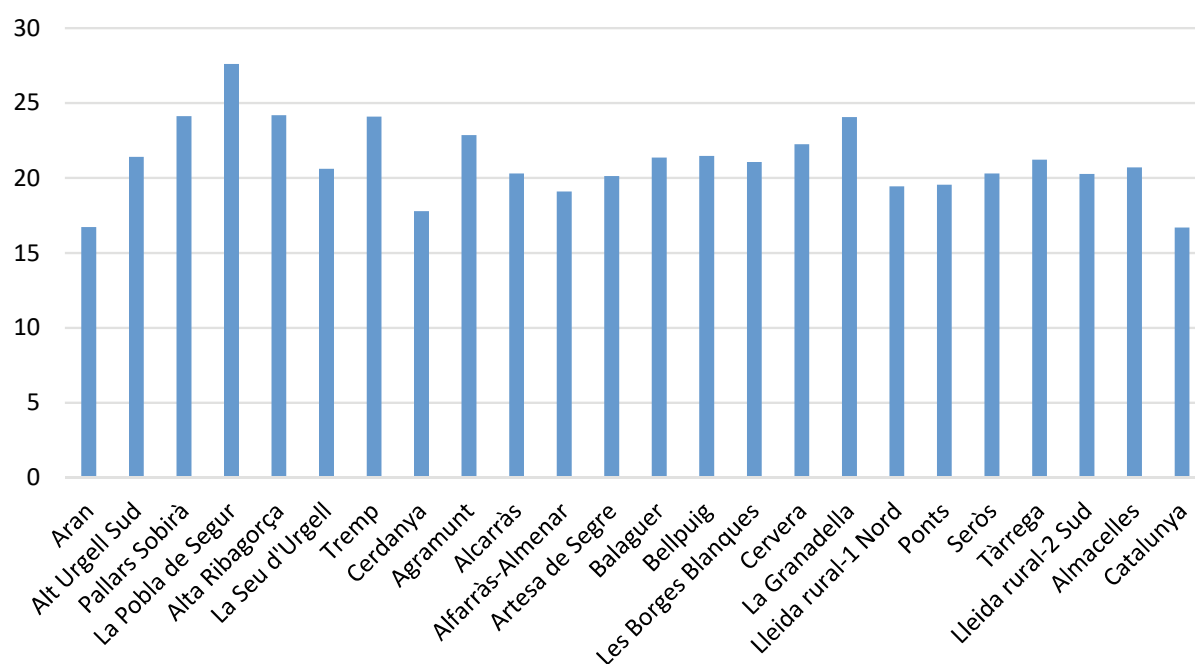
Cal comentar que entre els indicadors emprats per Oliver-Parra i González-Viana (2020) i els utilitzats finalment en aquest capítol s'han hagut de fer algunes modificacions. Primerament, es va optar per no recollir els indicadors socioeconòmics, donat que és una qüestió que serà abordada amb més profunditat en un altre capítol d'aquest mateix llibre. Un altre indicador que finalment no es va fer servir en aquest text és el de l'entorn físic, donat que les fonts per recollir aquesta informació feien referència a espais molt amplis i dificultaven fer interpretacions concretes sobre Lleida i les seves poblacions rurals.

Pel que fa a les comarques referenciades en aquest document, cal fer també un parell de puntualitzacions. En primer lloc, la comarca del Pla d'Urgell no s'ha inclòs a l'anàlisi donat que no té cap municipi de 500 habitants o menys. Les que sí que han estat incloses són la Cerdanya i el Berguedà, en comptar totes dues amb municipis de menys de 500 habitants dins de les fronteres de la província de Lleida (IDESCAT, 2021).

Indicadors demogràfics

Seguint el model d'anàlisi d'indicadors socials de la salut, el primer punt a analitzar serà el càlcul del sobreenvelliment a les àrees bàsiques de la província de Lleida que atenguin municipis de 500 habitants o menys. Per fer-ho, s'ha calculat el quocient entre el nombre de persones de 85 anys o més en relació amb la quantitat de persones de 65 anys o més de cada àmbit territorial. Els resultats s'han expressat en tant per cent.

FIGURA 1. ÍNDEX DE SOBREENVELLIMENT

Font: Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). Elaboració pròpia.

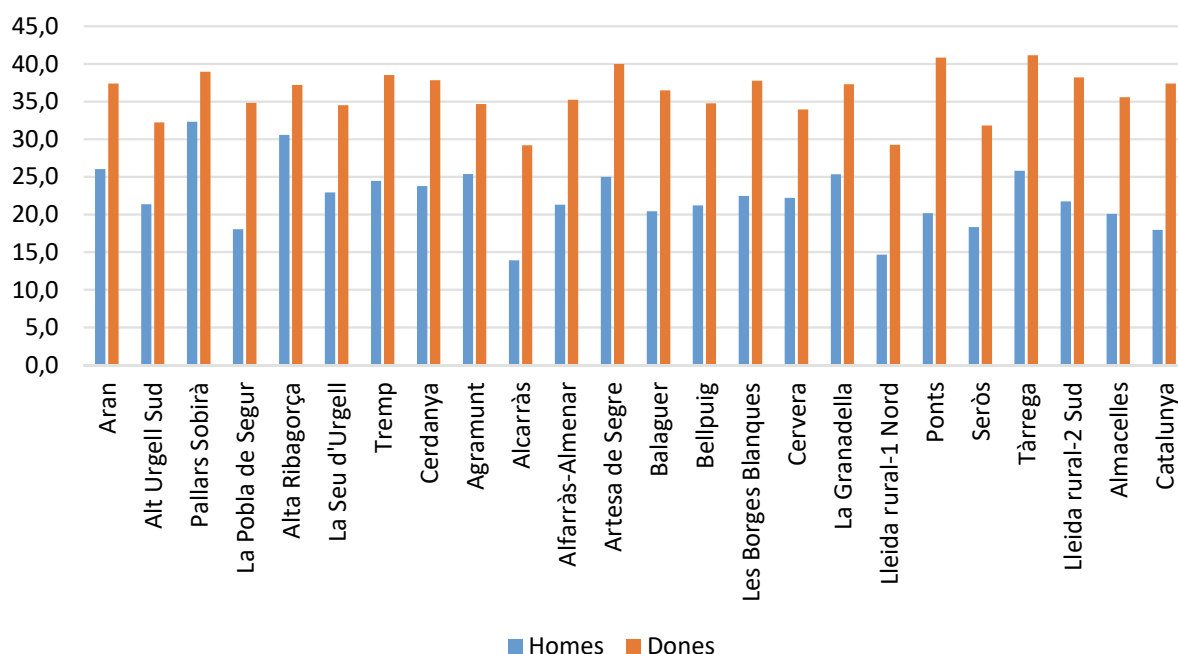
A la figura anterior es pot apreciar que les ABS tenen un índex de sobreenvelliment superior al de la mitjana de Catalunya (16,7 %), amb l'única excepció de l'ABS Aran, la qual té exactament el mateix percentatge que la mitjana catalana.

Pel que fa a l'índex de les dues regions sanitàries de la província de Lleida, la figura 1 evidencia que la Regió Sanitària de l'Alt Pirineu i l'Aran té una mitjana de sobreenvelliment de 22,7 %, en la qual destaquen principalment l'ABS La Pobra de Segur,

amb un 27,6 % (la més alta de la província), i l'ABS Aran (la més baixa del territori lleidatà). Pel que fa a la Regió Sanitària de Lleida, es pot observar una mitjana d'índex d'envelliment més baixa que en la seva contrapart del nord (20,7 %), on no hi ha variacions tan pronunciades.

El següent indicador a analitzar és la població de 75 anys o més que viu sola al seu habitatge. En aquest cas concret, s'ha pres la decisió de fer una diferenciació per gènere en veure's importants diferències entre els dos. El càlcul s'ha fet a partir de les dades d'IDESCAT (2018) respecte a la població de la mateixa franja d'edat que viu en el seu territori.

FIGURA 2. POBLACIÓ DE 75 ANYS O MÉS QUE VIU SOLA

Font: Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). Elaboració pròpia.

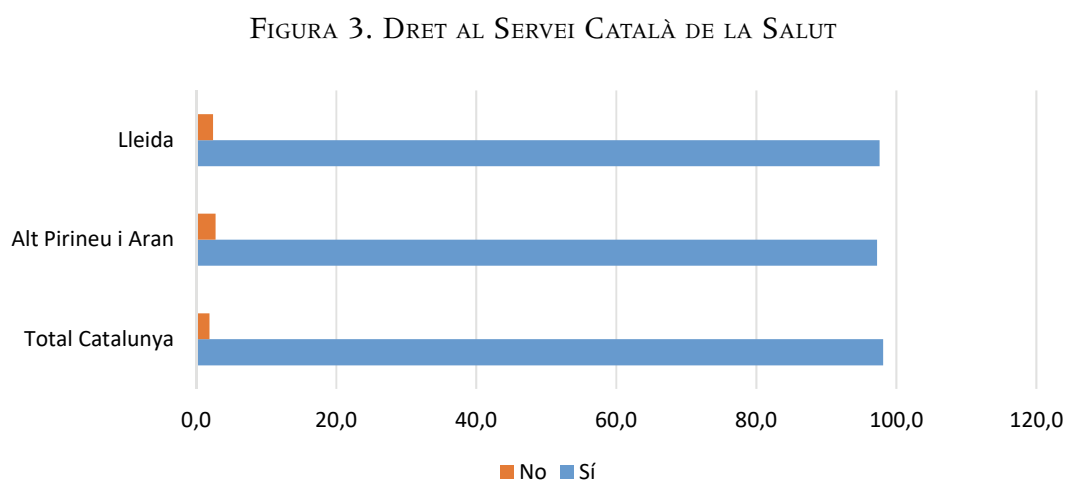
La primera observació que es pot fer de la figura 2 és que el percentatge de població femenina que viu sola en aquesta franja d'edat és molt superior a la població masculina a tots els territoris analitzats.

En el cas d'aquest indicador es pot veure que no hi ha una diferenciació clara entre regions sanitàries ni entre la província de Lleida i el conjunt del Principat en relació amb les dones. Així, les ABS amb major percentatge de dones grans que viuen soles són Tàrraga (41,1 %) i Ponts (40,8 %), mentre que, pel que fa als homes, la major part d'homes grans que viuen sols es concentren en les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran, on destaquen les ABS del Pallars Sobirà (32,3 %) i l'Alta Ribagorça (30,6 %).

Per la part contrària, destaquen pels baixos percentatges en els dos gèneres l'ABS Alcarràs (13,9 % entre els homes i 29,2 % entre les dones) i la de Lleida Rural - 2 Sud (14,7 % entre els homes i 29,3 % entre les dones).

Indicadors d'ús dels serveis sanitaris

En començar l'anàlisi de l'accés als serveis sanitaris, s'ha volgut fer referència a l'enquesta nacional de salut en la qual es preguntava a les persones entrevistades, entre altres qüestions, si tenien dret al Servei Català de la Salut i quina modalitat de serveis sanitaris havien fet servir en el darrer any.

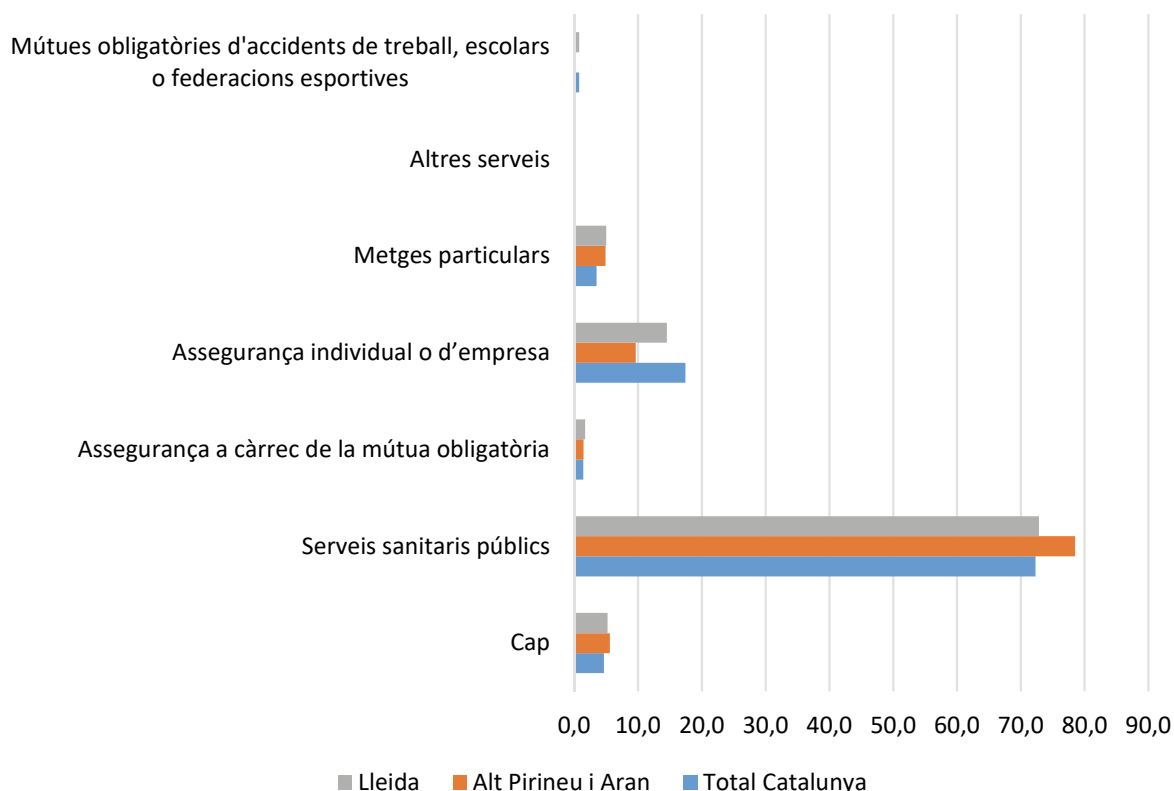

Font: Departament de Salut (2018). Elaboració pròpia.

En relació amb el dret al Servei Català de la Salut, la pràctica totalitat dels catalans afirmen tenir aquest dret. Més específicament, el 98,1 %, percentatge que és lleugerament més baix entre les dues regions sanitàries de la província de Lleida. A la Regió Sanitària de Lleida, les persones que asseguren tenir aquest dret són el 97,6 %, mentre que, entre les persones assignades a la Regió Sanitària de l'Alt Pirineu i l'Aran, aquest percentatge es redueix al 97,2 %.

La figura 4 mostra que els serveis sanitaris més utilitzats són, de mitjana i amb diferència, els serveis sanitaris públics. Així ho afirmen el 72,3 % dels catalans, percentatge que és superat pels habitants de la Regió Sanitària de Lleida, amb un 72,8 %, i per les persones que viuen a l'Alt Pirineu i l'Aran, amb un 78,5 %. Els segueixen quant a l'ús, amb molta diferència, les persones que van afirmar utilitzar assegurances individuals o d'empresa, d'acord amb el 17,4 % dels catalans, el 14,5 % dels habitants de la Regió Sanitària de Lleida i el 9,6 % dels residents de la Regió Sanitària de l'Alt Pirineu i l'Aran.

FIGURA 4. MODALITAT DE SERVEIS SANITARIS MÉS UTILITZATS EL DARRER ANY

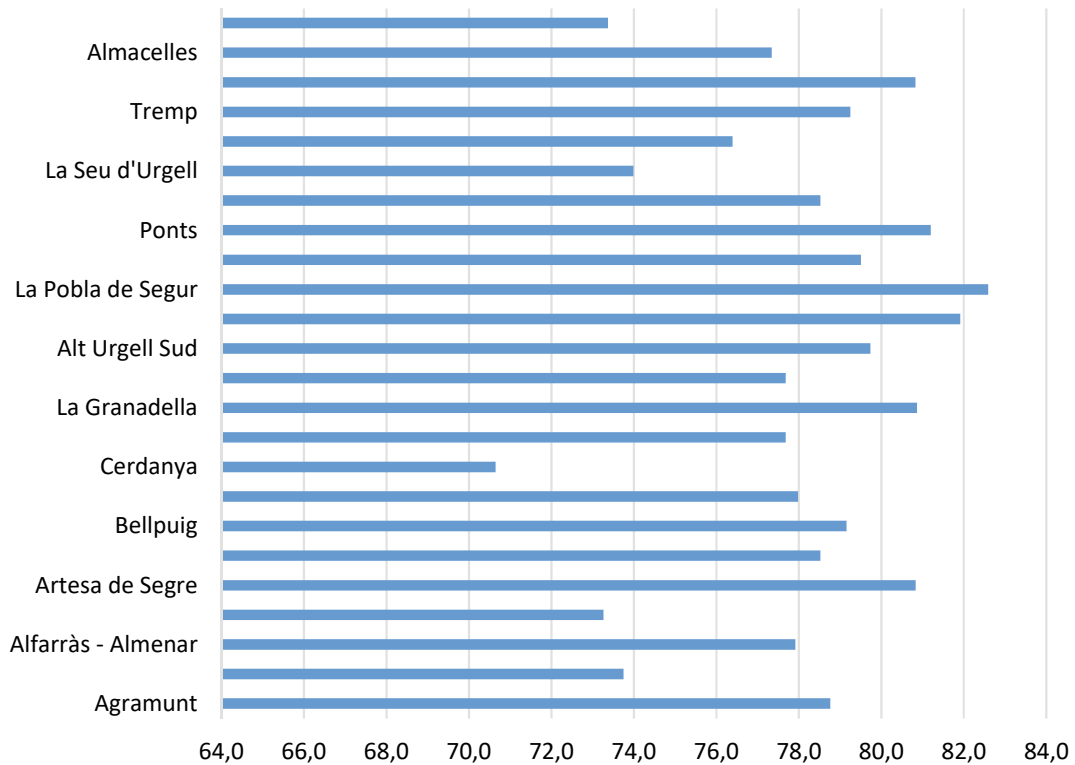
Font: Departament de Salut (2018). Elaboració pròpia.

La figura 5 reflecteix el percentatge de població que ha estat atesa pels serveis sanitaris de l'ABS respecte al total de població assignada. Així, es pot apreciar que la mitjana de tot Catalunya és el 73,4 %, dada que està per sota de les mitjanes de les ABS emplaçades a la província de Lleida. Les ABS dins de la Regió Sanitària de Lleida tenen una mitjana de població atesa del 78 %, mentre que les ABS dins de la Regió Sanitària de l'Alt Pirineu i l'Aran la tenen del 78,6 %.

Destaquen, entre les ABS amb més percentatge de població atesa, dues de la Regió Sanitària de l'Alt Pirineu i l'Aran: l'ABS La Pobla de Segur, amb un 82,6 % de persones ateses respecte a les assignades, i l'ABS Pallars Sobirà, amb un percentatge de 81,9 %. Destaca, per la part contrària, com l'ABS que menys gent ha atès respecte a la població assignada, l'ABS Cerdanya, amb un 70,6 %.

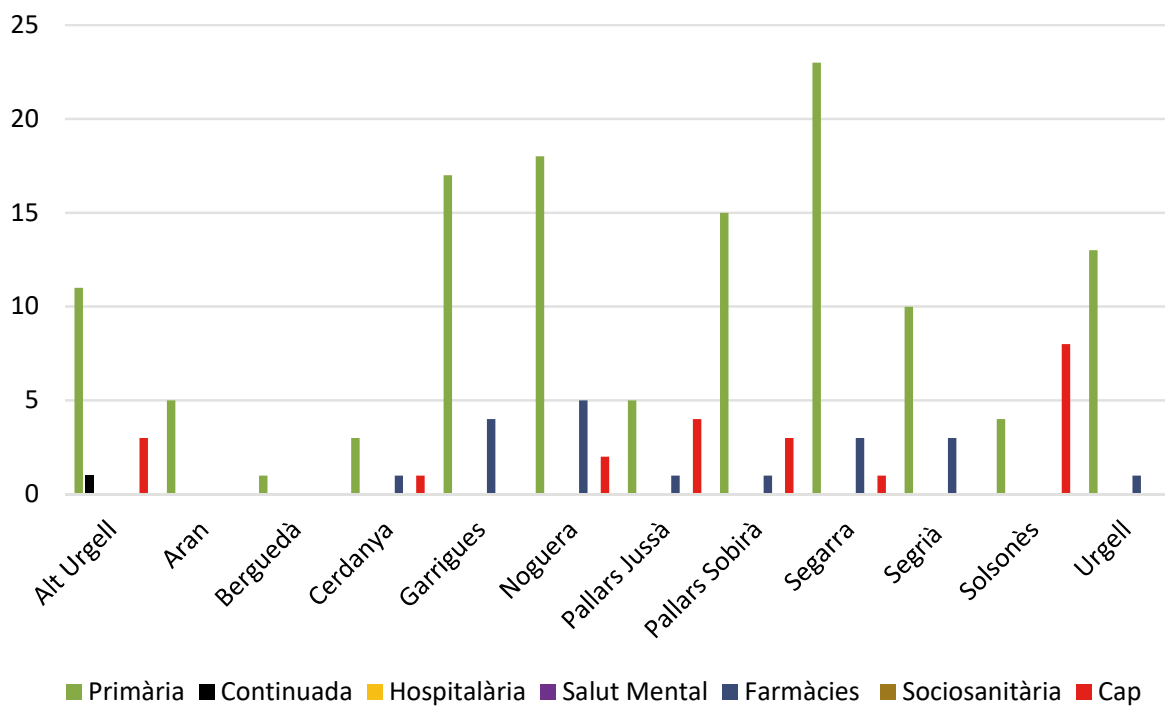
La figura següent reflecteix la disposició de recursos sanitaris exclusivament als municipis de 500 habitants o menys a les comarques lleidatanes. Per facilitar-ne la interpretació, es va prendre la decisió d'agrupar els recursos en relació amb les comarques on es troben aquests municipis, i estan expressats en dades absolutes.

FIGURA 5. POBLACIÓ ASSIGNADA I ATESA A CADA ABS

Font: Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). Elaboració pròpia.

FIGURA 6. RECURSOS SANITARIS EN MUNICIPIOS DE MENYS DE 500 HABITANTS, AGRUPATS PER COMARQUES

Font: SISCAT (2021). Elaboració pròpia.

Si s'observa la figura 6, es pot apreciar que les dues tipologies de recursos més habituals en els municipis de 500 habitants o menys són els serveis d'atenció primària⁴ i les farmàcies.

En aquest sentit, destaca la Segarra com la comarca amb més municipis de 500 habitants o menys que té més consultoris locals (23 consultoris locals), seguida per la Noguera (18 consultoris) i les Garrigues (17 consultoris). Per la part contrària, són les comarques del Berguedà (amb només un consultori local) i la Cerdanya (amb 3 consultoris) les que menys en tenen, a conseqüència dels pocs municipis amb pocs habitants ubicats dins de la província de Lleida. Després d'aquestes dues opcions, l'Aran i el Pallars Jussà són els que menys consultoris locals disposen en municipis de 500 habitants o menys, totes dues amb 5 recursos d'aquest tipus.

Pel que fa a les farmàcies, també són un recurs habitual a les poblacions menys poblades de la província de Lleida. Més concretament, la comarca que disposa de més farmàcies és la Noguera, amb 5 farmàcies ubicades en poblacions de 500 habitants o menys, seguida per les Garrigues (amb 4 farmàcies). L'Alt Urgell, l'Aran, el Berguedà i el Solsonès són comarques on no es poden trobar farmàcies en poblacions petites.

L'única comarca on es pot trobar un recurs d'atenció continuada⁵ en un municipi menor de 500 habitants és l'Alt Urgell, amb un centre d'aquesta tipologia en el municipi de Josa i Tuixén. A cap municipi d'aquest tipus de la província de Lleida es poden trobar recursos socio-sanitaris, hospitalaris o de salut mental.

Finalment, hi ha diversos municipis poc habitats on no es pot trobar cap tipologia de recurs sanitari. La major part es troben al Solsonès (amb 8 municipis que no disposen de recursos sanitaris), seguit pel Pallars Jussà (amb 4 poblacions en aquesta situació) i les comarques de l'Alt Urgell i el Pallars Sobirà (on totes dues tenen tres municipis sense recursos sanitaris).

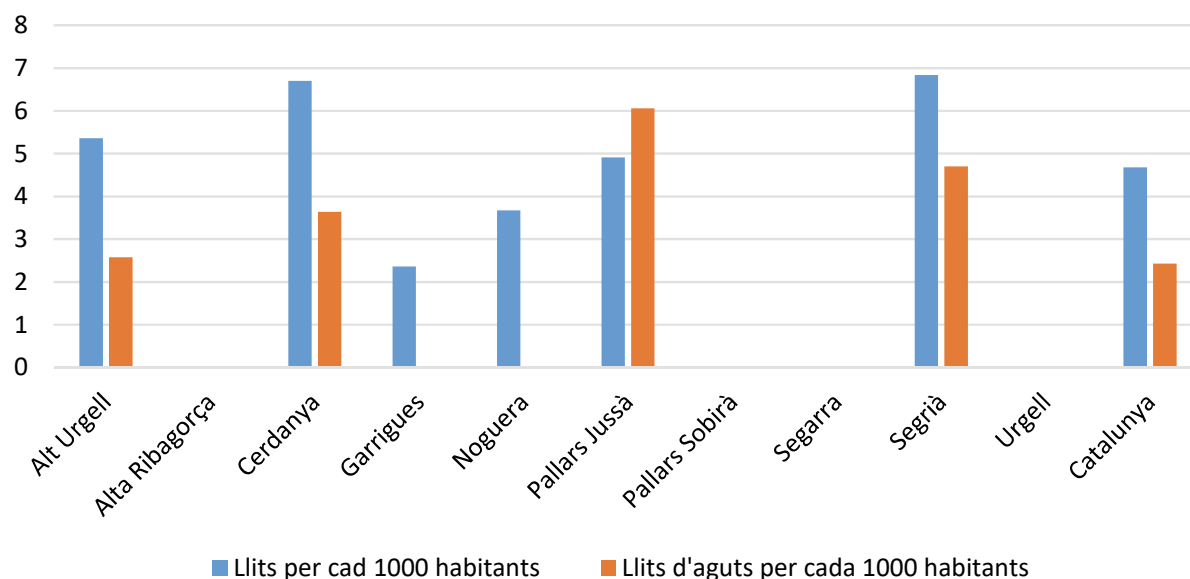
Finalment, la disposició de llits és un altre dels indicadors analitzats de cara a conèixer la realitat de la salut als entorns rurals. Com s'ha vist a la figura 6, no hi ha recursos hospitalaris a cap municipi de 500 habitants o menys, i això fa que els seus habitants hagin de desplaçar-se en cas de necessitar un internament en un hospital. La distància pot ser més àmplia en funció d'on estigui el municipi, donat que les comarques de

4. Entre els recursos d'atenció primària s'inclouen els CAP i els consultoris locals. Pel que fa als municipis de 500 habitants o menys, només s'han identificat consultoris locals (SISCAT, 2021).

5. Es tracta de recursos que poden atendre urgències fora de l'horari habitual dels CAP i consultoris locals (SISCAT, 2021).

l'Alta Ribagorça, el Pallars Sobirà, la Segarra i l'Urgell no disposen de llits hospitalaris. En addició, les Garrigues i la Noguera sí que disposen de llits, però no compten amb llits d'aguts.

FIGURA 7. LLITS HOSPITALARIS I LLITS HOSPITALARIS D'AGUTS PER CADA 1.000 HABITANTS

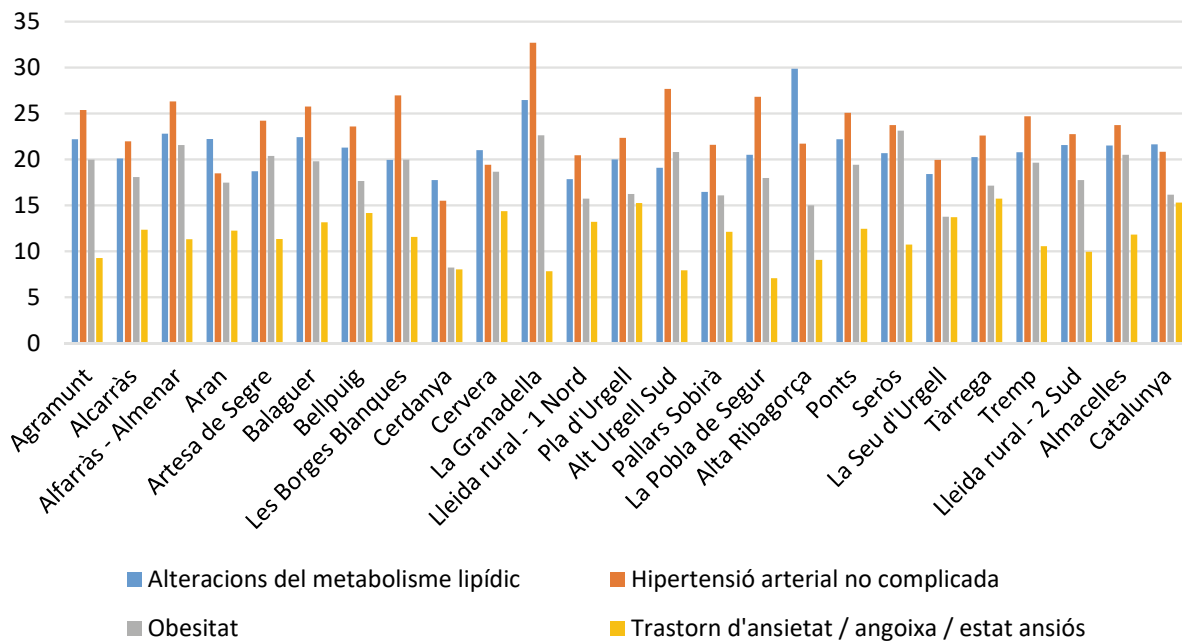
Font: Departament de Salut, Direcció General de Recursos Sanitaris (2020). Elaboració pròpia.

Tot i això, la situació no és tan desavantatjosa a la província de Lleida, on hi ha comarques amb més llits i llits d'aguts que la mitjana catalana (4,68 llits per cada mil habitants i 2,43 llits d'aguts per cada mil habitants). Aquestes comarques són el Segrià (6,48 llits per cada mil habitants i 4,7 llits d'aguts per cada mil habitants), la Cerdanya (6,7 llits per cada mil habitants i 3,64 llits d'aguts per cada mil habitants), l'Alt Urgell (5,36 llits per cada mil habitants i 2,58 llits d'aguts per cada mil habitants) i el Pallars Jussà (4,91 llits per cada mil habitants i 6,06 llits d'aguts per cada mil habitants)

Indicadors de morbiditat

Un altre dels indicadors delimitats per Dahlgren i Whitehead (1991) és el de la morbiditat del territori, és a dir, les malalties que pateixen les persones que viuen en un mateix territori. Donat que el ventall de possibles malalties era molt ampli, s'ha dividit l'indicador de malalties diagnosticades en la població de 15 anys o més en tres figures per facilitar-ne la lectura. Per fer el càlcul, s'ha obtingut el quocient de la població diagnosticada respecte al total de població assignada a l'ABS, i el resultat s'ha expressat en percentatge.

FIGURA 8. POBLACIÓ DE 15 ANYS O MÉS SEGONS DIAGNÒSTIC. ALTERACIONS DEL METABOLISME LIPÍDIC, OBESITAT, HIPERTENSIÓ ARTERIAL NO COMPLICADA I TRASTORN D'ANSIETAT - ANGOIXA — ESTAT ANSIÓS

Font: Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). Elaboració pròpia.

A primera vista la figura 8 mostra que hi ha ABS amb un percentatge més elevat de diagnòstics que d'altres. En aquest sentit, destaca l'Alta Ribagorça com l'ABS amb més casos d'alteracions del metabolisme lipídic (29,9 %), molts més que a la resta d'ABS i en la mitjana catalana en aquest diagnòstic (21,6 %). La Granadella, per la seva part, destaca en els casos diagnòstics d'hipertensió arterial no complicada (32,7 %), que són també molt superiors als de la resta d'ABS lleidatanes i a la mitjana de Catalunya (20,8 %).

Respecte a la resta de malalties, no hi ha ABS que sobresurtin tant com les dues esmentades abans. En relació amb la diagnosi d'obesitat, les ABS lleidatanes destaquen per tenir totes un percentatge més alt que la mitjana catalana (16,1 %), amb les excepcions de Lleida Rural - 2 Sud (15,7 %), l'Alta Ribagorça (15 %), la Seu d'Urgell (13,8 %) i, la més destacada, la Cerdanya, amb tan sols un 8,2 %.

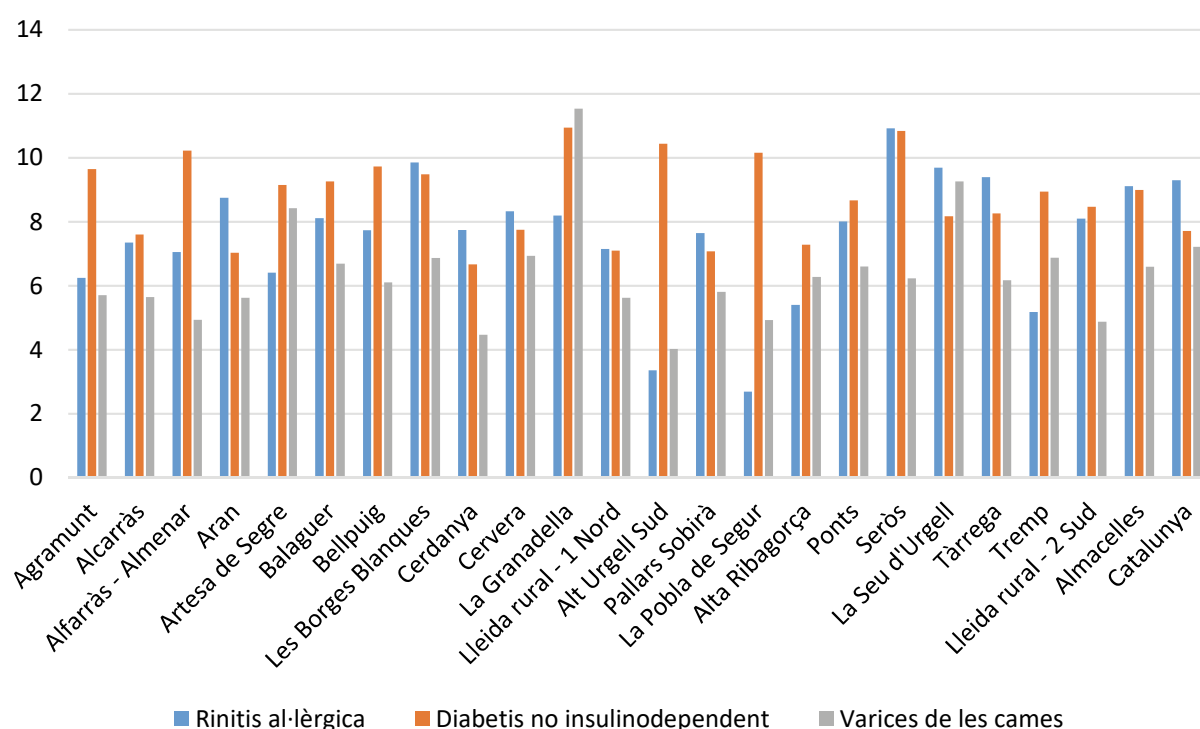
Pel que fa als trastorns d'ansietat, passa la situació contrària: la mitjana de Catalunya (15,3 %) és superior a la de totes les ABS de la província de Lleida, amb l'excepció de l'ABS Tàrraga, que suma un 15,7 % d'aquest diagnòstic.

En les mitjanes per regions sanitàries, es pot veure que els diagnòstics d'alteracions del metabolisme lipídic es presenten en la mateixa proporció entre les ABS de l'Alt

Pirineu i l'Aran i les ABS de Lleida, amb un 21 % en tots dos casos, el qual és lleugerament menor que la mitjana catalana (21,6 %). Una circumstància similar passa amb la hipertensió arterial no complicada, la qual es presenta en una proporció similar entre les dues regions sanitàries de la província (23 % per a la de l'Alt Pirineu i l'Aran, i 23,8 % per a la de Lleida) i que és superior a la mitjana de Catalunya (20,8 %). Quant a les diagnòstics d'obesitat, la mitjana catalana (16,1 %) és inferior en percentatge a les mitjanes de les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran (17,3 %), i a les de la Regió Sanitària de Lleida (18,8 %).

Finalment, els trastorns d'ansietat - angoixa – estat ansiós es donen en les ABS de Lleida en menor proporció que en el conjunt de la comunitat autonòmica catalana (15,3 %). Així, la mitjana de diagnòstics d'aquestes malalties en les ABS del nord de la Noguera és de 10,4 %, mentre que a les ABS del sud de la província és 11,7 %.

FIGURA 9. POBLACIÓ DE 15 ANYS O MÉS SEGONS DIAGNÒSTIC (EN PERCENTATGE).
DEPRESSIÓ, RINITIS AL·LÈRGICA, DIABETIS NO INSULINODEPENDENT I VARICES A LES CAMES

Font: Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). Elaboració pròpia.

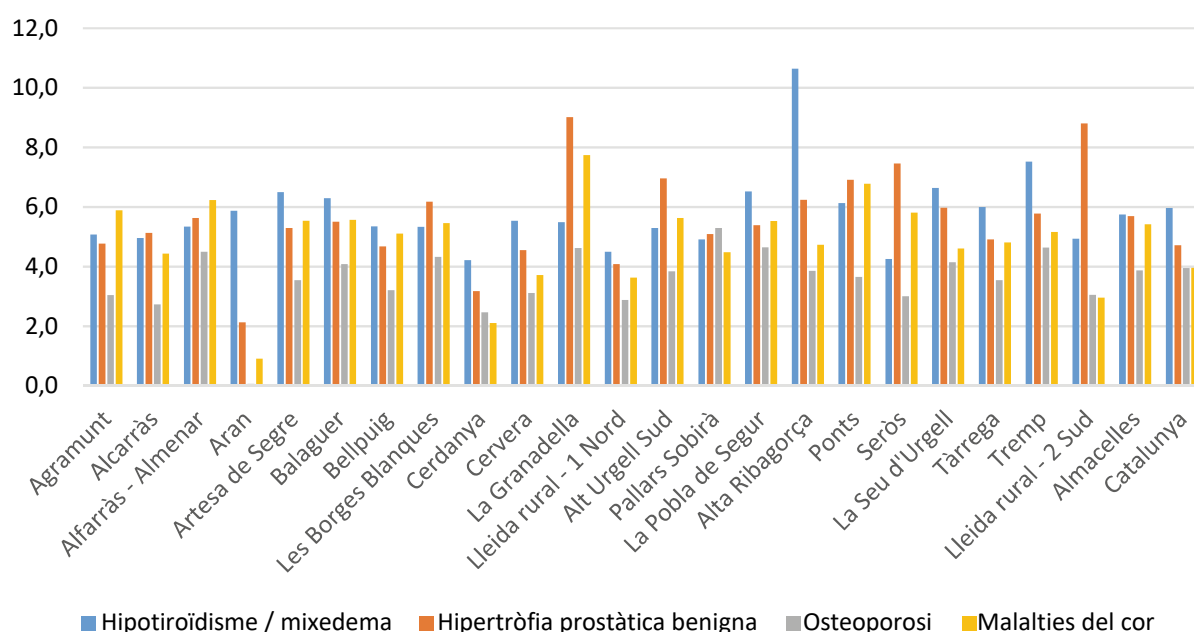
En relació amb la figura 9, es pot apreciar que la rinitis al·lèrgica és la malaltia més diagnosticada percentualment de les representades al conjunt de la comunitat autònoma (9,3 %), seguida per la diabetis no insulínodendent (7,7 %) i les varices de les cames (7,2 %).

Quant als casos de rinitis al·lèrgica per ABS, destaquen Seròs (10,9 %) i les Borges Blanques (9,9 %); pel que fa a la diabetis no insulíndependent, sobresurten la Granadella (10,9 %) i Seròs (10,8 %), i, quant a les varices de les cames, torna a despuntar l'ABS La Granadella (11,5 %) i l'ABS La Seu d'Urgell (9,3 %).

En les mitjanes de cada malaltia, es pot apreciar que la rinitis al·lèrgica i les varices de les cames són menys habituals a la província de Lleida que al conjunt de Catalunya. Així, la mitjana de rinitis no al·lèrgica a les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran és el 6,1 %, i la de varices de les cames és el 6,1 %, mentre que a les ABS de la Regió Sanitària de Lleida les mitjanes són, respectivament, 8,1 % i 6,5 %.

L'única excepció es pot trobar en la diabetis no insulíndependent, en la qual el percentatge de casos diagnosticats és més elevat tant a les ABS de la Regió Sanitària de l'Alt Pirineu i l'Aran (8,4 %) com a les ABS de la Regió Sanitària de Lleida (8,9 %).

FIGURA 10. POBLACIÓ DE 15 ANYS O MÉS SEGONS DIAGNÒSTIC. HIPOTIROÏDISME-MIXEDEMA, HIPERTRÒFIA PROSTÀTICA BENIGNA, OSTEOPOROSI I MALALTIES DEL COR

Font: Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). Elaboració pròpia.

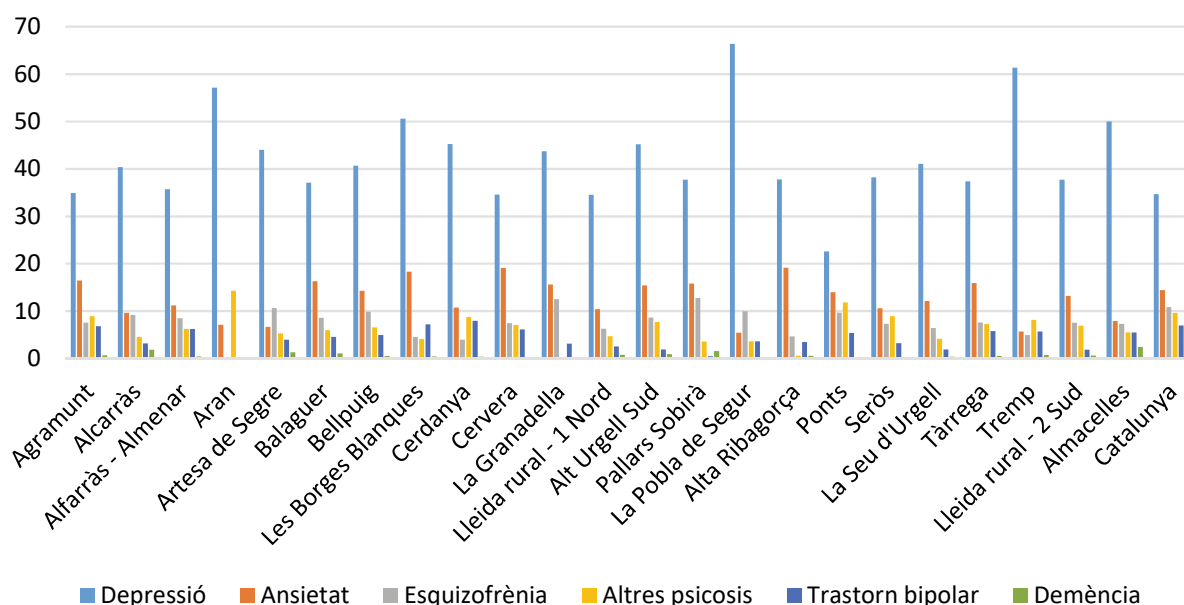
Finalment, pel que fa a les quatre darreres malalties analitzades, la figura 10 evidencia que hi ha poca correlació entre les malalties més comunes diagnosticades. Pel que fa als diagnòstics d'hipotiroidisme-mixedema, destaca de la resta l'ABS de l'Alta Ribagorça (10,6 %), que està molt per sobre de la mitjana catalana en aquesta malaltia (6 %). En relació amb la hipertròfia prostàtica benigna, sobresurt la Granadella (9 %), amb més de quatre punts per sobre de la mitjana de Catalunya (4,7 %). Respecte a l'osteoporosi i les malalties de cor, les ABS sobresurten per tenir percentatges més baixos que la mitjana.

Aquí destaca principalment l'ABS Aran, on tan sols hi ha el diagnòstic d'un percentatge de 0,1 % d'osteoporosi respecte a la població assignada i d'un 0,9 % de malalties de cor.

En les mitjanes per regions sanitàries, es pot veure que l'hipotiroïdisme-mixedema és percentualment més usual a les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran (6,8 %) que a les ABS de Lleida (5,4 %) i el conjunt de Catalunya (6 %). Quant a la hipertròfia prostàtica benigna, es dona de manera més habitual a les ABS de Lleida (5,7 %) en comparació amb les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran (5,4 %) i amb la mitjana catalana (4,7 %). D'una manera similar, les malalties del cor són més comunes entre els pacients de les ABS de Lleida (5,1 %) que entre els que viuen a les zones de muntanya lleidatana (4,4 %) i que el conjunt de la població catalana (4 %). Finalment, l'osteoporosi és una malaltia que es dona amb menys freqüència, percentualment, a la província de Lleida que al conjunt del principat. Així, mentre que la mitjana catalana és el 4 %, les mitjanes de les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran i les ABS de Lleida són, respectivament, 3,8 % i 3,5 %.

Pel que fa al darrer indicador de morbiditat, es poden apreciar les malalties mentals diagnosticades en població de 18 anys o més. De la mateixa manera, s'ha calculat el quocient a partir de les persones diagnosticades entre el total de persones assignades, en aquest cas, al centre ambulatori de salut mental.

FIGURA 11. POBLACIÓ DE 18 ANYS I MÉS ATESA A CENTRES AMBULATORIS DE SALUT MENTAL SEGONS MALALTIA MENTAL DIAGNOSTICADA

Font: Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). Elaboració pròpia.

La figura 11 mostra que la malaltia mental més comuna, tant a la província de Lleida com al conjunt de Catalunya, és la depressió. Sorprèn que pràcticament totes les ABS

ubicades a la província de Lleida tenen un percentatge superior a la mitjana catalana (34,7 %), amb les úniques excepcions de l'ABS Cervera (34,6 %), Lleida Rural - 1 Nord (34,5 %) i Ponts (22,6 %). Per la seva part, sobresurten especialment les ABS La Pobra de Segur (66,4 %), Tremp (61,3 %) i Aran (57,1 %).

Les dades de l'Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021) mostren que la mitjana de població diagnosticada amb depressió respecte al conjunt de pacients a Catalunya és del 34,7 %, inferior al 39,2 % de les ABS de la Regió Sanitària de Lleida i encara inferior a la mitjana de les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran, amb un 49,5 %.

Com s'evidencia en la figura 11, la resta de diagnòstics presenten percentatges molt més baixos en comparació amb la depressió. Així, l'ansietat és la següent afectació mental a Catalunya, amb un 14,4 %, valor superior a la mitjana tant de les ABS de Lleida (13,1 %) com de les mateixes àrees bàsiques de salut de l'Alt Pirineu i l'Aran (11,5 %). La segueixen l'esquizofrènia, amb una mitjana de 10,8 % a Catalunya, superior a la que es pot trobar a les ABS lleidatanes (8 %) i de l'Alt Pirineu i l'Aran (6,8 %).

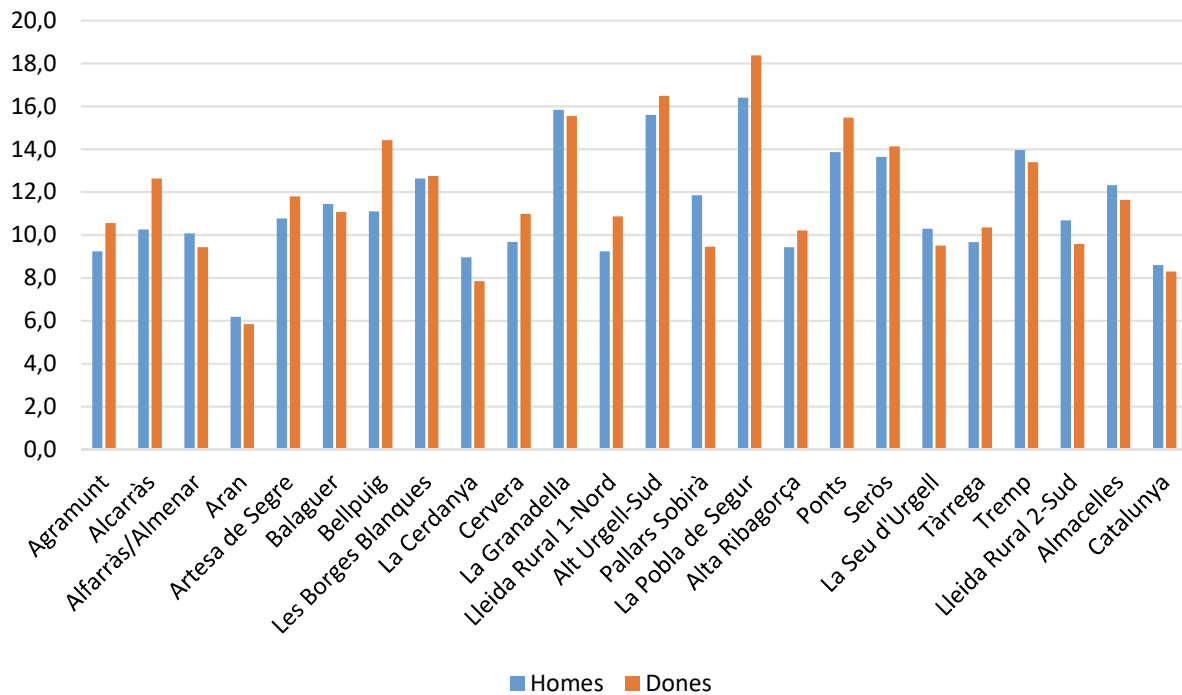
El trastorn bipolar és el quart diagnòstic més comú als ambulatoris de salut mental. Més concretament, representa el 7 % al conjunt de Catalunya, percentatge que és més baix a la província de Lleida tant a les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran (2,4 %) com a les ABS de Lleida (4,9 %). La demència és el diagnòstic menys habitual percentualment en el conjunt de la població als ambulatoris de salut mental, ja que representa l'1,1 % del conjunt de la comunitat autònoma, superior al 0,7 % de les ABS de Lleida i al 0,6 % de les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran. Finalment, les altres psicosis representen el 9,6 % dels diagnòstics als ambulatoris de salut mental de Catalunya, dada també superior al 6,4 % de les ABS de Lleida i al 6 % de les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran.

Indicadors de mortalitat

Una vegada s'han analitzat les malalties més comunes que tenen presència a la província de Lleida, cal veure l'impacte d'aquestes afeccions en la població lleidatana observant la taxa de mortalitat i l'esperança de vida en néixer.

Pel que fa a la taxa bruta de mortalitat, s'ha calculat a partir de la proporció de persones que van morir respecte al total de la població del territori entre els anys 2014 i 2018, i s'ha expressat en mil per cent. Les dades s'han expressat amb diferència de gènere per la distinta distribució que han presentat els dos gèneres.

FIGURA 12. TAXA BRUTA DE MORTALITAT PER 1.000 HABITANTS

Font: Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). Elaboració pròpia.

La primera informació que aporta la figura 12 és que la taxa bruta de mortalitat és de mitjana més alta a les ABS de tota la província de Lleida en comparació amb la del total de Catalunya. D'aquesta manera, la taxa de mortalitat al Principat és 8,6 ‰ per als homes i 8,3 ‰ per a les dones, mentre que a les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran és de 12 ‰ per als homes i 11,9 ‰ per a les dones i a les ABS de Lleida és de l'11,2 ‰ per als homes i 11,9 ‰ per a les dones.

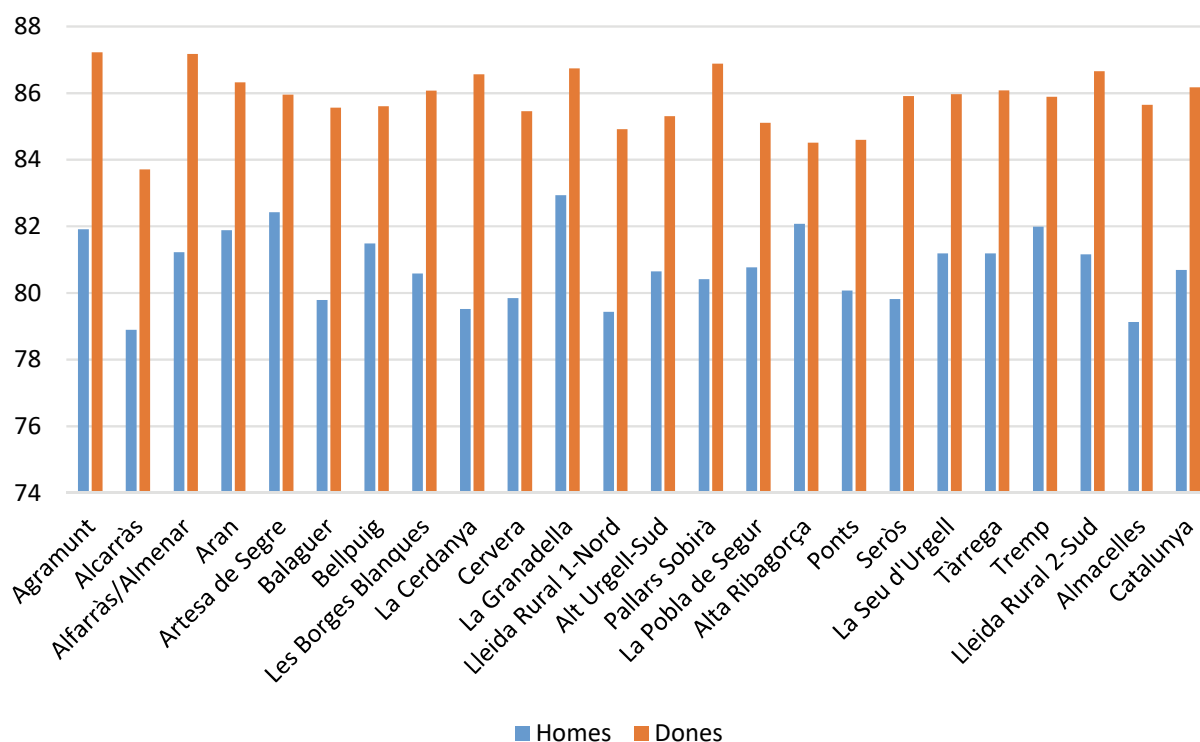
Una vegada més, hi ha algunes excepcions que trenquen la norma. La més sorprenent és l'ABS Aran, que té una taxa de mortalitat per sota de la mitjana catalana, ja que se situa en 6,2 ‰ per als homes i 5,8 ‰ per a les dones.

Pel que fa a les ABS amb taxes de mortalitat més altes, destaquen dues de l'Alt Pirineu, que són La Pobla de Segur, amb un 16,4 ‰ per als homes i un 18,4 ‰ per a les dones, i l'Alt Urgell, amb un 15,6 ‰ per a homes i un 16,5 ‰ per a dones, i la de Tremp, amb un 14 ‰ per a homes i un 13,4 ‰ per a dones.

Quant a les diferències per gènere, es pot veure que la taxa de mortalitat entre els homes és lleugerament superior que entre les dones al conjunt de Catalunya, circumstància que es repeteix a les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran, però no a les ABS de Lleida, com ja s'ha comentat.

Les diferències de gènere es fan més marcades en considerar l'esperança de vida en néixer d'homes i de dones, tal com s'observa a la figura 13, en la qual aquesta diferenciació es fa més evident.

FIGURA 13. ESPERANÇA DE VIDA EN NÉIXER (EN ANYS)

Font: Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). Elaboració pròpia.

La figura anterior evidencia que les dones tenen una esperança de vida més alta en el moment de néixer que els homes, situació que es dona tant en el conjunt de Catalunya com a totes les ABS de la província de Lleida.

Mirant més en detall, a Catalunya les dones viuen de mitjana 86,2 anys, dada superior a la de les dones de tota la província de Lleida tant en relació amb el conjunt d'ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran (85,7 anys) com amb les ABS de Lleida (85,9 anys).

Quant als homes, l'esperança de vida en néixer més alta es troba de mitjana a les ABS de Lleida, amb 81,3 anys, seguida per l'esperança de vida del conjunt del Principat, amb 80,7 anys, i de l'Alt Pirineu i l'Aran, amb 80,6 anys.

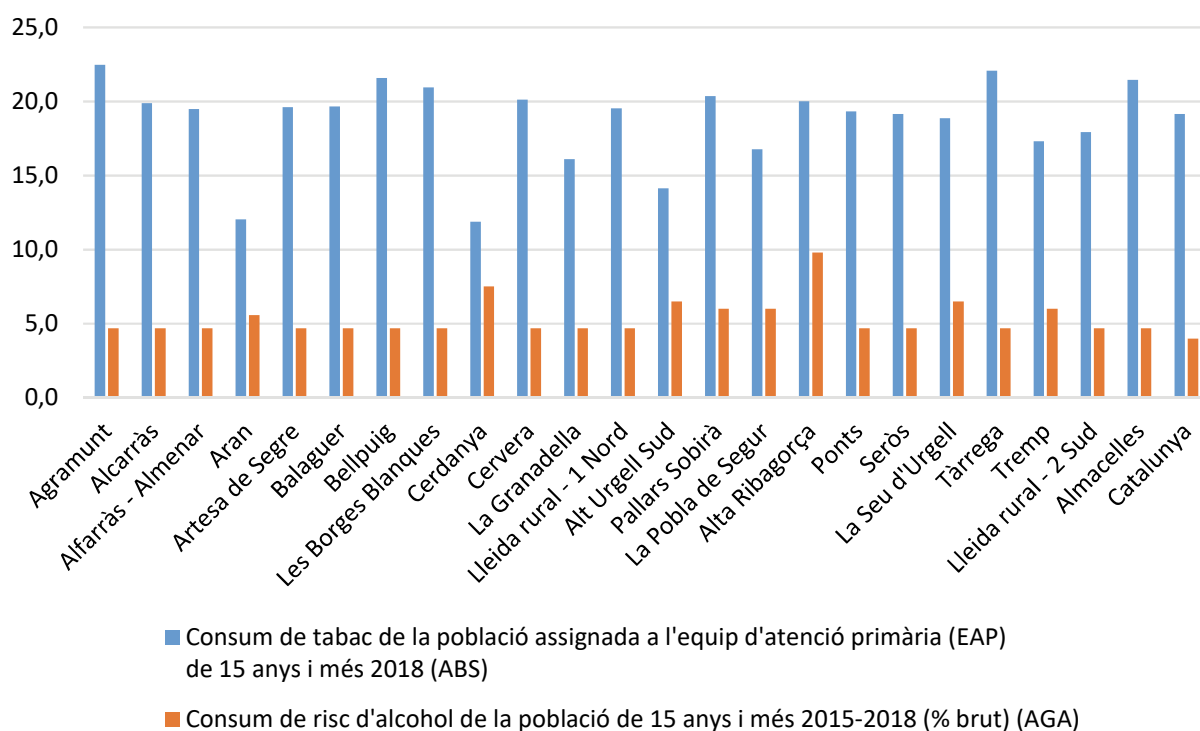
Indicadors d'estils i hàbits de vida

Seguint amb els indicadors plantejats per Dahlgren i Whitehead (1991), cal fer una menció especial als estils i hàbits de vida per tenir una imatge de la salut d'un terri-

tori. D'aquesta manera, es va decidir analitzar el consum de tabac i el consum de risc d'alcohol als territoris estudiats, així com l'activitat física saludable que afirmen fer i el seguiment de la dieta mediterrània.

Començant pels consums de substàncies legals, s'ha calculat el quocient de persones que afirmen fumar tabac en relació amb el total de població assignada a cada ABS. S'ha utilitzat la mateixa fórmula per calcular el consum de risc d'alcohol⁶ entre la població assignada a cada ABS. Tots dos resultats s'han presentat en tant per cent i en relació amb la població de 15 anys o més.

FIGURA 14. CONSUM DE TABAC DE LA POBLACIÓ ASSIGNADA A L'EAP
I CONSUM DE RISC D'ALCOHOL DE LA POBLACIÓ DE 15 ANYS O MÉS

Font: Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). Elaboració pròpia.

La taula anterior mostra que tant el consum de tabac com el consum de risc d'alcohol és variat a les diferents ABS de Lleida. Les dades aportades per l'Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021) mostren que la mitjana de consum de tabac a

6. Es considera consum d'alcohol de risc el que supera 40 g d'alcohol per als homes i 20 g per a les dones (Ministerio de Sanidad, Consumo y Bienestar Social, 2021).

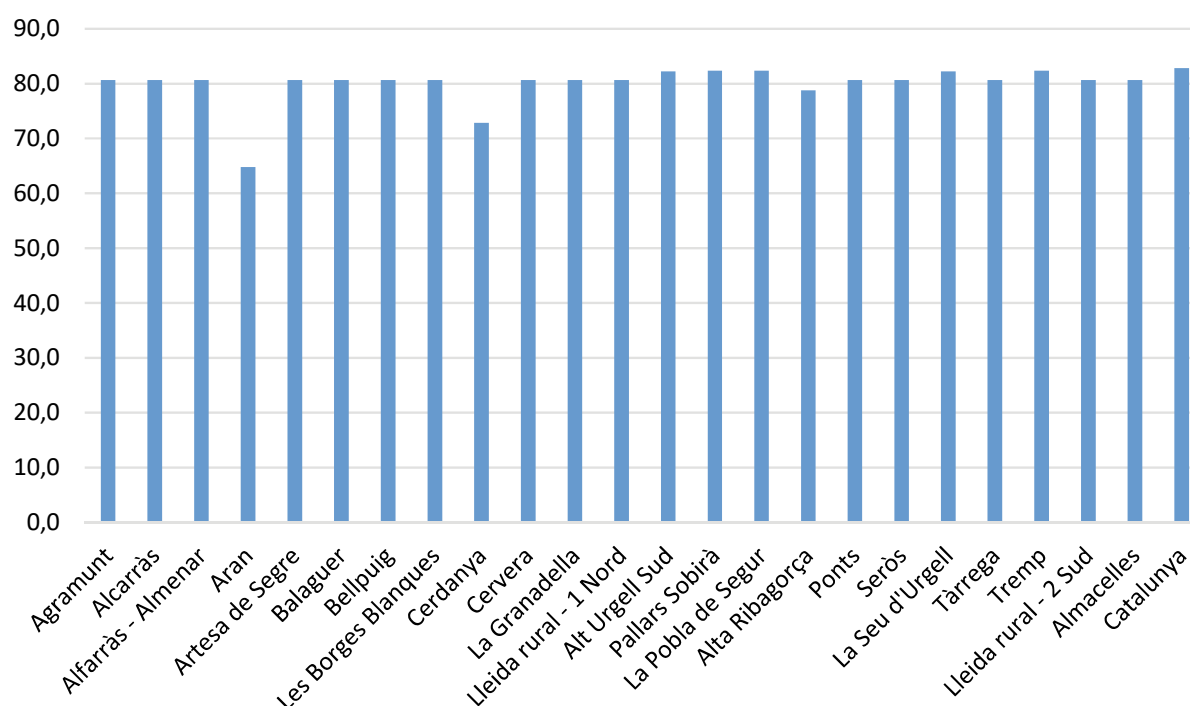
Catalunya està en el 19,2 %, superior a la mitjana de les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran (17,1 %) però inferior a la mitjana de les ABS de Lleida (19,2 %).

Pel que fa al consum de risc d'alcohol, la mitjana catalana està en el 4 %. Per tant, està per sota de les ABS de la província de Lleida, on la de les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran se situen en el 6,6 % i les de les ABS de Lleida en el 4,9 %.

Si mirem en detall les ABS, veiem que destaquen pel baix consum de tabac les de la Cerdanya (11,9 %) i l'Aran (12 %), mentre que l'ABS Agramunt (22,5 %) i l'ABS Tàrrrega (22,1 %) sobresurten com les àrees on més es consumeix percentualment aquesta substància.

En relació amb el consum de risc d'alcohol, l'Alta Ribagorça és la que més sobresurt en aquest indicador, amb un 9,8 %, seguida per l'ABS Cerdanya, amb un 7,5 %. Pel que fa als territoris que fan de mitjana un consum de risc d'alcohol més baix, hi ha un empat en un ampli ventall d'ABS, amb un 4,7 %. Aquestes àrees són: Agramunt, Alcarràs, Alfarràs-Almenar, Artesa de Segre, Balaguer, Bellpuig, Les Borges Blanques, Cervera, La Granadella, Lleida Rural - 1 Nord, Ponts, Seròs, Tàrrrega, Lleida Rural - 2 Sud i Almacelles.

FIGURA 15. ACTIVITAT FÍSICA SALUDABLE DE LA POBLACIÓ DE 15-69 ANYS

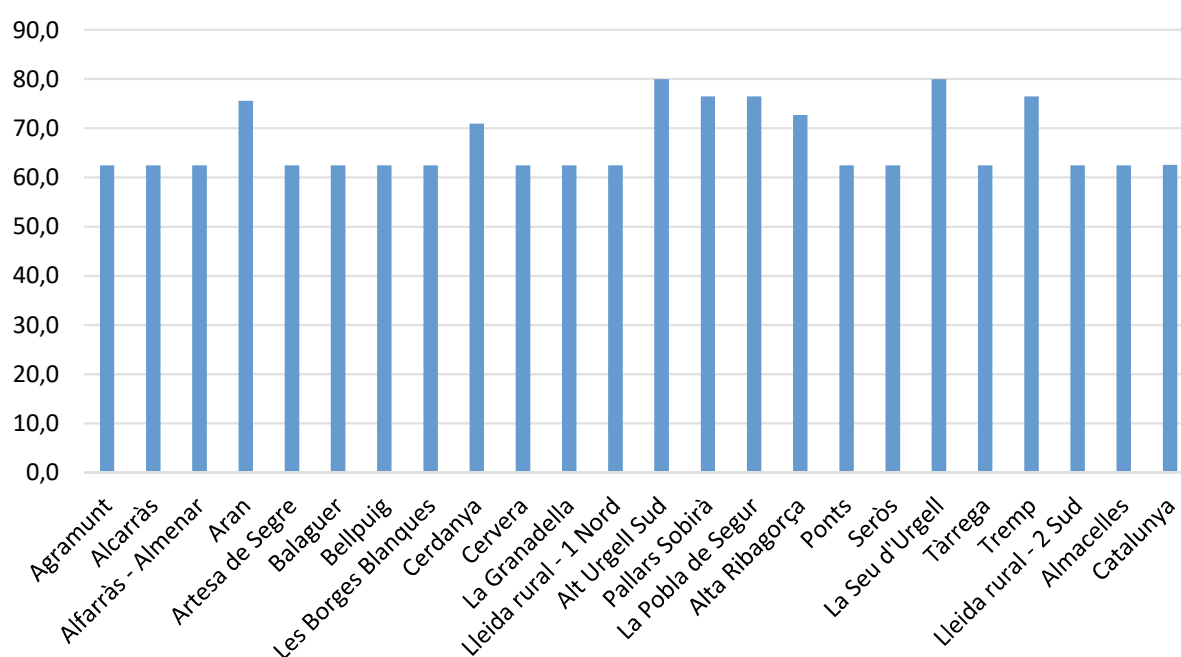

Font: Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). Elaboració pròpia.

Quant a l'activitat física saludable que afirmen fer les persones de cada unitat territorial, a la figura 15 es pot observar que són prop del 80 %, amb les notables excepcions de les ABS Cerdanya (72,9 %) i Aran (64,8 %).

Més concretament, la mitjana de Catalunya se situa en el 82,8 %, que és superior a la de totes les ABS de la província de Lleida. Respecte a les regions sanitàries, la població entre 15 i 69 anys que afirma fer activitat física saludable a les ABS de Lleida és, de mitjana, el 80,1 %, dada que és superior a la mitjana de les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran, que es posicionen en un 79,3 %.

FIGURA 16. ADHERÈNCIA A LA DIETA MEDITERRÀNIA EN POBLACIÓ DE 15 ANYS I MÉS

Font: Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). Elaboració pròpia.

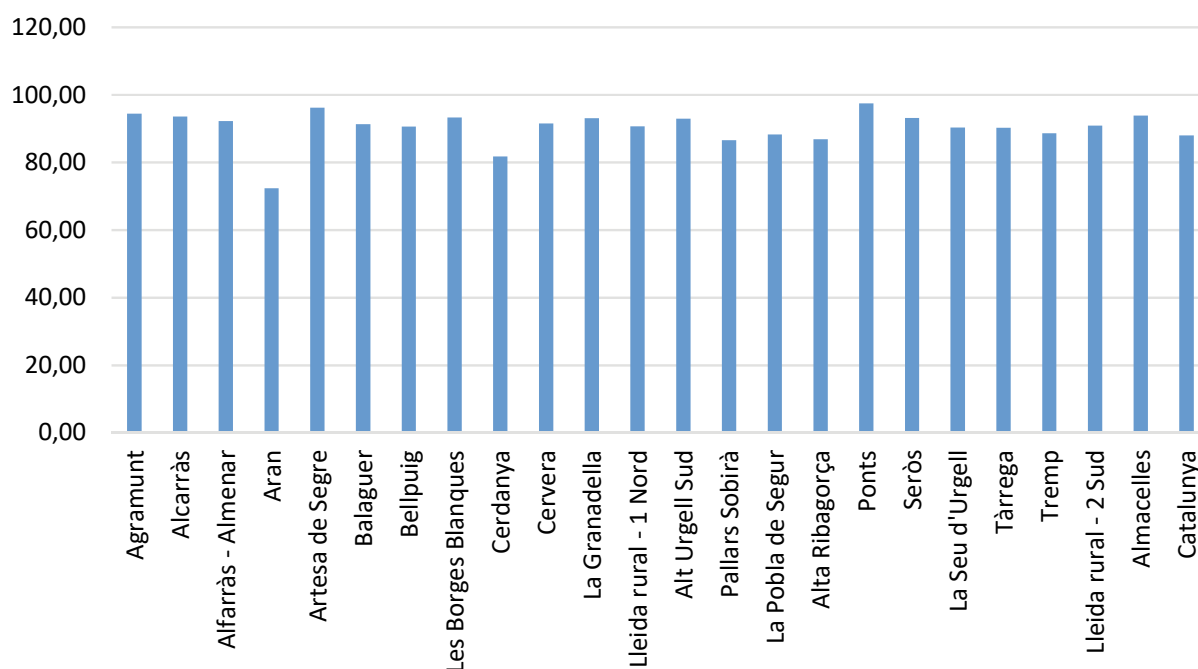
En contraposició a la figura 15, la figura 16 mostra que entre la població de la província de Lleida hi ha un major seguiment de la dieta mediterrània que al conjunt de Catalunya. Les dades obtingues mostren que els catalans que afirmen seguir la dieta mediterrània són de mitjana el 62,6 %, valor inferior al que es pot trobar en la mitjana de les ABS de Lleida (63 %) i entre les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran (76,8 %).

D'aquesta manera, les ABS on es destaca més el seguiment d'aquest tipus de dieta es troben totes a l'Alt Pirineu i són L'Alt Urgell Sud, La Seu d'Urgell (totes dues amb un 79,9 %) i La Pobla de Segur, Pallars Sobirà i Tremp (totes tres amb un 76,4 %).

Indicadors de pràctiques preventives

Finalment, el darrer indicador plantejat per Dahlgren i Whitehead (1991) és el de les pràctiques preventives. En aquest cas, només s'ha tingut present la dada de la cobertura vacunal de la població menor de 14 anys a les ABS de la província de Lleida i la mitjana catalana.

FIGURA 17. COBERTURA VACUNAL DE LA POBLACIÓ MENOR DE 14 ANYS

Font: Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). Elaboració pròpia.

Tal com reflecteix la figura 17, tant el conjunt de Catalunya com totes les ABS tenen una mitjana de vacunació de més del 80 % en la població menor de 14 anys, amb la notable excepció de l'ABS Aran, on aquest percentatge se situa en el 72,33 %.

Més concretament, es pot veure que la mitjana catalana és del 88,02 %. Les ABS de Lleida tenen una mitjana superior a la del conjunt del Principat, ja que se situen en el 92,2 %, situació que no es repeteix en la mitjana de les ABS de l'Alt Pirineu i l'Aran, on la mitjana està en el 86,6 %.

Reflexions finals

Mitjançant el procés d'anàlisi dels indicadors, s'ha pogut obtenir una primera imatge de la situació de la salut als entorns rural de la província de Lleida. La primera reflexió que se'n pot fer és la poca disponibilitat de dades específicament relacionades amb po-

blacions rurals lleidatanes, cosa que obliga als autors d'aquest text a buscar les dades en territoris més amplis per tal de fer l'estudi.

Un altre element destacat al llarg de moltes de les pàgines han estat les dades diferenciades de l'ABS Aran, les quals la diferenciaven enormement del conjunt lleidatà i, especialment, de les seves comarques més pròximes de l'Alt Pirineu. D'aquesta manera, es conclou que l'ABS Aran i la comarca Vall d'Aran han tingut un procés que els ha comportat tenir dades diferents als patrons del seu entorn.

Pel que fa als indicadors demogràfics, les dades obtingudes destaquen l'elevada taxa de sobreenvelliment de la província de Lleida en comparació amb la mitjana catalana. Sobretot, destaquen les poblacions de l'Alt Pirineu com aquelles que tenen una taxa més gran de sobreenvelliment.

No passa el mateix en relació amb les persones majors de 75 anys que viuen soles, les dades de les quals són similars tant a les dues regions sanitàries catalanes com al conjunt de Catalunya. En tot cas, les dades evidencien percentatges elevats de població gran que viu sola, que són més del 20 % entre els homes a la major part d'ABS i més del 35 % entre les dones en gairebé totes les unitats estudiades. Aquesta situació mostra que hi ha una necessitat urgent de recursos sanitaris i sociosanitaris en el territori i que, a més, aquesta necessitat anirà en augment en els pròxims anys.

Quant a l'ús dels recursos sanitaris i l'accés, l'Enquesta de salut de Catalunya ha mostrat que la pràctica totalitat de la població estudiada, tant del conjunt de Catalunya com de les dues regions sanitàries de la província de Lleida, tenen dret als serveis sanitaris. Tot i això, els resultats mostren que el percentatge que està exclòs dels serveis sanitaris, encara que baix, resulta persistent. En aquest sentit, les dues regions sanitàries lleidatanes sobrepassen la mitjana catalana, de manera que hi ha un 2,4 % dels enquestats a la Regió Sanitària de Lleida que no tenen dret als serveis de la salut i un 2,8 % d'enquestats de l'Alt Pirineu i l'Aran que es troben en la mateixa situació.

Pel que fa a la modalitat de serveis utilitzats, hi ha poques diferències entre Catalunya i les dues regions catalanes, i l'opció més destacada és la dels serveis sanitaris públics, especialment entre els habitants de la Regió Sanitària de l'Alt Pirineu, amb un 78,5 %.

En posar la mirada en la situació dels recursos disponibles als municipis rurals, destaca la baixa dotació de recursos sanitaris en les poblacions més petites. Si bé és cert que era esperable no trobar demarcacions municipals amb serveis hospitalaris, sí que resulta sorprenen que existeixin pobles sense cap recurs sanitari, ni tan sols consultori local, principalment a la Regió Sanitària de l'Alt Pirineu i l'Aran, on, a més, les poblacions tendeixen a ser més disperses, cosa que agreuja aquesta problemàtica.

En la mateixa línia, les dades de la Direcció General de Recursos Sanitaris mostren que hi ha comarques que no tenen a la seva disposició llits hospitalaris per a la seva població, entre les quals es tornen a trobar territoris del nord de la província, com l'Alta Ribagorça o el Pallars Sobirà, a més d'altres del sud, com la Segarra i l'Urgell.

Així, l'indicador d'ús dels serveis sanitaris mostra que la població rural de Lleida està majoritàriament coberta pel sistema, tot i que continua havent-hi percentatges que n'estan fora. Una altra dada destacada és l'escàs accés als recursos en algunes poblacions petites, situació que és especialment greu en les zones de muntanya on hi ha més dispersió entre municipis i en espais on la població està molt envellida, com ja s'ha assenyalat prèviament.

Pel que fa als indicadors de morbiditat, les dades analitzades reflecteixen situacions disperses a Lleida. Per una banda, hi ha més casos d'obesitat a les regions de Lleida que al conjunt de Catalunya, així com més hipertensió arterial, i, per altra banda, les alteracions del sistema lipídic i els trastorns com l'ansietat, l'angoixa o l'estrès són menys comuns entre els lleidatans que entre el conjunt de catalans.

La figura 9 mostrava una situació similar a la figura anterior, on dues malalties (la rinitis al·lèrgica i les varices de les cames) eren menys habituals a Lleida que al conjunt del Principat i, per contra, la diabetis no insulíndependent era més comuna entre els lleidatans.

En relació amb les quatre darreres afeccions no mentals, la figura 10 mostrava que l'hipotiroidisme-mixedema és més usual, i la hipertròfia prostàtica benigna i les malalties del cor es donen amb més freqüència a la província de Lleida que a tota la comunitat autònoma, dada contrària a la de l'osteoporosi.

Finalment, en relació amb els diagnòstics fets als ambulatoris de salut mental, es pot veure que la depressió és, amb diferència, el diagnòstic més comú. En aquest sentit, sorprèn com afecta a la població de Lleida, on és superior en gairebé totes les ABS. En aquest sentit, és la Regió Sanitària de l'Alt Pirineu i l'Aran la que mostra valors més alts, on el 49,5 % dels atesos amb aquest tipus de recurs sanitari ha estat diagnosticat de depressió. La resta de diagnòstics reflectits a la figura 11 mostren valors molt més baixos, en els quals el conjunt de Catalunya sempre sobresurt en comparació amb Lleida.

Així doncs, les dades deixen en evidència que hi ha malalties, afeccions i diagnòstics que tendeixen a ser més comuns entre la població lleidatana, on destaca especialment la depressió, cosa que fa que sigui necessari un abordatge més específic per a aquest tipus de patologies.

Seguint amb els indicadors de mortalitat, les taxes a les dues regions sanitàries de la població de Lleida són més altes que la mitjana de Catalunya. En aquest sentit, torna a sobresortir l'Alt Pirineu amb les ABS amb taxes més altes.

D'una forma similar, l'esperança de vida dels lleidatans és més baixa que la del conjunt de catalans, i les persones de l'Alt Urgell i l'Aran destaquen per ser les que tenen menys esperança de vida. Només trenquen aquesta norma els homes de la Regió Sanitària de Lleida, que tenen una esperança de vida en el moment de néixer més alta que la mitjana dels catalans.

D'aquesta manera, els indicadors de mortalitat mostren que la província de Lleida té pitjors valors que el conjunt de Catalunya en gairebé tots els valors vistos. Especialment, destaquen les persones que habiten les zones de muntanya de Lleida, les quals tenen els pitjors resultats en tots els indicadors.

En relació amb els indicadors d'estil i hàbits de vida, les dades abordades mostren que el consum de tabac és més baix entre la població de la Regió Sanitària de l'Alt Pirineu i l'Aran. No passa el mateix entre la població de la Regió Sanitària de Lleida, la mitjana de la qual és la mateixa que la de Catalunya.

El consum de risc d'alcohol és, de mitjana, superior entre els lleidatans en comparació amb el conjunt de catalans, i és especialment superior entre la població de l'Alt Pirineu i l'Aran, on la mitjana està més de dos punts per sobre.

Quant als hàbits saludables, els lleidatans tendeixen a fer menys activitat física saludable que la mitjana de Catalunya, i la mitjana de la població de l'Alt Pirineu i l'Aran és 3,5 punts més baixa que la catalana. No passa el mateix en relació amb la dieta, donat que els lleidatans segueixen la dieta mediterrània amb un percentatge més alt que el conjunt de la població catalana.

Així, amb l'excepció de les dades sobre la dieta mediterrània, els lleidatans tendeixen a seguir estils i hàbits de vida menys saludables que el conjunt de la població catalana, cosa que evidencia que fan falta més polítiques públiques que intervinguin en aquesta línia.

Finalment, en l'indicador de pràctiques preventives, la cobertura vacunal de la població menor de 14 anys mostra percentatges elevats a totes les ABS de Lleida. Més concretament, totes estan per sobre del 80 % a excepció de l'ABS Aran. En relació amb cada regió sanitària, la de Lleida superava la mitjana catalana en més de quatre punts, mentre que la Regió Sanitària de l'Alt Pirineu i l'Aran tenen valors de gairebé 2 punts menys.

A tall de resum, les figures comentades prèviament revelen que la configuració social, cultural i demogràfica diferenciada que té la població de Lleida l'ha portat a tenir uns indicadors socials de la salut pitjors, en molts casos, que la mitjana catalana. La situació destaca especialment en les comarques de l'Alt Pirineu, on les dades tendeixen a ser encara més negatives en comparació amb els seus veïns del sud.

Els pitjors valors de les zones menys poblades es veuen agreujats per la menor dotació de recursos en aquests territoris i pels processos d'envelliment que probablement aguditzen les problemàtiques ja detectades i els indicadors negatius detectats.

Així, cal una major dotació de recursos sanitaris en els entorns rurals i de muntanya per tal de rebaixar els impactes negatius que han estat analitzats en aquestes pàgines, especialment els vinculats amb consultoris locals i de medicina comunitària. D'aquesta manera, es podria fer una aproximació més efectiva a la definició de salut promoguda per l'Organització Mundial de la Salut.

Bibliografia

- Barranco Tirado, J. F. (2019). «El médico de familia rural en la promoción de la salud: perspectivas desde Andalucía». *Revista Española de Salud Pública*, 23. https://scielo.isciii.es/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1135-57272019000100009
- Cabellero González, E.; Moreno Gelis, M.; Sosa Cruz, M. E.; Mitchell Figueroa, E.; Vega Hernández, M. i Columbié Pérez, L. A. (2012). «Los determinantes sociales de la salud y sus diferentes modelos explicativos». *INFODIR. Revista de Información para la Dirección en Salud*, 8(15), 1-10.
- CatSalut, Servei Català de la Salut (2021). *El SISCAT: sistema sanitari integral d'utilització pública de Catalunya*. <https://catsalut.gencat.cat/ca/coneix-catsalut/presentacio/model-sanitari-catala/siscat/>
- CRANHR (2021). *Centre for Rural and Northern Health Research*. <https://www.cranhr.ca>
- Chan, M. (2010). *Global policy recommendations: Increasing access to health workers in remote and rural areas through improved retention*. Rasmussen.
- Cummins, S.; Curtis, S.; Diez-Roux, A. V. i Macintyre, S. (2007). «Understanding and representing 'place' in health research: a relational approach». *Social Science & Medicine*, 65(9), 1825-1838.
- Dalgren, G. i Whitehead, M. (1991). *Policies and strategies to promote social equity in Health Background document to WHO: Strategy paper for Europe*. Institutet för Framtidsstudier.
- Departament de Salut (2021). *Enquesta de salut de Catalunya (ESCA)*. https://salutweb.gencat.cat/ca/el_departament/estadistiques_sanitaries/enquestes/esca/
- Hancock, T. (1986). «Lalonde and Beyond: Looking Back at A New Perspective on the Health of Canadians». *Health Promotion International*, 1(1), 93-100.

- HealthDirect (2021). *Rural and remote health*. <https://www.healthdirect.gov.au/rural-and-remote-health>
- IDESCAT (2021). *Padró municipal d'habitants*. <https://www.idescat.cat/pub/?id=pmh&lang=es>
- Ministerio de Sanidad, Consumo y Bienestar Social (2021). *Prevención del consumo de alcohol*. https://www.mscbs.gob.es/profesionales/saludPublica/prevPromocion/Prevencion/alcohol/Limites_Consumo_Bajo_Riesgo_Alcohol.htm
- SISCAT (2021). *Cercador de centres sanitaris*. <https://catsalut.gencat.cat/ca/centres-sanitaris/cercador/>
- Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2021). *Indicadors de salut comunitària*. http://observatorisalut.gencat.cat/ca/observatori-desigualtats-salut/indicadors_comunitaria/index.html
- Organización Mundial de la Salud (1948). *Constitución*. <https://www.who.int/es/about/governance/constitution>
- Oliver-Parra, A. i González-Viana, A. (2020). «Facilitando la salud comunitaria: indicadores básicos de salud por área básica de salud en Cataluña». *Gaceta Sanitaria*, 34(2), 204-207. <https://doi.org/10.1016/j.gaceta.2019.05.012>

Les escoles rurals: una fita educativa per millorar la inclusió i la innovació

L'escola rural, lluny de ser una institució anquilosada, reuneix les condicions per convertir-se en un veritable laboratori de renovació escolar.
Francesco Tonucci, 2016

Olga Bernad
Núria Llevot
M. Paz López
Roger Marín
Departament de Pedagogia. Universitat de Lleida

1. Introducció

Aquest article, tal com es pot veure, s'inicia amb una frase del famós autor Francesco Tonucci, de la qual deriva un missatge potent, i a l'hora reivindicatiu: l'escola rural es pot considerar, en tots els seus sentits, com un “veritable laboratori de renovació escolar”. Així doncs, en aquest article es volen evidenciar totes les potencialitats d'aquests tipus de centres, així com demostrar i fer entendre a les persones —no solament de l'àmbit educatiu— els grans recursos i les possibilitats de què consta l'escola rural.

Per demostrar els ítems anteriorment plasmats, cal saber quina és l'actualitat de l'escola rural i també, sobretot, com s'ha aconseguit arribar al moment present. En aquest sentit, i a partir de la revisió bibliogràfica, s'intentarà fer un petit viatge al passat per conèixer la història de l'escola rural emmarcada en el context català: quines han estat les dificultats, els condicionants i els precedents que han ajudat a construir (i, de vegades, a intentar destruir) les institucions escolars a les zones rurals.

D'aquesta forma, a banda d'evidenciar tots aquests antecedents, així com l'actualitat d'aquests tipus d'escoles, també esdevé necessari evidenciar quines són les seves fortale- ses i debilitats per tenir clar els aspectes que cal potenciar i els que cal reduir i/o canviar.

Tot i que anteriorment s'ha comentat que la recerca bibliogràfica s'ha centrat en l'escola rural a Catalunya, a la part final de l'article se n'emmarquen les característiques,

però a escala de Lleida. I és que l'escola rural sempre ha estat molt present en terres lleidatanes, atès, com a aspecte principal, la poca densitat de població als pobles (els de menys de 500 habitants). Per fer-ho, s'han aprofitat i utilitzat estudis realitzats en aquest territori per conèixer més detalladament la realitat de l'escola rural a Lleida. A més, s'ha realitzat una entrevista a un mestre amb la finalitat de saber quin és el procés d'escolarització dels infants a l'escola rural, tant a l'inici com al llarg de la seva vida educativa (escola, institut, universitat, etc.), i quins són els condicionants, els avantatges, les mancances, etc.

2. Els micropobles

A tall de contextualització, segons l'Associació de Micropobles de Catalunya¹ (2021), es parla de micropoble quan té menys de 500 habitants. I és que un dels barems utilitzats per considerar-ho així va ser que compartien inquietuds, necessitats i mancances similars.

Segons Teruel (2012), els micropobles són entitats municipals que es caracteritzen pel seu origen força heterogeni, i alguns per causes de despoblament (des dels anys 70) o històriques (medievals, parròquies, etc). Tot i això, com hem anticipat, considerarem micropobles tots aquells amb una població inferior a 500 habitants.

En l'actualitat, sobretot, i com destaca novament Teruel (2012), els principals problemes d'aquests pobles (centrant-nos en les terres de Lleida) són la manca de serveis públics i, especialment, el greu problema de despoblament (moltes persones tendeixen a anar a viure a les capitals), com s'ha comentat anteriorment, una situació que fa que l'envelliment sigui també un fet molt característic d'aquests petits municipis. Tot i això, sempre hi ha l'excepció que confirma la regla, i, per tant, alguns pobles no pateixen aquestes problemàtiques, perquè el turisme o la proximitat a les capitals fan que no siguin tan notables.

Un dels principals dilemes que han d'afrontar aquests micropobles (amb baixa densitat de població) és que no tenen els mateixos drets que la resta d'habitants dels nuclis principals, i és així que neix l'Associació de Micropobles de Catalunya, com a lluita i defensa per aquests drets.

Una altra característica, i que deriva de les problemàtiques anteriorment comentades, és que aquests municipis acostumen a tenir grans extensions territorials (termes mu-

1. <https://www.micropobles.cat/>.

nicipals molt grans), la qual cosa fa que en molts casos estiguin allunyats de les vies de comunicació, o bé que aquestes siguin molt “pobres”. D’aquest fet, deriva un transport públic força deficient quant a autobusos, trens —moltes vegades inexistents—, etc.

Aquestes problemàtiques es divideixen en tres grans blocs:

- **Polítiques.** En molts casos són altres territoris o municipis els que prenen decisions que repercuteixen en el mateix poble. Per tant, aquests micropobles acostumen a tenir molt poca capacitat de gestió en els seus assumptes. I és que la gran quantitat de burocràcia dificulta aquests intercanvis de poders, com, per exemple, en construccions de carreteres, línies d’alta tensió, etc.

Un altre aspecte que exemplifica aquesta problemàtica faria referència al sistema de llistes obertes que utilitzen per escollir els seus representants entre les persones convivents al poble, i que només poden ser utilitzades en aquells pobles amb menys de 250 habitants.

Finalment, d’aquest primer bloc, cal destacar el que faria referència a la normativa urbanística, atès que molts dels plans que es redacten fan que en zones amb les característiques d’aquests micropobles (zones verdes, boscoses, etc.) s’hagi de deixar un percentatge del total del sòl reservat.

- **Socials.** Un dels principals problemes amb què lluiten aquests micropobles, i que ja s’ha comentat amb anterioritat, és l’envelliment de la població, atès que la gent jove acostuma a anar a viure a la població més gran, perquè allí és on habitualment hi ha més oportunitats, tant laborals com personals.

Pel que fa als serveis socials (salut, cultura i educació), acostumen a ser força deficients, perquè freqüentment tenen moltes dificultats per oferir serveis de qualitat envers al suport a les famílies i a la població en general.

Un altre aspecte, i no menys important, és que en molts casos els espais dels micropobles s’utilitzen per a instal·lacions que poden ser molestes en grans ciutats.

A l’últim, parlariem de les grans dificultats (per comparació a les grans ciutats) per comptar amb els serveis bàsics (aigua, llum, electricitat, telèfon, Internet, etc.).

- **Econòmiques.** Un dels principals problemes d’aquests micropobles és, sense anar més lluny, el finançament, en molts casos difícil d’assolir per la gran dependència envers les subvencions provinents de les administracions públiques, ja sigui a escala autonòmica, estatal i/o europea. Aquesta problemàtica va força lligada a

l'anterior, perquè la falta d'Internet (o mala connexió) dificulta la implantació de noves activitats al territori.

Segons el mateix autor, especialment a la província de Lleida, gairebé la meitat de municipis són micropobles (116 de 231), i la majoria són a les comarques de l'Urgell, la Segarra, la Noguera i les Garrigues.

3. Categorització de l'ensenyament a Catalunya

Abans de centrar-nos en l'escola rural en concret, cal tenir en compte els diferents centres públics del Departament d'Educació a manera de contextualització, atès que poden ser, a més, de diferents tipus, segons els ensenyaments que imparteixen:

- Llar d'infants: primer cicle d'educació infantil
- Parvulari: segon cicle d'educació infantil
- Escola: segon cicle d'educació infantil i educació primària
- Institut: educació secundària obligatòria, batxillerat i formació professional
- Secció d'educació secundària: educació secundària obligatòria
- Institut-escola: segon cicle d'educació infantil, educació primària, educació secundària obligatòria
- Centre integrat: educació primària, educació secundària, batxillerat i ensenyaments de música i dansa
- Centre o aula d'adults: ensenyaments per a persones adultes
- Escola d'arts: ensenyaments d'arts plàstiques i disseny
- Conservatori o centre professional de música o de dansa: ensenyaments professionals i superiors de música o de dansa
- Escoles oficials d'idiomes: ensenyaments d'idiomes
- Zones escolars rurals (agrupació d'escoles en zones de baixa densitat de població): segon cicle d'educació infantil i educació primària

- Escola d'educació especial: segon cicle d'educació infantil, educació primària i educació secundària obligatòria quan l'alumnat requereix una escolarització específica

Correspon al Govern de la Generalitat crear i suprimir centres educatius públics. La creació de centres públics de titularitat de les administracions locals es fa per conveni.

Els centres educatius privats estan sotmesos al principi d'autorització administrativa. El centre és autoritzat si compleix els requisits fixats pel Govern en relació amb la titulació acadèmica del personal docent, la ràtio entre alumnes i docents, les instal·lacions i la capacitat.

4. Contextualització de l'escola rural/ZER

Malgrat les dificultats per obtenir una bona i/o correcta definició de l'escola rural, tal com ressalten, entre altres autors, Boix i Buscà (2020), a causa de la complexitat i l'amplitud del concepte, n'hi ha una que, tot i ser curta, exemplifica el que caracteritza aquesta escola rural. Així, Joan Soler, tal com apunta Feu (2008), assenyala que l'escola rural és “la escuela de las tres P: una escuela de dimensiones pequeñas, con vocación popular y de pueblo”. I és que aquest sociòleg afirma que perquè una escola es consideri com a rural, ha de complir almenys aquests requisits.

Per la seva part, el Secretariat d'Escola Rural de Catalunya (2017) amplia la definició anterior quan esmenta que l'escola rural, la de les tres “P” (petita, de poble i pública), està arrelada al territori, dona vida al municipi —que de vegades és el pal de paller i/o la dinamitzadora d'una part de la vida que el poble genera—, aglutina activitats i persones, i és motiu de trobada i aprenentatge. Com assenyala Samper et al. (2016), per poder abordar la ruralitat s'han d'aplegar i tenir en compte tres factors clau: criteris demogràfics, socioeconòmics i geopolítics.

El Departament d'Educació (2021) defineix l'escola rural i les ZER com a “escoles públiques úniques al poble que no arriben a tenir un grup per nivell educatiu, la primera, i les ZER com a institucions formades per escoles rurals d'un entorn proper que es consideren com un centre únic i que respecten la identitat pròpia de les escoles que la integren”. Segons Samper et al. (2016), pel que fa al funcionament, i en l'àmbit pedagògic i organitzatiu, aquestes escoles funcionen com una única escola.

El Secretariat d'Escola Rural de Catalunya (2017) afirma que l'escola rural consta d'una o diverses aules multigrau. S'entén com a aula multigrau l'estructura organitzativa de classe heterogènia pel que fa a l'edat dels alumnes.

Les escoles rurals i les ZER (zona escolar rural) es regeixen per la Llei d'educació de Catalunya i per un seguit de decrets, ordres i resolucions que determinen aspectes concrets del seu funcionament.

Però tal com afirmen Llevot i Garreta (2008), l'escola rural no sempre ha estat ben entesa. Ha viscut moments de menyspreu i altres de mitificació. Tampoc no s'ha tingut ben clar si es tracta d'una escola amb entitat o amb identitat pròpia, o bé d'una escola d'entorn rural. I tot això, més que el fet que les comarques de Lleida siguin de tot Catalunya les que tenen més presència d'escoles anomenades rurals, i que un grup de recerca de la Universitat de Lleida investigui en aquesta línia, ens va motivar a centrar les III Conversacions Pedagògiques de la Fundació Santa Maria a Lleida va ser la voluntat de profunditzar sobre la situació passada i actual de l'escola rural.

Segons Samper et al. (2016: 29), "podríem dir que tradicionalment l'escola rural ha estat la ventafocs del sistema educatiu", i és que la seva història no ha estat precisament fàcil. Per a Burrial et al. (2008), en el cas concret de les escoles rurals catalanes hi va haver una reducció força dràstica motivada per la "Llei general d'educació de 1970" (també coneguda com a Llei Villar Palasí). De les 2.092 escoles del 1971-72, es va passar a 1.489 els anys 1978-79. Aquest tancament d'escoles va afectar sobretot les províncies de Girona, Tarragona i Lleida. I és que aquesta disminució d'escoles afectava directament les famílies i els veïns, ja que en la majoria de casos s'havia de pagar un transport escolar, així com el menjador, perquè on havien d'anar els fills eren a la capital de comarca o bé en un municipi amb més densitat de població. Una de les visions principals envers aquesta problemàtica és que eren considerades com a mesures que tenien l'objectiu d'accelerar la desaparició de les societats rurals (Burrial et al., 2008).

D'aquesta forma, tal com apunten González et al. (2020) citant Domínguez (1996), la dècada dels 80 va suposar una notòria millora envers l'escola rural, perquè durant aquests anys es comencen a aturar les anomenades concentracions escolars (l'alumnat havia de viatjar fins a l'escola més pròxima). Concretament a Catalunya, la Generalitat assumeix el 1981 les competències en educació i es comencen a reobrir escoles rurals, així com a dissenyar plans per construir-ne de noves.

No és fins als anys 90 que es comencen a establir les primeres ZER a Catalunya, amb un total de 15. Tot i això, amb la nova implementació de la Llei LOGSE, el professorat d'escoles rurals tenia un sentiment de preocupació.

Tal com es pot observar i afirmen Llevot i Bernad (2015), l'escola rural ha anat passant per diferents moments durant la seva història: de qüestionar-la, a criticar-la fins al punt de voler acabar amb la seva existència. Malgrat tot, i gràcies a l'esforç d'un gran nombre de mestres rurals i com ho complementen Samper et al. (2016), s'ha aconse-

guit demostrar-ne les grans fortaleeses que té, fins al punt de ser considerades com a institucions educatives amb gran potencial (Llevot i Bernad, 2015).

Si ens fixem en l'actualitat, Samper et al. (2016) remarquen que l'escola rural ha passat a ser un espai idoni per a la socialització i l'aprenentatge, sobretot com a conseqüència del baix nombre d'alumnes a les aules, fer que suposa una personalització de l'aprenentatge, així com la possibilitat de potenciar les relacions entre els diferents membres de la comunitat educativa. I en la mateixa línia que anteriorment, l'escola rural ha adoptat actualment una visió molt positiva per part dels agents, tant interns com externs, i gaudeix, com a característiques particulars, de flexibilitat, sentiment de pertinença, compromís per part dels agents educatius (i també els de fora), etc. Tot i això, i com destaquem els mateixos autors, actualment mostra una bona salut, però també podria morir d'èxit.

5. Normativa de les ZER/escoles rurals

A continuació, es detalla la normativa autonòmica sobre l'escola rural, que respon a l'actual funcionament.

Tal com es detalla en el Decret 102/2010, de 3 d'agost, d'autonomia dels centres educatius:

1. La consideració d'una zona escolar rural (ZER) com a centre educatiu únic té les característiques i els efectes que es determinen en aquesta disposició, sense perjudici de respectar la identitat jurídica de cadascuna de les escoles que la integren.
2. Totes les escoles agrupades en una ZER comparteixen el mateix projecte educatiu, les mateixes normes d'organització i funcionament i la mateixa programació general anual, que ha de respectar la singularitat de cadascuna de les escoles.
3. El director o la directora, el o la cap d'estudis i el secretari o la secretària són els òrgans de govern unipersonals de la ZER, que es dota, a més, d'un consell escolar i un claustre.
4. La direcció de cadascuna de les escoles de la ZER és l'òrgan unipersonal de govern de l'escola de caràcter preceptiu, sense perjudici del que determini el Govern en aplicació de l'article 43. El director o directora de cada escola és el responsable de la gestió del seu centre, en el marc dels acords presos en els òrgans de govern de la ZER i, amb aquests efectes, depèn de la direcció de la ZER.
5. L'equip directiu i l'òrgan executiu de govern de la ZER estan integrats pels tres òrgans de govern unipersonals de la zona i, com a mínim, per la direcció de cadascuna de les escoles. L'equip directiu impulsa i coordina l'aplicació del projecte educatiu i gestiona el projecte de direcció de la ZER.

6. El claustre de professorat de la ZER és l'òrgan de participació del professorat en el control i la gestió de l'acció educativa de la ZER. El director o la directora de la ZER presideix el claustre, que està integrat per tot el professorat de la ZER.

7. En cadascuna de les escoles que integren la zona escolar rural es constitueix un claustre de professorat, integrat per tot el professorat que presta serveis en l'escola. L'adscripció a cada claustre d'escola del professorat itinerant de la ZER i la concreció de les funcions de cada claustre d'escola s'estableixen a les normes d'organització i funcionament de la ZER.

8. El consell escolar de la ZER és l'òrgan col·legiat de participació de la comunitat educativa en el seu govern i està constituït per:

- a) El director o directora de la ZER, que el presideix.
- b) El o la cap d'estudis de la ZER.
- c) Els directors o directores de cada un dels centres de la ZER.
- d) Un o una representant de cadascun dels ajuntaments dels municipis on s'ubiquen els centres que integren la ZER.
- e) Un o una representant del sector mares i pares de cadascun dels centres que integren la ZER.
- f) Dos representants, com a mínim, del claustre de professorat de la ZER.
- g) Un o una representant del personal d'administració i serveis.

A les zones escolars rurals que disposin d'unitats d'educació especial, forma part del consell escolar un o una representant del personal d'atenció educativa elegit per i entre aquest personal. Aquest representant no té la consideració de representació del professorat als efectes de determinar la composició del consell escolar de la ZER.

El secretari o secretària de la ZER no és membre del consell escolar, però hi assisteix amb veu i sense vot, i exerceix la secretaria del consell escolar.

Les normes d'organització i funcionament de la ZER concreten la composició del consell escolar de la ZER i en determinen les regles de funcionament. La composició haurà de garantir l'equilibri entre el nombre de representants del professorat i dels pares i mares. Correspon al consell escolar de la ZER l'aprovació del projecte educatiu i de les seves modificacions, així com la de les normes d'organització i funcionament i de la programació general anual, d'acord amb el projecte educatiu.

9. Cada una de les escoles que integren la ZER té consell escolar. La composició i les funcions del consell escolar de cada escola es regulen amb les normes d'organització i funcionament de la zona, que ha d'aprovar el consell escolar de la ZER. La composició del consell escolar de cada escola ha de garantir la representació equilibrada de tots els sectors de la comunitat escolar.

10. Les plantilles de llocs de treball docent de la ZER consten dels llocs docents adscrits a cadascuna de les escoles i dels adscrits globalment a la zona. Els mestres que ocupen els llocs adscrits a la ZER tenen la condició de mestres itinerants, amb els drets i els deures que els són inherents. La direcció de la ZER i la direcció de cada escola han d'aplicar criteris d'eficiència en la gestió de l'ús de recursos i han de vetllar, en la confecció dels horaris, per minimitzar els desplaçaments entre escoles en una mateixa jornada laboral dels mestres itinerants.

11. El Departament d'Educació ha d'establir els criteris per a l'assignació de recursos econòmics a les ZER i a cadascuna de les escoles que les integren, i el procediment de liquidació del pressupost. Aquests criteris han de permetre que una ZER pugui optar per un model de gestió conjunta dels recursos econòmics assignats a les escoles que la formen.

12. Correspon al Departament d'Educació la creació, supressió i modificació de la composició de les ZER, la sol·licitud de part o d'ofici. En tot cas, el tràmit ha de comptar, respectivament, amb la sol·licitud o l'informe favorable del consell escolar de les escoles o, si no hi és, del consell escolar municipal o de l'ajuntament.

De l'Ordre de 12 de març de 1997, d'adaptació i creació de zones escolars rurals, derogat pel Decret d'Autonomia, resta vigent l'art. 9, de sol·licitud de creació de noves zones escolars rurals:

Per a la creació de noves zones escolars rurals, es valorarà especialment:

- a) La proximitat de les escoles que es vol agrupar, tenint com a referència l'àrea determinada per un radi de 20 km.
- b) El nombre total d'unitats de la zona escolar rural, en què es considera òptim entre 8 i 12 unitats.
- c) La coherència amb la planificació escolar.

Resolució d'11 de juny de 2013, de la Direcció General d'Educació Infantil i Primària, que ordena l'organització del suport escolar personalitzat als centres d'educació infantil i primària, en què, concretament a l'apartat 4.2., a les zones escolars rurals (ZER) podem observar que:

Les ZER atenen alumnes en entorns socials que no garanteixen activitats d'atenció fora de l'escola i que presenten complexitat de l'organització de la vida familiar. En aquest context, és un recurs opcional, i com a tal ha de respondre a la demanda que en faci la zona escolar rural després de consultar el seu consell escolar. L'ampliació horària és per a tots els alumnes d'educació infantil i d'educació primària. En cas que els alumnes siguin usuaris del servei de transport escolar, s'ha de preveure que l'horari d'arribada i de sortida sigui el mateix per a tots.

6. Figura docent a l'escola rural

Tal com esmenten Samper et al. (2016), una de les principals característiques de les escoles rurals és la poca quantitat d'estudiants i docents. D'aquesta forma, l'interval en el qual oscil·la el nombre de docents a les escoles rurals és entre 2 i 5. Lògicament, els centres que tenen menys nombre de professorat són els més petits. Tot i això, a mesura que el centre augmenta d'alumnes, també s'incrementa de forma notòria el nombre de mestres.

D'altra banda, i seguint l'opinió d'Abós i Lorenzo (2019), els mestres que treballin a les escoles rurals han de tenir uns coneixements i unes comprensions envers el món rural pel que fa als aspectes geogràfics, demogràfics, socials, culturals i econòmics. I és que s'evidencia com a vital reconèixer la importància del lloc i les relacions amb altres, i tot amb l'objectiu de construir oportunitats d'ensenyament-aprenentatge òptims.

Segons els mateixos autors, l'alumnat, les escoles i les comunitats educatives englobades en el món rural exigeixen als mestres actuacions amb la finalitat de crear un disseny i un desenvolupament curricular enfocat a superar els plantejaments prèviament establerts per la normativa de l'educació. Així doncs, és vital cercar i crear connexions personals entre la figura del mestre i el lloc, i alhora també tenir en compte les necessàries respostes als canvis i avenços de la societat.

D'altra banda, i segons Llevot i Garreta (2008), citats per Hamodi i Aragués (2014), la tipologia de mestres de l'escola rural, independentment de la seva forma d'actuar, mostra certes peculiaritats a l'hora que desenvolupen funcions en molts casos diferents a les dels mestres del medi urbà. I en la majoria de casos aquesta figura docent es converteix en un referent important per al municipi. Moltes vegades actuen com a dinamitzadors culturals, secretaris, ajudant la gent a realitzar tràmits, etc., perquè no solament té una relació estreta amb els alumnes, sinó amb tot el poble.

Un dels aspectes, en moltes ocasions molt poc considerat, és la formació dels mestres envers l'escola rural, com s'ha anat comentant, en què la seva figura és força diferent als de l'escola urbana. Molts autors l'han criticat, com, per exemple, Hamodi i Aragués (2014), que parlen d'una insuficient i molt escassa (o inexistent) formació envers l'escola rural. Segons les mateixes autores, al llarg de la formació universitària s'aborda en molts pocs casos la temàtica de l'escola rural, així com l'ensenyament en aquests tipus d'escoles. En molts casos, i fent referència a la formació permanent, han de ser les mateixes escoles les que duguin a terme una oferta de formació, la possibilitat d'anar a visitar escoles per aprendre sobre la seva metodologia o bé formar-se a partir de l'observació i l'intercanvi d'idees amb mestres amb experiència dins de l'escola rural.

7. Fortaleses i debilitats de l'escola rural

7.1. Fortaleses

Un dels fets diferencials més assenyalats de les escoles rurals és la seva inclusió en les anomenades ZER. Es tracta d'una forma d'organització peculiar que pretén afrontar els tradicionals contratemps d'una escola menuda, que comparteixen entre elles els recursos, tant econòmics com humans, en una xarxa educativa vinculada al territori (Samper et al., 2016).

A més a més, Burrial et al. (2008) destaquen com a fortaleza l'atenció personalitzada i les relacions més properes, així com, segons molts autors, les baixes ràtios d'alumnes, les metodologies practicades i un ambient molt més familiar que condiciona i afavoreix la bona convivència. Un altre aspecte que cal destacar quant a les fortalezes de les escoles rurals fa referència a la gestió de les aules. I és que en molts estudis s'ha parlat dels bons resultats acadèmics que obté l'alumnat que treballa en aules multinivell, un aspecte que també suposa un clar aspecte positiu envers el fet de tenir alumnes més participatius i actius, així com un grau més elevat d'habilitats comunicatives (Buscà et al., 2018).

Un altre punt que destaca com a fortaleza envers les escoles rurals és el paper que juga l'escola amb el poble. El vincle de les famílies amb les escoles sol ser molt més fort que el que acostuma a haver-hi a les escoles urbanes. Com a exemple, i segons Tahull i Plaza (2018), les famílies juguen un paper fonamental a l'hora de desenvolupar dinàmiques positives en les escoles.

Hamodi i Aragués (2014) destaquen també un altre aspecte: l'agrupament i la classificació de l'alumnat, perquè aquests agrupaments heterogenis fan que convisquin en una mateixa aula nens i nenes de diferents cursos i/o nivells curriculars diferents. Aquest fet facilita el treball cooperatiu, així com les habilitats socials, ja que es considera que repercuteix en l'augment de l'aprenentatge respecte als centres urbans.

Les mateixes autores afegeixen com a tret distintiu d'aquestes fortalezes la disciplina i la convivència. Al llarg de l'estudi, i a partir de les opinions dels estudiants (de l'escola), es valora com un aspecte positiu el fet de poder estar amb nens i nenes més petites a l'hora de l'esbarjo (i també a l'aula). Finalment, un altre tret destacable, i que ja s'ha anat comentant anteriorment, és la participació dels diferents agents implicats en el procés d'aprenentatge (famílies, poble, veïns, etc.).

7.2. Debilitats

A continuació, entrarem en els aspectes considerats i definits com a debilitats de l'escola rural, i és que a partir de la revisió bibliogràfica s'ha constatat que una de les principals debilitats, segons González et al. (2020), i que passa en la majoria d'escoles rurals, és la infradotació de materials i recursos escolars per comparació a les escoles d'entorns urbans (González, Cortés i Leite, 2020).

En referència als alumnes, Burrial et al. (2008) destaquen la percepció de més solitud en els alumnes, així com les dificultats d'organització envers la plantilla docent (en molts casos inestable).

D'altra banda, i de la mateixa forma que anteriorment s'han destacat els avantatges de la classificació i els agrupaments, ara ho fan envers les debilitats. Una de les característiques principals d'aquests agrupaments és que hi ha poc alumnat i, per tant, és en aquesta preocupació que s'hi posa èmfasi (i que normalment tendeix a la baixa). De la mateixa agrupació, també destaca el problema que tots els alumnes puguin seguir l'explicació del mestre, i és que el fet d'haver-hi diferents edats dins del grup comporta més personalització de l'explicació segons el nivell i l'edat de cada alumne.

Pel que fa a la disciplina i convivència, s'hi refereix i destaca que la coexistència de diferents edats també pot comportar la imitació de mals comportaments dels més grans per part dels més petits.

Quant a la participació dels agents implicats, González et al. (2020) ressalten que de vegades no s'aconsegueix establir una diferència entre la relació professional i la personal, en què aquesta és una línia de vegades molt fina i complicada de diferenciar.

Finalment, i com a última debilitat també comentada anteriorment, la formació inicial dels docents envers l'escola rural acostuma a ser molt fluixa o inexistent.

7.3.. Estudi sobre les fortaleeses i les debilitats

Gràcies a la lluita conjunta dels mestres rurals i altres agents socials, des de finals del segle XX s'ha aconseguit revertir la imatge obsoleta de l'escola rural i evidenciar tot el seu potencial. En aquest apartat, farem esment de les fortaleeses i les debilitats a partir d'un estudi propi qualitatiu i quantitatiu. Es tracta d'un conjunt d'entrevistes en profunditat i d'una enquesta dirigida a docents i quaranta representants dels equips directius dels centres d'educació infantil i primària, educació secundària obligatòria, batxillerat i formació professional a les comarques de Lleida, de les quals 71 eren escoles rurals. Els resultats quantitatius mostren que l'escola rural està plena de potencialitats gràcies, en bona mesura, a una organització que permet aprofitar al màxim uns recursos limitats i que possibilita crear entorns de treball més ben coordinats, que afavoreixen l'alumnat malgrat l'excés de càrrega de treball que generen i a la dotació insuficient de docents. Així mateix, es ressalta la implicació de les famílies i es detecta una visió molt positiva del clima escolar i la bona convivència a les escoles rurals.

En aquest capítol, fruit del projecte *Observatori Socioeducatiu de les Terres de Lleida: la situació educativa a les comarques de Lleida* (<http://ose.cat>), finançat per la Diputació de Lleida i dirigit pel catedràtic Jordi Garreta i membres del grup de recerca GR-ASE-Anàlisi Social i Educativa de la UdL, es busquen els pros i contres de les escoles rurals en l'actualitat, amb la finalitat última de saber si han pogut tenir conseqüències com a resultat de la crisi de l'any 2008. Per això, no s'ha volgut centrar en punts forts i dèbils,

sinó que s'ha preferit identificar quins són les debilitats i les forteses de cadascuna de les característiques que distingeixen aquest tipus de centres: organització, professorat, alumnat, relació amb les famílies i els recursos de què disposen. L'estudi² es va fer a les escoles rurals de Lleida i comarques perquè es tracta de la demarcació de Catalunya amb més concentració d'aquests tipus de centres.

Per a la realització del treball de camp es va fer una recerca que constava de dues parts: d'una banda, de caire quantitatiu, és a dir, implicava la realització d'una enquesta a representants dels equips directius de centres d'educació formal de Lleida i comarques, i, de l'altra, amb metodologia qualitativa es van realitzar entrevistes en profunditat als centres que haguessin incorporat alguna activitat considerada per l'equip de recerca com a innovadora.

En aquest sentit, per a la fase quantitativa, l'equip de recerca va decidir fer una enquesta telefònica. Per a la seva realització es van contractar 4 becàries vinculades a l'àmbit educatiu i amb experiència en la recerca social. Igualment, se'ls va impartir una formació prèvia amb tècniques de recollida d'informació quantitativa per explicar-los com "passar" el qüestionari.

L'enquesta realitzada als centres escolars de la província de Lleida (Garreta et al., 2018) aprofundeix en les escoles rurals, ja que de les 240 enquestes a membres d'equips directius, 71 han estat contestades per enquestats d'escoles rurals. El treball empíric va ser realitzat a finals del curs 2017-2018.

Per al disseny d'aquest instrument es va consultar el manual de Crespo Martínez (2017) sobre investigació per recollir opinions de temes diversos. Es va confeccionar una primera versió del qüestionari i es va efectuar una prova pretest amb 20 subjectes. Seguidament, es van analitzar els primers resultats i l'equip de recerca va valorar el desenvolupament de les primeres proves. Es va concloure que les preguntes eren comprensibles, s'ajustaven als objectius de la recerca, al voltant de 30 minuts i eren acceptables per al desenvolupament de l'estudi. Així, al qüestionari final hi havia 33 preguntes, entre les quals n'hi havia algunes d'obertes, tancades, de filtre i escales de Likert. Aquesta fase de la recerca va tenir lloc entre el 19 de febrer i el 10 de maig de 2018.

Com ja s'ha esmentat, l'estudi anava dirigit als centres educatius formals de la província de Lleida, exceptuant els centres universitaris, els de primer cicle d'educació

2. Garreta, J., Llevot, N., González, A., Domingo, J., Lladonosa, M., Macià, M., Benabarre, R., Mata, A., Bernad, O. (2018): *Informe Observatori Socioeducatiu 2018. La situació educativa de les comarques de Lleida*. Lleida: Universitat de Lleida i Diputació de Lleida (no publicat).

infantil i els de formació d'adults, és a dir, limitat als centres d'educació infantil i primària, educació secundària obligatòria, batxillerat i formació professional. En concret, l'enquesta hauria de ser contestada per un professional que conegués en profunditat la realitat del centre, preferiblement el/la director/a o cap d'estudis.

Pel que fa als resultats de l'estudi, destaquen que entre les fortaleeses del centre es veu en l'àmbit organitzatiu que es tracta d'un centre amb poca complexitat (31%), amb bona coordinació interna (14%), treball en equip (12,7%), bona comunicació interna (8,5%); en el de professorat, les fortaleeses més esmentades serien la implicació (31%), la cohesió (23,9%), la capacitat de treball en equip (15,5%), la coordinació (12,9%) i la capacitat de treball amb l'alumnat (12,7%). En relació amb l'alumnat, es considera que una de les fortaleeses és el clima escolar i d'aula positiu (49,3%) i les característiques del centre i alumnat (ràtio baixa, perfil de l'alumnat que facilita el treball, alumnat que viu prop del centre, etc.) (33,8%). I respecte a les famílies, la implicació de les famílies (57,7%) i la comunicació fluida i freqüent (39,4%). Quant a les febleses, els enquestats destaquen que organitzativament els docents tenen necessitat de més temps (39,4%), i pel que fa al professorat, relacionat amb l'anterior, que els caldria més dotació, ja que estan infradotades aquestes escoles (45,1%) o també manca estabilitat en les plantilles per dur projectes a mitjà i llarg termini (esmentat pel 16,9%) o els cal més formació (13,3%). I quan a l'alumnat, mencionen poc que està poc motivat (12,7%), mentre que detecten la feblesa que manca alumnat (31%). Quan a les famílies, són el perfil de centres que menys indiquen que s'hi impliquen poc (19,7%, mentre que la mitjana de tots els perfils de centres de la província aquest comentari augmenta fins al 27,5%). I cal destacar que creuen que necessiten més recursos materials (33,8%), més dotació de tecnologies de la informació i la comunicació (TIC), que les instal·lacions són millorables (19,7%) i que, en general, els manquen recursos econòmics (16,9%).

Una altra de les preguntes del qüestionari cercava conèixer *què necessiten per atendre millor l'alumnat*. Les escoles rurals mencionen que els cal més professorat (43,7%), més personal de suport (38,%) i més pressupost i recursos econòmics en general (25,4%), entre altres respostes amb menys percentatge. Com es pot observar, les peticions van el línia del que s'expressa a "febleses".

8. Beques de transport escolar i beques menjador (a partir dels decrets i la normativa autonòmica)

En aquest apartat s'han plasmat la normativa que fa referència als ajuts al transport i al menjador escolars, atorgats per la Generalitat de Catalunya, tal com s'assenyala en els decrets dels quals s'ha extret la informació. Així doncs, tot seguit s'esmenten els diferents ajuts que proporciona el Departament d'Educació per al transport escolar i el

menjador, i que s'apliquen a escala general a l'escola pública, és a dir, no són únicament per a l'escola rural, però sí que hi van adreçats.

Ajuts sobre el transport escolar

D'acord amb el que s'especifica a l'article 8 del Decret 161/1996, de 14 de maig, pel qual es regula el servei escolar de transport per facilitar el desplaçament dels alumnes en l'educació obligatòria, quan no sigui possible l'establiment d'un servei escolar de transport, en la modalitat discrecional o regular de viatgers, es lliura a les famílies dels alumnes que s'han de desplaçar ajuts per assegurar-los el trasllat als centres on estan matriculats.

Cada curs escolar, els consells comarcals i el Consorci d'Educació de Barcelona, en el cas de l'alumnat escolaritzat en centres de la ciutat de Barcelona, aproven les bases que han de regir la concessió dels ajuts tenint en compte la situació socioeconòmica de la família i la distància geogràfica.

Decret 161/1996, de 14 de maig, pel qual es regula el servei escolar de transport per facilitar el desplaçament de l'alumnat en l'educació obligatòria.

Article 1. Finalitat

La finalitat del servei escolar de transport és facilitar el desplaçament gratuït a l'alumnat d'educació obligatòria, quan concorrin alguna de les circumstàncies següents:

- a) Que hagin d'escolaritzar-se fora del seu municipi de residència en un centre públic ordinari o d'educació especial, proposat pel Departament d'Educació.
- b) Que hagin de desplaçar-se fora del seu municipi de residència a un centre ordinari privat-concertat o d'educació especial privat-concertat proposat pel Departament.

Article 2. Modalitats

2.1. Per al trasllat de l'alumnat que preveu l'article anterior, tenint en compte la naturalesa d'aquest servei, els itineraris i l'oferta de serveis de transport de viatgers per carretera existents podran utilitzar-se els sistemes següents:

- a) Servei escolar de transport discrecional consolidat amb reiteració d'itinerari.
- b) Servei de transport públic regular de viatgers.
- c) Ajuts individuals de desplaçament.

2.2. Atenent a les circumstàncies específiques de cada zona geogràfica, es podrà utilitzar per als trasllats de l'alumnat el servei de transport públic regular de viatgers. En aquest supòsit, caldrà que almenys el 50% de les places dels vehicles estiguin reservades per al trasllat dels alumnes.

El Departament d'Educació, en funció de les necessitats del servei, determinarà el nombre de places que cal reservar en aquesta modalitat.

2.3 Quan no sigui possible l'establiment del servei escolar de transport en alguna de les dues modalitats esmentades als apartats anteriors, s'establiran ajuts individuals de desplaçament a les famílies en les condicions regulades en aquest decret.

Ajuts per al menjador escolar

L'administració atorga ajuts individuals de menjador (que cobreixen del tot o parcialment el cost del servei) a l'alumnat de famílies en situacions socioeconòmiques desfavorides.

Per sol·licitar un ajut, les famílies s'han d'adreçar als consells comarcals (o al Consorci d'Educació de Barcelona, en el cas dels alumnes escolaritzats en centres de la ciutat de Barcelona), que són les administracions que gestionen aquests ajuts.

Per als alumnes que s'han de desplaçar fora del seu municipi de residència per inexistència d'oferta del nivell educatiu corresponent, el servei de menjador és obligatori i gratuït.

Preu màxim de la prestació del servei escolar de menjador:

El Departament d'Educació fixa el preu màxim de la prestació del servei escolar de menjador dels centres educatius de la seva titularitat per al curs 2021-2022 en 6,33 euros per alumne i dia, IVA inclòs (el preu comprèn l'àpat i l'atenció directa a l'alumnat durant el temps de la prestació del servei de menjador i els períodes de temps anteriors i posteriors); així mateix, el preu de l'ajut individual de menjador escolar per als alumnes que per manca d'oferta educativa d'ensenyaments obligatoris s'escolaritzen fora del seu municipi de residència en centres educatius privats concertats determinats pel Departament d'Educació, és també de 6,33 euros per alumne i dia.

Resolució EDU/463/2021, de 17 de febrer, per la qual es determina el preu màxim de la prestació del servei escolar de menjador dels centres educatius de titularitat del Departament d'Educació i el preu de l'ajut individual de menjador escolar per a l'alumnat escolaritzat fora del seu municipi de residència en centres educatius privats-concertats i municipals, d'acord amb la planificació feta al mapa escolar, per al curs escolar 2021-2022.

Decret 160/1996, article 21:

Ajuts de menjador

Les administracions públiques, dins de les disponibilitats pressupostàries, poden establir ajuts de menjador per a l'alumnat que ho sol·liciti i no els correspongui la gratuïtat del servei, que cobreixin totalment o parcialment el cost del servei escolar de menjador. Es

tindran en compte les condicions socioeconòmiques i geogràfiques de l'alumnat, així com l'escolarització en centres d'acció especial, per a l'establiment d'aquests ajuts.

9. Polítiques educatives que es realitzen actualment / Projectes existents per potenciar l'escola rural

El curs 2015-16 es va establir el pla pilot de primer cicle d'educació infantil (1-3) a les escoles rurals. Des de la seva implantació, han anat creixent el nombre de centres que s'hi acullen. Per treballar conjuntament el primer i el segon cicle d'educació infantil cal consensuar els criteris, les actuacions i les maneres de fer dels professionals que intervenen en l'etapa. Per donar resposta a aquesta necessitat formativa, es realitzen aquestes jornades.

Com a innovacions, destaquem *Futurs emprenedors rurals*, un projecte de cooperació multilingüe que arriba a 28 escoles del món rural de tot Catalunya per fomentar les vocacions emprenedores entre l'alumnat de cinquè i sisè d'educació primària, i *Odisseu*, impulsat per la Direcció General de Desenvolupament Rural del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació (DARP), i la Direcció General de Joventut del Departament d'Afers Socials i Famílies, a partir d'una iniciativa conjunta de la Fundació del Món Rural i l'Associació d'Iniciatives Rurals de Catalunya, amb la col·laboració dels Grups d'Acció Local LEADER de Catalunya i la xarxa de professionals de joventut.

10. Actualitat de l'escola rural a les terres de Lleida

Amb l'objectiu d'impulsar el desenvolupament de les escoles rurals a Catalunya i promoure projectes educatius i de recerca, la Universitat de Lleida, el Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Verdú han posat en marxa el Programa de Coordinació dels Estudis i la Innovació de l'Escola Rural (CEIER). La consellera Irene Rigau va signar sengles convenis de col·laboració amb la Universitat i el consistori urgellenc que donen el tret de sortida a un projecte que vol ser un referent a Catalunya en la investigació, la promoció i la divulgació de l'escola rural, estretament lligada al desenvolupament i la transformació del territori.

El CEIER, que científicament està liderat des de la Facultat d'Educació, Psicologia i Treball Social —concretament en l'actualitat, des del Grup de Recerca sobre Escola Rural que coordina la professora Olga Bernad Caveró— té la seu al castell i a les antigues escoles Tomàs Pellissó de Verdú. L'elecció d'aquesta localitat respon al fet que un dels fundadors i impulsors de les escoles rurals va ser el fins fa pocs anys mestre d'aquesta població, Joan Lluís Tous, el qual també va estar present en l'acte de signatura dels convenis. En aquest sentit, el CEIER incorporarà el llegat d'aquest mestre jubilat, així

com altres materials entorn a l'escola rural provinents tant de particulars com de grups i associacions de mestres (Mestres del 58, Mestres Exiliats, etc.), que seran custodiats per la UdL. Actualment el Servei de Biblioteca i Documentació de la UdL disposa de tres fons: *Montserrat Dalmases: un doll d'imaginació*; *Grup Isard de Francesc Terés: experiències vitals*, i *Joan Lluís Tous: moviments de renovació pedagògica*.

Entre altres projectes, s'inclou l'elaboració de guies didàctiques, programes educatius d'innovació, la recuperació de la memòria històrica dels mestres rurals, un espai museístic i activitats formatives (jornades, congressos, etc), així com estudis i investigacions que tinguin com a objecte l'escola rural.

En aquest apartat, s'ha aprofitat un estudi de Burrial et al. (2008), en el qual es van visitar i estudiar dues escoles rurals de la província de Lleida per intentar evidenciar-ne les possibles diferències, així com la seva forma de treballar.

10.1 ZER de Solsona

La ZER de Solsona, i concretament l'escola de Llobera, està situada a les comarques interiors de Catalunya (Solsonès). La capital, Solsona, està situada al centre de la comarca i es considera el centre dinàmic, tant econòmicament com culturalment.

Ja fa un temps que en aquesta escola, i a partir del testimoni del seu director, hi va haver una preocupació força estesa a causa del descens de la natalitat en el territori, la qual cosa podia fer pensar que desaparegués. Tot i això, posteriorment es van recuperar els alumnes (i fins i tot es van incrementar), i en el moment de l'estudi l'escola gaudia d'un total de 113. Un dels principals motius d'aquest repoblament i increment van ser les actuacions dels ajuntaments, els quals van facilitar l'establiment de famílies, així com l'evolució de la mateixa economia.

Una de les principals característiques de l'escola, tal com s'esmenta en l'article, és el "saber fer" dels professionals de l'educació, ja que han aprofitat les característiques i les circumstàncies particulars de l'entorn natural i social per utilitzar-les en el dia a dia escolar. En el moment de l'elaboració de l'estudi, el total del claustre era de 22 professionals (solament 7 o 8 amb destinació definitiva). Un fet força diferencial és que les persones interines acostumen a quedar-se a viure a la zona durant la setmana, la qual cosa facilita l'establiment d'un clima distès i sense presses.

Un altre tret característic d'aquesta escola és la col·laboració de les famílies durant el curs escolar. Tot i això, també constaten que en alguna ocasió hi ha hagut algun entrebanc per assolir-ho (amb algunes famílies), malgrat que es va acabar aconseguint habitar-se a aquestes pautes de relació i col·laboració.

Dins l'ambient educatiu denota el fet de saber comunicar els objectius educatius per part dels professionals, de la mateixa forma que les pautes de relació, prèviament esmentades, i que faciliten la col·laboració de l'escola amb les famílies. Per aconseguir aquesta col·laboració, es realitzen diverses reunions de pares i mares durant el curs escolar. Un dels objectius principals d'aquestes trobades és aconseguir la participació en situacions festives, esportives, culturals, etc.

Tots els trets anteriorment descrits fan que aquesta escola tingui un prestigi reconegut. I és que per demostrar aquesta afirmació es constata que algunes famílies de la capital (Solsona) inscriuen els fills i les filles a l'escola d'aquest petit poble.

Com a síntesi de l'estudi d'aquesta escola, es determina que aquesta ZER és un exemple que desmenteix el tòpic de sempre d'una escolarització deficient per la falta de recursos, a més d'estar condicionada per la incomunicació de la zona. I és que s'evidencia que el medi rural ofereix moltes situacions favorables per a una escolarització enfocada a potenciar l'autonomia i la socialització dels discents. Tot i això, i com a factor que cal tenir en compte, per aconseguir-ho s'ha de tenir un projecte educatiu liderat per professionals que sàpiguen activar i utilitzar els recursos que ofereix l'entorn geogràfic i social.

10.2 Escola rural de la vall dels Voltors

L'escola rural Espluga de la Serra està situada a la vall dels Voltors, un indret força remot, a la comarca del Pallars Jussà. Un dels trets més característiques d'aquesta vall, més enllà de la complicada accessibilitat, és la despoblació. Tot i això, aquest fet no és recent, ja que alguns dels pobles del voltant tenen ja documentades despoblacions des de fa temps. Cap als anys 70, moltes de les cases i masies estaven despoblades, la qual cosa va propiciar l'aparició d'assentaments "neorurals". En el moment actual, els estils itinerants, i sobretot alternatius de vida, caracteritzen aquesta zona, motiu pel qual esdevé difícil realitzar un estudi censal. Tot i això, de forma aproximada, durant l'estiu la població no sobrepassa el centenar de persones.

En el moment de fer l'estudi, eren 15 alumnes els qui assistien a l'escola, d'edats compreses entre els 5 i els 11 anys. L'edifici és nou, d'una planta, i consta de diferents aules, i és percebut amb molt d'orgull per part de famílies i mestres perquè el consideren com a resultat d'un esforç cívic davant les reticents de les administracions corresponents.

Un altre aspecte que cal destacar és la dotació docent, considerada com a relativament generosa. En total, són dues mestres tutores a dedicació completa, una altra especialista en anglès i classes de reforç, i, finalment, dues docents itinerants, un dia a la setmana, d'educació física, especial i musical. Tot i això, i com a fet rellevant, cap d'elles

resideix a la comarca. Així doncs, els desplaçaments són llargs i perillosos, amb un risc alt d'accident, motiu pel qual, en molts casos, les docents tendeixen a demanar destinacions més pròximes als seus llocs de domicili. D'aquesta manera, hi ha una certa inestabilitat docent. D'altra banda, no és un aspecte mal vist per algunes famílies, ja que es considera que així hi ha mestres nous i noves, més oberts (sobretot si són joves).

A banda d'això, les famílies aspiren o intenten exercir una influència sobre el procés educatiu, però no hi ha conflictes entre les famílies i els docents. En el moment de l'estudi s'estava treballant a partir de la metodologia de projectes intentant relacionar els continguts escolars amb la realitat exterior, però no sempre amb bons resultats. Segons les mestres, alguna vegada pot ser pel poc interès per part dels pares i mares pel rendiment escolar dels seus fills i filles.

D'altra banda, i des de la perspectiva familiar, consideren que no hi ha una falta d'interès i que tampoc estan en contra dels continguts impartits. El que sí que defensen i reclamen és un mètode més informal a l'aula, un currículum més optatiu i que no posi tant èmfasi en l'avaluació de l'alumnat. I com a exemple, en el moment de l'estudi, moltes famílies es queixaven de la jornada escolar lectiva, perquè consideraven de massa durada, i és que pensen que la sisena hora no serveix perquè els nens i les nenes facin deures, sinó que hauria de ser per a activitats formatives més lúdiques, com ara dansa, expressió corporal, expressió plàstica, etc. Per tant, el que moltes famílies demanen és un model pedagògic més obert i integrat a altres contextos educatius, és a dir, reivindiquen el seu propi estil de vida: relaxat i focalitzat a l'oci.

11. L'escola rural com a dinamitzadora sociocultural del territori

La vinculació de l'escola amb la comunitat ha estat un dels aspectes nuclears que ha definit la raó de ser de l'escola rural. Les dimensions petites han fet que l'escola hagi buscat en la comunitat el suport i el punt de referència pedagògic, de manera que sovint els projectes s'han creuat amb els de la comunitat (Manzano et al., 2018).

L'anàlisi de la situació actual ens fa veure que l'escola rural "és una institució que facilita la cohesió, la inclusió dels integrants de la societat local, els quals tenen com a referent institucional el centre educatiu on reunir-se, comunicar-se i organitzar-se per resoldre inquietuds o problemes potencials i desenvolupar activitats per al benefici comú i en resposta a les necessitats, mitjançant formes que acostumen a assegurar la participació col·lectiva i l'acció cooperativa amb iniciatives pròpies i autogestionades" (Riba i Domingo, 2020: 115-116).

En aquesta línia, per a Manzano et al. (2018), la implicació del poble depèn de diferents variables, però destaca que la identificació de la comunitat amb el projecte

educatiu té molt a veure amb la possibilitat de participar en el seu disseny, desenvolupament i avaluació, i és important que tota la comunitat faci aportacions perquè s'empoderin i s'estableixin una sèrie de connexions socials i complicitats amb els diferents agents socials de l'entorn.

Per tant, l'èxit dels projectes comunitaris té molt a veure amb una escola rural que sigui el motor de la dinamització sociocultural, amb mestres compromesos i amb la implicació de la resta d'agents del poble. Així doncs, es valora que s'ha d'avançar des de les polítiques educatives i territorials en passar d'una visió simplista de la participació en certes activitats tradicionals que es desenvolupen a l'escola, com, per exemple, l'habitual participació a les AMPA, a una altra de més agosarada que contempli l'escola com un veritable agent dinàmic en la dimensió territorial i amb una influència clara en la vida social del territori rural.

Com afirmen Manzano et al. (2018), si l'escola rural assumeix la responsabilitat d'integrar en el seu projecte de centre el desenvolupament de projectes comunitaris, es contribuirà a formar ciutadans competents i compromesos en la necessitat de construir el desenvolupament d'una societat integrada en el seu territori.

Per realitzar tota aquesta tasca, es proposa impulsar l'escola rural com a ens estimulador i dinamitzador sociocultural, el model d'intervenció socioeducativa integral de la pedagogia social comunitària (Morata, 2014), que té com a objectiu "la millora de la qualitat de vida i el benestar subjectiu de les persones, el foment de la cohesió social per part de tots els agents de la comunitat i l'empoderament de les persones i la seva participació" (Morata, 2014: 15). I fa la seva acció mitjançant tres metodologies: l'acompanyament psicosocial i educatiu, el treball comunitari i l'animació sociocultural (Soler, 2011).

D'altra banda, la corresponsabilitat en tot el procés educatiu és clau per aconseguir més quotes d'inserció social amb el desenvolupament d'accions de sensibilització i prevenció en la comunitat rural.

Pensem que el model de pedagogia social comunitària és una orientació vàlida que permet comprendre i interpretar els processos, el funcionament organitzacional de les estructures socials i la qualitat de la vida comunitària rural. I quan ens referim a la cohesió social, l'entenem com el procés mitjançant el qual la ciutadania desenvolupa un instint d'unitat, pertinença i inclusió; participa de manera activa en la vida social, i gaudeix d'una certa equitat en el context rural on les institucions públiques i privades són reconegudes (Morata, 2014).

En el cas dels territoris rurals, la cohesió social també s'aconsegueix a partir de la participació social, l'enfortiment comunitari i les aliances entre escola, entitats, associacions i governs locals per treballar per uns objectius comuns.

D'alguna manera, el Programa de Desenvolupament Rural de Catalunya 2014-2020³ ja alertava del paper destacat de les entitats socials com a conseqüència de l'absència —generalitzada— de serveis en l'àmbit rural, especialment en petits nuclis rurals sense assistència bàsica (salut, serveis socials i educació). En aquests casos, la situació per a les persones que es queden en l'àmbit rural és complexa, ja que l'accés a aquests serveis és molt complicat com a conseqüència de la precària xarxa de transports públics i la falta de comunicacions en general. Aquest escenari fa que les entitats es vegin obligades a especialitzar-se i convertir-se en agents dinamitzadors del territori per treballar per la inclusió social activa, la interculturalitat, la integració plena dels nouvinguts, l'empoderament de les dones en l'àmbit rural i el foment de les xarxes de suport i ajuda mútua.

Creiem que, juntament amb els mestres de l'escola, altres professionals socials, com els educadors i les educadores socials, tenen un paper important (tot i que no protagonistes exclusius) fent un treball interdisciplinari i multidisciplinari. Les funcions que han de desenvolupar els educadors socials en aquest treball en xarxa serien la participació i assistència tècnica en la fase de diagnòstic i disseny del projecte; la promoció de la cooperació i el suport mutu; el foment i l'articulació dels col·lectius implicats; l'animació, la formació i la informació del territori; la creació de xarxes de suport interterritorial; l'intermediació dels recursos del territori, i, finalment, la promoció d'accions formatives en les entitats educatives (Paniagua, 2016).

Per finalitzar aquest apartat, cal destacar, en aquest sentit, alguns exemples d'experiències properes de treball comunitari, com la de l'Aresta,⁴ que desenvolupa projectes de dinamització local agroecològica i genera projectes i experiències amb capacitat de transformació social, i altres de més llunyanes, com les aules d'educació d'adults en el medi rural a la província de Saragossa (Sánchez, 2018); ADTERRA, a Galícia, que promou, mitjançant xarxes generals i sectorials, l'autoocupació dels joves i la inserció laboral de les dones al medi rural; la dinamització rural a Monleras (Salamanca); el projecte de joves *Ponte las pilas* a Ayllón (Segòvia); *Proyecto de Almanatura*,⁵ etc.

3. <https://www.desenvolupamentrural.cat/larca-i-gals/larca/pdr>

4. <https://aresta.coop/educacio/dinamitzacio/>. A l'Aresta, es desenvolupa un projecte educatiu en agroecologia i cooperació en el qual hi ha pràctiques artesanes, pageses, artístiques, científiques i de cooperació social a través de metodologies participatives i del foment de l'aprenentatge actiu.

5. <https://almanatura.com/proyectos/>

Tots aquests projectes comunitaris exemplifiquen el camí que cal seguir: el treball en xarxa i les aliances entre els diferents agents per fer front als reptes socials a l'àmbit rural els propers anys.

12. Entrevista mestre escola rural

Amb l'objectiu de poder complementar la informació obtinguda envers l'escola rural a les terres de Lleida, s'ha entrevistat un mestre de l'escola rural que ha dedicat bona part de la seva vida a millorar-la i a donar-li el prestigi que es mereix. D'aquesta forma, tot seguit es detallen les diferents respostes obtingudes i alhora coneixerem el seu punt de vista sobre la situació actual de l'escola rural a la província de Lleida.

En el moment del naixement d'un infant al poble, hi ha molts condicionants que determinen la seva vida present i futura. En aquest cas, ens centrarem en aquells que marcaran la seva vida escolar, començant pel principi. Tal com comenta la persona entrevistada, si l'escola és única en aquella comunitat, és a dir, només n'hi ha una al poble (rural), les famílies en cap cas es plantejaren si l'escolarització del seu fill/a ha de ser allí. La decisió, tant final com inicial, és que anirà a l'escola del poble.

Com a exemple de l'anterior afirmació, s'utilitza una comparativa entre l'elecció de l'escola amb l'elecció sobre a quin bar, botiga, etc. s'ha d'anar. I és que les persones que viuen al poble tenen un fort sentiment de pertinença cap al lloc i també cap a l'escola: "És l'escola del poble". En canvi, en el moment que n'hi ha més d'una, sí que es comencen a plantejar els condicionants que determinaran a quina escola s'ha d'anar. Tot i això, en aquest article ens centrem en els pobles de menys de 500 habitants i, per tant (en la majoria de casos), solament hi ha una escola rural.

L'entrevistat també comenta que hi ha famílies (casos molt concrets) que per ideologia diferent a la que comparteix l'escola prefereixen no quedar-s'hi. En molts casos, tendeixen a matricular els seus fills/es en escoles concertades i/o privades. La religió és un dels condicionants que determinen aquesta elecció en la majoria de casos. Tot i això, i com ja s'ha comentat, és una casuística difícil de contemplar. I és que, com explica la persona entrevistada, si l'escola del poble és de qualitat, les famílies prefereixen inscriure-hi els seus fills/es.

Es considera l'escolarització de l'infant com un fet natural, i es defineix com "de la mateixa manera que no es tria la família, tampoc es tria l'escola". Afegeix i remarca que l'escolarització i el desenvolupament escolar en l'ambient rural, a més d'un procés natural, també és "biològic", gairebé consubstancial amb el mateix desenvolupament físic.

Després de néixer, un fet que pot influir és on matricular (o no) l'infant dels 0 als 3 anys, ja que en molts casos al poble no hi ha llar d'infants. Segons el mateix autor, no és un fet que influeixi en el poble, és a dir, en molts pocs casos les famílies el matriculen en una llar d'infants d'una zona urbana. El motiu principal és que la majoria de vegades als pobles petits hi ha unitats familiars de fills/pares/padrins, i són aquests últims els que acostumen a fer-se càrrec dels seus nets mentre els pares i les mares treballen. En el cas de falta d'avis, acostumen a anar amb els avis "de la vora", és a dir, els veïns. Un altre aspecte que en els últims anys ha guanyat molta força i que fa referència a aquest aspecte és que per part de l'administració (Generalitat de Catalunya) s'ha creat un model de llar d'infants perquè hi puguin accedir, i s'ha proporcionat professionals per ajudar els mestres a l'hora d'escolaritzar aquests nens/es.

Un fet molt rellevant a l'hora de matricular l'infant són els dubtes i les inquietuds de les famílies, i com resulta evident, sempre buscaran el millor per als seus fills/es. Per a la persona entrevistada, la preocupació més gran dels progenitors és la qualitat del mestre i la seva permanència a l'escola. Un dels problemes de les escoles rurals a Lleida (en general) és la gran itinerància dels mestres. Les famílies no veuen amb bons ulls que el seu fill/a pugui tenir 3/4 mestres en períodes curts de temps.

D'altra banda, aquesta preocupació s'ha solucionat en part amb l'aparició de les ZER, que en aquest cas fan que hi hagi un equip de mestres supramunicipals i, per tant, més idees, suports, competències, etc. Per tant, el mestre no està tan sol, es pot ajudar i donar suport amb la resta de professionals que l'envolten, fet que repercuteix positivament en l'alumnat, ja que tindran més d'una figura de referència i alhora més possibilitats que no hi hagi tanta itinerància per part dels docents.

Anteriorment, ja s'ha comentat que una de les grans inquietuds per part de les famílies a l'hora d'escolaritzar els seus fills/es a l'escola rural és la qualitat del mestre, i per aconseguir-la, no solament fa falta que "sigui un bon mestre" a escala curricular, sinó també és imprescindible que s'integri al poble, "entendre que a l'escola rural no hi ha parets". Com a exemples, cal que el mestre vagi a les festes del poble, a les exposicions, a fer un tomb, a relacionar-se amb els veïns i veïnes, etc. En definitiva, que entengui i s'endinsi en la vida del poble per facilitar que conegui les inquietuds, els interessos i el dia a dia de l'alumnat.

Un altre sector determinant a l'hora d'escolaritzar els infants és la implicació de l'ajuntament amb l'escola. Aquesta institució és imprescindible, en primer lloc, perquè l'escola segueixi existint al poble, i, en segon lloc, perquè proporcioni els recursos i les qualitats. Com relata la persona entrevistada, fa uns anys alguns ajuntaments optaven perquè els i les nenes dels pobles anessin a les escoles urbanes. Actualment, aquest fet ha canviat i s'està donant molta més publicitat a l'escola rural (literatura, premsa,

articles, etc.), amb la qual cosa s'ha aconseguit crear un sentiment que l'escola rural és una institució que val la pena mantenir. Com a exemple, molts ajuntaments ofereixen cases i/o feina al poble amb l'objectiu que hi vagin a viure famílies amb fills/es amb la finalitat de mantenir l'escola.

Ara bé, un fet que preocupa o pot condicionar que els infants s'escolaritzin a l'escola rural és el possible aïllament. S'afirma rotundament que no és així, ja que amb les ZER s'han creat moltes dinàmiques entre les escoles que la conformen i, per tant, s'ha eliminat aquest perill d'aïllament i poca socialització de l'infant. Com podem comprovar, l'escola rural té les mateixes potencialitats que abans, però amb l'aparició de les ZER les dificultats han disminuït.

Però, què passa amb les famílies que no són del poble? L'entrevistat respon a la pregunta afirmant que depèn de cada casuística. Així i tot, n'hi ha que ho fan, tot depèn de la qualitat i el "bon nom" de l'escola, i n'hi ha moltes que viuen a la zona urbana, però que prefereixen portar el seu fill/a a l'escola rural. En paraules literals, "les famílies que són capaces de portar els seus fills/es cada dia són les ideals per a una escola, perquè estan conscienciades amb la feina que s'hi fa i alhora hi tenen fe".

Cal destacar que els casos anteriorment descrits són sempre de la zona urbana a la rural, en cap cas seran d'un poble a un altre poble. En cas que no hi hagi escola al poble, sempre tindran transport escolar i, per tant, aniran a la urbana més pròxima, o a la que prefereixi la família, i hi arribi aquest transport. En general, l'administració, mentre hi hagi escola pública tendeix a fer-los anar a la pública en lloc de la privada. Un fet que la persona entrevistada remarca és que si no hi ha escola al poble, l'administració no permet que cap nen/a es quedi sense transport escolar.

Pel que fa als resultats acadèmics per comparació als de les escoles urbanes, cal destacar que en general acostumen a ser millors els de l'escola rural. Com es comenta i s'argumenta, són molts els titulars de premsa que ho justifiquen i moltes les proves, tant a escala autonòmica com estatal, que ho demostren (competències bàsiques i proves PISA, entre d'altres).

Davant la típica frase "quan mor una escola, mor el poble", la persona entrevistada reconeix que si hi ha una escola, també pot morir el poble, i hi ha molts condicionants que influenciaran en aquest fet. Desmenteix el mite que si no hi ha escola, les famílies marxen, i que això no és veritat. Una família no deixarà el lloc on té la feina, la casa, els familiars, etc. per anar a un poble on hi hagi escola. Torna a repetir que a tots els nens/es se'ls proporcionarà transport escolar, si cal.

Un altre moment significatiu i rellevant en la vida dels nens/es de les escoles rurals és quan han de passar de la primària a l'institut, i al poble no n'hi ha. En general, acostumen a anar a l'institut de la seva zona (normalment de l'àrea urbana més pròxima). En aquest cas, també cal el servei de transport escolar per portar-los. Tot i això, també hi ha escoles que opten per dur-los a centres de caràcter concertat o privat, però en general van a l'institut públic que els pertoca.

Cal destacar que no és gens comú l'abandó prematur de l'escolaritat, i és que la visió de l'alumnat que té transport gratis va amb els companys i companyes, tenen una rutina diària, etc. En cas que abandonin l'institut, perden moltes d'aquestes coses. També és en aquesta etapa que els alumnes deixen de fer tanta vida al poble, perquè acostumen a socialitzar-se amb els de l'institut i, per tant, el seu dia a dia ja és més a la zona urbana en hi ha l'institut.

Finalment, apareix l'elecció de la universitat. Segons la persona entrevistada, molts dels alumnes tendeixen a anar a zones més llunyanes que no caldria, com, per exemple, a Barcelona en lloc de Lleida, encara que aquesta última estigui més a prop. I el motiu principal és que les comunicacions entre pobles i ciutats són molt deficientes o inexistents, i, per tant, si volen anar a Lleida, els cal cotxe. La seva visió, sempre generalitzant, és tendir a Barcelona, ja que hi ha més oportunitats en general (oci, universitats, més gent, etc.) i les dificultats per arribar-hi són les mateixes.

13. Conclusions i propostes

No entenem que un model educatiu que funciona, que té bons resultats, que pot ser referent per a altres realitats i que ha cohesionat territori es vulgui “desmuntar” quan se sap perfectament que sense els recursos humans i la capacitat de liderar de la ZER amb pes i autonomia serà ben difícil de mantenir l'excel·lència i la innovació educatives. Fins ara, tothom qui ha apostat i ha cregut en aquest model educatiu ha tingut la satisfacció de la feina ben feta. De fet, la bona feina de les escoles rurals és un factor d'atracció de famílies que volen oferir una educació de qualitat, alhora que l'escola representa la vida i la continuïtat d'un poble. És comú pensar que un poble sense escola és un poble que ha perdut vida. Apostar per l'escola, per les innovacions educatives, pel reforçament i l'estabilització del professorat, per la continuïtat de projectes educatius... és rellevants per fer més atractiu viure a rural.

Esperem que les nostres reflexions no caiguin en un sac buit i simplement s'arxivin en mig de l'allau de respostes fruit del malestar col·lectiu dins del sistema educatiu i que l'escola pública i rural pugui tenir de nou l'oportunitat de continuar creixent i construint conjuntament (com hem fet fins ara) la millor educació per als xiquets i xiquetes de les zones escolars rurals de Catalunya.

L'escola rural constitueix un petit sistema, o més ben dit un subsistema escolar, que es va adaptant i redefinint davant la pèrdua de la tradicional identitat del món rural sotmès, en primer lloc, als canvis i les transformacions socials i culturals de la industrialització i la modernitat, i, posteriorment, als nous fenòmens derivats de la societat postindustrial i postmoderna: la irrupció de les tecnologies de la informació i la comunicació, la globalització dels mercats, les noves immigracions, la crisi de models de la vida urbana...

Durant aquest procés, l'escola rural de Catalunya (i de Lleida) deixa de ser l'escola de pagès, atès que el camp es transforma i el sector primari perd la seva condició capdavantera en el sector productiu. L'escola rural, gràcies als actors educatius més renovadors, es mou per trobar una identitat pròpia adient als nous temps. A títol d'anècdota, el curs 2021-2022 el Departament d'Educació crearà de nou l'escola de Palau de Santa Eulàlia (Alt Empordà), amb un grup d'educació infantil i un d'educació primària. El poble tornarà a reobrir l'escola rural després d'haver estat tancada durant els darrers 50 anys.

14. Fonts bibliogràfiques i documentals

- Abós, P., Lorenzo, J. (2019): Ser maestro en la escuela rural, de la obligación a la opción. *Cuadernos de Pedagogía*, 496, 77-83.
- Boix, R., Buscà, F. (2020): Orientaciones para el diseño de planes de formación del profesorado de las escuelas rurales de Catalunya. *Temps d'Educació*, 59, 11-26.
- Burrial, X., Garreta, J., Llevot, N., Navarro, P., Sala, T., Samper, Ll. (2008): Mito y realidad de la escuela rural catalana. A: N. Llevot i J. Garreta (eds.). *Escuela rural y sociedad*, 87-122. Edicions de la Universitat de Lleida.
- Buscà, F., Domingo, L., Boix, R. (2018): Incidència de la metodologia en l'avaluació de les competències bàsiques a l'escola rural: el cas de la competència lingüística. *Didacticae. Revista de Investigación en Didácticas Específicas*, 4, 108-125.
- Decret 102/2010, de 3 d'agost, d'autonomia dels centres educatius. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 5686, 5 d'agost de 2010, 61485-61519.
- Decret 161/1996, de 14 de maig, pel qual es regula el servei escolar de transport per facilitar el desplaçament de l'alumnat en l'educació obligatòria. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 2208, 21 de maig de 1996, 4927-4930.
- Decret 160/1996, de 14 de maig, pel qual es regula el servei escolar de menjador als centres docents públics de titularitat del Departament d'Ensenyament. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 2208, 20 de maig de 1996, 4926-4927.
- Feu, J. (2008): La escuela rural desde la atalaya educativa. A: N. Llevot i J. Garreta (eds.). *Escuela rural y sociedad*. Edicions de la Universitat de Lleida, 61-86.
- Garreta, J., Llevot, N., González, A., Domingo, J., Lladonosa, M., Macià, M., Benabarre, R., Mata, A., Bernad, O. (2018): *Informe Observatori Socioeducatiu 2018. La situació*

- educativa de les comarques de Lleida*. Lleida: Universitat de Lleida i Diputació de Lleida (no publicat).
- González, J. A., Bernad, O., López, M. P., Llevot, N., Marín, R. (2021): Las escuelas rurales desde sus debilidades hasta sus fortalezas: análisis actual. *Ehquidad International Welfare Policies and Social Work Journal*, 2021, 15, 135-160.
- Hamodi, C., Aragués, S. (2014): La escuela rural, ventajas, inconvenientes y reflexiones sobre sus falsos mitos. *Palabra*, 14, 26-59.
- Llevot, N., Bernad, O. (2015): La integració de l'alumnat estranger al Pla d'Urgell. *Mascaña: Revista d'Estudis del Pla d'Urgell*, 6, 27-44.
- Llevot, N., Garreta, J. (coords.) (2008): *Escuela rural y sociedad*. Universitat de Lleida, Servei de Publicacions.
- Manzano, R., Duran, A., Payaró, M., Boix, R., Torres, C., Fuguet, J., Domingo, L., Soldevila, J., Bernad, O., Trepas, E. (2018). *Document de base per promoure la millora de la política educativa rural de Catalunya. Procés participatiu el futur de l'Escola Rural*. Observatori d'Educació Rural de Catalunya. Document en línia: <http://xtec.gencat.cat/web/.content/curriculum/escolarural/Document-de-base-per-promoure-la-millora-de-la-politica-edu-cativa-rural-de-Catalunya.pdf>.
- Morata, T. (2014): Pedagogia Social Comunitària: un model d'intervenció socioeducativa integral. *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 57, 13-32.
- Ordre de 12 de març de 1997, d'adaptació i creació de zones escolars rurals, derogada pel Decret d'autonomia dels centres educatius, article 9.
- Panigua, J. (2016): I si connectem l'educació social i el desenvolupament rural? *Quaderns d'Educació Social*, 18, 80-85.
- Resolució d'11 de juny de 2013, de la Direcció General d'Educació Infantil i Primària, que ordena l'organització del suport escolar personalitzat als centres d'educació infantil i primària. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*: http://xtec.gencat.cat/web/.content/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/0081/c373acae-0158-4107-9830-81afeb4de868/Resolucio_SEP2013.pdf
- Resolució EDU/463/2021, de 17 de febrer, per la qual es determina el preu màxim de la prestació del servei escolar de menjador dels centres educatius de titularitat del Departament d'Educació i el preu de l'ajut individual de menjador escolar per a l'alumnat escolaritzat fora del seu municipi de residència en centres educatius privats-concertats i municipals, d'acord amb la planificació feta al mapa escolar, per al curs escolar 2021-2022. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 8349, 24 de febrer de 2021, 01-03.
- Riba, G., Domingo, L. (2020): La identitat rural com a element d'arrelament i revitalització territorial: primers resultats de la història de vida d'un jove pirinenc. *Temps d'Educació*, 59, 109-124.
- Samper, L., Burrial, X., Sala, T. (2017): *Escoles, pobles i famílies: noves perspectives sobre l'escola rural a Catalunya*. Edicions de la Universitat de Lleida.

- Soler Masó, P. (2012): *L'animació sociocultural: una estratègia pel desenvolupament i l'empoderament de comunitats*. Barcelona: Ed. Universitat Oberta de Catalunya.
- Secretariat d'Escola Rural de Catalunya (S/N): <http://escolaruralsecretariat.blogspot.com/>
- Tahull, J., Plaza, I. (2018): Reflexiones sobre la escuela rural. Un modelo educativo de éxito. *Tendencias Pedagógicas*, 32, 161-176: <https://doi.org/10.15366/tp2018.32.012>.
- Teruel, D. (2012): Micropobles a les terres de Lleida. Centre de Recerques del Pla d'Urgell. *Anuari*, 3, 101-105.

Universitat de Lleida

Diputació de Lleida

La força dels municipis